

Inu.A.46.973

ISTORIA OMENIRII

264403(M)
269405(Sp)

EVUL ANTIC

PENTRU CLASA I SECUNDARĂ

DE

I. GĂVĂNESCU

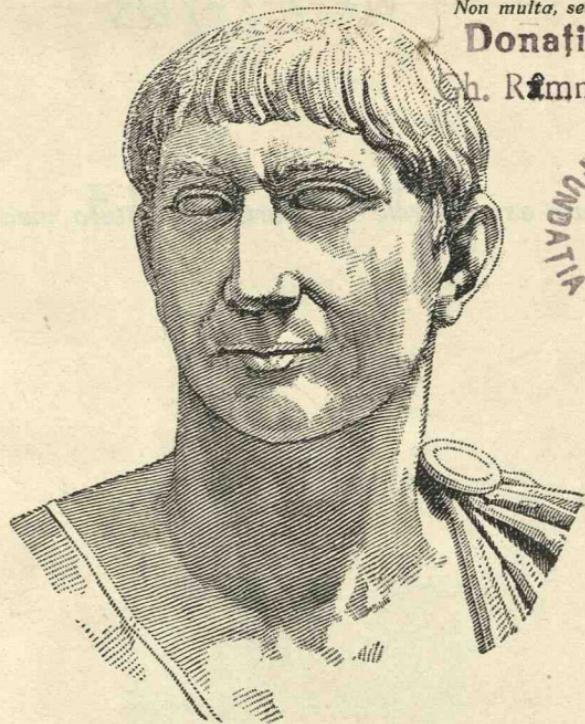
Profesor la Universitate,

EDIȚIE PRELUCRATĂ CONFORM NOIOR PROGRAME OFICIALE
ȘI APROBATĂ DE MINISTERUL INSTRUCȚIUNII ȘI AL CULTELOR CA
MANUAL DIDACTIC CU No. 191, DIN 24 MAIU 1912.

Non multa, sed multum.

Donațiunea Prof.

Ch. Rămniceanu, Bârlad

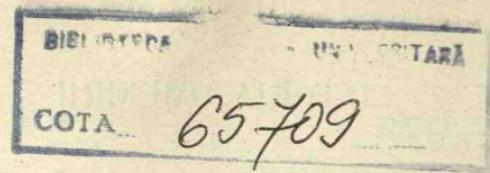
BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, Strada Doamnei, 16

1912.

CONTROL 1957

1956

nc 147/03

Toate exemplarele vor purta semnatura mea.

B.C.U. Bucuresti

C63197

Damnum G. Constantino - Prim
cu dragoste veche
de colegă și prieten
Herrandung

23 Sept. 1913

EVUL ANTIC

PREFĂȚA

Indemnul unor profesori secundari, cari au avut bunătatea să-și arate regretul că manualele mele de Istoria universală nu se mai găsesc de câți-va ani în învățământ, m'a hotărât să prelucrez aceste cărți, punându-le în acord cu noile programe analitice. În acest scop, am schimbat pe ici pe colo ordinea chestiilor, ca să corespundă cu ordinea lor din program; am modificat unele capitole în conținutul lor, punându-le în acord cu datele istorice mai riguroș științifice.

N' am nevoie să adaug că materialul și adevărurile istorice nu-mi aparțin mie personal: sunt al istoricilor de profesie; și când pe aceștia nu i-am găsit unanimi asupra unor chestii, m' am luat după știința oficial introdusă în școlile franceze prin cărțile lui ALBERT MALET.

Ceea-ce îmi aparține personal mie, în aceste opere didactice, deosebit de forma în care am îmbrăcat faptele istorice, este preocuparea pedagogică, formulată în «Introducere», privitoare la formarea intuiției în timp a evenimentelor și la formarea simțului istoric, precum și concentrarea interesului în mod deosebit asupra chestiilor ce stau în legătură cu trecutul nostru chiar cel mai depărtat și cari pot arunca o lumină asupra originei și încheierii neamului nostru și asupra peripetiilor vieții lui etnice.

Spre a înlesni formarea organului mintal de apercepție istorică, am găsit de absolută necesitate să păstrez ideile pregătitoare ca introducere la învățământul istoriei.

Aplicarea liniei timpului, în special, ajută mult și la inde-

plinirea cerinții de a se memoră bine, încă din gimnaziu, datele cronologice mai însemnate ale evenimentelor istorice.

Scopul acelor **idei pregătitoare** a fost indicat în ediția primă a manualului de față :

«1. A pregăti concepția timpului pentru perceperea evenimentelor în raportul lor aproximativ de distanță în timp.

«Copiii învăță papagalicește datele istorice, fără a-și da seama de depărtarea mai exactă a epocelor între ele. Era necesar a le pune la indemână o unitate de măsură oare-cum mai sensibilă a timpului.

«2. A pune în legătură cunoștințele istorice din clasele primare cu cele propuse în prima clasă gimnazială.

«Dacă se începe, cum se obișnuiește, din prima zi a cursului de istoria universală, cu povestirea evenimentelor de pe vremea faraonilor și a piramidelor; dacă se aruncă de o dată, fără o transiție pregătitoare, spiritul bieților mici copii de 12 ani, tocmai în o epocă cu 5.000 de ani înainte de cele mai vechi evenimente cunoscute de ei din cursul primar, li se silește incontestabil mintea să facă un salt cam periculos pentru puterea lor de concepție și imagine.

Materialul de intuiție, hărțile și ilustrațiile, cari concretizează și usurează atât de mult studiul istoriei, făcându-l viu și atrăgător, a fost sporit în mod considerabil, în această ediție.

Din acest punct de vedere, folosul didactic al unei cărți, înlesnirea ce aduce învățământului, stă în raport direct cu mărimea volumului, datorită nu atât desvoltării textului, cît în special mulțimii mijloacelor de intuiție.

IDEI PREGATITOARE*)

1. Lungimea și măsura timpului istoric.

a. Timpul, din zilele noastre, până la nașterea lui Isus Christos. — Noi ne aflăm acum în anul 1912, dacă numărăm anii începând dela nașterea lui Isus Chr.

In această sumă de ani se coprind 19 sute și 12 ani, adică 19 secole și ceva.

Ca să ne închipuim mai lămurit ce lungime de timp ne desparte pe noi, cari trăim astăzi, de zilele în care s'a născut Mântuitorul, să ne închipuim timpul printr'o linie dreaptă ale cărei capete ar fi: de o parte nașterea lui Isus Christos și de alta anul în care ne aflăm acum.

Isus Christos

1912

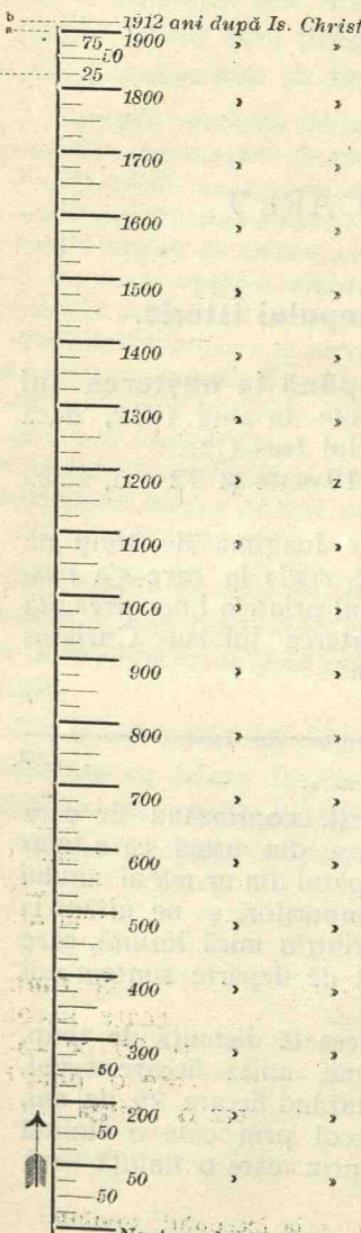
Să împărțim această linie în 20 părți, coprinzând fiecare parte câte o sută de ani, afară de cea din urmă care nu ar coprinde decât 12. Dacă privim din capătul din urmă al anului 1912, către cel-alt capăt al liniei timpurilor, să ne uităm la numărul secolilor, însemnate numai printr'o mică liniuță, care taie pe cea mai lungă, vedem cum cât de departe suntem noi de acele vremuri.

Spre a vedea însă și mai lămurit această distanță de timp, să împărțim fiecare parte din acea linie, adică fiecare secol, în alte patru bucățele mai mici, coprinzând fiecare 25 de ani, și să însemnăm aceste sferturi de secol prin câte o liniuță mică de tot, iar jumătățile de secol prin câte o liniuță ceva mai mărcicică.

---

*) De întrebuișat ca lectură *introductivă* la începutul studiului istoriei universale.

Să înnumărăm acum sferturile de secol, câte sunt dela 1912 și până nașterea lui Christos.

Copii care învață în clasa I sau II-a gimnazială, sunt mai toți cam de 12 ani, adică au trăit până acum aproape o jumătate de sfert de secol, corespunzând distanței măsurate pe linia care trece dela 1900 înapoi. Să se facă acum socoteala: câte vieți de copil de clasa I sau a II-a gimnazială se coprind în suma de ani, care a trecut dela nașterea lui Christos până azi? Sau de câte ori se cuprinde în ea viața unui copil de 12 ani?

Luând astfel fiecare copil de 12 ani ca unitate de măsură a timpului, lungimea timpului trăit de el, sau durata vieții sale proprii până în momentul de față, va putea să-și facă oarecum idee: cât de mult este dela nașterea lui Christos și până astăzi.

Pentru că viața omului nu se sfărșește însă la 12 ani, ci cam după 75 ani, — dacă omul a trăit cumpătat și și-a îngrijit de sănătate, — adică după trei sferturi de veac, să măsurăm și să socotim câte vieți omenești de câte 75 de ani s-au trecut una după alta de atunci până acum.

Și acum să ne uităm pe linia veacurilor și să vedem cu ochii cât e de lungă viața unui moș bătrân de 75 ani comparată cu lungimea întregii liniilor; și să mai vedem apoi cât de mică și neînsemnată e bucătăica de timp, ce coprinde o jumătate de sfert de veac, comparată cu distanța întreagă a timpului dela nașterea lui Isus Christos până azi. Spațiul de timp de 12 ani e reprezentat prin partea de linie coprinsă între literile *a* și *b*, iar durata vieții de 75 ani se găsește între literile *a* și *c*.

Numai aşa, măsurând și punând viața noastră alături cu o

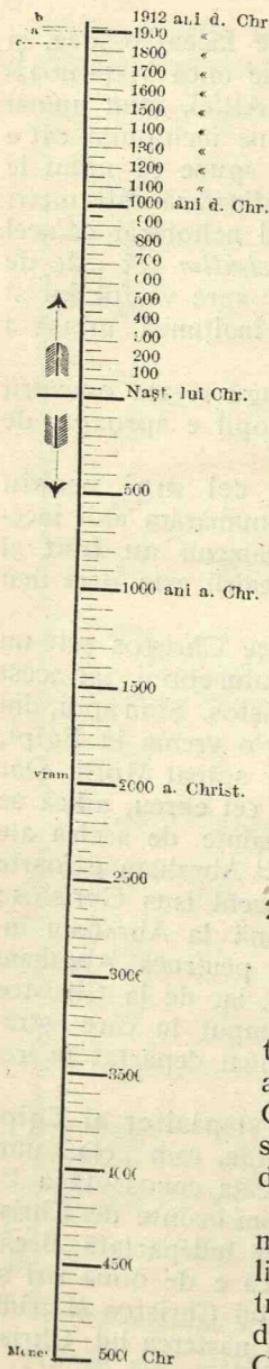
durată aşă de întinsă de timp, putem să ne facem o idee, și cât e de mare acea durată de timp și cât e de mică viața noastră, pe care o luăm ca unitate de măsură. Altfel, știm numai că dela Christos sunt 1912 ani, dar nu ne închipuim cât e de mult de atunci. Asemenea, când ni se spune că muntele *Omul* este înalt de 2500m, știm numai pe dinafără câți metri de înălțime are și ne închipuim într'un mod nehotărât că acel munte este foarte înalt, dar numai atunci *simțim* cât este de înalt, când stăm la poalele lui și ne uităm spre vârful lui și măsurăm din ochi, cu înălțimea corpului, înălțimea uriașă a muntelui.

Viețea unui om nu este mai nimic pe lângă viețea omenirii dinainte de el, după cum înălțimea unui copil e aproape de nimic față cu înălțimea unui munte uriaș.

b. Timpul până la Abraham și la cel mai vechiu Faraon al Egiptului (Menes). — Noi numărăm anii începând dela nașterea lui Christos. Dar oamenii au trăit și înainte de a se naște Christos. Viețea omenirii este deci mai lungă decât 191(2) ani.

Asta ne-o putem încipiui ușor, de oarece Christos este un văstător al poporului lui Israel sau al poporului ebreu, iar acest popor a trăit și înainte de a se naște Christos. Știm apoi, din istoria Bibliei, că poporul ebreu a trăit într'o vreme în Egipt, sub stăpânirea Faraonilor, de sub care l-a scăpat Moisi. Dar poporul Egiptean e și mai vechi decât cel ebreu, adică se pomenește de faptele lui cu mult mai înainte de acelea ale Erveilor. E adevărat că timpul în care a trăit Abraham e foarte depărtat, în trecut, de timpul în care s'a născut Isus Christos; ba chiar e mai mult dela Christos și până la Abraham îndărăt, decât dela Christos și până azi, pentru că Abraham trăia cu 2000 de ani înainte de Christos, iar de la Christos și până azi sunt numai 191(2) ani. Dar timpul în care străluțiau regii Egiptului, adică Faraonii, e și mai depărtat în trecut decât timpul în care trăia Abraham.

După socotelele făcute, cel mai vechi stăpânitor al Egiptului, *Menes*, a zidit un oraș, numit *Memfis*, cam dela anul 5000 înainte de Christos. Prin urmare viețea cunoscută a Egiptului se începe aproape dela 5000 de ani înainte de Christos, adică e de două ori și jumătate mai îndepărtată decât timpul în care a trăit Abraham. Astfel că e de două ori și jumătate mai mult timp dela nașterea lui Christos și până la *Menes*, Faraonul Egiptului, decât dela nașterea lui Christos și până astăzi.

Să prelungim dar linia timpurilor, dela nașterea lui Christos îndărât, de două ori și jumătate mai mult decât aceea care reprezintă timpul dela Christos până azi. Sau să luăm o linie, punând cele două capete *Menes* și *1912*; s'o împărțim în veacuri și să măsurăm cu cele două unități de măsură, alese mai înainte: cu etatea de 12 ani a unui elev de clasa I sau II gimnazială și cu acea de 75 ani a unui om bătrân, spre a vedea câte vieți de om bătrân și câte vieți de copil se coprind în această sumă de ani. Să ne uităm apoi pe linie și să comparăm bucațica de timp, care coprinde trei sferturi de veac (liniuța *a c.*), și aceea care coprinde o jumătate de sfert de veac, cu întreaga lungime a liniei dela Menes până astăzi, vom vedea cât de mică este viața unui bătrân de 75 ani și mai ales cât de neînsemnată este viața unui copil de 12 ani, comparată cu viața cunoscută a omenirii din timpurile celor mai vechi Faraoni și până astăzi. Ba încă pe lungimea scării ce a putut încăpea în mărimea acestei pagini, părticica de viață a copilului se pierde din vedere: ea abia se poate închipui, (spațiul dintre liniuțele *a b.*)

2. Aplicarea pe linia timpurilor a cătorva date istorice cunoscute.

Știm că *Traian*, împăratul Romanilor, a trecut Dunărea pe la *Severin* și a venit de a cucerit Dacia între anii 100 și 105 după Christos. Să însemnăm cu un punct pe linia secolelor acest timp, ca să vedem cât e de departe de zilele noastre.

Mai știm că un alt împărat roman, *Aurelian*, ne mai putând apăra Dacia în contra năvălirii barbarilor, a părăsit aceste ținuturi, retrăgându-și armatele și o parte din locuitor, dincolo de Dunăre, cam pela anul 275 d. Christos. Să se arate pe linia secolelor și

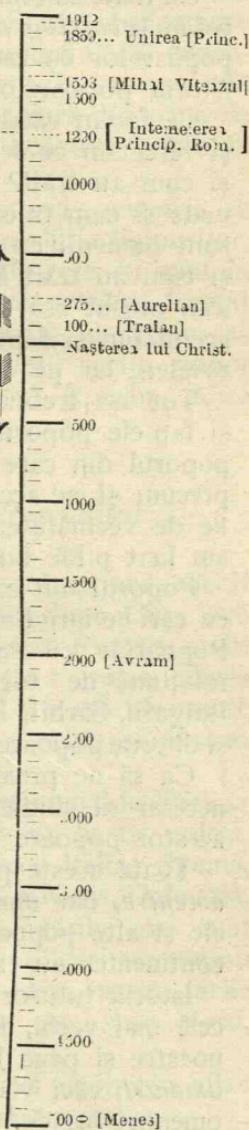
această parte de timp, spre a se vedea căm cât a trecut, de când a adus Traian pe Romani în Dacia și până când Aurelian a luat o parte din ei de-i-a trecut dincolo de Dunăre, precum și dela acest timp și până în zilele noastre.

Să se arate asemenea unde vine, pe linia secolelor, timpul *întemeierii Principatelor Române*, acela al domniei lui Mircea și a lui Mihai-Viteazul, timpul revoluțiunii lui Tudor Vladimirescu, al *Unirii Principatelor și al întemeierii Regatului*, numărându-se secolele câte au trecut dela Traian și dela Aurelian până la aceste întâmplări precum și de atunci și până astăzi.

Să se spună în al cătelea secol după Christos s'a întâmplat fie-care din evenimentele de mai sus, și să se însemneze toate pe linia timpurilor.

3. Legătura istoriei patriei noastre cu istoria omenirii.

In clasele primare s'a învățat din istoria patriei noastre : cum a cucerit *Traian* Dacia, cum a adus în ea supuși romani, din toate părțile imperiului, spre a o coloniza ; cum a retras apoi Aurelian o mare parte din coloniile romane din Dacia. S'a învățat prin căte suferințe și nevoi au trecut de atunci locuitorii acestei țări, compuși din Romani amestecați cu Daci ; căte rojuri și feluri de *barbari* au trecut peste ei ; cum se retrăgeau Români în munți, ca să se apere în întăriturile Carpaților, de năvala furioasă și cotropitoare a barbarilor,—până s'a întemeiat domnia Munteniei sub *Negru Vodă* (*Tugomir Basarab*) și a Moldovei sub *Bogdan Vodă*. Și de aci încolo s'a învățat tot sirul întâmplărilor : luptele din afară cu Turcii, Ungurii, Polonii, Tătariei, etc., precum și schimbările din năuntru, cum au urmat după vremuri, până în zilele noastre, până la luptele glorioase de acum din urmă, pe care le purtără armatele române în

Bulgaria, în contra Turcilor (1877), și până la prefacerea României în Regat (1881) sub Carol I.

Toate acestea la un loc alcătuesc viața poporului român; iar din povestirea lor se alcătuște *istoria patriei* noastre.

Cu toate că știm aceste fapte și întâmplări ale națiunii noastre, tot nu le înțelegem destul de bine, dacă nu cunoaștem și istoria popoarelor cu cari a avut a face neamul nostru, precum și istoria popoarelor cu care ne înrudim.

Ce facem când voim să pricepem viața unui om? Intrebăm și cercetăm ce fel de oameni erau părinții lui, unde au trăit și cum au trăit? Ce fel de oameni sunt frații și rudele lui, unde și cum trăesc ei și ce fac? Apoi căutăm să aflăm cine sunt oamenii cu cari a avut el afacă, de ce neam sunt, unde și cum au trăit sau trăesc? și cum s-au purtat cu el? De ce s'au purtat așa s'au altfel? Cu chipul acesta înțelegem și firea aceluia om și faptele lui, precum și de ce a avut pe cutare prieten, iar pe cutare dușman.

Tot așa trebuie să urmăm și când voim să înțelegem viața și faptele poporului nostru, bunioară. Trebuie să cunoaștem poporul din care ne tragem, și pe acelea cu cari ne înrudim, precum și pe acelea cu cari am stat sau cu cari stăm în legătură fie de vecinătate, fie de prietenie or dușmănie, sau dela care am luat pilde bune și am învățat câte ceva folositor.

Poporul din care ne tragem, este *poporul roman*. Popoarele cu cari ne înrudim sunt: cel *italian, francez, spaniol, portugez*. Popoarele cu cari am avut odată și avem chiar și relații de tot felul, sunt: popoarele *slave*, adică Rușii, Bulgarii, Sârbii, Polonii; apoi *Turci*, *Unguri*, *Grecii*, *Ebreii*, și diferite popoare de viață *germană*, precum Sașii, Austriacii etc.

Ca să ne pricepem firea și viața noastră națională e deci necesar să studiem și firea, moravurile, faptele și viața tuturor acestor popoare străine.

Toate aceste popoare la un loc formează o parte mare din *omenire*, dar numai o parte, căci omenirea coprinde pe lângă ele și alte popoare mai depărtate, cari trăiesc prin celelalte continente sau cari au trăit mai de mult pe pământ.

Istoria tuturor acestor neamuri, dela cele mai noi până la cele mai vechi, în trecut, dela cele mai apropiate de hotarele noastre și până la cele mai depărtate, formează *istoria întregei omeniri*, căci viața lor, a tuturor la un loc, constituie viața omenirii însăși.

După cum o familie se compune din mai mulți membri, și după cum viața ei este formată din viața membrilor ei, tot

ășă omenirea se compună din popoare, mai mari sau mai mici, și viața ei este viața acelor popoare. Și după cum nu putem înțelege viața și faptele unei persoane, dacă o considerăm cu totul deosebită și izolată de viața întregii familii din care face parte, tot ășă nu putem înțelege istoria unui popor, dacă nu cunoaștem istoria generală a întregii omeniri. Starea unei ramure ori a unui fruct dintr-un pom se înțelege numai dacă cunoaștem starea întreagă a arborelui, împrejurările în care se află și prin care a trecut el. Un popor este o ramură din arborele omenirii. Ca să înțelegem deci istoria țării noastre, trebuie să studiem istoria omenirii.

Toate întâmplările mai însemnate din istoria omenirii se găsesc, și le vom arăta, în secolele coprinse pe linia timpurilor, care se începe cu anul 5000 a. Chr. și se sfârșește cu anul în care trăim noi. Pe acea linie vom însemna treptat, treptat toate evenimentele principale. Dar mai înainte de toate, să aruncăm o repede privire generală asupra vieții aceluia popor mare și viteaz, din care s'a născut poporul Român, adică asupra *vieței poporului Roman*.

4. Scurtă ochire asupra istoriei Romanilor.

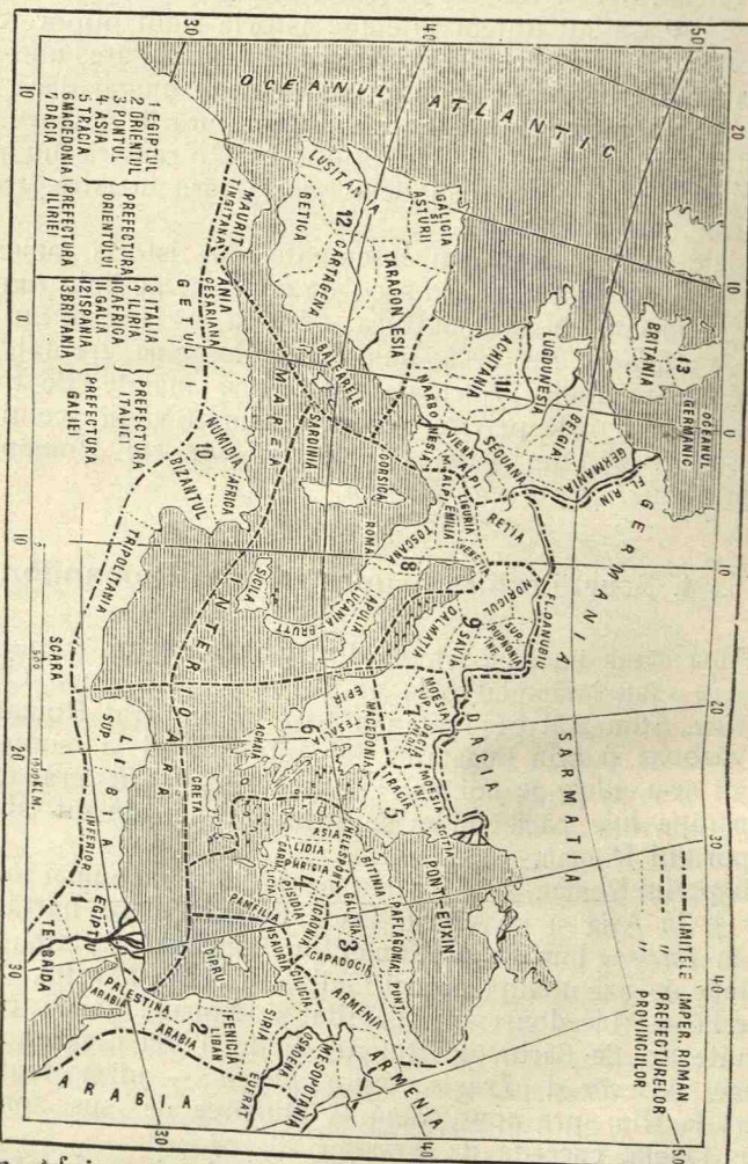
Până acum nu cunoaștem, din viața acestui popor, decât cele ce s'au întâmplat pînă anul 100 — 105 după Chr., sub *Traian*. Știm atât că Traian a fost un împărat Roman, vestit în războae și prin bunătatea lui; știm că el a supus Dacia și că ne-a adus pe noi aici; dar nu știm cât era de mare împărăția lui, până unde se întindea pe pămînt stăpânirea poporului Roman.

Imperiul Roman, sub Traian, se întindea nu numai în Europa, dar și în Asia și în Africa. Dacă ne uităm pe hartă vedem, că în *Europa* împărăția Romanilor coprindeă: Italia, Spania, Franța de azi numită atunci Galia, Britania, Elveția, Dalmatia, Grecia și Macedonia cu Tesalia și Epirul; țările cari sunt locuite azi de Sârbi, de Bulgari și de Turci și cari se numiau atunci *Moesia* și *Tracia*; apoi *Dacia*: — adică toate țările până la Rin spre apus, până la Dunărea de sus spre Nord, plus Dacia, cucerită de Traian.

Dincolo de împărăția Romanilor spre miază noapte se aflau în Europa popoare barbare: Germani, Sarmați, etc.

In *Asia*, împărăția Romanilor se întindea până la părțile de sus ale râurilor Tigră și Eufrat, până la Arabia și marea Roșie,

coprinzhând toată Asia Mică, Armenia, Mesopotamia, Siria, Fenicia, Palestina și o parte din Arabia. În aceste locuri făcuse Traian să crească stăpânirea romană, întinzând-o până la râul Tigris.

Iar în Africa, coprindeă toate țările de pe țărmul de Nord al acestui continent, începând de mai jos de strâmtarea de Gibraltar, sau columnele lui Hercule, adică dela oceanul Atlantic și până la marea Roșie, împreună cu Egiptul.

O stăpânire atât de întinsă n'a crescut deodată, ci numai treptat-treptat, cu multe lupte și în mai multe secole. La început ea se reducea la un oraș, *Roma*, întemeiat la 753 a. Ch., în Italia, la gurile râului *Tibru*; și, dintr'un oraș, a crescut încetul cu încetul, supunând mai întâi cetățile de prin prejur, apoi popoarele din Italia, cât am văzut în geografia Imperiului Roman.

Dar statul Roman n'a fost dus la atâta mărire numai de Traian; ci înaintea lui au mai fost și alți împărați și generali vestiți și viteji, cari au intins puțin câte puțin puterea Romanilor peste toate popoarele cu cari veneau în atingere. După Traian au mai venit câțiva împărați curagiosi și harnici. Împărația Romanilor se întinsese însă aşă de departe, încât munca împăraților după Traian s'a mărginit mai mult a păzii împeriul și a-i păstrată întinderea cucerită de predecesorii lor. Si nici nu mai puteau să se gândească a o mări și mai mult, pentru că dincolo de hotarele împeriului, mai ales în Europa spre miaza noapte, se găsiau popoarele barbare, fără căpătăiu, numeroase și neastămpărate, cari năvăleau necontentit când într'o parte când într'alta a imperiului, prădând și jefuind: iar armatele romane alergau când într'un loc când într'altul ca să le gonească, și se osteneau în bătălia neîntrerupte cu dâNSELE.

Aceasta a făcut chiar pe următorul lui Traian, pe împăratul *Adrian*, să părăsească Mesopotamia și să dărâme podul de peste Dunăre din dreptul Severinului, spre a mai îngreuna trecrea barbarilor în împărația romană. Si tot asta a hotărât pe *Aurelian*, mai în urmă, să se lipsească cu totul și de provincia *Dacia*, să-si retragă din ea armata, și s'o lase în voia barbarilor, făcând astfel din tot cursul *Dunării* hotarul împărației romane spre miaza noapte.

Din nenorocire însă nici aceste măsuri n'au putut asigura împărația romană, pentru că nu toți împărații romani au fost înțelepți și destoinici ca Traian or ca Aurelian, ci s'a întâmplat de multe ori ca ei să fie slabii, copilăroși, fără curaj și fără seriozitate; astfel că frânele guvernului cădeau în mâini neputincioase și stângace.

Pe de altă parte, barbarii se înmulțeau și se îndesau tot mai mult și mai cumplit la hotarele împărației, năvăleau tot mai des și mai adânc în ținuturile ei, aşă că slăbiciunea din lăuntru și pericolele din afară au făcut să se clatine din temelii întinsa împărație romană. Atunci, văzându-se că împărația e prea mare și nu se poate cărnuți de un singur om, s'a găsit cu cale să se împartă în două și anume: împărația dela

Apus, cu reședința la Milan și alte orașe din nordul Italiei, și împărăția dela *Răsărit*, cu capitala în *Constantinopol*, oraș zidit de împăratul *Constantin cel Mare*.

Cu toate acestea, slăbiciunile din lăuntru și luptele din afară nu au încetat. Atât împărăția de Apus cât și cea de Răsărit au avut să se lupte mereu cu fel de fel de barbari, până ce în sfârșit amândouă cad răpuse. Cea dințăiu, care cade, este împărăția de Apus, la anul 476 după Christos; cea-laltă, adică împărăția de Răsărit, tot a mai putut s'o ducă aproape 1000 de ani dela căderea împărăției de Apus, până ce vin Turcii și supun Constanținopole, la anul 1453.—Să însemnăm aceste două date pe linia timpurilor.

5. Impărățirea Iстории оmenirii în trei evuri.

Amândouă aceste date, anume aceea a căderii imperiului roman de Apus și aceea a căderii imperiului roman de Răsărit, sunt de mare însemnatate; ele împart istoria omenirii în trei mari părți numite *Evuri*.

Tot ce se petrece în omenire până la căderea Imperiului Roman de Apus, adică până la anul 476 după Christos, formează partea întâi a istoriei omenirii și se numește *Evul vechiu, sau antic*.

Tot ce se petrece dela căderea imperiului roman de Apus până la căderea imperiului roman de Răsărit, adică dela 476 după Chr. până la 1453, formează partea a doua, *Evul de mijloc sau mediu*.

Și, în sfârșit, tot ce se petrece dela căderea Imperiului Roman de Răsărit, sau dela anul 1453, și până astăzi, formează partea a treia, sau *Evul modern*.

Ne vom ocupa în anul acesta cu evul *antic*, narând faptele mai însemnante petrecute în omenire până la 476 după Christos.

In această întindere de timp, dela 5000 ani a. Chr. și până la 476 d. Chr., vom aminti, afară de viața poporului Roman, și de alte popoare mai vecchi însemnate, din cari cele mai multe se văd coprinse în Imperiul Roman, precum *Grecii, Macedonienii, Cartaginesii, Egiptenii, Fenicienii, Ebreii*; iar altele au trăit mai departe, în centrul Asiei, precum *Persii, Babilonienii, Asirienii, Medii*.

6. Impărțirea popoarelor antice.

După neam, popoarele lumii vechi se împart în trei mari ramuri :

1) Popoarele *indo-europene* sau *ariene* (arice), cele mai agere și mai harnice dintre toate. Ele au locuit în timpuri foarte depărtate, mai ales și prin ținuturile *Daciei*, adică prin țările locuite azi mai mult de noi, de Români, și sănt stră bunii noștri cei mai vechi. Cele mai vestite dintre ele sunt *Latinii* sau *Romanii* din Italia, *Helenii* sau *Grecii* din Grecia și *Persii* din Iran (Asia).

2) Popoarele *semite*, cari au ocupat locurile coprinse între marea Mediterană, marea Neagră, golful Persic, oceanul Indian, și marea Roșie. Cele mai însemnate dintre dânsеле sunt *Chaldeii* din Babilonia și Asiria, *Ebreii* și *Fenicenii*.

3) Popoarele *chamite*, cari au locuit în nordul Africei. Dintre acestea, cel mai principal este poporul *Egiptean*, care a ocupat valea Nilului.

Dacă voim să așezăm aceste popoare după *vechimea lor*, nu după valoarea însușirilor și culturii lor, trebuie să răsturnăm ordinea în care le-am expus.

După vechime, întâi vin Chamiții, adică *Egiptenii*, apoi *Semiti* și în fine *Arienii*.

63197

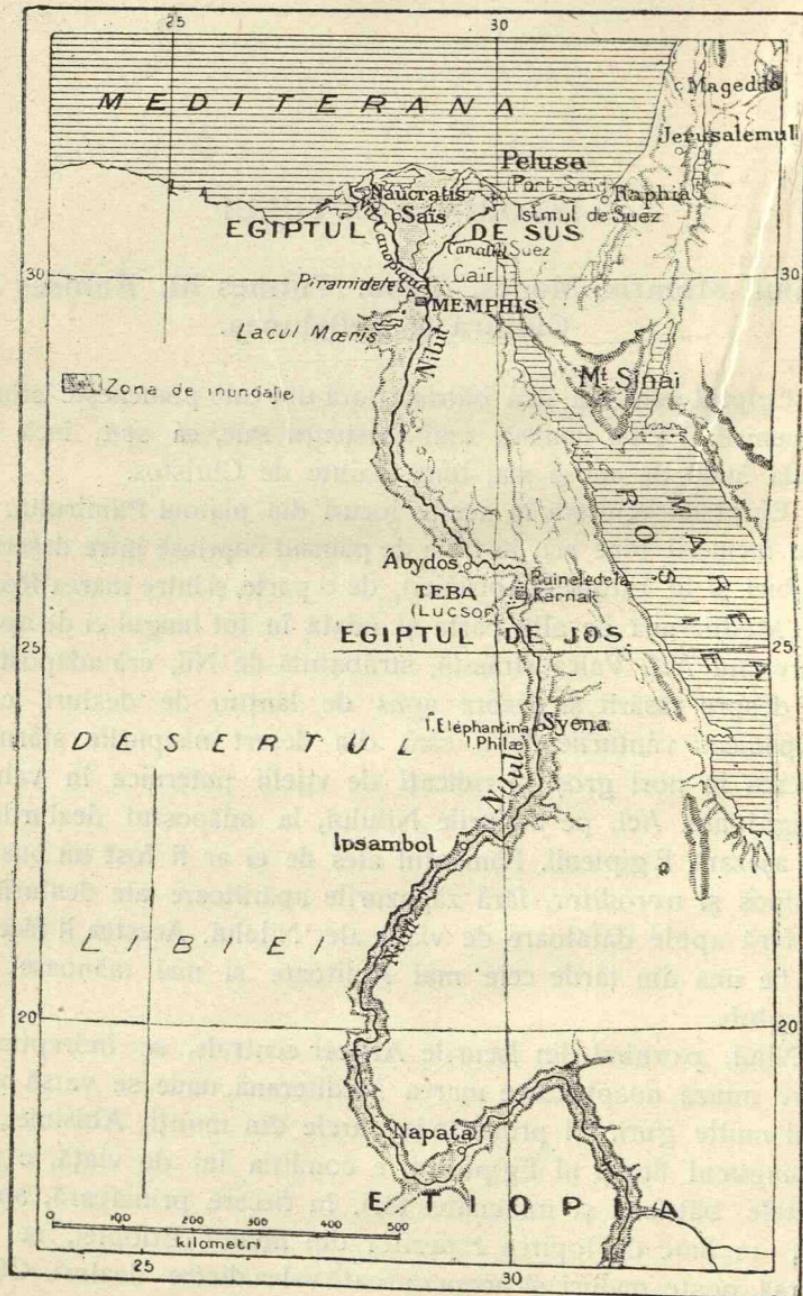
ISTORIA EGIPTULUI

Nilul. Memfis. Menes. Teba. Tutmes III. Ramses II. Cultura și Religiunea.

Egiptul este cea mai bătrână țară din căte pomenește istoria omenirii. Ea își numără anii existenții sale, ca stat, încă de peste 5000 de ani și mai bine înainte de Christos.

Egiptenii veniseră în aceste locuri din platoul Pamirului. Și au înemerit bine aci, în fața de pământ coprinsă între deșertul Libiei și al Etiopiei (Abisiniei), de o parte, și între marea Roșie și Mediterană de altă parte și udată în tot lungul ei de apele fluviului *Nil*. Valea strâmtă, străbătută de Nil, era adăpostită și despre răsărit și despre apus de lanțuri de dealuri, care împedicau vânturile de a căra din deșert nisipurile stârnite adesea în nori groși și ridicăți de vijelii puternice în valuri ucigătoare. Aci, pe malurile Nilului, la adăpostul dealurilor, se aşezară Egiptenii. Pământul ales de ei ar fi fost un pustiu nisipos și neroditor, fără zăgazurile apărătoare ale dealurilor și fără apele dătătoare de viață ale Nilului. Acestea îl făceau să fie una din țările cele mai rovioare și mai mănoase de pe glob.

Nilul, pornind din lacurile Africei centrale, se îndrepează spre miază noapte către marea Mediterană, unde se varsă prin mai multe guri. El primește izvoarele din munții Abisiniei, și e singurul fluviu al Egiptului, e condiția lui de viață, e părintele bătrânei și minunatei țări. În fiecare primăvară, apele lui, înflate de topirea zăpezilor din munții Etiopiei, se revărsă peste maluri și acoperă toată valea dintre dealuri. Când se retrag apoi, după câteva zile, lasă niște straturi de nomol

Carta Egiptului sub Faraoni
cu țările supuse influenței Egiptului și cu zona de inundație a Nilului.

cari îngrișă pământul și-l fac cu desăvârșire bun pentru agricultură.

De aceea s'a întemeiat aici cele mai vechi cetăți de cari pomenește istoria omenirii. Din acestea mai renumite erau *Memfis* și *Teba*.

Memfis a fost ridicată pela 5000 de ani și mai bine înainte de Christos de *Menes*. Menes e socotit ca întâiul rege al Egiptului. Înainte de el domniseră în Egipt preoții, cari au rămas și în urmă clasa cea mai puternică.

Teba s'a ridicat cam pela 3000 de ani înainte de Christos, luând, în istoria Egiptului, locul lui Memfis, care decăzuse.

Dintre regii din Teba, cari au cărmuit Egiptul, doi sunt mai vestiți : *Tutmes III*, prin răsboale și cuceeririle lui, și *Ramses II*, nu atât prin războae cât mai ales prin nenumăratele clădiri, cu cari a împodobit Egiptul.

Subt *Tutmes III* Egiptul se întinsese până la Eufrat; dar sub urmașii lui războalele încetară, Egiptenii se molesiră, și, slăbiți cum erau, ăzură sub stăpânirea Persilor, la 523 în. Ch.

Cultura și Religia

Multe lucruri minunate se puteau vedea în bătrâna țară a Egiptului. Nu mai vorbim de monumente, de palate și de templele mărețe, toate demne de admirat. Dar ceea-ce numai în Egipt se puteau vedea, erau acele ridicături de piatră, groase la temelia lor pătrată și ascuțindu-se mereu către vârf, numite *piramide*, așa de înalte, așa de colosale că par că la zidirea lor n'au putut lucră oamenii, ci niscaiva ființe tot așa de uriașe ca și ele. Aceste clădiri nepieritoare, ridicate de pela 4000 de ani în. d. Ch., au durat și durează până în ziua de azi. Se mai găsesc vre-o 80 din ele, toate spre apus, pe malul stâng al Nilului, spre deșertul Libiei. Aceste urme vechi ale culturii egiptene stau în legătură și cu credințele religioase ale țării.

Piramidele erau niște morminte ale regilor Egiptului, ale *Faraonilor*.

Fie care *faraon* îngrijea să-și ridice în timpul domniei sale o

piramidă, înăuntrul căreia trebuia să i se aşeze sicriul. Se cărau

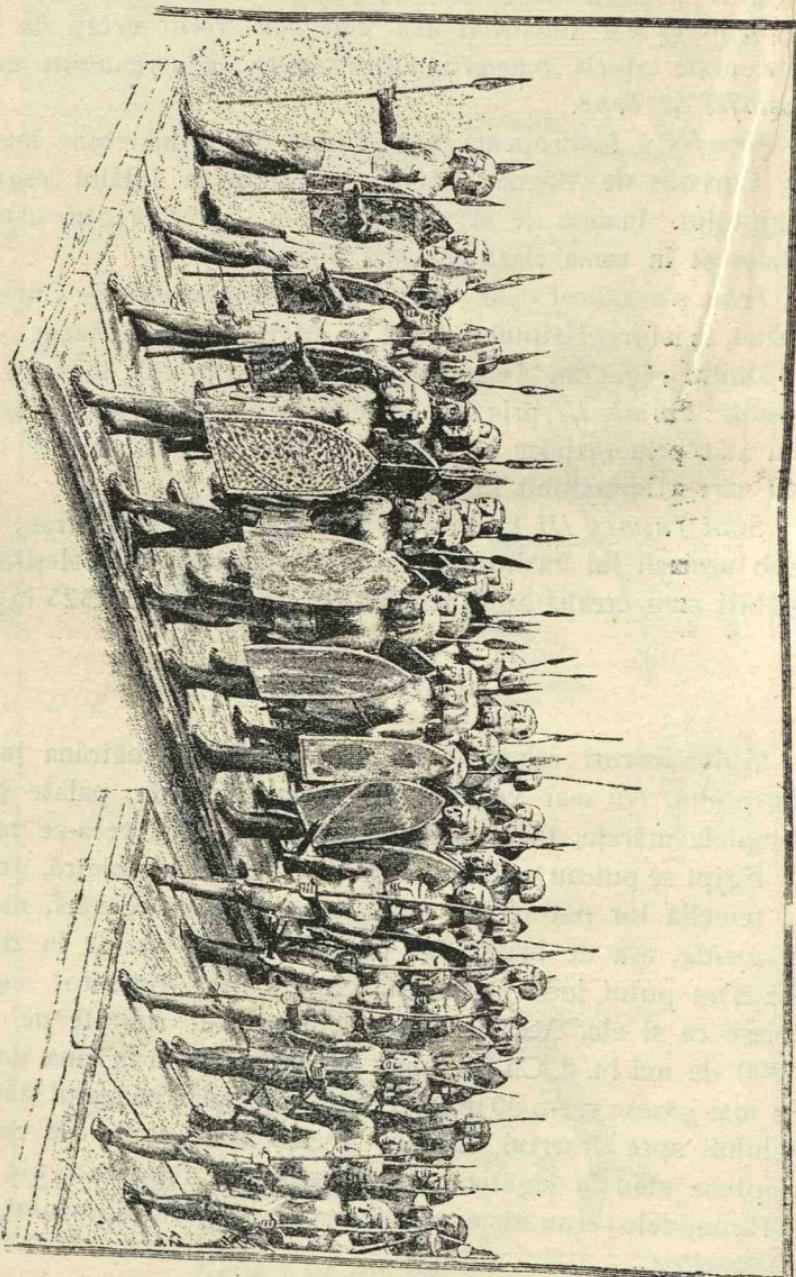

Fig. 1. Armata egipteană, infanterie; unii soldați cu pavăză și lânci, alții (în dreapta), cu arc și săgeți,

și se prăvăliau bolovani mari de piatră, tocmai din munții Arabiei și se grămădeau unii peste alții, până la înălțimi amețitoare.

Cea mai înaltă (la Gizeh) este de 137 m. Regii cari de altmentreli erau priviți ca niște zei, aveau nevoie de mormintele

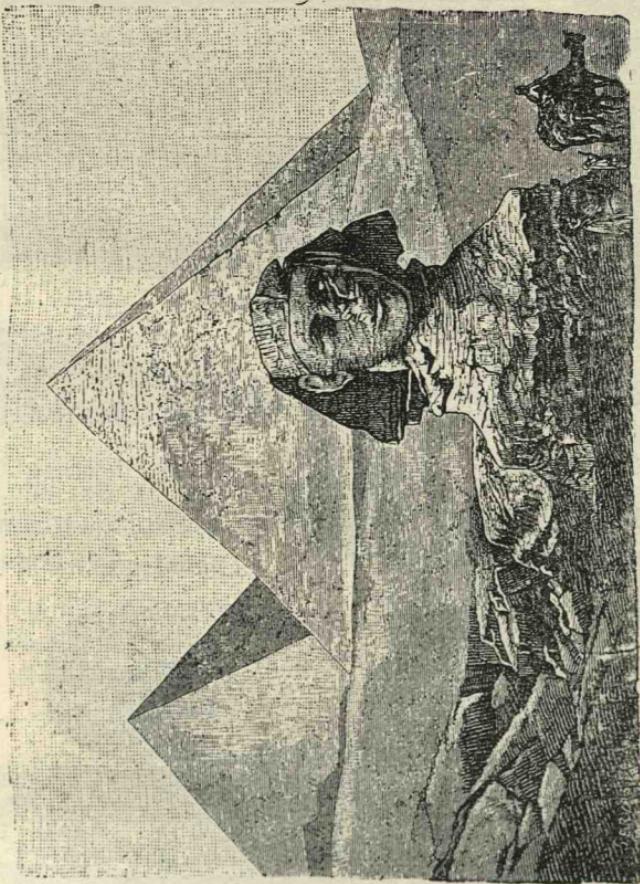

Fig. 2. Sfinxul cu piramidele dela Memphis.

trainice ale piramidelor pentru a-și asigură viața lor de veci. Aceeași nevoie susținească o simțău însă toți Egiptenii, căci ei credeau că sufletul omului e nemuritor: că, după moarte, el, ieșind din corp, ar fi intrând în alte animale, ca să se pocăiască de păcatele făcute în viață, (*metempsihosa*); apoi după timp îndelungat s-ar fi întorcând iar să-și caute trupul de mai înainte,

ca să trăiască mai departe, ca om. De aceia, aveau mare grija de corp, să nu putrezească . Il ungeau cu niște substanțe de-

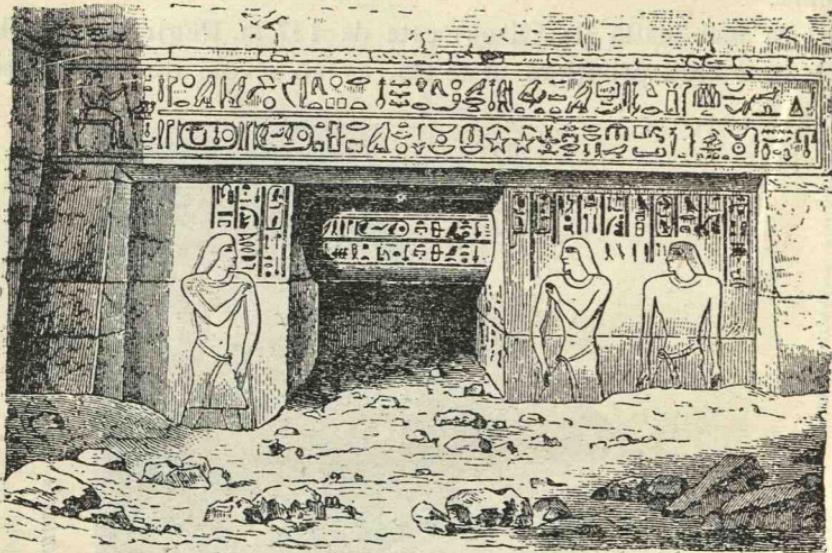

Fig. 3. Mormânt egiptean, de piatră cu inscripții de hieroglife.

uscau și-l întăreau, adică îl imbălsămău, prefăcându-l în mumie, apoi îl puneau într'un sicriu și-l îngropau. Cei bogăți își

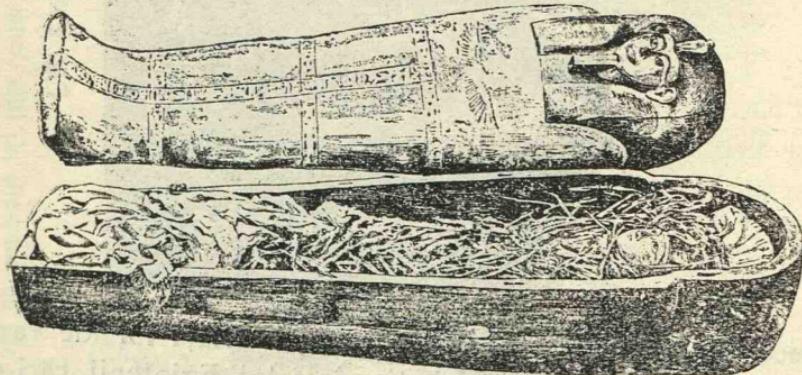

Fig. 4. Mumie, cu siciriul ei.

clădeau din vreme, cu mari cheltueli, bolti și odăi în piatră, unde trebuiau să li se aşeze la adăpost sicriul bogat, cu mumia lor.

Dar n'aveau toți Egipcenii dreptul la îmbălsămare. La moartea unui Egiptean, să fi fost el orce în viață, se alcătuia un tribunal care cântărea faptele bune și rele ale răposatului. Dacă îl găseă prea negru de păcate, nu-l mai îmbălsămau, ci îl aruncau în Nil, să-l mănânce crocodili. Numai dacă se găsiă că bunele lui întreceau pe cele rele, i se facea mumia și i se punea pe piept un bilet, «cartea mortului», cu care ziceau că o să se înfățișeze sufletul lui înaintea zeilor, și pe care sta scris; «Am dat pâine celor flămânzi, apă celui însetat, barcă celor ce se opriau din călătorie, etc.» sau : «N'am înșelat pe nimeni : N'am torturat văduva ! N'am mințit înaintea tribunului ! Nu știu ce-i minciuna ! N'am silit pe nici un șef de lucrători să muncească pe zi mai mult decât de cât trebuia ! N'am asuprit pe sclavi înaintea stăpânlui ! N'am făcut pe nimeni să plângă ! N'am ucis !» etc.

Afară de piramide, Egiptul avea și alte lăzuri cari deșteptau admirația vizitatorului.

Astfel lacul *Moeris* și marele *Labirint* amândouă făcute sub regii din Teba.

Lacul Moeris era o groapă adâncă și colosală de larg, de mai multe poștii, în care se îndreptau printr'un canal și se

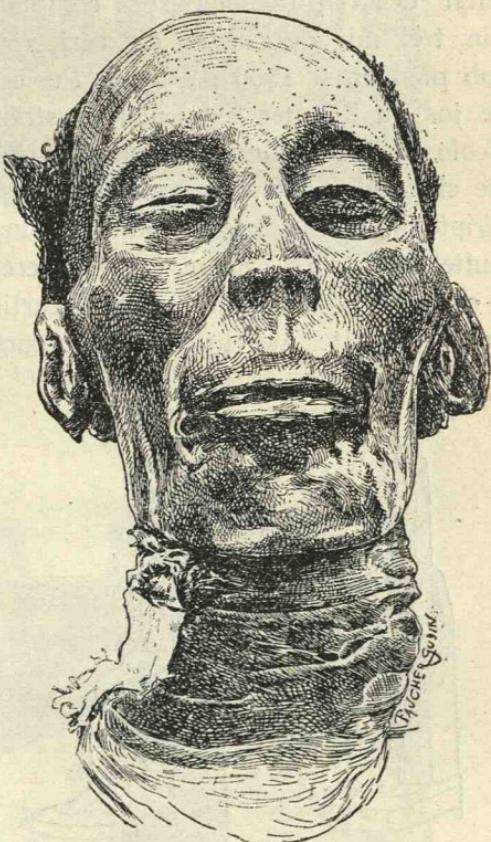

Fig. 5. Ramses II. (Sesostris) Capul mumiei lui. (Din dinastie dintre 1500–1300)

strângneau apele Nilului, când veneau mari. D'acolo apoi se împărțiau, la vreme de nevoie, peste țarini, ca să le ude de o potrivă pe toate.

Labirintul era una din minunile Egiptului, care lăsă mut de admirare și pe cel mai umblat călător. Istoricul grec *Herodot*, care l'a vizitat, spune că această clădire l'a impresionat mai mult chiar decât piramidele. Se compunea din trei mii de camere, din cari 1500 sub pământ și 1500 d'asupra. Pe cele de jos nu le putea vedea nici un străin. Acolo se aflau mormintele unor regi și ale crocodililor sfânti, la cari se închinau Egipitenii. D'asupra lor se întindeau mai multe curți, săli, camere, toate cu pereți și cu acoperiș de piatră; chiar și curțile erau acoperite. Astfel treceai din o curte

Fig. 7. *Osiris* (soarele) în o mână cu biciul în cealaltă cu un cărlig.

Fig. 8. *Isis* (luna) soția zeului Osiris (soarele).

mas idei și cunoștințe de cari s'a folosit în urmă omenirea. Ast-

Fig. 6. *Obeliscul lui Thutmosis* din fața templului dela Karnac.

acoperită în iatacuri, de aci în săli nesfârșite, apoi iar în iatacuri, și nu mai terminai umbliind și nu mai știai încotro să apucica să ieși, și ameteai învârtindu-te prin aceleași camere de mii de ori, fără să pricepi cum ai ajuns iar în ele.

Dela Egipteni au ră-

fel dela ei a rămas împărțirea anului în $365 \frac{1}{4}$ zile; și, cum

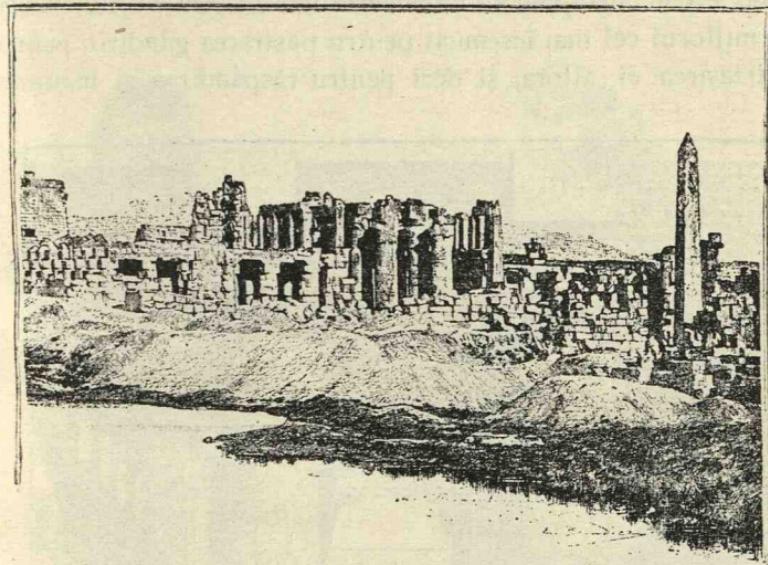

Fig. 9. Din cultura egipteană
Ruinele templului dela Luqsor. În dreapta un obelisc.

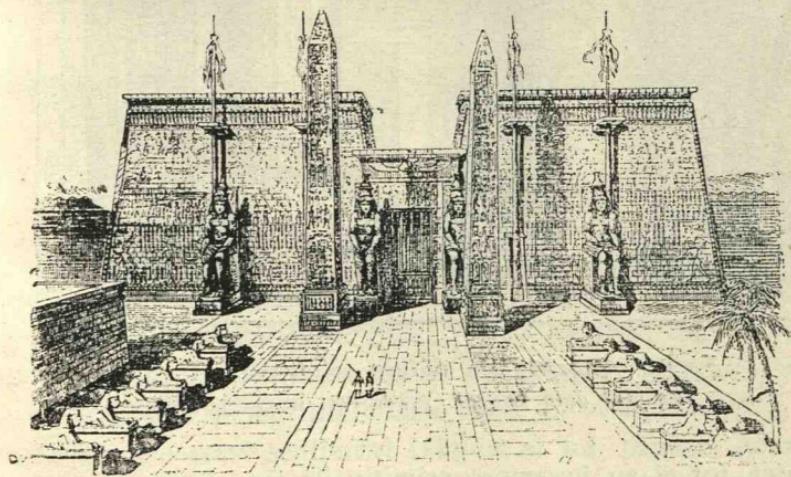

Fig. 10. Din cultura egipteană.
Templul dela Luqsor, restaurat. Fațada lui.

erau nevoiți, din cauza răvărsării Nilului, să măsoare și să

hotărnicieasca din nou, mereu, pământurile, după retragerea râului, tot ei au ajuns să întemeieze știința *geometriei*. Scrierea, mijlocul cel mai însemnat pentru păstrarea gândirii, pentru împărtășirea ei altora, și deci pentru răspândirea și înaintare

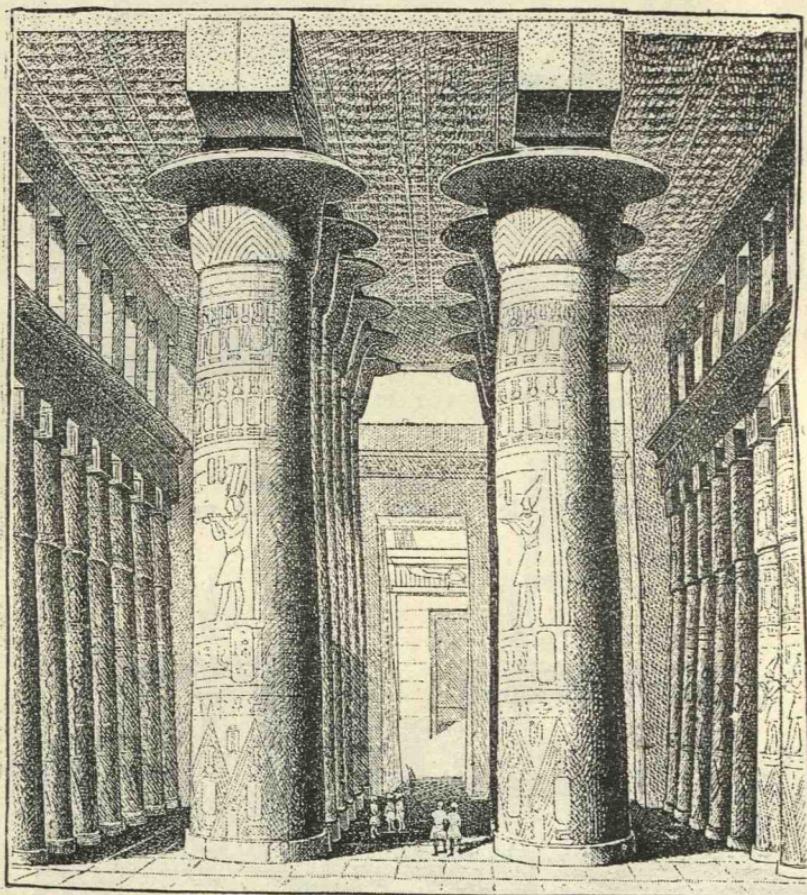

Fig. 11. Din cultura egipteană.
Templul dela Luqsor, restaurat. Interiorul lui.

științei, tot ei au început-o, primitiv de tot, firește, aproape desemnând lucrurile despre care scriau.

Egipenii țineau foarte mult la religie. Zeul lor cel mare era soarele, *Ptah*, care se numia când *Amon*, când *Osiris*, după

localități, și avea temple mai în toate orașele principale, precum : *Teba, Memfis*, etc. Ei credeau că zeul lor se întrupează în

Fig. 12. Din cultura egipteană.

O egipteană torcând
(Reconstituire)

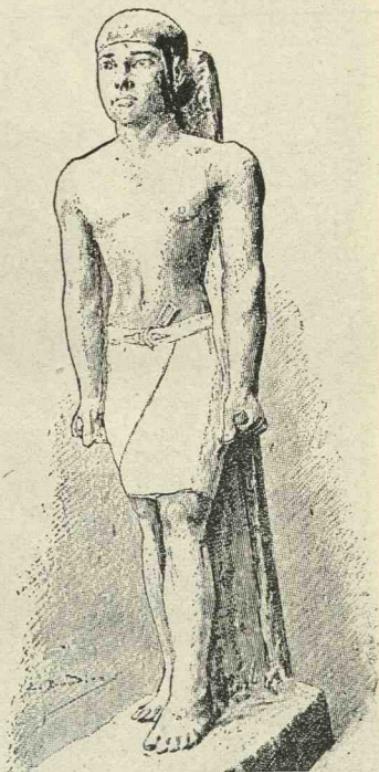

Fig. 13. Ariă egipteană

Un egiptean (statue afiătoare în muzeul dela Gizeh).

câte un animal, și anume : mai ales în bou, în o pasăre, *ibis*, în crocodil, în pisică și în câne. Aceste animale erau privite astfel cu multă evlavie, cu teamă și respect, de Egipteni ; erau puse în tempte și îngrijite foarte bine. Li s'aduceau jertfe și rugăciuni. De acest sentiment religios al lor pentru anumite dobitoace s'au servit într'un rând Perșii, ca să-i învingă și să le supună țara, punând în fața armatei lor o mulțime de pisici și de câini, astfel că Egiptenii nu îndrăzneau să dea cu nimic în oastea persoană, ca să nu lovească în animalele sfinte.

Cel mai însemnat însă dintre toate animalele sfinte era *apis*, un bou bălțat, negru cu o pată în frunte, la care se închinau

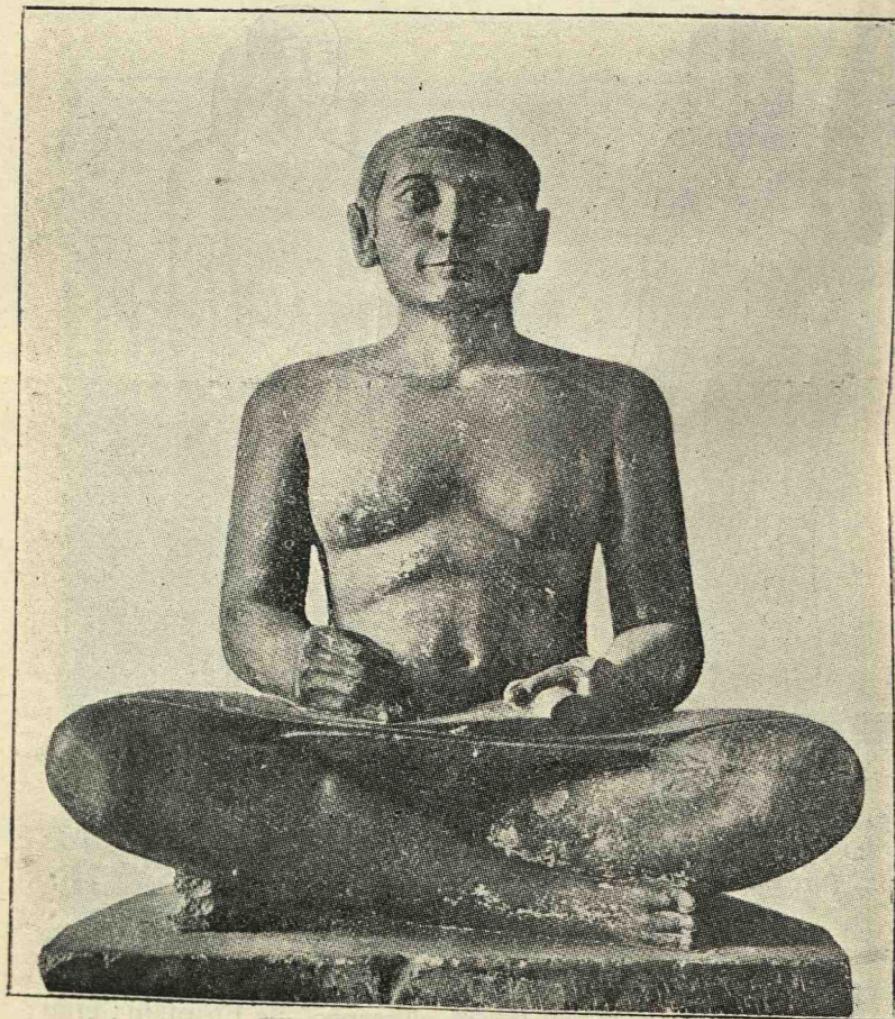

Fig. 14. Artă egipteană.

Un scrib. Una din statuile cele mai isbutite ale artei egiptene.

Egiptenii ca la un stăpân a tot-puternic și îngrozitor. Când

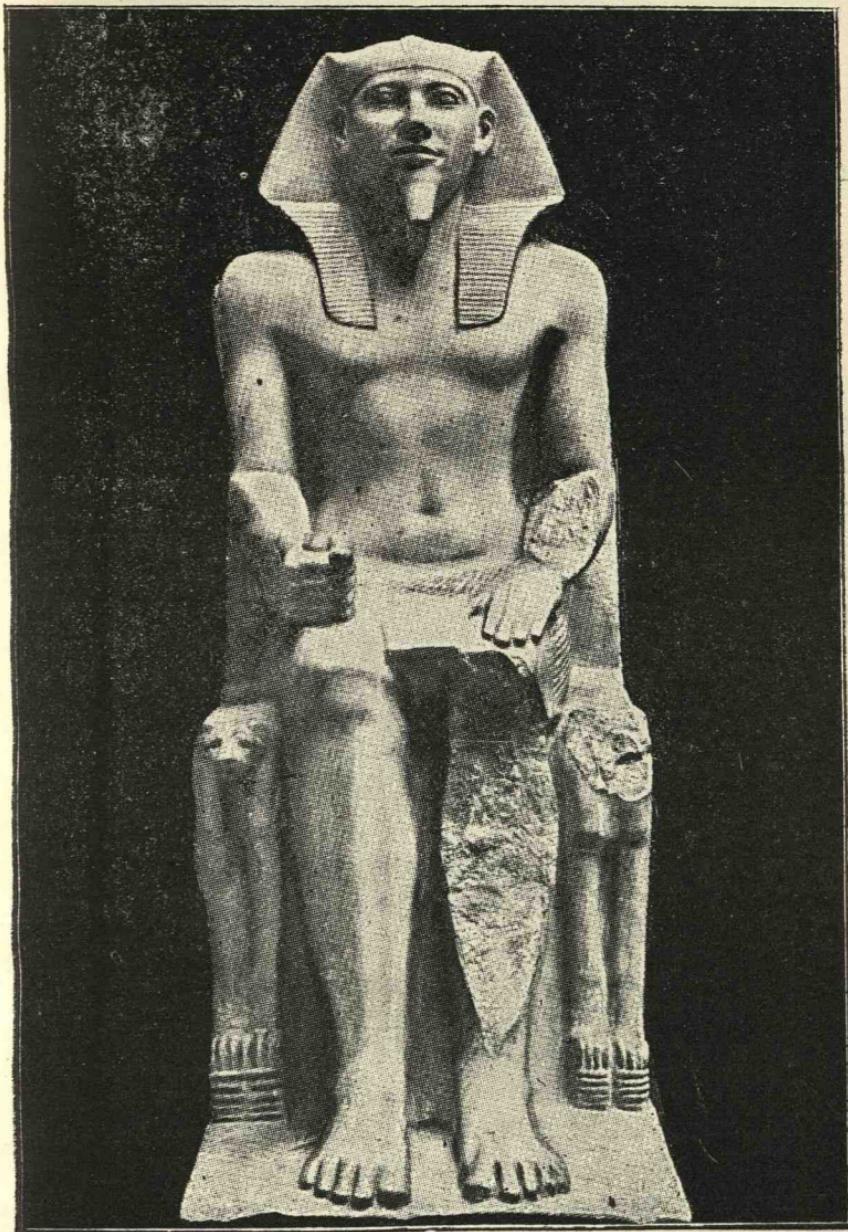

Fig. 15. Artă egipteană.
Statuia lui Kephren. (Dinastia dintre 4000—3000 a Chr.)

muria boul *apis*, se jeleau cu toții ca de o nenorocire nemai pomenită și-l îngropau cu mare alaiu într'un templu.

CHALDEO-ASIRIENII

Chaldea și Asiria. Tigrul și Eufradul. Sargon. Nabuchodonosor. Cultura și Religiunea.

Tările Dintre Tigru și Eufrat, cunoscute la un loc sub numele de *Mesopotamia*, nume dat de Greci, coprindeau la nord *Asiria*, la mijloc *Babilonia* și la sud *Chaldeia*. Chaldeia avea cele mai vechi cetăți, dar Babilonia și Asiria pe cele mai celebre, și anume Babilonia avea cetatea *Babylonului*, capitala sa; iar Asiria cetatea *Ninive*, capitala sa.

Mesopotamia avea un pământ roșitor, din cauza celor două râuri, Tigru și Eufratul, cari o străbat și o udă, revârsându-se primăvara și acoperind tot ținutul cu apă încărcată de un fel de nomol bun pentru îngrășarea și festilisarea pământului.

Tigru și Eufratul au adus aceleași servicii Mesopotamiei ca și Nilul Egiptului. Lor se datorește că s'au desvoltat aici de timpuriu societăți omenești și sate puternice și înfloritoare. Bogăția și frumusețea locurilor au atras multime de oameni și i-au făcut de s'au așezat acolo. Belșugul de vegetație, și folositoare și frumoasă, nenumăratele turme de animale, dedeau câmpiei dintre cele două râuri o înfățișare veselă și plină de viață.

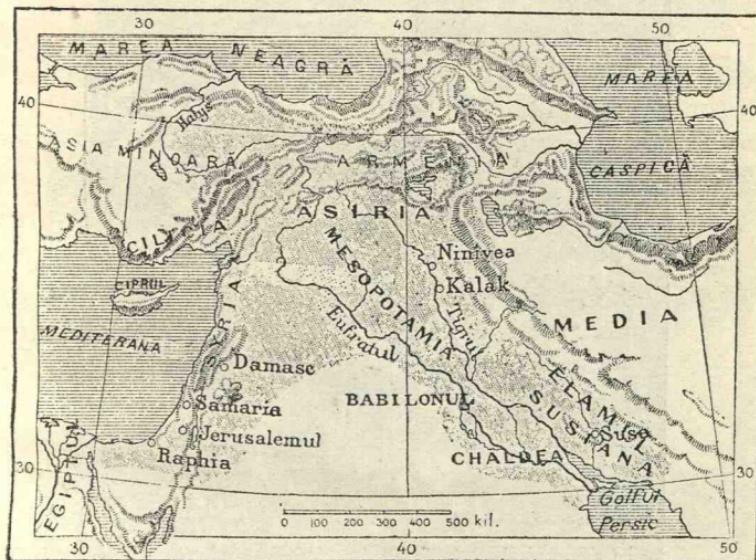
In partea de nord a Mesopotamiei au venit (de prin părțile Arabiei) de s'au așezat oameni mai ales de neam *semit*, și au întemeiat *Asiria*. In partea de mijloc și de sud au venit oameni de neam *semit*, amestecați mult cu cei de neam *chamit*, (sau cușit) de s'au așezat și au întemeiat Chaldeia și Babilonia. Chaldeii și Babilonenii se confundă între dânsii, și mai adesea se cunosc împreună sub numele de *Chaldei*. Dar între dânsii de o parte și Asirienii dela nord, de altă parte, au fost tot mereu certuri

și lupte, cătând când unii când alții să se facă stăpâni pe întreaga vale dintre Tigrul și Eufrat.

Ninive, cetate mare și celebră, pe malul Tigrului, se zice că ar fi fost în temeiata pela 1600 a. Ch. și că zidurile ei erau înalte de 31 metri și aşa de late încât ar fi putut merge pe ele trei care alături, unul lângă altul. Peste ruinile ei vremea a depus straturi de pământ cari au îngropat-o ca pe o cetate moartă. Astăzi abia au început învățătii s'o dezgroape, ca să vază ce zidării, ce monumente și ce fel de unele aveau, pe vremea aceea oamenii. Si se găsesc lucruri minunate.

Ce spune povestea.—Cetatea Ninivei s-ar fi numit astfel după numele lui *Ninus*, regele care a în temeiat-o.

Numele acestui rege, despre care se spune că a fost foarte puternic, este legat de al *Semiramidei*, o femeie vitează. De ea se povestesc minuni.

Imperiul Asirian.

Eră fata unei zeițe care o părăsise dela naștere. Niște porumbițe o găsiră și o crescură, hrănind-o cu lapte adus în cioc dela turmele de prin prejur. Un general al lui Ninus o luă de nevastă, și când Ninus inconjurase o cetate, pe care voiă să o supună, ea lărață marelui rege asirian un drum secret, care-i ușură luarea cetății. Murind generalul, soțul

ei, Semiramida se căsători cu Ninus și după moartea acestuia ajunse regină atotputernică. Ea se zice că a zidit cetatea Babilonului și că a întins stăpânirea Asiriei până departe peste Egipt și întreaga Africa. Voind însă să meargă și mai departe și să supună și India, fu bătută acolo, cu toate că se dusese cu o armată neînchipuit de mare, compusă din vreo trei milioane și jumătate de soldați și peste zece mii de care de războiu. Când a murit, sufletul ei, coborâtor din neam de zei, s-a prefăcut în porumbiță, ca să trăiască cu acele pasări cari o îngrijiseră în copilăria ei.

Dintre regii Asiriei, istoria amintește cu deosebire numele lui *Sargon*; care a bătut pe Israeliți, dar nu s'a mulțumit numai

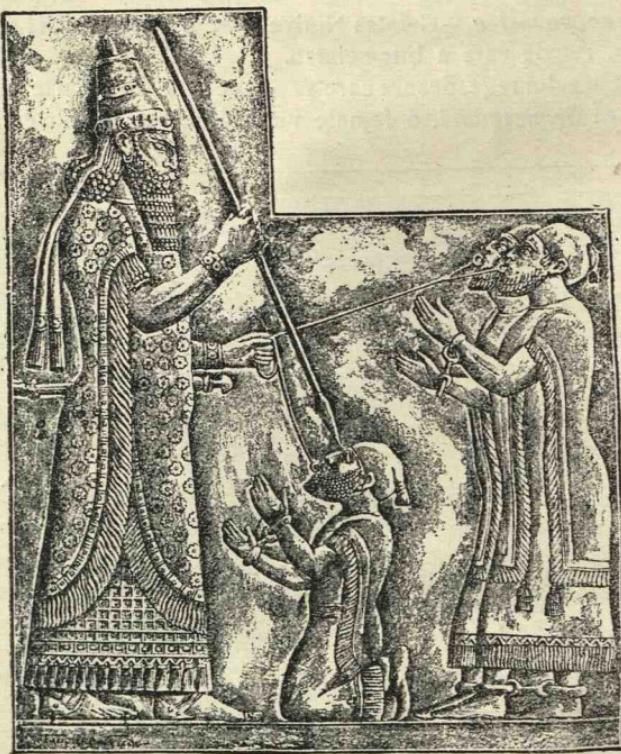

Fig. 16. *Un rege asirian scoțând ochii vrășmașilor prinși în războiu.*

să-i supună, ci i-a luat pe toți din țara lor și i-a dus în altă țară, în Media, iar în Palestina a mutat alte popoare.

Ceea-ce caracteriza mai ales pe Asirienei, era cruzimea sălbatecă

față cu cei biruiți. Popoarle învinse erau mâname din loc în loc jăfuite, duse în robie, chinuite, ucise, distruse, fără milă. De

Fig. 17. Asirieni. Un rege cu servitorul lui; la urmă un soldat.

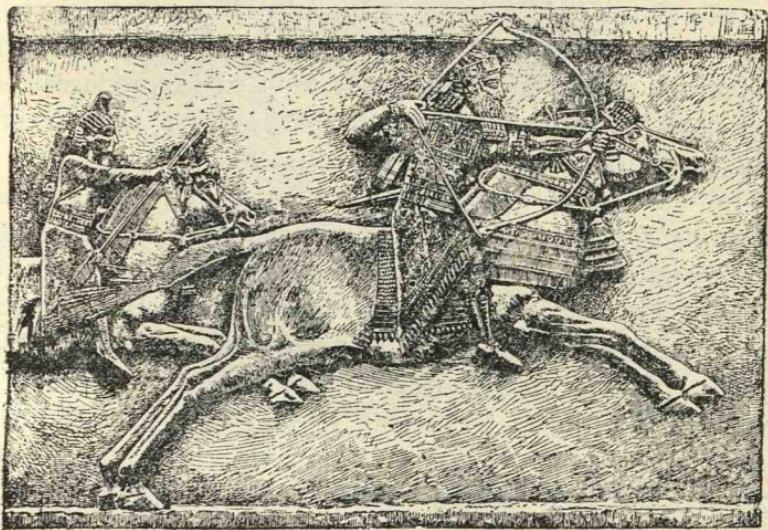

Fig. 18. Soldați asiriensi, din viteaza cavalerie asiriană.

aceea și ele urau de moarte pe Asirieni, și, când le-a venit bine, s-au sculat cu toate în contra lor și s-au răsbunat amarnic,

Cetatea Ninive a fost dărâmată (la anul 606) și rasă de pe fața pământului. Abia s'a descoperit în timpul din urmă locul, unde se ridicase odată trufașa capitală a Asirei.

Babilonul. — Curând după căderea Ninivei, *Babilonul* se ridică la atâtă putere, încât luă în stăpânire toată Mesopotamia și toate țările supuse mai înainte de Asirieni. Sub domnia lui *Nabuchodonosor*, mai ales, Babilonul ajunse la culmea strălucirii și puterii (604—561). Nabuchodonosor își întinse stăpânirea asupra Iudeii, Feniciei, Arabiei; dărâma Ierusalimul, aduse pe Evrei în captivitate la Babilon, supuse asemenea cetatea Tirului după un asediul de 13 ani; se bătu chiar cu Egiptenii.

Babilonul, capitala regatului, ajunse una din minunile lumii, pe timpul acestui mare rege.

Babilonul fusese în temeiul se zice, cam pela 2000 de ani înainte de Ch. Cine îl vedea, rămânea uimit. Orașul avea o formă patrată și se întindea, de o parte și de alta a Eufratului, pe un spațiu de 15 mile pătrate. În acest spațiu, pe lângă casele pompoase, înalte cu trei și patru caturi, pe lângă monumentele și templele mărețe, încăpeau grădini mari și țarine întinse, bine cultivate și îngrijite, aşa că la vreme de nevoie orășenii se puteau hrăni mai mult timp cu ce produceau ele. Cele două jumătăți ale orașului, despărțite prin apele Eufratului, erau unite prin o punte trainică construită cu măestrie.

Multe minunății se puteau vedea în cetate. Mai întâi *grădinile suspendate*. Babilonul nu avea grădini numai jos pe pământ, ci și d-asupra lui, în aer, făcute după porunca lui Nabuchodonosor. Pe niște stâlpi și ziduri groase și înalte se așezau leșpezi mari de piatră, peste cari se puseau straturi de pământ roditor, până la grosime de vreo 4—5 metri. Acolo să sădise arbori și flori, udate și stropite regulat cu apă din Eufrat, trasă sus cu pompe. Cine se plimbă la umbra răcoroasă a acelor arbori și în mirosul florilor, putea să privească, dela o înălțime pe alocurea de 60 metri, toată frumusețea cetății și peisajul fermecător al câmpurilor d'imprejurul ei.

Pe malul stâng al Eufratului se află *turnul Babilonului*, iar pe cel drept *marele palat al regilor*, două clădiri care

ăsemenea deșteptau admirația vizitorului. Turnul Babilonului, clădire vestită, înaltă ca o piramidă uriașă cu opt caturi, era

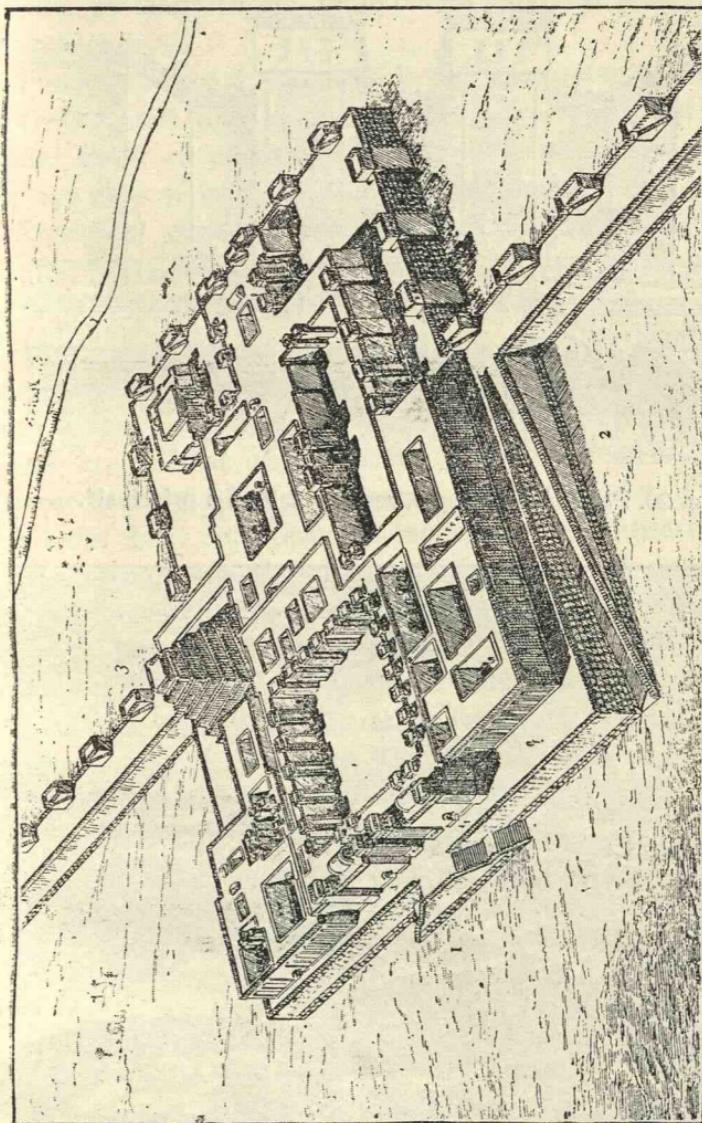

Fig. 19. Din cultura asiriană.
Un palat asirian, restaurat. (Palatul din Sargon de lângă Ninive). Zidurile, întărite cu turnuri. Palatul avea peste 200 camere.

ridicat în onoarea marelui zeu *Bal*, la care se închinau Babilonenii. În catul de jos se află statua zeului pusă pe un tron, în fața unui altar, cu totul și cu totul de aur.

Palatul regilor, compus din mai multe clădiri, era par că o

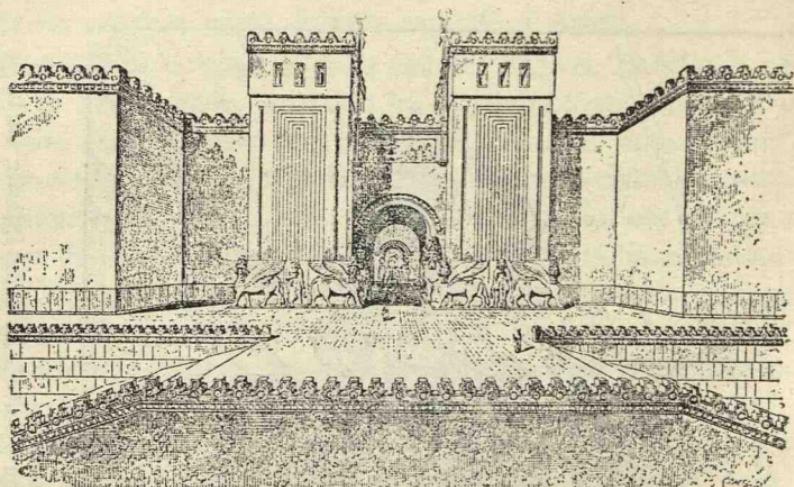

Fig. 20. *Palatul din Sargon*, restaurat. Poarta principală.

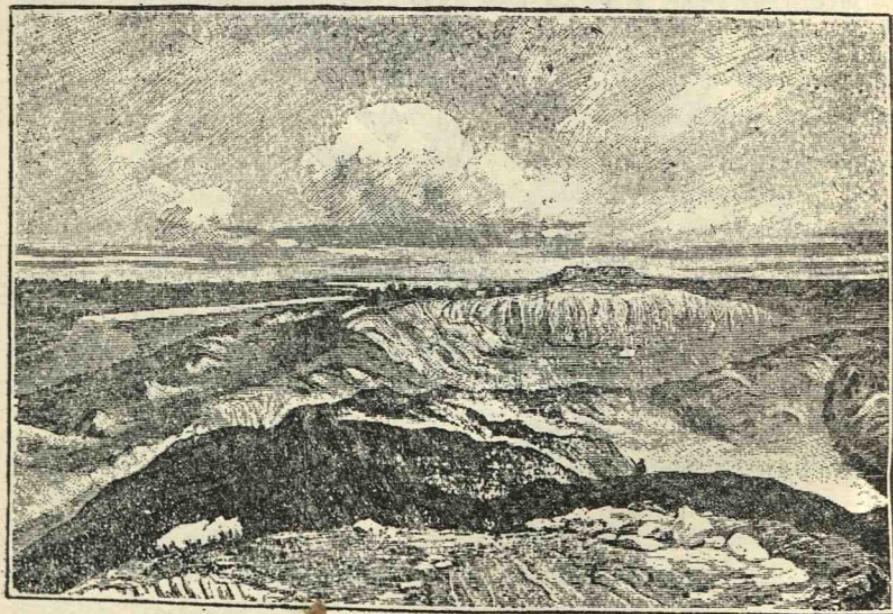

Fig. 21. *Ruinele Babilonului*.
cetate, înconjurată cu trei rînduri de ziduri înalte, cari aveau

d'asupra lor turnuri și mai înalte, de unde se putea vedea departe de jur împrejur. În clădirile coprinse între acele ziduri, locuia, pe lângă regele, toată curtea regală și garda, o armată destul de mare.

Până să pătrunză vrășmașul la palatul regelui, aşa de intărît, îi trebuie mult timp și multe lupte; căci tot orașul era mai întâi ocolit cu un sănț adânc de tot; apoi, după sănț, veniau zid gros și înalt, cu 100 porți de aramă.

Babilonul căză sub puterea Persilor la 530 în. d. Ch..

Cultura și Religia.

Regele asirian nu era socotit un zeu, ca în Egipt, dar nimeni și nimic nu se consideră mai pe sus de dânsul, decât numai zeii. Supușii, cari aveau mai multă trecere înaintea regelui, erau numai *magii*, tocmai pentru că se credează că aceștia cunosc voința și gândul zeilor mai bine decât orice alt muritor. Unii din magi se ocupau cu înțelegerea și explicarea cărților sfinte, alții ziceau că pot goni duhurile rele și necurate, alții că pot ghici viitorul după mersul stelelor, după sburatul pasărilor și după alte semne din natură; alții se îndeletriceau cu căutarea de leacuri pentru boale. Din cauza asta, ei au ajuns să culeagă și observații serioase relative la astronomie și la medicină. Astfel, bunioară Chaldeii au ajuns să deosebească planetele de stele, să calculeze timpul eclipselor.

Zeul cel mare al Asiro-Chaldeenilor purta numele de Asur la Ninive, iar la Babilon numele *Bel* sau *Bal*. Asirienii și Babilonenii se închinau la stelele cerului. Soarele, luna, planetele, aveau câte un nume de zeu și erau adorate ca divinități.

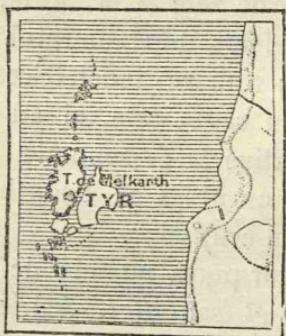
FENICIENII

**Sidonul. Tirul. Comerțul și Coloniile. Cartagina.
Alfabetul.**

Dintre popoarele Asiei, nimeni n'a întrecut în negoț pe *Fenicieni*. Ei se pot numi, cu un cuvânt, *negustorii lumii vechi*. Numai Grecii le-au luat mai târziu locul treptat-treptat.

Fenicieni au venit din țările dintre Tigru și Eufrat și ocupară acea fașie de pământ neroditoare, care e strânsă între muntele Liban și Marea Mediterană. Țărmul mării era săpat de goluri bune pentru porturi și dantelat de promontorii înaintate în apă. Deveniră navigatori și negustori. Corăbiile lor străbăteau în lung și în lat marea Mediterană, ba pătrunseseră și în Oceanul Atlantic până în Britania. Ca niște furnici harnice, iuți și neobosite, alergau de colo până colo pe tot globul pământesc. Pe uscat mergeau cu carvanele de cărău productele Asiei și Africei, dela India până la Egipt; apoi încărcau corăbiile și le duceau pe mare în Grecia, Italia, Spania, Galia, în insulele din Mediterana, în Sarmația, până și în Britania. După aceea luau productele găsite pe acolo și le duceau în Asia; și aşa mijloceaun într-o popoarele pământului un schimb foarte folosit de lucruri trebuincioase.

Sidonul. — Ocupați prea mult cu negustoria, Fenicienii nu se gândiră să-și organizeze *un stat* cu o singură căpătenie. Fie-

Tirul.

care cetate trăia de sine stătătoare și pentru sine. Cea mai însemnată dintre cetățile întemeiate de ei, a fost mai întâi *Sidonul*. Dar Sidonul, fiind dărămat de Filisteni, locuitorii lui zidiră mai departe alt oraș și mai puternic, *Tirul*, care ajunsese la mare splendoare, trimise colonii până departe în Sicilia, în Spania și în Africa. Chiar vi-

teaza, dar nenorocita *Cartagina*, a fost o colonie a Tirului.

Tirul. — Cetatea *Tirul* avu să suferă destule nenorociri. Mai întâi fu înconjurată de Sargon timp de 10 ani, apoi de Nabucodonosor. Dar, fiind bine întărită, ținu și armatele acestui dușman 13 ani în neputință d'a o luta. Iar când eră cât p'aci să cadă, locuitorii se mutară cu toții pe o insulă din apropiere, unde își zidiră, între stânci, altă cetate și mai întărită.

Mai târziu, când toate țările se plecau înaintea lui Alexan-

dru Macedon, Tirul cel nou se semătea a-i stă înainte mândru, bizuindu-se pe puterile lui încercate și pe întăririile lui naturale. Nu cunoșteă nici forța, nici firea marelui cuceritor macedonean. Resistența Tirului înfuriă pe Alexandru. E drept că nu-l putu luă numai decât. Șapte luni fu ținut în loc din drumul lui victorios. Dar în urmă nimic nu mai putu scăpă orașul, nici lupta desperată a locuitorilor lui, nici rugăciunile și jertfele aduse zeilor (332).

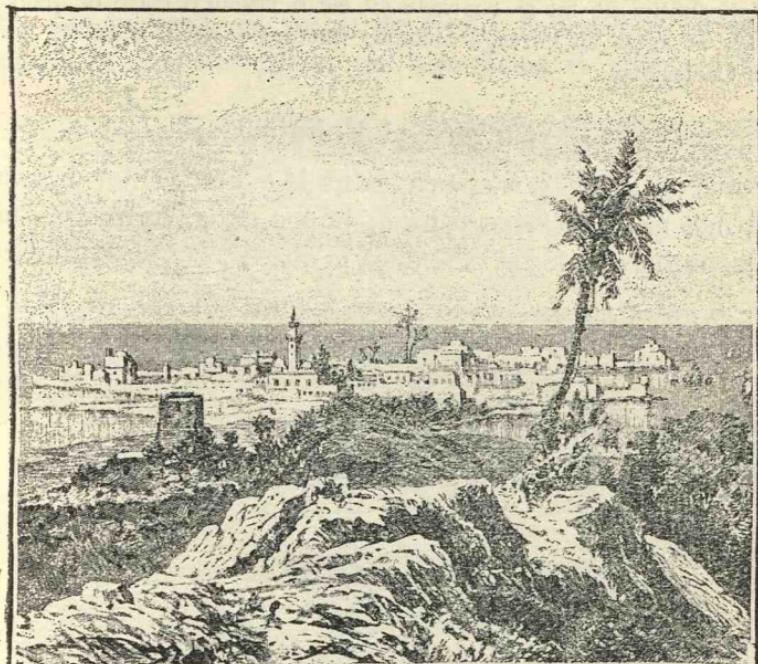

Fig. 22. *Tirul*, vederea lui de azi.

Cartagina.— Această veche cetate din Africa este una din coloniile Tirului, și a ajuns în curând să se întreacă la comerț cu metropola sa. Crescând în mai mare liniște decât Tirul, fiindcă nu eră în drumul războinicelor popoare ale Asiei, se întinse repede nu numai cu comerțul dar și cu puterea armelor, în nordul Africei și în unele insule mari din Mediterana, ca Sicilia. Dar aci se ciocnă, în cele din urmă, cu puterea Roma-

nilor, cu cari se încinse niște războae crâncene. Cartagena căzu biruită la Roma.

Ce povestește legenda.—Despre întemeierea Cartaginii se povestește că un rege al Tirului, ucigând pe marele preot, soția acestuia, Elisa, care era sora regelui, a plecat cu mai mulți nobili în Africa, și a cumpărat dela regele ce domnia acolo o bucată de pământ, ca să îngroape pe bărbatul său, spunând cu șiretenie că acea bucată de pământ să nu fie mai mare decât atât cât o putea să se coprindă sub o piele de bou. Când a fost să se măsoare pământul cumpărat, Elisa tăia pielea de bou în fâșii subțiri de tot și coprinse cu ele o întindere mare de pământ, pe care se aşeză cu întreaga colonie, întemeind astfel o cetate renunțată, Cartagina.

Cultura și Religia.

Pofta de câștig și istețimea naturală a Fenicienilor îi învăță ceva mai mult decât negustoria. În loc să ia, bunăoară, inul și cânepa dintr'un loc și să-le ducă în alt loc, ca să-și facă locui-

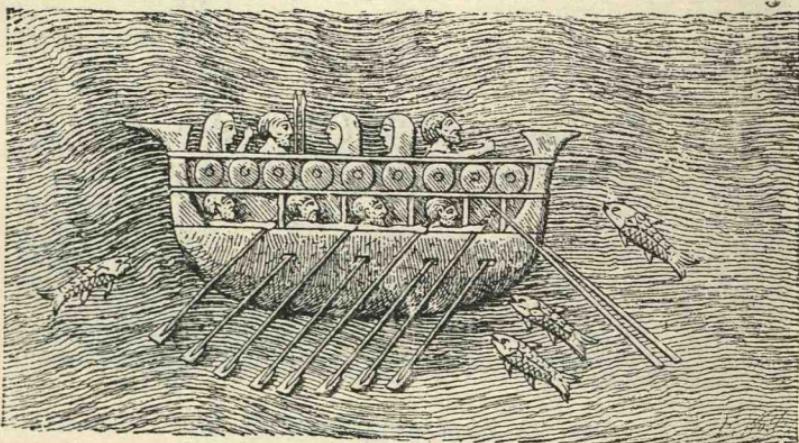

Fig. 23. *Vas cu vâsle, întrebuințat la navigație, pentru comerț.*

torii d'acolo pânză, fringhii sau ce le trebuiă, se gândiră să facă ei acele obiecte, și să le ducă gata, ca să le vândă. Cu modul acesta câștigau mai multe parale, pentru că li se plăteau nu numai materia brută, inul sau cânepa, ci și munca, prin care prefăcuseră acest materiel în obiecte usuale. Așa că, pe lângă comerț, ei desvoltară și industria.

Fenia devenise astfel un fel de roiu de albine muncitoare, cari adună sucul florilor și-l prefac în miere și ceară. Tot aşa și Fenicienii adunau fel de fel de materii din alte țări și le lucrau în țara lor, prefăcându-le în lucruri folositoare. Cărau cu caravanele din Asia aurul, pietre scumpe, mărgăritare, bum-bac, scorțișoare, smirnă, fildeș, abanos și câte altele. Găsiau apoi în Cipru aramă, în Grecia și Italia unt-de-lemn și vin, în Spania argint, în Anglia cositor, în marea Baltică chihlibar. Fenicienii fabricau cu deosebire vase de lut smălțuite și zugrăvite, diferite scule de aur și de argint, împodobite cu pietre scumpe, și mai ales *sticla*, pe care numai ei știau s'o facă;

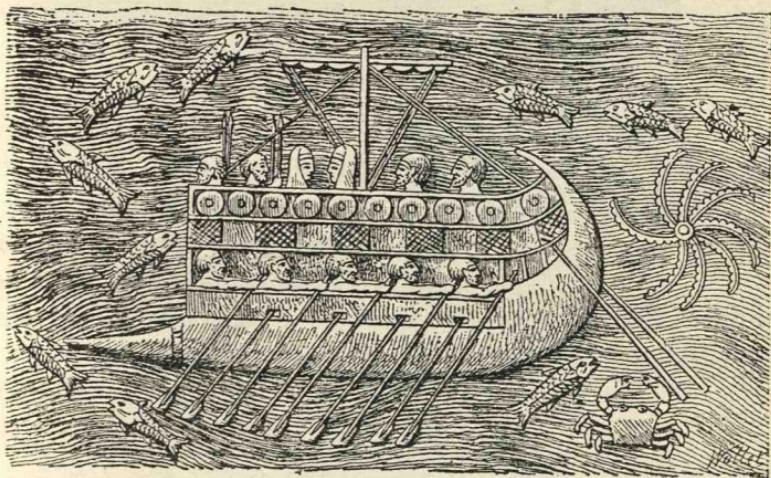

Fig. 24. Vas de războiu, cu pânze și cu vâsle.

precum și un fel de ștofă colorată în roșu, *purpura*, pe care n'o purtau decât regi și oamenii bogați, fiind foarte scumpă.

Ca negustori, având nevoie să tot însemneze mereu ce vin-deau și ce cumpărau și să scrie prin locuri depărtate după afaceri, Fenicienii fură siliți să născociască un mijloc d'a însemnă mai repede și mai înțeles ideile, spre a putea fi cetite și pricepute de alții. Astfel inventară *literile*, sau *alfabetul* care a fost adoptat apoi și de Greci și de Romani.

Fiind vecinici călători pe mare și având nevoie să să se orienteze

după cevă fix, în largul mării, ca să nu se rătăcească și să ajungă la țintă, ei găsiră pe cer o stea fixă, *steaua polară*, singura care, dintre toate stelele cerului, rămâne parcă țintuită în acelaș

punct pe bolta cerească, pe când toate celelalte se mișcă, apar și dispar.

Religiunea Fenicierilor era foarte sălbatică. Zeului lor cel mare *Baal*, se jertfeau chiar oameni. Lui *Moloch* sau *Melcart*, zeul protector al Tirului, se aduceau jertfe mai mult băieți; iar *Astartei*, zeița războiului și a frumuseței, mai mult fete. Si era o grozăvie cum se făceau acele jertfe. Se ardeau până la roșu statuile de aramă ale zeului, apoi se aruncau pe ele co-

Fig. 25. *Baal*.

pii de se frigeau, în sunetul sgomotos al famfarelor, cari făceau să nu se mai auză tipetele bietelor victime.

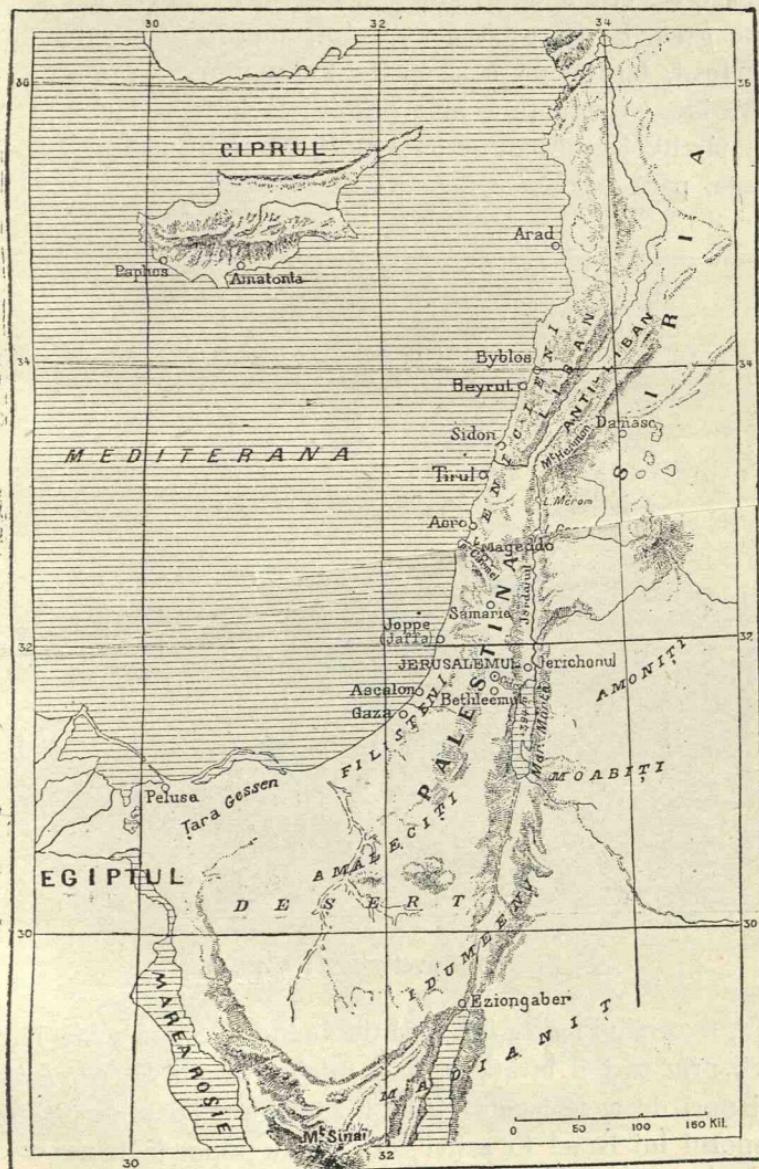
EVREII.

Moise și monoteismul ebraic.

Cam pela 2000 ani înainte de Ch., *Abraham* părăsi cetatea *Ur*, dintre Tigru și Eufrat, și veni în țara Canaan sau *Palestina*. El se stabili cu tribul *Israel* și *Lbron*, de unde se zice că se trage numele de *Ebrei*, *Evrei* sau *Ovrei*, cum îi numim noi azi. Alții din ei, mergând mai departe spre sud, și amestecându-se cu alte neamuri din acele locuri, deteră naștere *Amomiților*, *Moabiților*, *Medianiților* și *Edumenilor*, popoare care mai târziu avură a luptă cu Ebreii sau Israeliții pentru ocuparea Palestinei.

Această țară, mărginită la nord cu Fenicia și cu muntele

Liber, la răsărit și la miază-zi cu deșertul Arabiei, iar la Apus

Harta Palestinei, Siriei și Feniciei.

cu marea Mediterană, și udată de râul Iordanul!, care își duce

apele sale în marea Moartă, plimbându-le mai întâi prin lacul *Genezaret*, eră o țară roditoare. Dar, fiind câțiva ani de foame grea, Evreii plecară în Egipt, unde se află unul din ai lor, Iosif, tare și mare la curtea Faraonilor.

Moise.—Evreii fură bine primiți, la început, în Egipt. Dar mai târziu, înmulțindu-se prea mult, Fararonii începură a-i persecută, până ce *Moise* îi scăpă de necazuri, scoțându-i din E-

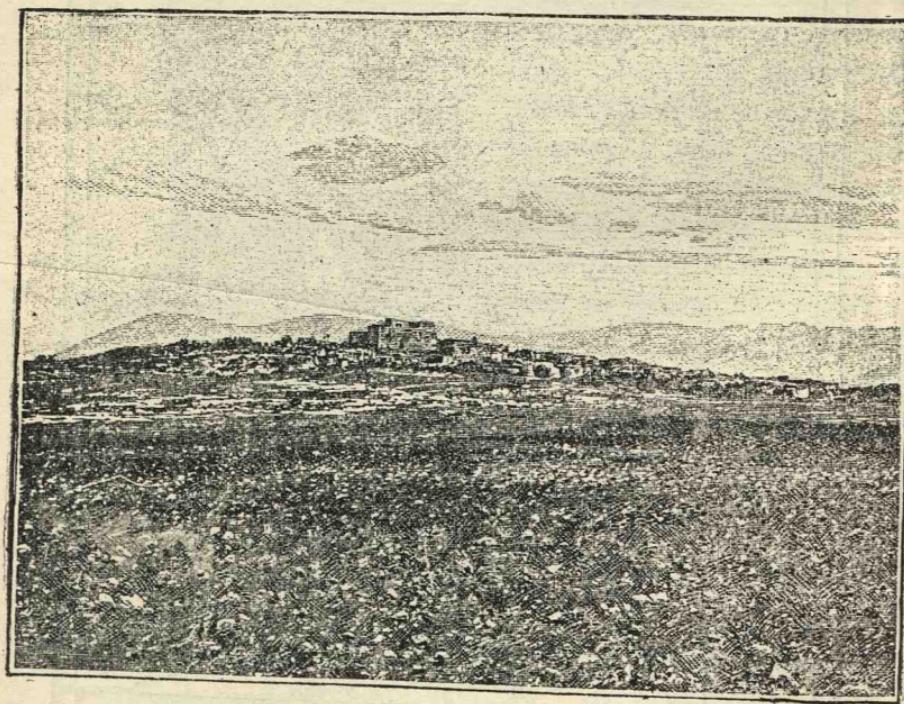

Fig. 26. Priveliște din *Galilea*.

gipt, trecându-i marea Roșie și ducându-i la *Sinai*, unde le dete legi, prin cari îi învăță credința într'un singur *D-zeu, Iehova*; și-i oprî de a se încchină la idoli, ca alte popoare de pe atunci. Poporul lui Israel fù astfel cel d'întâiul popor în lumea veche, care se înălță cu mintea până la închipuirea unei singure divinități mai presus de om și de natură, stăpânind și cîrmuind totul, fără a se înfățișă ochilor sub o formă materială.

Un lucru iar, care nu se pomenea la alte popoare din acele

Fig. 27. *Moise* (de Michelangelo).

vremuri, eră că toți Ebreii erau considerați deopotrivă înaintea

legii lor; nu se pomenea la ei aristocrați și plebei, sau oricum s'ar numi clasa de jos, fără drepturi. Numai clasă preoților, *leviții*, se deosebeau dintre toți.

După Moise—Tari prin credință și uniți prin legea lui Moise, Ebreii învinseră toate popoarele, ce se puneau în drumul lor, pe Filisteni, pe Amoniți, pe Moabiți, pe Anabeiti; și, conduși de Iosua, ajunseră iar în «pământul făgăduinței», în Canaan. Acolo se împărțiră în 12 triburi, așezându-se 2 la răsărit de Iordan, 10 la apus. Murind Iosua și ei rămânând fără căpetenie recunoiscută, începură între ei certurile și neînțelegerile. Numai când erau,

Fig. 28. Evrei, reprezentații ducând tributul.

amenințați de vr'un mare pericol, ascultau de ordinele câte unui comandant, numit *Sufetim* (judecător), care însă tot nu isbutea a unii toate triburile sub el. Astfel de comandanți sau judecători au fost Ghedeon, Samuel, și alții.

Pericolul din afară crescând necontenit, mai ales în luptele cu Filistenii, Evreii fură în cele din urmă nevoiți să se unească toți sub un rege, și aleseră pe *Saul*. După acesta urmă mărele *David*, regele filosof și poet. David zidi *Ierusalimul* pe muntele Sion, făcând o capitala regatului; bătu pe Filisteni și pe Moabiți, ba încă cuceri și Siria și întinse domnia Evreilor până la Tigru și Eufrat, până la desertul Arabiei și până la

marea Mediterană. Mai departe nici odată nu s-au putut întinde Ebreii; și nici acest moment de mărire nu ținu mult.

Înțeleptul *Solomon*, om pașnic, nu făcă războaie, dar înfrumuseță «cetatea lui David» (Ierusalimul), zidă marele templu. Pentru aceasta însă, având nevoie de bani mulți, puseșe biruri

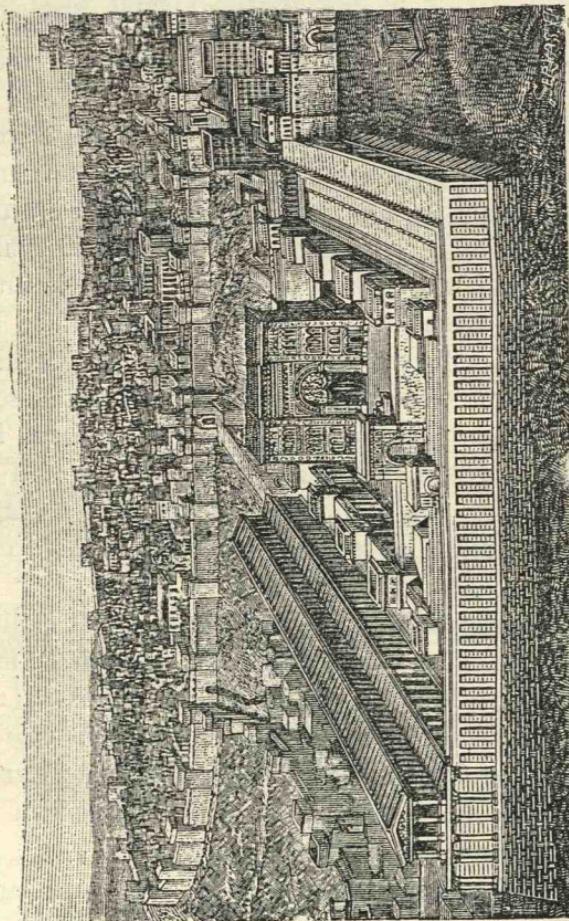

Fig. 29. *Templul din Ierusalim* (reconstituit de Fergusson).

grele pe popor. Poporul se răsculă, și după moartea lui Solomon, chiar se și împărți în două: *regatul judeu* cu capitala *Ierusalim* (două triburi din 12) și *regatul israelit* (celelalte 10 triburi). Dar, ceeace a fost și mai rău, aste două regate

înrudite se dușmănră, se luptară între ele și se slăbiră aşă de mult, încât căzură de rând sub stăpânirea Siriei, Asiriei și a Babilonului. Apoi sub perși și în fine sub Romani,

Regatul lui Israel fù desființat (la 722) de Sargon, regele Asiriei, iar cel judeu de Nabuchodonosor, care duse în Babilon (captivitatea Babionului) mai tot poporul. Acesta însă scăpă mai târziu din robie, când Babilonul fu cucerit de Perși. Atunci Judeii, fiind lăsați liberi să se întoarcă în țară, își zidiră din nou templul din Ierusalim.

Monoteismul ebraic—Monoteism se numește credința într'un singur D-zeu, spre deosebire de *politeism*, care însemnează credința în mai mulți zei. Cel dintâi popor, care a crezut într'un singur D-zeu, mare și puternic, au fost Evrei. D-zeul lor, *Jehova*, era cel mai tare și mai presus de toți zeii tuturor popoarelor și era numai al lor, avea grijă numai de ei, numai pe ei și iubiă, și călăuziă în lume și în viață, și apără de nevoi și de dușmani. De aceia Evreii se credeau și se numeau *poporul lui D-zeu*. După cum Jehova era singurul lor D-zeu și D-zeul cel adevărat, tot aşă și Evreii se socotiau ca poporul *ales* de D-zeu, singurul popor demn de a fi stăpânul lumii, și de care trebuie să asculte toate celealte popoare. D-zeu fiind al lor și lumea se cădeă să fie a lor.

Jehova era cârmitorul lor adevărat. Regii și judecătorii erau sub el, ascultați de poruncile lui și aduceau la îndeplinire legile lui. Iar legile și poruncile lui se cunoșteau: fuseseră dictate de *Jehova* lui Moise pe muntele Sinai în cele *zece porunci* și scrise pe *tablele legii*. Cărțile sfinte ale Evreilor, care alcătuiesc *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, coprindeau toate regulile lor de viață, nu numai de viață religioasă, dar și de viață politică și cetățenească. Legile lor religioase sunt și legi civile, politice, higienice, morale. D-zeu fiind capul suprem al poporului, statul lor adevărat este un stat *teocratic*, care adică recunoaște pe *D-zeu* de cârmitor al poporului pe pământ, în toate împrejurările și trebile lui pământești.

Și tocmai acest stat teocratic a fost cel mai neclintit și neșirbit în viața poporului evreu, sub toate formele schimbă-

toare ale vieții lui politice, fie că Evreii erau conduși de regi ori de judecători, fie că se aflau în robia altor popoare, ori înțărățiați liberi în toată lumea. Ebreii or că de depărtați ar fi unii de alții pe fața pământului, se simt legați între ei prin legea sau religia lor, care le cârmuește viața de toate zilele și îi strânge sufletește într-un mănușchiu de popor, guvernat de Iehova prin legile lui Moise. Or căt de risipiți ar fi, ei alcătuiesc un stat, statul teocratic organizat și cârmuit de Iehova, care le spune, prin tablele legii, ce să facă și ce să nu facă, cum să se poarte în lume și în viață, cu cine să aibă relații, de cine să se ferească, ce să mănânce și cu cine să mănânce la masă. Asta a făcut tăria cea mare a poporului evreu; păstrarea legii și a credinței l'a ținut până azi în viață între popoare; dar tot asta l'a împiedicat, firește, să se asimileze cu alte popoare, adică să-și piardă ființa lor națională și să se prefacă în ființă etnică a popoarelor moderne, în mijlocul căror trăesc.

Monoteismul ebraic se deosebește de cel creștin. Creștinii cred într-un singur D-zeu, ca și Evreii; dar *D-zeu*, în credința creștină, nu este părtinitor, nu iubește și nu apără numai un anumit popor, susținându-l în potriva celorlalte, or cănd și în or ce împrejurare, fie că are or nu are dreptate. D-zeu, în credința creștină, este drept, iubește omenirea întreagă, fără deosebire de neam și de rasă; dar cere, la rândul lui, și din partea oamenilor iubire de oameni; apără și susține pe cei buni și drepti; face să cadă pe cei răi; cârmuește lumea spre bine și fericire, prin legile morale, cari sunt legile iubirii și ale dreptății.

Au fost și dintre Evrei unii, cari credeau într-un astfel de D-zeu, dar foarte rari și puțini, ca *profetii*, și propovăduirile lor n'au pătruns în popor, nici ei n'au fost văzuți cu ochi buni, nici de cei mari nici de multimea norodului.

MEDO-PERŞII

Arii. Iranul. Mezii. Ciaxare. Perşii. Cirus şi Darius. Întinderea şi organizarea imperiului persan. Dualismul.

Arii—Pela 2500 ani în. d. Chr., pe când Egiptul era în floare şi popoarele chaldeice din Mesopotamia se înăltau la putere şi cultură, trăiau pe platoul *Pamirului*, în Asia, şi în Europa prin ţinuturile noastre, pe malurile Dunării, pe pământul roditor al Daciei, precum şi prin Polonia şi Rusia apusă, în stare modestă de păstori şi agricultori nişte populaţiuni de oameni cari se numiau între ei, «oameni venerabili» sau pe limba lor, *arias*, de unde le-au rămas şi numele de *arieni* sau *popoare arice*.

Aceştia sunt strămoşii cei mai vechi ai tuturor neamurilor, cari au populat apoi Europa şi au desvoltat cu stăruinţă, fără preget şi cu minte ageră, o civilizaţie şi mai înaltă decât civilizaţia Egiptenilor şi Chaldeilor.

Se credeă, până la jumătatea secolului nostru, că aceşti strămoşi ai tuturor popoarelor celor mai vestite din lume se trag numai din Asia şi că au avut patria lor primitivă numai pe platoul *Pamirului*. Dar s'a stabilit că patria veche a neamurilor celor mai glorioase de pe pământ a fost şi în Europa şi anume în Dacia.

De aici porniră rând pe rând: *Celții*, cari au trecut spre apus, până au ajuns de s-au aşezat în Franţa de azi sau *Galia* şi în *Britania*.

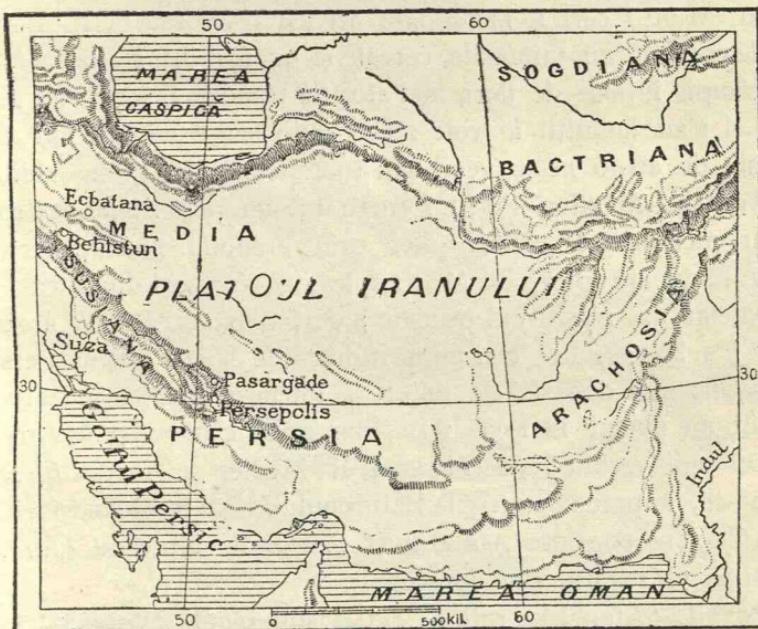
De aici au pornit *Grecii*, (Elinii), cari au ocupat Grecia, şi *Latinii* cari au ocupat Italia.

De aici se trag *Tracii*, cari s'au oprit în peninsula balcanică; de aici *Germanii*, cari s'au grämădit spre centrul şi nordul Europei; precum şi *Slavii*, cari au rămas mai multe în răsăritul Europei.

Toate aceste roiduri de popoare au plecat unele după altele din locaşul lor comun, care spre nord, care spre apus, care spre miază-zii.

Dintre populațiile ce locuiau pe platoul Pamirului, unele au plecat spre răsăritul depărtat și s-au aşezat în India; iar altele, au format fondul popoarelor din platoul *Iranului*, unde s'a ridicat statul puternic al *Persiei* și *Mediei*.

De aceea, toate aceste neamuri însirate până aci: *Celții*, *Grecii*, *Latinii*, *Tracii*, *Germanii* și *Slavii*, care au rămas în Europa, precum și *Perșii*, *Medii*, și *Indii*, din Asia,— toate fiind de aceeași vîță generală adică de vîță arică, se numesc la un loc *popoare arice*. Ele mai poartă și numele de *Indo-Euro-*

Harta Persiei.

pene, fiind că se găsesc răspândite în Europa și în Asia până în India; precum și numele de *Indo-Germane*.

De peste 2500 de ani a. Chr., de când s-au despărțit unele de altele și până astăzi, ele au ocupat locul întâi în istoria omenirii, ridicându-se când unele când altele mai presus de toate cele-lalte popoare, fie prin vitejia și puterea armelor, fie prin istețimea și agerimea spiritului.

Aceia cari s-au făcut, în Asia, mai degrabă cunoscuți prin

curajul și bărbăția lor, au fost *Medii* și *Perșii*. Cele rămase în Europa, și-au câștigat însă un renume și mai mare și mai trainic. Căci nici unul din toate popoarele *arice*, aşă de bine înzestrate cu calități alese, nu s'a înălțat, în lumea veche, la atâta strălucire de civilizație ca *Grecii* și la atâta uimitoare mărire ca stăpânitorii și cărmuiitorii lumii, *Latinii* sau *Romanii*, străbunii noștrii.

Iranul—Iranul, unde au trăit Medo-Perșii, este un podis colosal, înalt de vre-o 1500 m. și întins de 1.650.000 km. p., dela marea Caspică până la golful Persic și dela Tigru până la Indu. Munții cari îl înconjoară au văi frumoase și roditoare, unde cresc pășuni minunate, cereale și pomi roditori de tot felul, și câmpii întinse de flori, mai ales de trandafiri. Acolo au crescut și s'au înmulțit în voie rasele cele mai alese de cai frumoși; de acolo ne-au venit mai toate felurile de pomi roditori

Mezii.—Mezii și Perșii formau tot un popor: nu se deosebiau nici prin obiceiuri, nici prin credință. *Medii*, cari se așezară în apropiere de M. Caspică, au fost cei dintâi cari au întemeiat un regat independent; dar, după ei, Perșii, așezați mai jos în regiunea mai puțin rodnică de lângă golful Persic, au ajuns mai departe cu puterea, întemeind un stat mare și temut nu numai în toată Asia, dar și în Europa și în Africa.

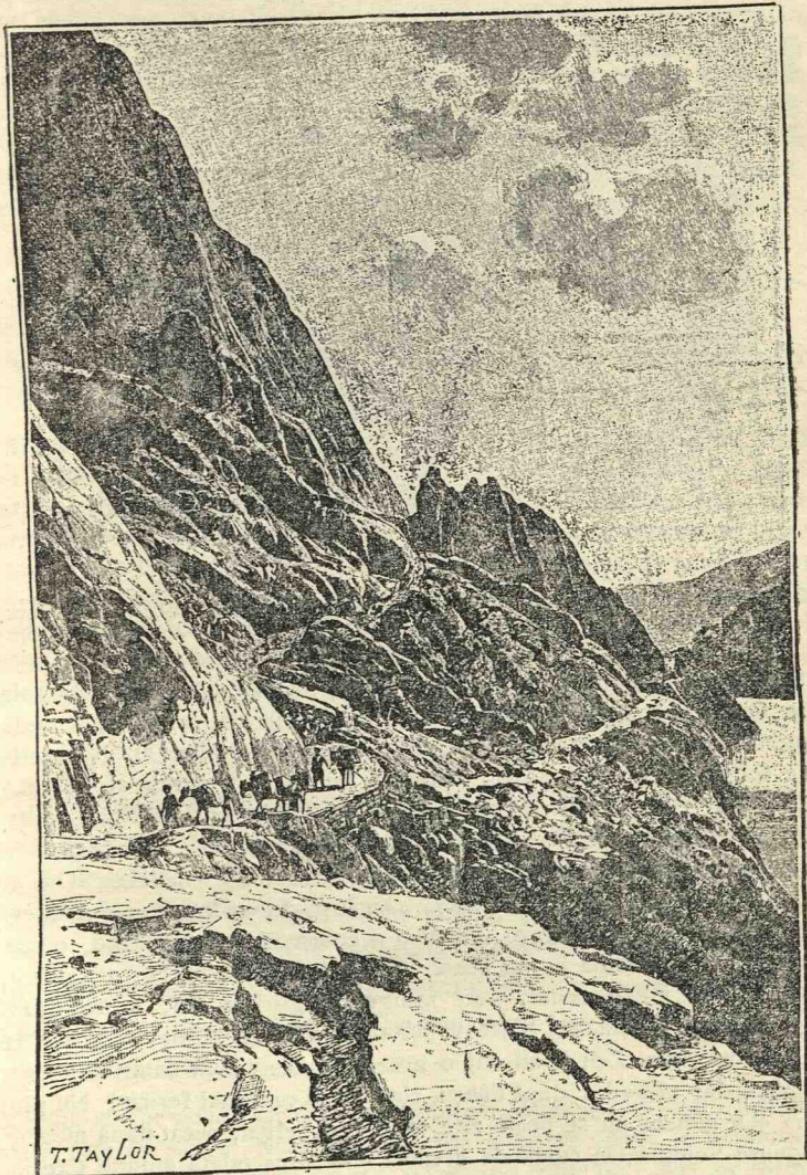
Cel mai vechiu rege cunoscut al *Mediei*, a fost *Cixare*. După-ce, împreună cu regele *Babilonului*, răsturnă mândria Asiriei, *Cixare* coprinse *Armenia* și avu multe lupte cu *Lidia*.

După el regatul său decăzù.

Perșii.—Atunci se ridică *Persia*, sub regele *Cirus*, la 558. Acesta supusese mai întâiu chiar Media, și, din vasal ce era, deveni rege neatârnat și atot-puternic.

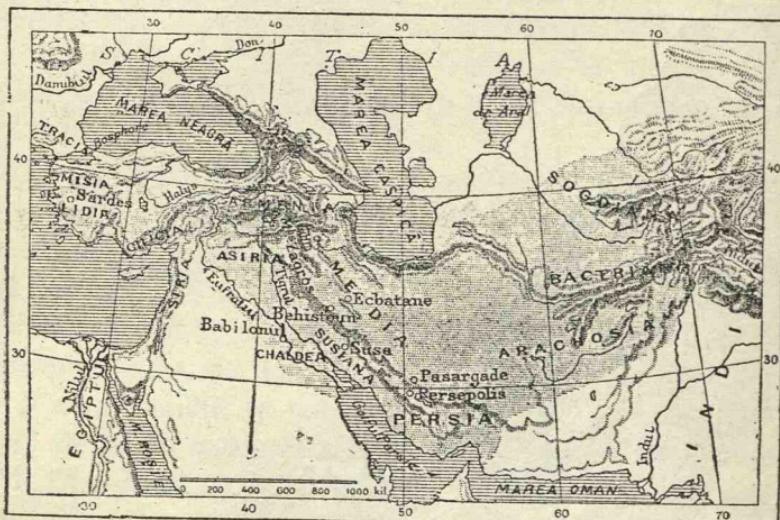
Perșii erau meniți să întemeieze odată o mare împărație pe pământ. Pe când Mezii erau oameni ușurateci, deprinși cu petrecerile, îndulciți la lux și la trăndăvie, Perșii din contră, erau oameni harnici, niște munteni vânjoși, cumpătați și cinstiți. Erau vestiți pentru dragostea lor de adevăr; nu puteau să sufere minciuna și pe minciinoși; pentru nimic nu pedepsiau mai aspru pe copii lor, decât pentru minciună. Nu le plăcea ase-

menea să facă cine-va datorii, și asta tot pentru cuvântul că

Fiv. 30. Priveliști din Persia. Drumuri prin munți.
omul, care e dator, e nevoit adesea să mință.

Cirus.—Câțva timp după ce supuse Media, Cirus pleacă în contra Lidiei, regat însemnat în Asia mică. Peste Lidia dom-

Harta Imperiului Persan.

niă atunci *Cresus*, un monarh vestit pentru bogățiile sale. Cirus îl învinse și îi luă țara.

Se zice că odată Solon, un filosof grec, în una din călătoriile sale prin Orient, venind la curtea lui Cresus, fu dus de acesta să-i vadă camerile cele nesfârșite și fu întrebat: ce crede despre el? Nu crede că e cel mai fericit om? «Nu, răspunse înțeleptul legiuitor al Atenei.» «Cine-i dar cel mai fericit om, după părerea d-tale?» întrebă Cresus. «Cel mai fericit a fost un cetățean din Atena, (anume Telu), care a murit împlinindu-și datoria de cetățean și apărându-și patria.» «Dar al doilea după el, cine e mai fericit?» «Au fost, răspunde Solon, doi tineri (Cleobe și Biton) din Argos, fiii unei p. eotese. Aceștia, văzând odată pe muma lor măhnită că nu poate ajunge la templu la ceasul hotărît, spre a aduce jertfe zeilor, s'au înjugat singuri la car, și au dus-o fuga la altar. Mama lor, binecuvântându-i, a cerut zeilor să le dea ce cred ei mai bun. Zeii le-au dat o moarte dulce ca un somn.»

«Bine, dar al treilea, după dânsii, cine crezi că e mai fericit? Nu sănt eu?» «De nimeni nu se poate zice că a fost fericit, decât după moarte, răspunse Solon.» De cuvintele acestea și-a adus odată aminte Cresus.

Auzind Cresus că Cirus a pornit cu armata în contra lui, se pregăti de răsboiu; trimise să ceară ajutor dela Babiloneni, dela Egipteni, dela Grecii din Asia mică și chiar dela Spartani; dar tot odată trimise

și la Delfi să întrebe Oracolul: ce are să se întâmple? Oracolul i-a răspuns: «O armată va trece fluviul Halis și o împărătie va cădeă.» Incurajat de acest răspuns, pe care l'a luat în sensul dorit de el, Cresus trece Halis, care despărția Persia de Lidia, eșind înaintea lui Cirus. Cirus îl bate, ba chiar îl prinde și îl condamnă să fie ars pe rug. Când era să fie aruncat în flăcări, Cresus, aducându-și aminte de vorbele lui Solon, strigă tare de trei ori: «Solone, Solone, Solone!» Cirus îl auzi și îl întrebă pe cine strigă. Cresus îi povestî con vorbirea sa cu Solon. Atunci Cirus, gândindu-se că cine știe ce destin și ce sfârșit o avea și el pe pământ, se înduioșă, îl iertă și-l luă cu sine, să-i fie tovarăș d'aci înainte.

Astfel Persia se întinse și peste Lidia.

Cirus nu putea să ierte Babilonenilor, că se uniseră cu Cresus în contra lui.

Venî de înconjură Babilonul, cetate mare și frumoasă, dar și bine întărită și greu de luat, care totuși i se supuse.

Multă vreme ar fi stat Cirus în preajma orașului cu oștirea, fără să-l poată luă, dacă nu-i venia, după cum se povestește, în gând o idee. Nabuchodonosor poruncise de se săpase în apropiere de oraș, spre nord-vest, o groapă mare, adâncă și largă, un basin colosal, în care abăteau apele Eufratului, când venia râul prea mare, și strângeau acolo apă ca să o poată răspândi în urmă de acolo, la vreme de nevoie, în părțile mai secetoase ale țărei, prin canaluri artificiale. Tocmai de acel bazin, făcut spre binele țării, se servă dușmanul spre a răpune viața Babiloniei. Cirus puse de se abătu tot cursul Eufratului în acel bazin, astfel că apa nu mai venea deloc în cetate. Babilonenii, văzându-se expuși a muri de sete, se supuseră (539).

După căderea Babilonului, țările, cari ascultau de cetatea unde domnise odată marele Nabuchodonosor, se supuseră și ele de bună voie Perșilor; astfel că Cirus își întindea stăpânirea în apus până la mare și în răsărit până la India.

Dar el nu se mulțumiă cu atâtă. Ar fi vrut să se întindă și spre miază-noapte, și plecă în contra Sciților, popor viteaz și ne-astâmpărat, care se află în Rusia de sud. Dar aici Cirus n'au noroc: căzù învins și fu omorât.

Regina aceluia popor sălbatic luă capul lui Cirus și-l cufundă într'un hârdău plin cu sânge, zicând: «Satură-te acum de sânge, o nesăturătoare Cirus!» Perșii făcură ce făcură, și tot luară trupu lui Cirus, pe care-l îngropară în Pasargade, oraș fundat de el în amintirea victoriei sale asupra Mediei. Mormântul lui se vede și astăzi. Pe o piatră erau scrise

vorbele: «Omule, eu sunt Cirus, care am fost domn al Perșilor și puternic, de mi se supuneă toată Asia; de aceea nu-mi râvni acest morământ.»

Dariu.—După Cirus urmă *Cambise*, care cucerî și *Egiptul*; apoi urmă, în fine la tronul Persiei *Dariu*, care aveă să ducă armatele și în Europa.

La început Dariu avu să lupte cu multe popoare răsvrătite din regatul său. Mai mult necaz îi făcură Babilonenii, pe cari îi supuse din nou.

Fig. 31. Dariu.

au avut și aceștia regi. Ei, nu numai că erau atot-puternici, dar supușii lor se uitau la ei ca la niște ființe supra-omenești. Nici nu îndrăznea supusul să-l privească pe rege în față; și, cine se apropiă de el, cădeă în genuchi cu fața la pământ. Toții supușii regelui se socoteau ca oameni de casă ai lui; regele putea să facă din ei or-ce vrea.

Nu e de mirat dar că *Zopir*, ca să mulțumească pe Dariu, să a jertfit în modul următor. El își tăia, se zice, nasul și urechile și pătrunse astfel, cum putu, în Babilon, spunând la toți că abia a scăpat în hanul acela din mâinile lui Dariu, care voiă să-l omoare. Babilonenii îl crezură ce spuneă și că a venit să-și răzbune în contra lui Dariu, de aceia îi deteră comanda armatei. Când se văzu *Zopir* stăpân, deschisese porțile de aramă ale orașului și Perșii intrară înăuntru. Astfel fură aduși Babilonenii iar la supunere.

Organizarea Regatului.—Ca să împedice pe viitor răsvră-

Cirus, după ce cucerise Babilonul nu diștrusese cetatea. Ar fi fost și păcat să se dărâme și să se strice aşă opere minunate ale artei omenești. Dar cetatea, fiind tot întărîtă, când se revoltă acum, ea se apără minunat de bine, și Dariu nu mai știa ce să facă spre a o aduce iar la ascultare. Atunci, un om al său de încredere, *Zopir*, se hotărî să se jertfească pe sine, spre a scăpa pe stăpânul său de supărare.

Căci trebuie să știm că regii Perșilor și ai celoralte state din Orient, nu erau ca regii de azi or ca aceia ai Grecilor și Romanilor, când au

tirea popoarelor cucerite, Dariu împărțî tot regatul în mai

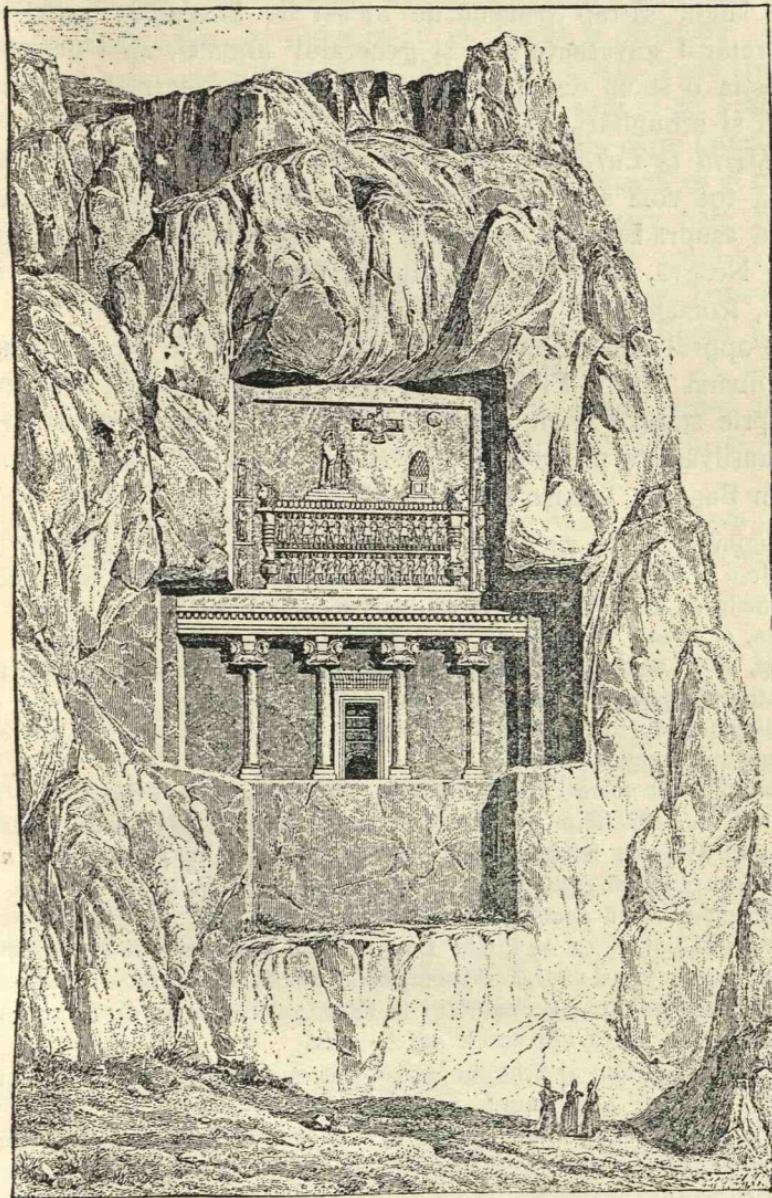

Fig. 32 Mormântul lui Dariu, lângă Persepolis.

multe provincii sau satrapii, punând în capul lor câte un sa-

trap sau guvernator. El lăsă fie cărei satrapii toată libertatea de a fi cârmuită după legile și obiceiurile ei locale, dar punea pe lângă satrap oameni de ai săi de încredere: astfel era secretarul guvernatorului și generalul armatei, apoi pe lângă aceștia o sumă de spioni, cari îi raportau cele mai mici mișcări și schimbări.

Dariu în Europa.—Destul de mare era regatul persan; Dariu însă tot voiă să-l crească și el cu cevă. Ochii lui se îndreptără asupra Europei, și anume mai întâiu la nord-vest de marea Neagră, spre țările locuite în urmă de Daci, iar azi de noi, României.

Poporul mai însemnat, care trăia pe atunci în aceste locuri, se numia *Schiții*. Ei locuiau în special prin Muntenia, Moldova și prin sudul Rusiei. Afară de ei se mai aflau *Agatirșii* prin Transilvania și prin munții despre România de azi; apoi *Liginii* prin Banatul Temișoarei și prin Oltenia.

Liginii erau mai mult negustori; oa neni ageri și buni călăreți. *Agatirșii* erau agricultori, se ocupau cu creșterea vitelor, cu cultura albinelor. Ca și sălbaticii de azi, cari locuiesc prin Oceania și prin Africa, ei aveau obiceiul d'a se zgâria și d'a se văpsi pe obraz și pe corp, ca să se facă mai frumoși, după gustul lor copilăresc. Apoi, tot pentru frumusețe, se înțorțonau cu brâzări, cu inele și cu tot felul de podoabe și de scule, toate numai de aur pe care îl găsiau prin măreții și bogații munți ai Daciei.

Schiții erau *nomazi*, adică oameni fără sălaș, ca unii din țiganii de azi, cari umblă fără căpătăiul cu cortul, de colo până colo, fără să aibă casă și sat. *Schiților* le plăcea această viață vagabondă sau *nomadă*, pentru că era u păstorii; își plimbau din loc în loc turmele și hergheliile, ca să poată găsi vitele pășune mai bună. Si *Schiții* aveau gusturi sălbactice, ca *Agatirșii*. Dar, pe-când aceia erau molești, ăstia erau crunți. Când făceau războiu, celui d'intâi vrăjmaș ce le cădeă în mâna, îi beau sângele; celorlalți le tăiau capetele și din căpătânele lor făceau cupe, ca să bea cu ele vin la masă.

Încă un obiceiu al *Schiților* și care se mai găsește pela sălbaticii de azi, era că, dacă muriă regele, se îngropă, odată cu regele, tot într'o groapă, mai multe zecimi de oameni, curteni, slujbași, femei, chiar animale; apoi se grămadă deasupra lor pământ mult, de se făcă o măgură înaltă. Astfel de gorgoane sau movile de pământ, de pe vremea aceea, au rămas și se văd pela noi și prin Rusia, până în ziua de azi.

In contra acestui popor plecă Dariu cu oaste numeroasă (513). El ceră și Grecilor din Asia mică, de pe insule și de pe coastele de nord ale Greciei, să-l urmeze. Între șefii mai însemnați ai Grecilor, ce merseră cu el, se află și *Miltiade*, care pe atunci era domn („tiran“) în Chersonesul tracic. Dariu trecu Bosforul pe un pod de vase, intră în Tracia, supuse pe Traci; d'ací trecu în Moesia, apoi, prin Dobrogea, înaintă către Dunăre, unde găsi pe *Geți*, pe cari îi bătu și-i silă să meargă cu el mai departe. Ajungând la Dunăre, făcu un pod de vase pela Isacea și trecu dincolo, în locurile Sciților. Sciții nu voră să se lupte cu Dariu, ci se retrăgeau mereu din fața armatei persane, pustiind și arzând în urma lor, ca să nu găsească Perși nici adăpost, nici merinde. Dela o vreme, asta începă să plătisească, ba chiar să despereze pe Dariu. După vre-o trei luni de călătorie zadarnică prin pustiile Schiției, Dariu se întoarse îndărăt în Asia, fără nici o ispravă.

Curând după întoarcerea lui Dariu în Asia, se născu un răsboiu între Perși și Greci, cari ajunseră acum a fi vecini și în contact unii cu alții.

Intinderea regatului persan. — Regatul persan, sub Dariu, ajunsese statul cel mai puternic din Orient. Se întindea în cele trei continente, și anume în *Europa* până la Dunăre și până la Macedonia; în *Asia*, spre nord, până la Marea Neagră, Caucas, Marea Caspică, fluviile Oxul și Iaxarte (Sir-Daria și Amu-Daria); spre răsărit, până în India și spre apus, până la Marea Mediterană sau Interioară; în *Africa* ocupa Egiptul.

Eră o forță uriașă, care crescuse repede.

Avea ca orașe mai principale: *Persepolis*, *Pasargade* și *Suza*.

Religia Medo-Perșilor. Dualismul — Religia Medo-Perșilor era mai curată și mai distinsă decât a celorlalte popoare orientale. Ei credeau că lumea e făcută de o putere bună, *Ormuzd*; dar că, pe lângă această putere bună, mai este și una răea, *Ahriman*, dela care vine în lume (tot răul și moartea

Ormuzd lumina și *Ahriman* întunericul sunt în luptă dela începutul lumii; dar, la urma urmei, tot puterea cea bună o să rămână biruitoare. Așa credeau Medo-Perșii; iar intemeitorul

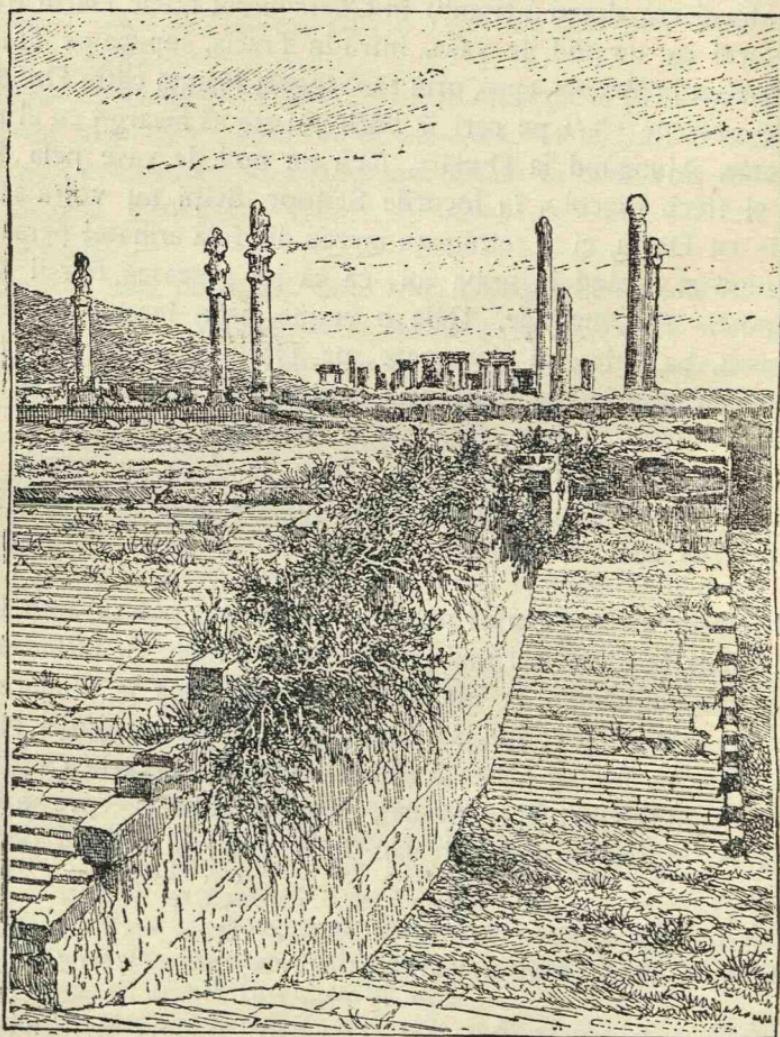

Fig. 33. Din ruinele dela Persepolis.

religiei lor este marele reformator *Zoroastru* sau *Zaratustra* (care însemnează «strălucire de aur»).

Credința în existența a două puteri dușmane, ce-și împart

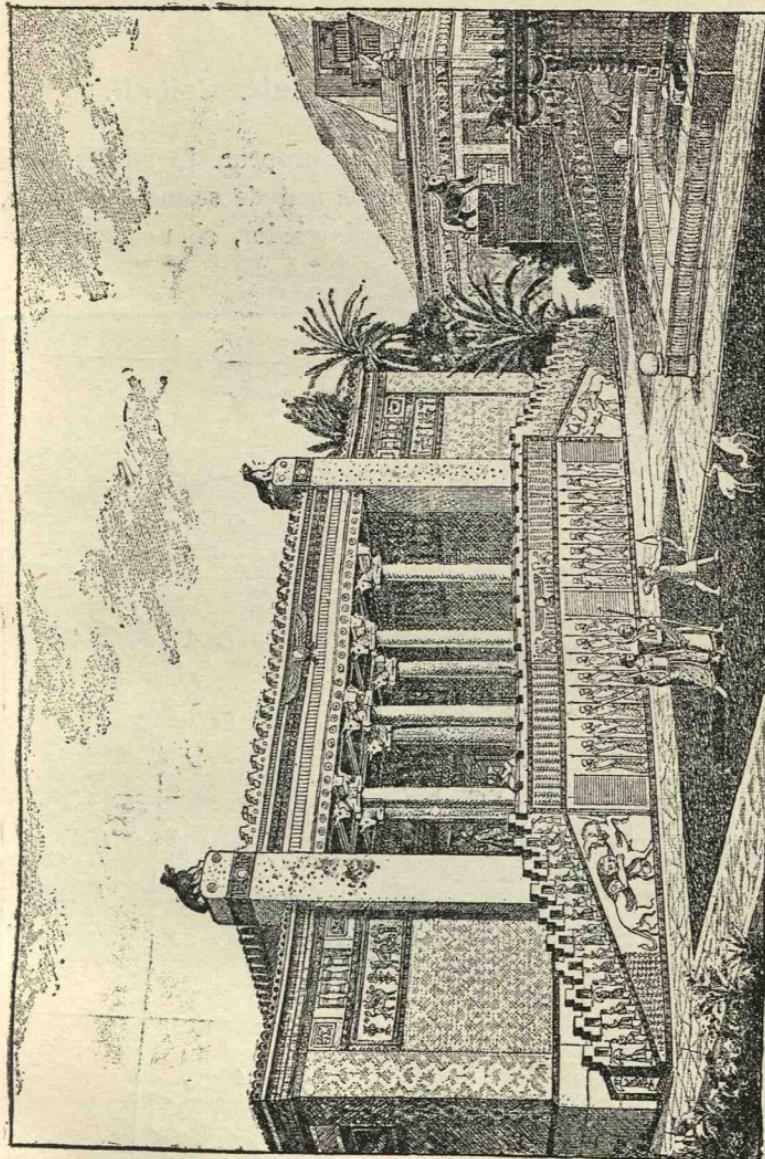

Fig. 34. Din cultura persană.
Fațada palatului lui Artaxerxes, la Suza. (Restaurare).

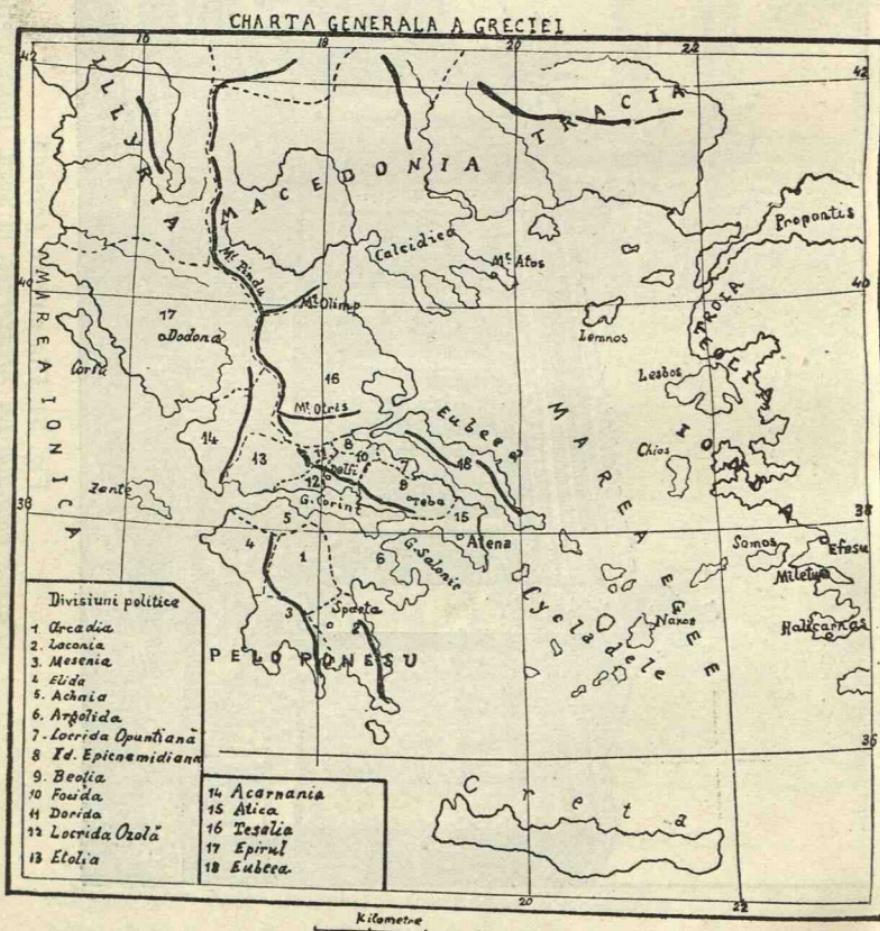
domnia și soarta lumii, se chiamă țările n.

ISTORIA GRECIOR

Grecia Antică.

Sparta, Atena și Teba. Insule. Colonii.

Grecii sunt în temeieitorii culturii Europene. Ei au luat dela popoarele Asiei tot ce se poate să luă mai de seamă din ideile, cunoștințele, invențiile, artele și științele lor, și la ele au adăo-

gat altele și mai însemnate. Literatura, arta și filosofia lor sunt podoabele culturiei omenești, în genere.

Strălucirea de civilizație, la care s'a ridicat Grecii vechi, se

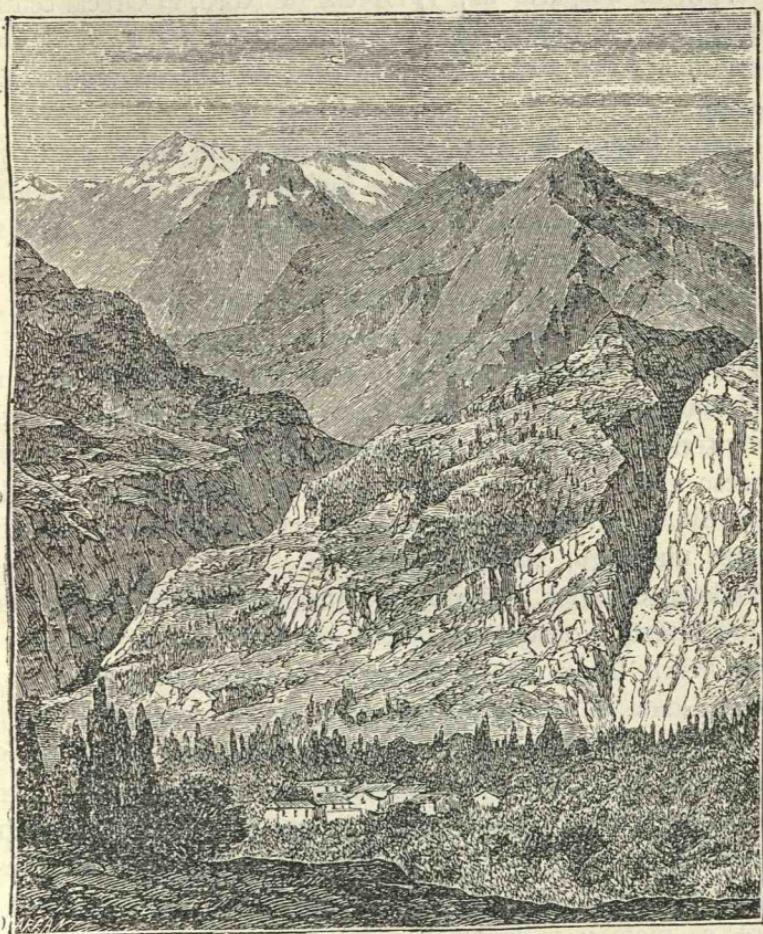

Fig. 35. Muntele Taigetul.

datorește, negreșit, naturii lor sufletești alese și fericite, dar în bună parte și mediului în care au trăit, țării și climei în care s-au desvoltat.

Se pot deosebi două regiuni, pe cari se găsește răspândit

poporul grecesc, sau două Grecii: Grecia de uscat sau continentală și Grecia de apă sau maritimă.

Grecia continentală, având o lungime dela Nord la Sud de 410 Km. și o lărgime de 210 Km. (deci o suprarață de 55.500 Km. p.), se desparte în; 1) Grecia de Nord, 2) Grecia centrală sau Helada, cu cetățile mai însemnate *Teba* și *Atena*; și 3) Grecia meridională sau *Peloponesul* (Morea de azi), cu vestita cetate *Sparta*.

Toată Grecia de uscat este străbătută de munți stâncosi și drepți, între cari se deschid și se închid văi și câmpii frumoase, unde s'au întemeiat și au înflorit cetăți ca cele de mai sus (*Teba*, *Atena*, *Sparta*) și altele.

Muntele cel mai însemnat este *Olimpul*; dar renumiți au fost și *Parnasul*, *Hericonul*, *Himetul*, *Taigetul*. *s. a.*

Din cauza munților, cetățile cari se ridicau în câmpiiile dintre ei, trăiau izolate și neatârnate unele de altele și fiecare alcătuia pentru sine un mic stat deosebit și de sine stătător. Poporul grecesc a fost astfel totdauna împărțit în mai multe stătulete mici, cât o cetate ca *Atena* ori *Sparta*, și n'a putut să întemeieze un singur stat mare grecesc.

Vederea Grecilor, strâmtorată între munți, găsiă orizont larg în fața mării. Coastele de răsărit ale Greciei sunt scăldate de apele Mării Egee, care o desparte de Asia; iar cele de apus sunt scăldate de apele Mării Ionice, care o desparte de Sicilia și de Italia. Si acele coaste nu sunt netede, trase în linii drepte, ci scobite adânc, în multe locuri, de apă mărilor, care a intrat în pământul țării săpând golfuri mari, ca golful dela Corint și dela Egina. Tot țărmul de răsărit, de sud și de apus este crestat de golfuri și sbârlit de promontorii, cari înaintează în mare, ca niște vase legate de mal, îndemnându-te parcă să te duci mai departe pe luciul întins al apelor.

Insule—Indemnul de a călători pe mare e și mai puternic când, de pe hotarul maritim al Greciei, vezi cu ochiul, presărate pe apă, atâtea insule frumoase, cari se țin lanț. Când sosești, în una, vezi dincolo de ea și aproape de tot alta, care te chiamă s'o vizitezi și pe dânsa. Si aşă mereu înainte, până

străbați toată Marea Egee și ajungi la țărmul Asiei Mici. Astfel de insule sunt Eubea, aproape de tot de Grecia, apoi poșidicul Ciclodelor, apoi Lesbos, Chios, Samos, Rhodos, Creta.

Colonii.—Grecii au profitat de poziția aceasta geografică înlesnităre pentru călătorii și s-au resărit cât mai departe, așezând *colonii*.

Cele dintâi colonii au fost făcute de nevoie. Parte din Greci au fost siliți să părăsească patria, fiind împinși de năvălirea altui popor peste dânsi, în sec. XII în. de Ch.

Grecii veniseră în aceste locuri ale Greciei continentale, cam între al 14—15 secol în. d. Chr. Unii au venit mai de vreme, alții mai târziu. Cei cari au venit mai de vreme, au înaintat mai departe până în sudul peninsulei; cei cari au venit mai târziu, au rămas prin părțile mai de nord. Astfel s-au așezat, în rânduri succesive unii după alții: *Achaii* la sud de tot, în Peloponez; *Ionienii* mai mult prin Grecia centrală; iar mai la nord *Dorienii* și *Eolienii*.

Cam prin secolul 12 a. Ch., vin tot din nordul peninsulei *Tracii*, cari împing pe Eolieni și pe Dorieni spre sud. Parte din Eolieni vin de se așeză în Beotia; iar Dorienii înaintează mai mult către miazăzi, în locurile pe unde se aflau Achaii, gonesc pe aceștia și le iau locurile. Achaii fug, parte prin insule, parte spre nord, în locurile ocupate de Ionieni, ceeace face, din cauza îmbulzelii, ca dintre Ionieni să plece mulți prin insulele din vecinătate și pe țărmul Asiei mici.

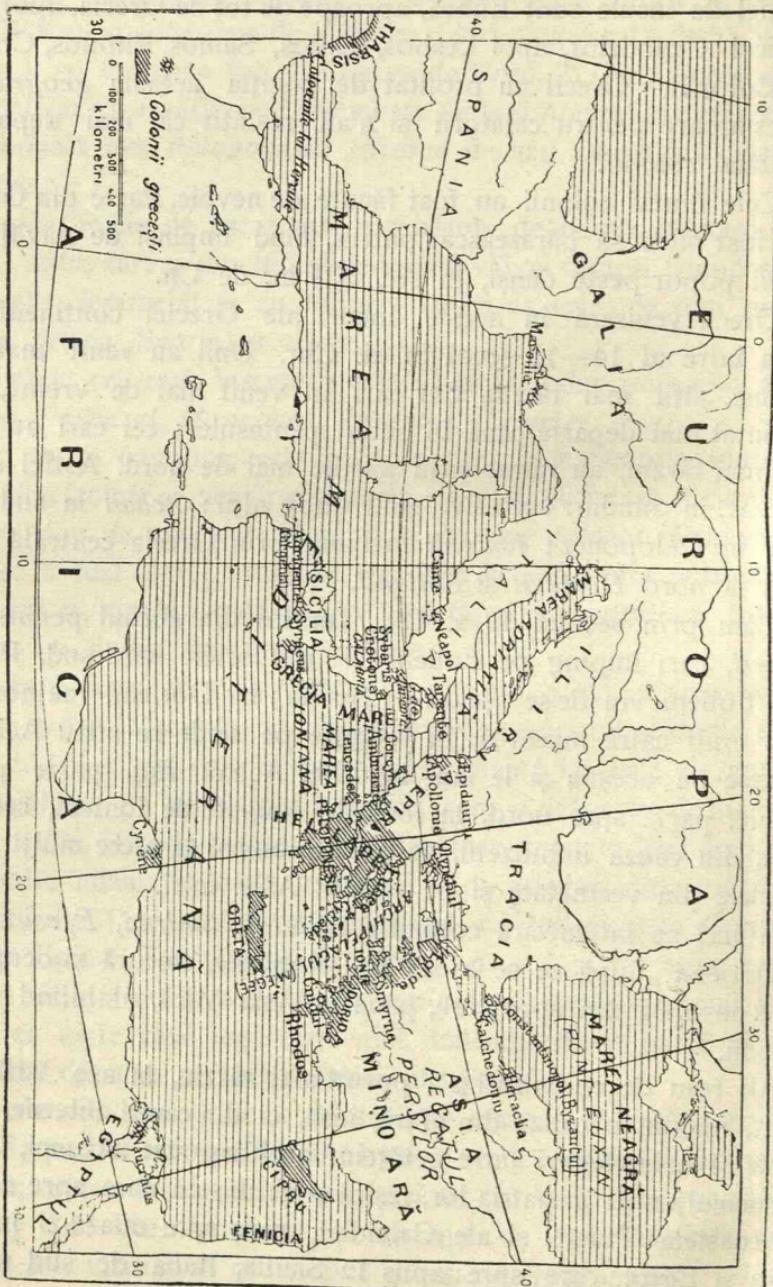
Atunci se întemeiară coloniile *Miletul*, *Smirna*, *Efesul*.

Dorienii, după ce se așeză în Peloponez, trecură și ocupă și ei insulele din apropiere, până în Asia Mică, stabilind și ei colonii.

Alt roiu de colonizări s'a pornit mai târziu, în sec. VIII în. Chr., nu din o cauză din afară, însă, ci din cauze interne, din lupte și neînțelegeri între cetățenii aceluiasi stat. Atunci, Grecii nemulțumiți în patria lor, ieșiră și se duseră care spre nord, pe coastele Traciei și ale Calcidei, care spre miazăzi în Africa și Egipt, care spre apus în Sicilia, Italia de sud și în alte părți ale Mediteranei de apus.

Când pleau Grecii din patrie, cu hotărârea de a întemeia

Coloniile grecesăi.

colonie aiurea, știau că săvârșesc o faptă cu urmărt însemnată

pentru soarta lor: se rupeau de țara lor strămoșească, unde trăiseră adăpostiți și apărăți de zeii protectori ai cetății. De aceia aveau grije să iea la plecare cu dânsii foc din focul sacru al templului, precum și chipurile zeilor locali; și unde se asezau, ca să întemeieze colonia, cel dintâi lucru era să facă slujba religioasă, să depună focul sfânt spre păstrare în altarul zidit pentru noua cetate și să o încredințeze în paza zeilor aduși din patria mumă.

Altfel, coloniile nu aveau față de patria mumă nici o legătură de supunere; erau de sine stătătoare, cu legile și cîrmuirea lor proprie. Întemeiate de oameni trecuți prin multe încercări, întreprinzători, isteți și curajoși, se dezvoltară repede și deteră naștere primei civilizații grecești. Cele mai vechi poezii de seamă ale Grecilor (poeziile homerice) și cei dintâi filozofi ai lor au apărut în coloniile grecești de pe coastele Asiei Mici (*Thales* la Milet și *Pithagoras* la Samos).

LEGĂTURILE DIN TRE GRECI.

Jocurile, Oraculele și Zeii.

Jocurile olimpice. — Grecii, cum se așezară în sudul peninsulei Balcanice, își făcură cetăți, cari pe unde apucăra, fiecare grup de familii pentru sine.

Nevenind uniți și nevenind odată împreună dela început, au rămas răsleți între ei; apoi au mai găsit și niște locuri muntoase înăuntru peninsulei, iar pe țărmurile, scobite adânc de apa mării, locuri cari îi isolau pe unii de alții și împedicau legăturile mai strânse și mai dese dintre ei. Așa că, după cum am spus, Grecii nu formară un singur stat din capul locului ci trăiră despărțiti, fiecare cu cetatea și cu căpelenia sa deosebită.

Cu toate acestea, fiind acelaș popor, aveau acelaș limbă și același lege sau credință religioasă. Limba și religia îi uniau. Din când în când, se adunau cu toții din toate cetățile, ori-

cât de departe erau, și făceau la un loc sărbătorile lor religioase,

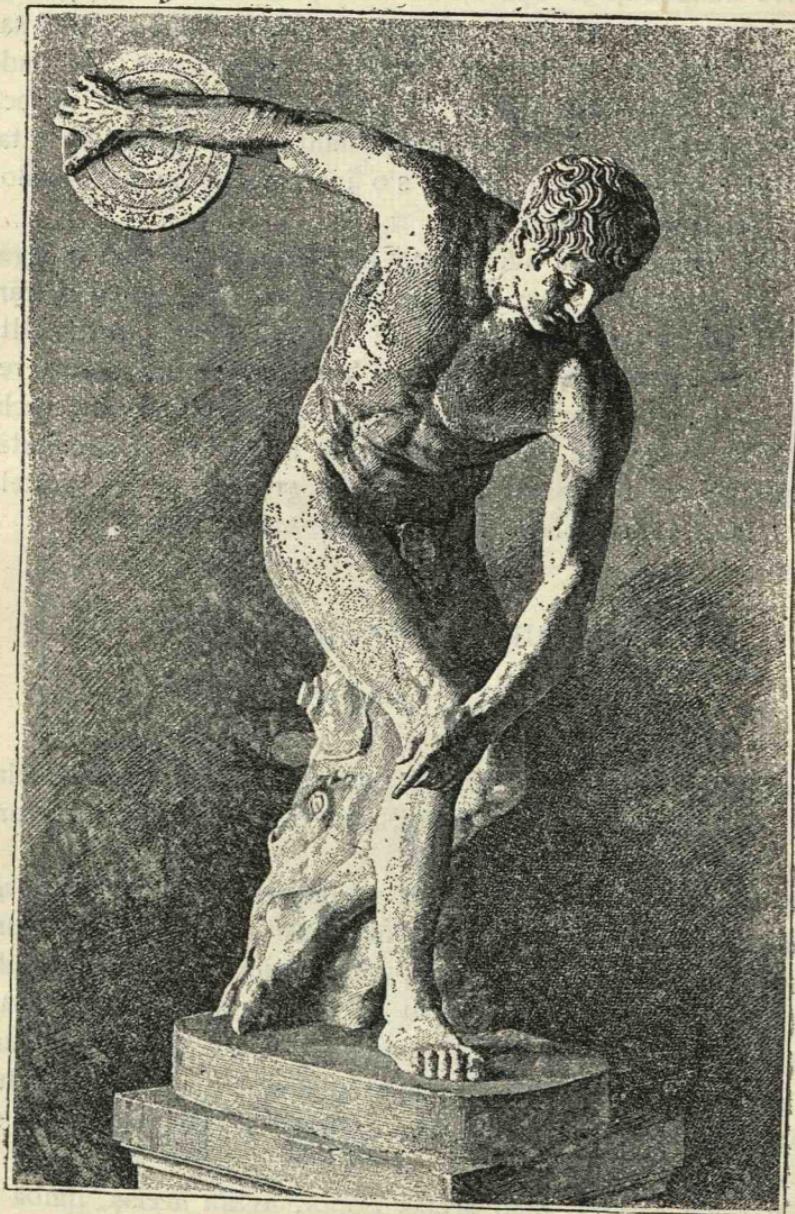

Fig. 36. Aruncătorul cu discul sau «Discobolul» (statue de sculptorul atenean Miron).

petrecând cu toții, jucându-se, și întrecându-se la alergări și la luptă dreaptă. Astfel de jocuri publice se organizau la început numai în *Olimpia* (din Elada); de aceia se numiau *jocuri olimpice*. Apoi au început și în alte locuri; dar tot acelea au rămas cele mai vestite.

Când venia vremea jocurilor olimpice, toate neînțelegerile și certurile, ce ar fi existat între cetățile grecești, încetau. Grecii se pregăteau de ducă, și rojuri-rojuri curgeau din toate părțile la Olimpia. Acolo, lângă o colină, se află o dumbravă, închisă cu ziduri, numită dumbrava sacră, pentru că în ea se află altarul pe care se aduceau jertfe lui Joe, cel mai mare zeu al Grecilor. Împrejurul altarului erau patru temple frumoase, dintre cari unul avea înăuntru o statuie uriașă a marelui zeu, făcută numai din aur și din fildeș.

Mai înainte de a se începe jocurile, se aduceau jertfe zeilor și li se cântau cântece; apoi, în zori de ziua, judecătorii aleși a hotărî meritele și a împărți premiile, dedeau semnalul. Cei veniți spre a concura se pregătiau să se ia la întrecere; iar mulțimea, venită spre a privi și aplaudă, se grăbiă să-și ia locurile. Alergările începeau. Cel mai iute de picior, care ajungea mai repede la țintă, era salutat de popor cu strigăte de admirăție și cu aplaude nesfârșite. Se întrebau cu toții cine e? al cui este? de unde este? Si era mare cinstă pentru părinții lui și pentru orașul unde se nașcuse.

Întrecerile țineau astfel cinci zile în rând. La sfârșit se înpărțiau premiile. Învingătorului i se da o coroană de ramuri de măslin sălbatec, tăiate cu un cuțit de aur din dumbravă sfântă. Când i se punea coroana pe cap, se spunea cu glas tare, să audă toți, cum îl chiamă pe el, cum se chiamă tatăl lui și cetatea lui de naștere. Bucuria era la culme. O coroană de foi de măslin nu era vre-o bogăție; dar nu pentru câștig se luau Grecii la întrecere, nu pentru daruri bogate, ci pentru onoare și pentru glorie. Coroana o păstrau, ca pe niște moaște sfinte, toată viața, și prețuia în ochii lor mai mult decât orice comoară de aur.

Când se întorceau învingătorii acasă, ce primire, ce triumf

nu li se făcea! Renumele lor înălțase renumele orașului lor natal. De aceea, locurile de onoare în teatru și pretutindeni lor li se dă; pe unii îi întreținea orașul toată viața pe cheluiala sa; altora le ridică și statui.

La început întrecerile din Olimpia se făceau numai în alergare; după câtvă timp a început treptat să se mai adauge, una câte una, ba să se întreacă cine e mai tare la luptă dreaptă, ba cine sare mai bine, ba cine aruncă lancea ori discul mai departe, ba cine călărește mai frumos, ba cine mâna mai cu meșteșug un car cu două roate, tras de patru cai, învârtindu-l în loc, înprejurul unei columne. Mai târziu, au început să vină la jocurile astăzi de întrecere și poeții. Când se odihnează lumea de alergări și lupte, în pause, ori seara, după frământările zielei, se luau și ei la întrecere: își recitau poesiile. Cel mai aplaudat, care spusese ori cântase poesii mai frumoase, câștigă premiul.

Dela anul 776 a. Ch. se hotărî ca jocurile olimpice să se țină regulat *din patru în patru ani*, în luna lui Iulie. Timpul de 4 ani, cât treceă dela o sărbătoare la alta, se numia *olimpiadă*; și pentru că toată lumea știă și ținează minte petrecerile acestea publice, la cari luă parte tot poporul grec, de aceia Grecilor le veni mai lesne să socotească vremea cu ajutorul *olimpiadelor*. Când voiau să-și aducă aminte în ce timp s'a întâmplat cutare lucru, ziceau: în prima olimpiadă, or în a doua, or în a cincia, etc., și ca să precizeze, mai spunează și în al cătelea an al olimpiadei, bunioară în al 3-lea an din prima olimpiadă, or în al 2-lea an din a 4-a olimpiadă, etc.

Amfictionia și Oracolul dela Delfi.—Încă de mult, când după venirea lor în peninsulă, Grecii își înjghebaseră societăți compuse din aleșii mai multor cetăți, având de scop a judecă și împăcă unele neînțelegeri și certuri dintre cetăți. Aceste societăți se numiau *amfictionii*. Cea mai celebră dintre ele a fost cea dela *Delfi*.

Tot la Delfi se află și preoteasa sfântă, numită *Pitia*, care spunează viitorul.

Grecii își închipuiau, că se poate află soarta omului după

unele semne din natură. Din cele mai vechi vremuri ale lor, se pomenia că la *Dodona*, în Epir, eră un stejar, din al cărui fâșiit de frunze se putea ghici viitorul cuivă. În alte țări se afiau profeti sau profetese, cari preindau că pot află voința zeilor. La ei venea lumea din toate părțile să-și afle destinul aducând daruri, și zicea că vine la *oracol*.

Dintre toate oracolele, însă, cel mai renumit a fost oracolul de la *Delfi*. Când prorociă *Pitia* înconjurată de preoți, sedea pe *tripod*, un scaun de aur cu trei picioare așezat d'asupra unei păstii, din fundul căreia se ridicau aburi. După ce aburii o învăluiau și o amețeau, *Pitia* începea să bolborosească niște cuvinte neînțelese. Preoții scriau acele cuvinte, apoi le tălmăceau, și de multe ori alcătuiau cu șiretenie un răspuns cu două înțelisuri, aşa că ori cum ar fi eșit viitorul, tot se potrivea cu spusele oracolului. Acolo se întâlneau Grecii din toate părțile; și la întrebările lor primiau, ca din partea zeilor, adesea sfaturi înțelepte, și în afaceri particulare ca și în cele publice. Preoții oracolului trebue să fi fost, prin urmare, niște oameni cu mult spirit și cu multă judecată. La ei veniau trimișii cetăților și ai statelor din mare depărtare spre a-i consultă, dacă e bine să facă războiu or pace, sau dacă e bine să facă cutare lege.

Zeii. — Jocurile dela Olimp se făceau în onoarea *zeilor*, la sărbători religioase. La Delfi, asemenea, Grecii veniau să afle din gura preoților chiar voința *zeilor*. Amfioniile, din care cea mai celebră era cea dela Delfi, erau puse tot sub scutul și apărarea *zeilor*. *Zeii* aveau deci mare rol în viața Grecilor.

Poporul grec nu credea numai într'un singur D-zeu, ci în mai mulți (*Politeism*). Cel mai mare dintre toți eră *Zeus* (sau

Fig. 37. *Pitia* pe tripied.

Joe, la Romani *Jupiter*). De el ascultau toți zeii și toate zeițele. Ceilalți aveau fie-care câte un rost deosebit, câte o putere anumită în lume. Unul era zeul mărilor, *Poseidon*. Când pleca Grecul pe mare, lui îi aducea jertfe, ca să-l aibă în paza lui. Altul era zeul focului, *Efestos*; altul al luminei și al zilei, *Apolon* (soarele); altul al războiului, *Ares*; altul al comerțului și al darului vorbirii, *Hermes*. Zeus sau Joe, care era mai mare peste toți, era zeul cerului. Când

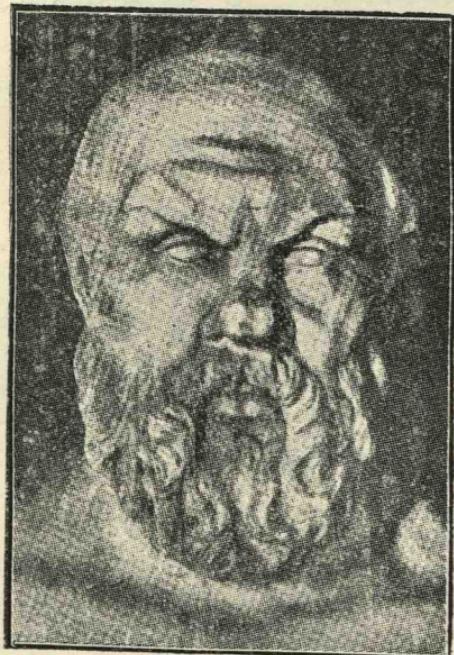

Fig. 38. Joe sau Zevs, (Jupiter), zeul cerului, părintele zeilor.

Mai aveau Grecii și alți zei, dar mai mici. Cei pomeniți

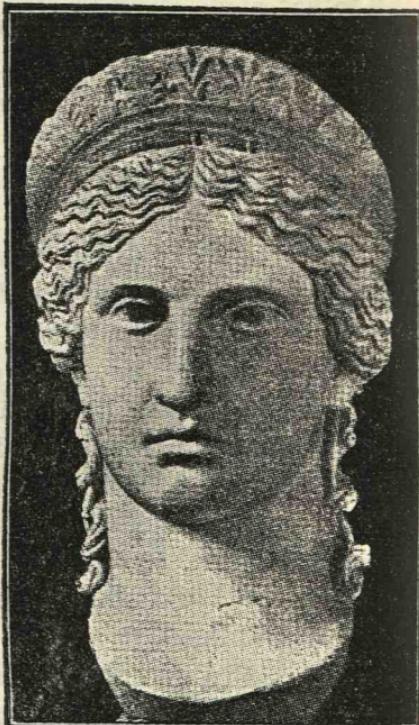

Fig. 39. Zeița *Hera* sau *Junona*, soția lui Joe, zeița atmosferei.

se adunau zeii la sfat în muntele *Olimp*, el presidă consiliul.

Afară de acești zei, mai erau zeițele: *Hera*, soția lui Joe, zâna atmosferei, sprijinul căsătoriilor și al familiei; *Afrodita*, zâna rumusești; *Atena* (*Pallas Athene*), zâna înțelepciunii; *Demeter*, zâna agriculturii și a belșugului; și *Artemis* (luna), sora lui Apolon, zâna vânătorilor.

mai sus erau cei mai de căpeneie. Când avea Grecul vre o nevoie, se rugă de unul sau de altul din ei, după felul nevoii sale.

Zeii, după credința Grecilor, erau niște ființe puternice și nemuritoare, cu chip omenesc; dar nu se arătau omului, decât cui voiau ele, și când voiau. Putneau să facă mult rău acelora pe care îi urau. Unul, Zeus, aruncă cu fulgere și cu trăznete în ei; altul le răsturnă corăbiile în mare; altul stârniă vânturile în contra lor; altul le strică bucatele pe câmp; fie-care

după felul puterii sale de zeu. De aceea Grecii căutau toate chipurile să-i îmbuneze. Noroc numai că nu toți zei se porniau

de-odată contra unui băt muritor; uneori se întâmplă că un om era urât de un zeu, dar iubit de altul. Atunci omul avea și el un sprijin în Olimp; dar tot nu se știă cum are să fie soarta lui, căci se nășteau certuri, bătăi și între zei, și se putea să învingă tocmai acela

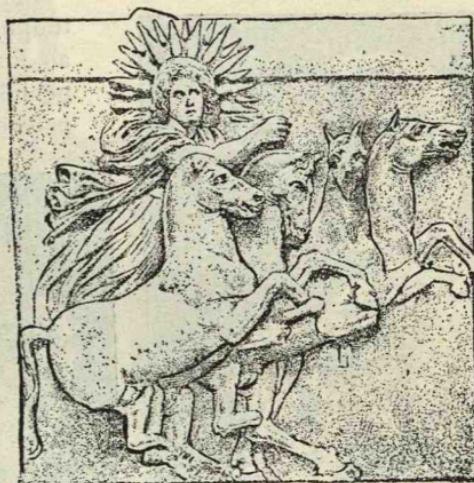

Fig. 40. Apolon, zeul soarelui.

Fig. 41. Apolon, zeul luminii, al poziției și al profeției.

care-i pusese gând rău. În fine, bine nu era în nici un caz să

aibă cineva dizgrația unui zeu. Prin urmare Grecul căută, pe cât se poate, să nu supere pe nici unul din ei.

Cel mai însemnat eveniment din timpurile vechi, eveniment la care au luat parte mai toate cetățile din peninsulă în frunte cu regii sau căpeteniile lor, a fost *războiul troian*.

Fig. 42. *Pallas Athene*, (Minerva) zeița înțelepciunii și artei războiului.

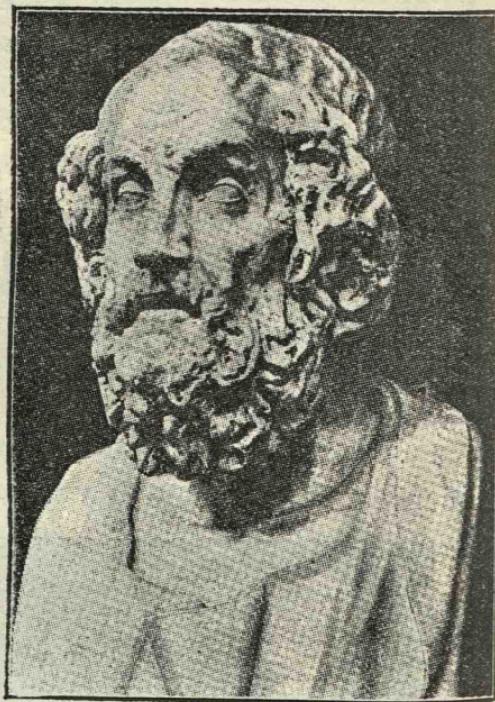

Fig. 43. *Homer*.

El s'a făcut pentru că Elena, soția regelui Menelau din Sparta, a fost răpită de Paris (sau Paride), fiul lui Priam, regele din Troia. Războiul a ținut, se zice, zece ani; s'a terminat cu dărâmare și arderea Troei. Cel mai viteaz luptător în partea Troienilor, a fost *Hector*, alt fiu al lui

Priam; din partea Grecilor a fost *Achile* cel ager și neîntrecut la uptă; iar cel mai isteț și sfătos și mai bun de gură a fost *Uise* sau *Odiseu*.

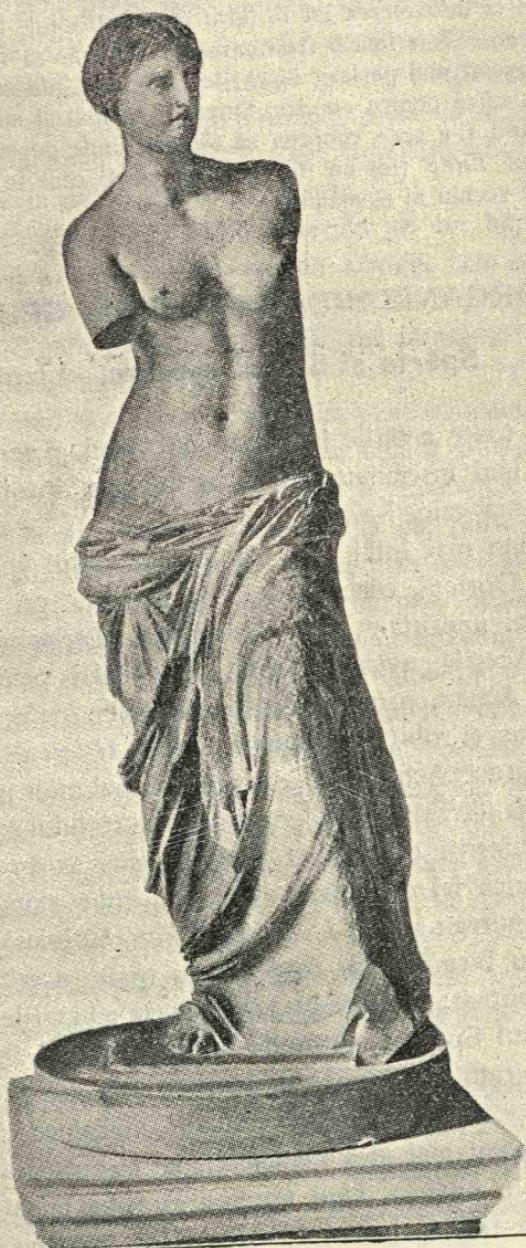

Fig. 44. *Aphrodita zeița frumuseții și a iubirii* (Venus).

Întâmplările acestui războiu au fost povestite în poezie de cel mai mare poet din vechime, *Homer*, în poemă numită *Iliada*. Tot dela Homer a mai rămas o poemă, *Odisea*, în care se cântă călătoriile pe mare ale lui Ulișe, la întoarcerea lui în țară, după războiul troian. Amândouă aceste peeme sunt foarte frumoase și au rămas ca model pentru felul dă se povestiri mai pe larg isprăvile vitejilor, ale eroilor ori ale popoarelor, adică pentru *epopeee*. După el s-a luat și marele poet roman *Virgil*, când și-a scris epopeea sa *Eneida*, unde povestește venirea în Italia a lui *Eneu* (tot un fiu a lui Priam), cere se crede că a fost străbunul vechiu al Romanilor.

ORGANIZAREA STATELOR GRECEȘTI

Sparta și Statul spartan.—Licurg.

Dintre toate cetățile înființate de Greci, *Sparta* și *Atena* au fost cele mai însemnate. Ele s-au întrecut întotdeauna care să fie căpetenia celor lalte.

Să vedem mai întâi cum s'a format statul spartan.

Dintre Dorieni, cuceritorii Peloponezului, cei care au jucat un rol mai important, sunt cuceritorii *Laconiei*, cu capitala *Sparta*. Aceștia avuseră lupte cu Achaii pentru ocuparea locurilor. Achaii, parte au fugit, după cum am spus, parte au rămas supuși și robiți sub numele, unii de *Hiloți* alții de *Periehi*. Hiloții erau acei Achaii cari se luptaseră mai mult pentru neatârnarea lor. Ei deveniseră robi, proprietatea statului spartan, împărțiți pela diferenții cetățeni ai Spartei, cari aveau dreptul să-i pună la orice fel de munci, dar nu erau stăpâni pe viața lor și nu puteau nici să-i libereze. Periehii erau țărani liberi cari plătiau biruri foarte mari și cu toate acestea nu aveau drepturi politice; nu puteau lua parte la adunările Spartanilor.

Cu timpul Spartanii, cărmuiți de regi, trăind într'o țară răditore, lucrată de *periehi* și de *robi* sau *hiloți* și aşezată în drumul popoarelor comerciale de pe marginea mării despre răsărit, precum mai așe Fenicienii, se îmbogățiră treptat, dar nu toți de o potrivă. Unii ajunseseră prea bogăți, începând a se lenevi, a trăi în lux și a imita viața trândavă și vițioasă a

bogaților de prin țările Asiei; alții, rămași mai săraci or săpați, râvniau și ei o viață mai ușoară. D'aci nemulțumiri în stat. Apoi nu se știă bine până unde merge puterea regilor, până unde a poporului. Când dintr'o parte, când din alta se ridicau pretenții prea mari. Erau mereu certe și neînțelegeri. Pe lângă toate acestea nu existau legi hotărâte, după cari să se judece și să se dea dreptate fiecăruia.

Atunci norocul Spartei a scos la iveală pe un bărbat înțelept și cinstit, un fiu de rege, anume *Licurg*, cam pela 750 a. Ch. Acesta, văzând tulburările din țara sa, înțeles curând că nu e altă scăpare decât să se facă legi strășnice și să se reformeze cu totul moravurile.

Licurg.—Voind să se prepare mai bine pentru sarcina măreată de reformator și legiuitor al țării sale, Licurg pleacă în străinătate, spre a vizită și studia legile și așezămintele din alte țări mai vechi decât Sparta, și a luă dela ele pilde și învățăminte. Astfel călători el timp de 10 ani prin Asia Mică și prin insula Creta, până ce compatrioții săi, ne mai putând-o duce cu starea de desordine în care se aflau și cunoscându-i destoincia, îl chemară să le dea legi. Licurg, întorcându-se în țară, se duse mai întâi la Delfi, să întrebe oracolul: ce să facă? Când îl văzu Pitia intrind, se zice că-l salută cu vorbele: «O Licurg, tu vii la templul meu cel lăudat. Cum să te salut, o favorit al zeilor? Ca pe un nemuritor sau ca pe un simplu om? Dar nu; tu ești mai mult decât un zeu, o Licurg!» Asta a făcut pe lume să creză în tot ce spunea și zicea Licurg, ca în poruncele unei divinități.

Atunci Licurg dete *legi* țării sale. Prin acele legi, el voia să vindece și relele din prezent, dar mai ales să asigure pacea și mărirea Spartei în viitor.

Legile lui Licurg.—1. Licurg căută să cumpănească puterea politică a regilor și a poporului și înființă *senatul* sau sfatul bătrânilor (*gerusia*), compus din 28 de înși, în vîrstă fiecare de cel puțin 60 de ani, și aleși pe viață. Acestia aveau să studieze pe viitor legile, și numai după-ce le găseau ei bune, era chemat poporul să-și dea părerea asupra lor și să zică *da*,

dacă-i plac, *nu*, dacă nu-i plac, fără multă vorbă. Nimeni n'avea voie că vorbească mai cu meșteșug și mai pe larg înaintea poporului; ci trebuia să spună tot ce avea de spus, scurt și coprinzător, ca să nu tulbure sufletul auzitorilor și să le zăpcească mintea.

Pe deasupra senatului a mai pus Licurg *cinci efori*, aleși numai pe un an, dar cu mare putere. Eforii supraveghiau pe toți și toate autoritățile statului; și trebuiau să țină cu poporul, adică cu dreptatea, când s'ar întâmplă ca regii să se unească cu *gerusia* spre a săvârși vre-o asuprire.

2. Licurg voia să facă a nu mai fi aşa mare deosebire de avere între cetăteni. El înțelese că, dacă în țara sa unii vor fi prea bogăți iar alții n'or avea ce mâncă, o să se întâmple fel de fel de turburări, de lupte, de asupriri și răsvrătiri.

De aceea, el împărți încă odată pământul în părți egale, dând la toți Spartanii la fel câte o bucată de pământ, și tot aşa la toți periechii; acestora, ce e drept, le dete bucăți ceva mai mici; dar tot de o potrivă între ele. Nici un Spartan n'avea mai mult pământ decât alt Spartan; nici un periech n'avea mai mult decât alt periech. Nici unii nici alții nu aveau dreptul să-și înstrăineze pământul, vânzându-l ori dăruindu-l; și ca să nu-și risipească nimeni avereia în ospețe luxoase, s'a hotărât ca toți cetătenii să mănânce la un loc, la o masă comună, din aceleași bucate, contribuind fiecare cu partea sa la cheltuielile mesei. Bucatele erau foarte simple. Se obiceinuia mai ales un fel de *zeamă neagră*, gătită cu carne fiartă în sângele animalului și dată cu sare și cu puțin oțet, ca să o facă mai gustoasă. Dar aşa de gustoasă era zeama asta neagră a Spartanilor, încât nici un străin nu se putea împăcă cu ea.

Lui Licurg nu-i părea deloc rău că zeama neagră a Spartanilor nu plăcea la altă lume. Din contră, tocmai asta dori și el: să nu se poată lipi străinii de țara lui. Până atunci prea trecuseră și se perindaseră prin Sparta tot felul de negustori străini, aducând cu ei nu numai luxul, dar și obiceiuri de traiu lenș și moleșit. Spartanii se molipsiseră dela ei și se îndulciseră la câștig și la negoț. De aceea Licurg hotărî ca Spar-

tanii să nu mai fie negustori, să nu mai călătorească și să nu mai aibă afacă cu străinii. Iar spre a îngreuiă grămadirea de mari bogății, și a le tăia pofta de câștig, el stabili să nu mai fie decât bani groși, de fier, anevoe de purtat.

3) Licurg s'a gândit că viitorul țării lui va fi și mai asigurat, dacă s'o îngrijî mai ales de *creșterea copiilor* și de *formarea tinerimii*.

Ceeace doriă el mai întâiu de toate, era să facă din Spartani oameni voinici și vițeji, sănătoși și curagioși la luptă, aşă că toți dușmanii să știe de frica lor. De munca câmpului și de meserii s'or ocupă periechii și robii. Spartanii însă să fie și să rămâne oșteni vânjoși și îndrăsneți, războinici și fără teamă de dureri și de moarte. De aceea el a hotărît ca, de aci înainte, cum s'o naște vr'un copil schilod, să-l arunce pe un munte (Taigel) spre a se prăpădi; iar pe ceilalți să-i încerce mai întâiu, dacă sunt sănătoși sau nu, scăldându-i într'o baie de vin tare. Numai cei ce vor scăpa cu viață din o astfel de scăldătoare, merită și trăiască și să fie crescuți.

Aceia rămâneau, până la 7 ani, în paza și îngrijirea mamelor, cari trebuiau să nu-i cocoloșească, să nu-i facă plăpânzi, ci să-i poarte și vara și iarna tot cu un fel de îmbrăcăminte și să-i deprință a răbdă de frig și de căldură, spre a se întări. Apoi trebuia să-i învețe de mici cu mâncarea simplă.

Când împlinează copilul șapte ani, era luat dela părinți și crescut la un loc cu toți copiii de seama lui, luați dela ceilalți cetăteni. Acolo trăiau și se jucau între ei, ca niște frați. Toată ziua alergau, săriau, se luau la luptă, făceau gimnastică. Umblau îmbrăcați ușor, desculți și cu capul gol, ca să se întărească. Noaptea dormiau afară pe paie, fără așternut și fără învelitoare. Câte odată, ca să-i deprindă cu nevoie, nu le da nici să beă nici să mănânce, mai multă vreme; și ei se întreceau între ei: cine putea să rabde mai mult. Alte ori, din nimică toată, ba chiar dinadins, îi loviau cu vergaua or cu biciul, ca să-i învețe cu durerile. Băieții se întreceau care mai decare să suferă mai multe nuiele, fără se se plângă, fără că scoată nici un tipăt, fără să facă nici o strâmbătură ori vr'un gest de durere.

La vârsta de 18 ani tinerii Spartani, astfel educați, intrau în armată, în care serviau până la vârsta de 60 de ani. La 30 de ani se căsătoriau, dar nu mâncau cu nevestele la un loc, ci acestea mâncau acasă cu copiii, iar bărbații la masa comună. Ca militari, se pregăteau mereu de bătae, de credeai că toată Sparta nu e decât o tabără sau o mare cazarmă. Când venea vremea să plece la război, apoi atunci era toată lumea a lor, de bucurie. Asta așteptau și ei. Veseli, cu coroane pe cap, gătiți ca de sărbătoare, în haine roșii, ca să nu se cunoască sângele când or fi răniți, zburau la luptă, în zgomotul surlelor sau al buciumului. Bărbații aceștia războinici nu știau ce va să zică a se dà îndărăt dinaintea vrăjmașului. Mumele, când le dădeau scutul la plecare, le ziceau numai atât: «Cu el sau pe el!»

Și femeile erau voinice, căci și fetele erau educate tot ca băieții, numai în jocuri și alergări. Astfel, copiii Spartanilor, născuți din mame sănătoase și din tați puternici, apoi îndemnați și obligați mereu la desvoltarea forțelor trupești, ajunseră cu timpul cei mai viteji și mai luptător ioameni din tot Polonesul.

Despre partea spirituală, însă, copiii Spartanilor nu căpătau multă învățătură. Erau învățați doară să fie modești, să respecte pe bătrâni și să vorbească scurt și cu înțeles. De aceea și rămas de atunci până azi zicătoarea: cutare «vorbește laconic», adică scurt și coprinzător.

Astfel de regulă de viață și de legi a dat Licurg Spartanilor, ca să Jiniștească țara înăuntru și s-o întărească în afară. Apoi s-a dus iar la oracolul dela Delfi, să întrebe: bine a făcut ce a făcut? Pitia răspunse: «Spartanii vor rămâne un stat înfloritor, câtă vreme vor păzi legile lui Licurg». Licurg duse acest răspuns compatrioților săi; apoi le ceru să jure că nu vor schimba nimic din legile lui, până nu s-o întoarce el din călătorie, și plecă din țară. Spartanii jurară, dar Licurg nu se mai întoarse; muri prin Creta, lăsând cu limbă de moarte ca tovarășii săi să-l ardă și să-i risipească cenușa în mare, ca să nu se întoarcă nici pulberea lui în țară.

Intinderea Spartei.— Cam după un secol dela aplicarea legilor lui Licurg, Spartanii, simțindu-se tari și siguri pe puterile lor, nu se mulțumiră numai cu moșia lor strămoșească, ci se gândiră să pună mâna și pe ținuturile învecinate, locuite tot de Dorieni, și să se întinză în tot Peloponesul. Așa și făcură. Căutară ceartă mai întâi *Mesenienilor*, din pricina hotarelor, făcură în contra lor două războaie, cari ținură în total vre-o 80 de ani (748—668 a. Ch.). Mesenienii, după mai multe lupte, fură în cele din urmă învinși și devinări și ei niște iloți sau sclavi ai Spartanilor; iar cei cari putură să fugă, merseră în insula Sicilia și întemeiară acolo orașul *Mesena*.

Inceputul fusese mai greu pentru Spartanii. După Mesenia, supuseră apoi pe rând *Arcadia* și *Argolida*; astfel că prin secolul al 6-lea a. Chr., ei porunciau, adică aveau *hegemonia*, în tot Peloponesul.

Dacă s-ar fi întins mai departe, ar fi dat de Atica, de statul atenian. Nu e vorbă, voiau Spartanii să aibă egemonia peste toată Grecia; și s-ar fi început încă de pe acum certurile și luptele dintre ei și dintre statele din Grecia centrală, mai ales cu Atena. Dar tocmai atunci venea o mare primejdie despre răsărit, din Asia, o primejdie care era să prăpădească toată Grecia, dacă ar fi găsit-o chiar în toiul certelor și al luptelor năuntrice.

Acea primejdie era puterea însășimântătoare a *Persilor*, cari voiau să se întindă și în Europa. În fața ei Sparta s'a unit, pentru un moment, cu Atena, spre a scăpa de peire.

Dar să vedem mai întâi cum s-a format și organizat și statul Atenian.

Atena și statul ateneean. — Solon. Clistene.

Atena, capitala Aticei, se folosește de soarta acestei peninsule stâncoase, pusă în fața mării ca îndemn la navegație și negoț. Locuitorii Aticei, prin firea lucrurilor, erau ursuți să devină ne-gustori și să ducă o viață de călătorii pe mare. Din cauza asta ei se îmbogățiră și se îndulciră la o viață mai rafinată.

Ageri la minte cum erau, se deteră la plăcerile spiritului, la arte, știință și filosofie și desvoltară cea mai frumoasă civilizație a lumii vechi.

Intr'o vale roditoare a Aticei se ridică cetatea Atenei. O stâncă înaltă și dreaptă de vre-o sută de metri, cu un platou neted sus, anume *Acropolea*, a fost locul unde s'a clădit templul zeiței *Atena*, protectoarea cetății, și unde și-au făcut locuințe cei dintâi regi.

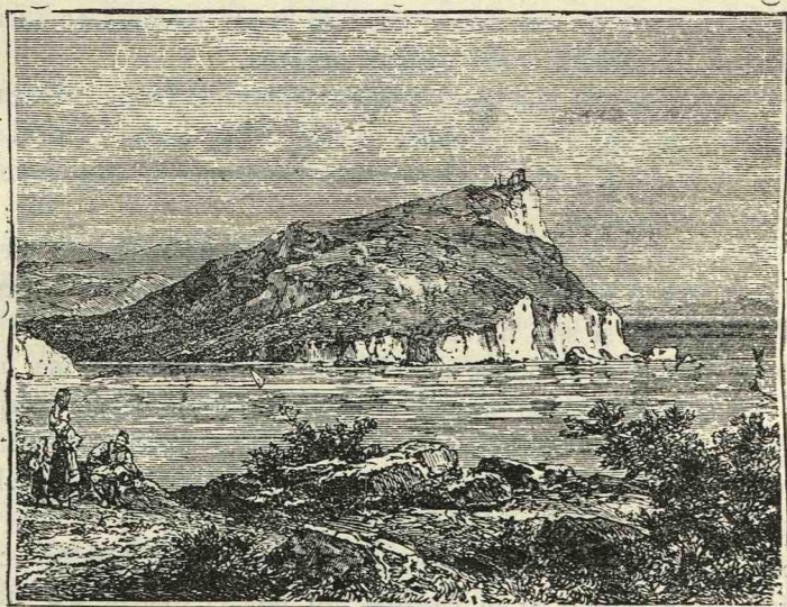

Fig. 45. *Capul Sinium*, din peninsula *Aticei*.

Cel dintâi rege se zice că ar fi fost *Tezeu*, iar cel din urmă *Codru*. După încretarea regalității, căpeteniile familiilor, *Eupatrizii* (adică bine-născuții, nobilii) aleseră, în loc de rege, un cârmuitor numit *Archonte*.

La început, arhontele eră ales pe viață. Dar mai târziu (pe la 752 a. Chr.), oamenii ambițioși isbutiră a face ca să fie ales numai pe 10 ani, nădăjduind astfel să le vină și lor vre-o dată rândul a fi arhonți; iar și mai târziu (pe la 683 a. Chr.) se hotărî ca să nu fie numai un arhonte, ci să fie 9; și să nu steă la putere

10 ani, ci numai un an, ca să poată să le vină rândul la mai mulți de a ocupă această înaltă funcțiune.

Nu aveau însă dreptul să fie aleși arhonți decât numai nobili, *eupatrizii*; căci poporul era împărțit în trei clase: *eupatrizi, agricultori și industriași*. Numai clasa I, adică a nobililor, avea dreptul să iea parte la cîrmuirea țării. Poporul, compus din celelalte două clase, era deci nemulțumit. Afără de aceasta, poporul era sărac și îngropat în datorii, făcute la nobili, cari se bucurau de toate bunurile. Și ceeace era și mai rău, nu se aflau legi scrise, după care cetățenii să fie judecați la fel, dându-se dreptatea cui se cuvine. În mai multe rânduri cerură oamenii din popor să li se dea legi scrise. În fine, fu însărcinat unul, numit *Dracon* (620 a. Chr.), să alăcătuiască niște legi. Dar legile acestuia fură aşa de aspre, încât nici nu se putură aplică. Pentru orice greșală, Dracon punea pedeapsa cu moarte; căci tot vinovat ești, zicea el, și dacă furi un ou, ca și dacă omori un om; prin urmare tot o pedeapsă trebuie să se dea pentru amândouă greșelile. De aceea a rămas numele de legi *Draconice* pentru orice legi prea aspre și prea grele.

Solon. — Atunci se ivă *Solon* (pela 600 a. Chr.), un urmaș din neamul lui Codru. Ca om întelept și prevăzător, Solon înțeleseră ce trebuia țării sale și se gândi să-i dea niște legi, cari să-i aducă liniștea înnăuntru și să-i asigure propășirea pe viitor. El căuta să ușureze poporul de nevoile și de grijile materiale, și să-i dea o putere mai mare în Stat.

1. În privința economică, Solon luă măsuri ca pământul țării să nu fie împărțit în moșii prea mari, numai la câțiva; ci să aplice mai mulți din el, în proprietăți mai mici. Dar el se gândi să ușureze mai grabnic starea claselor de jos. Ceeace apăsa mai grozav asupra acestor clase, erau datoriiile către nobili și către stat. Din cauza lor bieții oameni erau închiși, făcuți robi, ba chiar vânduți. Solon hotărî, ca toate datoriiile către stat să fie iertate; cele către particulari să fie micșorate cu dobânzile plătite de datornici până atunci, iar restul să se achite tot în banii de mai înainte, însă prețul monedei să fie urcat (cu 27%). Cei închiși pentru datorii să fie puși în liber-

tate, iar cei vânduți să fie răscumpărăți. Și să nu mai aibă nimici dreptul pe viitor de a face pe cineva rob, numai pentru că acesta nu și-a putut plăti datoriile.

2. Solon căută apoi să dea poporului sau mulțimii putere în conducerea statului. «Poporul» sau mulțimea *cetățenilor* se compunea însă numai din locuitori băstinași, liberi și cu oarecare avere. Străinii, numiți *meteci*, adică oameni veniți din alte părți și care se ocupau cu industria și cu comerțul, erau foarte mulți; dar ei, ca și *robii*, nu făceau parte din poporul de care se ocupă Solon și legile sale. «Poporul» lui Solon era compus din acei locuitori ai Aticei, cari nu făceau parte dintre *eupatrizi* și totuși aveau destulă avere și destule merite, ca să poată aspira și ei la un rol mai însemnat.

Ca să steargă deosebirea dintre nobili sau *eupatrizi* și dintre oamenii din popor, Solon împărță toată populațiunea în 4 clase, după avere, fără deosebire din ce familie era născut cineva, dacă era nobil sau mojic, după naștere. Astfel orice om harnic și intelligent putea să se urce, prin muncă, în clasa I; iar un nobil trândav și vițios putea să cază în clasa IV. Cu cât era cineva într-o clasă mai superioară, cu atât se bucură de mai multe drepturi în stat. Clasa din urmă, cl. IV, fiind lipsită de avere, nu posedă nici drepturi.

Tot cetățeanul din cele trei clase, dacă împlinează 20 de ani, poate să iea parte la *adunarea poporului*; și adunarea poporului avea, după legile lui Solon, mare putere în stat. Ea declară războiu sau încheie pace, ea discută și aprobă sau respinge legile, ea alege pe arhonți dintre membrii clasei I-a. Dar nu se adună decât de patru ori pe an.

De aceea Solon mai prevăzut o adunare, numită *sfatul bătrânilor*, «*senatul*», compus din 400 însă, aleși dintre membrii în vîrstă de 30 ani trecuți ai celor trei clase și cari se strângeau mai des, ca să îngrijească de afacerile statului. Iar din acești 400 se mai alegeau cu rândul 100, cari lucrau întruna (*pritanii*).

Senatul pregătează legile, apoi le aduceă înaintea poporului. Unii le apărau, alții le criticau; se nașteau discuții lungi și

atrăgătoare. Din cauza asta să și dezvoltat la Atena darul vorbirii frumoase, al *elocuenței* (*retorica*), precum și talentul de a ferme că și înduplecă poporul, talent, prin ajutorul căruia unii oameni izbuteau a câștigă iubirea și sprijinul mulțimii și a deveni astfel tari și mari în stat.

Se mai află o veche instituție foarte înaltă, numită *areopag*, din care făceau parte mai mult *foștii arhonți*, oameni cinstiți și respectați de toată lumea. Areopagul era tribunalul suprem; el putea să cheme la răspundere și la judecată pe ori-cine. Înesea ședințele sale noaptea, pe întuneric. Putea să condamne chiar la moarte pe cineva. Acolo nu mai era voie să se țină, ca înaintea poporului, cuvântări lungi și atingătoare. Cine avea să vorbească, trebuia să spună, ce avea de spus, scurt, liniștit și lămurit. Judecătorii ascultau fără să vadă pe vorbitor, steau de se gândeau, dacă are ori nu dreptate; apoi se sculau în tacere și puneau niște coji de scoică (voturile) care unde-i spuneau cugetul său: unii în urnă (cutia) pe care sta scris *moarte*, alții în aceea cu *ertare*. Dacă voturile erau, din întâmplare, tot atât de multe în amândouă urne, acuzatul era iertat, ca și când ar fi fost mai multe în urna *iertării*.

3. Ca să asigure viitorul țării, Solon, ca și Licurg, se gândi să reguleze *educația* și să îndrepteze moravurile. El nu se mărginiri însă ca Licurg numai la dezvoltarea și întărirea corporului; ci, pe lângă aceasta, se îngrijî și de dezvoltarea și de înfrumusețarea spiritului. Copiii Atenienilor erau puși să facă și mișcări corporale, jocuri, sărituri, alergări, tot felul de exerciții gimnastice; dar învățau și să scrie, să citească, învățau poezii din *Homer*, învățau muzica; apoi, când se făceau mai mari, învățau filozofia și arta de a vorbi frumos, adică *retorica*.

Solon n'a oprit pe nimeni de a se face meseriaș or neguțător. Din contră, fie-care era dator să aibă o ocupație onestă, din care să poată trăi. Părintele, care nu îngrijî să dea filor săi vre-o meserie, n'avea dreptul să pretinză dela ei ajutor la vreme de bătrânețe. Fie-care trebuiă să muncească. Solon nu putea suferi lenea. Din cauza lenei vin multe rele, cari strică pe oameni și aduc ruina statelor.

După ce dete aceste legi, Solon ceru dela compatrioții săi să jure că nu vor schimbă nimic din ele în timp de 10 ani; apoi plecă din țară și călători prin Asia mică, prin Creta și prin Egipt.

Legile lui Solon n'avură norocul să împace lumea și să liniștească certurile din statul Atenian, și se născură iarăși tulburări. De aceste tulburări se folosi o rudă a lui Solon, Pisistrat om bogat, frumos, şiret și bun orator. Grecii țineau la toate aceste calități. Frumusețea singură prețuia la ei mult. Prin educația lor fizică tindeau și la acest rezultat: să dea corpului forme frumoase, mișcări plăcute, elasticitate și eleganță. Dacă mai era apoi cine-vă și bun de gură, la Atena mai ales, făcea minuni. Pisistrat mai era, pe lângă aceasta, și bogat și isteț.

El se dete în partea poporului, îi susținu plângerile. Poporul atenean fu fermecat de bunătățile și de talentele lui. Văzând aceasta, Pisistrat se gândi să devină mare și tare în Atena și să ia el singur toată puterea, sprijinindu-se pe popor. În acest scop, el veni într-o zi în piață înaintea mulțimii, plin de sânge și de răni, pe cari și le făcu singur a casă și se plânse că aristocrații au voit să-l omoare, pentru că i-a părăsit și a trecut în partea poporului. Mulțimea creză, i se făcă milă de el și se înfuriă pe vrășmașii lui. I se dete atunci o gardă de 50 de oameni, ca să-l păzească. El mări garda cu alți oameni plătiți (mercenari) și merse de luă cu forța cetățuia Acropolea din Atena și se făcă *domn*, pe grecește *tiran*. *Tiran* nu însemna, din capul locului, un stăpân asupritor și rău; ci un domnitor, care a luat singur puterea. Numai mai târziu, din cauză că unii din aceștia nu s'au purtat cu dreptate, a început lumea să numească tirani pe stăpânitorii cu inima neagră.

Pisistrat a păstrat domnia sau *tirania*, până la moartea sa (527 a. Chr.), vre-o 34 de ani. Solon, întorcându-se din călătorie, văză cu ochii săi această călcare a legilor date de el. Dar, altfel, în alte privințe, Pisistrat se purta bine, înțeleapt și cu blândețe. În lunga lui domnie nu se gândi să schimbe legile lui Solon; îngriji de popor, îmbunătățind mereu soarta celor săraci; încurajă pe oamenii, cari se ocupau cu literatura, cu știința,

cu negoțul, cu industria ; puse de se adună poesiile lui *Homer*, care până atunci erau împrăștiate în popor, recitate și cântate pe de rost în diferite locuri, cum erau poesiile noastre populare înainte de fi culese și publicate de poetul *Alexandri*. Făcând o bibliotecă, etc., aşa că *tirania* lui a fost binecuvântată de popor.

Clistene.—Legile lui Solon se modificără de către *Clistene* (510), făcându-se și mai democratice. Poporul se împărți, de astădată, în 10 triburi, nu după avere, ci după locuință sau teritoriu. În ele se coprindeau toți locuitorii din acelaș cartier, fie ei băstinași or străini. Prin urmare, dacă încolo, luau și metecii parte la adunarea poporului, care se hotărî să se convoie mai des. La funcțiunea de arhonte avea dreptul să aspire orice cetățean, din orice clasă, numai dacă avea merite.

Dar, ca să nu se mai găsească vr'un şiret, care, cu fel de fel de amăgiri și ademeniri, să înșele poporul și să devină tiran, se decise ca orice om prea popular sau care s-ar părea la 6000 de cetățeni că voiește a se ridică mai presus de toți, să fie gonit din țară, exilat. Părurile cetățenilor, în această privință, adică voturile, se însemnau de fiecare pe un fel de scoică, numită grecește *ostracon*; de aceea exilarea se zicea că se face prin *ostracism*. Dar o astfel de goană nu se consideră ca o rușine; ci mai degrabă ca o cinstă. Prin ea se de a se înțelege că exilatul ajunsese un om mare, ba încă prea mare, încât cetatea se temea de el să nu devină stăpânul ei.

Prin astfel de măsură statul atenean se asigură în contra tiraniei, se întără în forma republicană, care deveni în acelaș timp mai democratică, și căpăta mai multă liniste înăuntrul astfel că putea acum mai bine să preîntâmpine pericolele ce ar fi venit din afară.

Tocmai se apropiă acum de întreaga Grecie un mare pericol : anume puterea uriașă a întinsului regat persan, care-și revărsă potopul oștirilor sale peste Asia mică și amenință și treacă Bosforul și să înnece toate țările ce ar fi întâlnit în cale.

RĂZBOELE CU PERȘII.

Miltiade, Maraton. Temistocle. Leonida. Termopile. Salamina. Aristide. Confederația Elenică.

Perșii aveau sub stăpânirea lor directă pe Grecii din Asia mică (sau din Ionia) și pe cei de pe insulele din vecinătatea Asiei. După întoarcerea lui Dariu în Persia, din expediția în potriva Schiștilor, toți acești Greci, atât Ionienii cât și insularii, se revoltară. Semnalul revoltei îi dete chiar *Miletul*, gonind garnizoaua persană din oraș. Ca să aibă mai multe puteri de luptă, Ionienii cerură ajutor dela frații lor din Grecia. Spartanii nu le veniră în ajutor, dar Atenenii le veniră. Răsculații merseră drept la *Sardes*, reședința satrapului din Asia mică, o atacără, o jefuiră și o arseră (a. 500 î. Chr.) Auzind de aceste întâmplări, Dariu se înfuriă. Ionienii fură bătuți, supuși și pedepsiți. Miletul, care începuse răscoala, fu ars.

Dar și mai mare necaz avea Dariu acum pe Atenieni. Încă mai demult, un servitor avea ordin să-i pomenească în toate zilele de Atenieni și să-i zică în-totdeaun alături : «Stăpâne» adu-ți aminte de Atenieni !»

Miltiade. Maraton.—Dariu trimise mai întâi la statele greciști soli să le ceară *pământ și apă*, în semn de supunere. Grecii erau inimoiți. Dar păcatul lor a fost, că erau desbinăți. Dacă ar fi fost toți uniți dela început, s-ar fi simțit și mai tari și mai siguri. Când veniră însă solii lui Dariu în Grecia, mai toate statele își pierduse cumpătul. Nici unul nu se bizuiă, firește, să dea singur piept cu uriașul Persiei, iar pe cuvântul vecinilor, pe promisiunile de sprijin ale fraților, nu punea nici un temein. N'aveau singuri încredere unii în alții. De aceea, numai două state refuzară a se supune. Toate cele-lalte deteră *pământ și apă*.

Cele două state mândre și pline de suflet, cari preferiră mai bine să piară decât să se dea învinse, aşa de-a gata, fără luptă, au fost : *Atena* cea mintoasă și *Sparta* cea războinică. Acestea

se indignară aşă de tare, când auziră propunerile solilor persani, încât Sparta îi aruncă într'un puş, iar Atena într'o prăpastie, zicându-le să caute acolo pământul şi apa, de care au nevoie.

Atunci, fireşte, Dariu făcù pregătiri de războiu, dar nişte pregătiri însăjumătoare. Nu pleză însă chiar el în persoană; ci trimise (490) pe alţi doi generali. Aceştia trecură cu flota pela insula *Samos*, prin Ciclade, drept spre Atica. Atenienii văzând pericolul, cer ajutor delă Spartani, tovarăşii lor de îndrăsneală. Spartani le promit că le vor da ajutor, dar nu îndată, ci numai peste cinci zile, căci tocmai atunci începea *luna plină*, şi ei aveau credinţa că nu trebuiau să plece la războiu înainte de lună plină. Astfel rămân Atenienii singuri în faţa marii primejdii! Vedeau cum s'apropie de țara lor o armată de 10 ori mai mare decât a lor. (Grecii nu erau decât 10.000, iar persii 100.000). Dar aveau în capul lor oameni curagiosi şi deştepţi, *Miltiade* şi *Temistocle*, şi oameni cuminţi şi buni patrioţi, ca *Aristidi*. Zece comandanţi aveau ei, numiţi *strategi*, hotărâti după lege să comande pe rând armata, fiecare într'o zi. Dar dintre toţi, cei mai de frunte erau aceşti trei, şi dintre aceşti trei cel mai încercat, în care aveau Grecii de atunci mai multă încredere, era *Miltiade*.

Grecii se aşezară în linie de bătaie la *Maraton*, cevà mai sus de Atena, aşteptând acolo potopul de oştirile al Perşilor. Aceştia sosiră cu grămadă. Dar una e să te baţi de poruncială, cum se băteau turmele de Perşi, aduşi cu biciul la război, şi alta e să te baţi pentru a-ţi apără țara, cu sufletul aprins de dorinţa neatârnării şi a gloriei, cum se băteau Grecii. Conduşi cu ișteime de Miltiade, după o crâncenă încăerare, Grecii înving şi resping în sfârşit pe Perşi. Unul dintre ei, alergând de bucurie, din toate puterile, la Atena ca să ducă ştirea despre victorie, abia putù să zică, ajungând: «Bucuraţi-vă, am invins!» şi căzù jos mort, dându-şi sufletul de oboseală.

A doua zi după victorie, sosiră şi *Spartanii* în ajutorul Atenienilor. Ei priviră câmpul de luptă, plin de cadavre, şi simîtră mulţumire că au scăpat de primejdie, dar şi gelozie că o victorie aşă de strălucită au câştigat-o Atenienii, iar nu ei.

Nu va trece mult și va veni timpul să se ilustreze și Spartani î în luptele cu Perșii.

După bătălia dela Maraton, Grecii, în focul entuziasmului și în toiul bucuriei, ceruseră a se zugrăvi, pentru amintire, un tablou, în care se reprezentă războiul. În el se vedea Miltiade stând în mijlocul celor 10 comandanți (*strategi*) și conducând armata.

Curând însă după această onoare veni urgia. Miltiade fù trimis să pedepsească una din insulele Ciclade (*Paros*), care se supusese lui Dariu prea ușor. Din nenorocire, eroul dela Maraton nu isbutì în expediția sa, ba încă fù rănit și se întoarse acasă bolnav. A fost destul atât pentru ca vrăjmașii să-i aducă fel de fel de învinuiri. Ziceau că el s-ar fi înțeles cu Perșii, și de aceia s-ar fi prefăcut că nu poate să ia un ostrov neînsemnat. Fù dat în judecătă ca trădător; și vestitul Miltiade, bolnav cum era, fù adus pe pat înaintea poporului, care, cu toate meritele lui de mai înainte, îl osândì să plătească o amendă de câteva sute de mii de lei. Miltiade, neavând de unde plăti o sumă aşa de mare, fù aruncat în închisoare, ca orice om de rând, și murì acolo în scurtă vreme, din pricina rănilor primite în războaie. Fiul său, *Cimon*, care ajunse asemenea un om mare, achită statului atenian datoria de bani impusă tatălui său. E drept că mai rârziu, după moartea eroului, Grecii se căiră de modul cum s-au purtat cu Miltiade și i-au ridicat un monument frumos chiar la Maraton.

Aristide și Temistocle.—Cățiva ani după urgisirea lui Miltiade, veni rândul lui *Aristide*. Cei doi oameni mari ai timpului, cari mai rămăseseră, Aristide și Temistocle, se geloziau unul pe altul pentru numele ce-și căpătaseră. Mai ales Aristide, care își căpătase renumele de *cel drept*, se ilustrase cu deosebire prin purtarea sa corectă și înțeleaptă. Viața lui strălucià albă ca zăpada, fără nici o pată, la lumina soarelui.

Lumea începuse să aibă încredere în el ca într'un oracol. Ce zicea Aristide, era sfânt. Odată Temistocle propuse Grecilor să ardă pe furiș flota spartană, ca să rămână tot Atenienii

mai tari între Greci. Poporul întrebă pe Aristide, ce zice el despre planul acesta? Aristide răspunse. «*Ar fi folositor pentru noi, dar nu este drept.*» Poporul îl ascultă și se feră de o greșală. Temistocle, om ambicioz, gelos de atâtă încredere, și viclean, îl acuză că e periculos pentru republică și propuse să-l exileze prin *ostracism*. Se povestește că, pe când se votă exilarea lui, Aristide se află și el în multime, și că unul din cetăteni, neștiind să scrie, s-ar fi dus cu scoica chiar la el, rugându-l să fie bun a scrie pe dânsa numele «Aristide.» «Dar ce ți-a făcut Aristide?» întrebă el. «Nici nu-l cunosc, răspunse omul, dar prea mi s'a urât de când tot aud lumea vorbind de el că e drept.» Aristide tîcù, luă scoica și scrise pe dânsa numele său. Astfel Aristide cel drept fu gonit din Atena.

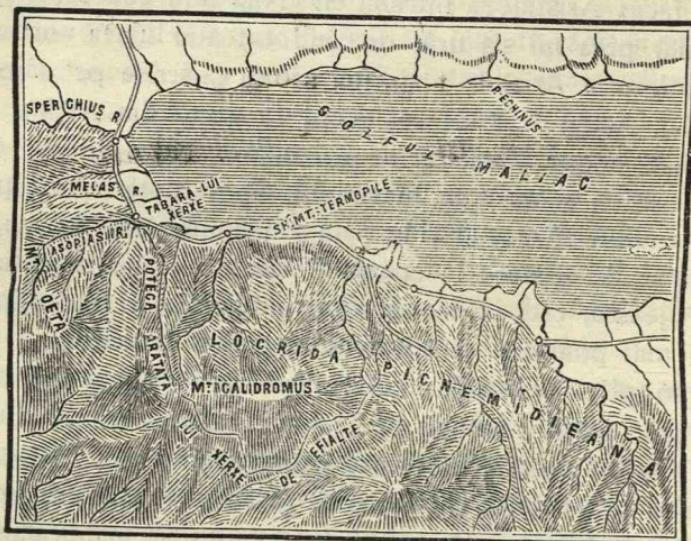
Rămase singur *Temistocle* mai mare. Nu e vorbă, el nu stete degeaba și nu-și perdu timpul. Sporă flota, întăriri portul Atenei (numit *Pireu*) și ridică un zid împrejurul Atenei, pregătindu-se de apărare în contra Perșilor. Si avea dreptate să se îngrijească, căci în același timp în Persia se făceau pregătiri ne mai pomenite de războiu în contra Grecilor.

Termopile. Leonida.—Dariu murì în timpul acesta, măhnit că nu și-a putut răzbună pe Greci. După el urmă fiul său *Xerxe*. Acesta urmă mai departe planul tatălui său. Oștire, câtă strânse el de astă dată, era lucru de groază. Nu mai era armată, ci potop de oameni. De când lumea, nu se mai văzuse aşă oaste, pe apă și pe uscat. Se zice că secău râurile, pe unde trecea ea. (Ar fi fost două milioane și jumătate de soldați, o flotă de 1200 corăbii și alta de 3000 corăbii cu provizii de războiu). Chiar regele Xerxe se puse în capul ei și pornì spre Grecia (480 a. Ch.), apucând pela Helespont.

Grecii, cum aflară primejdia, se adunară la *Corint*, să se sfătuiască. Dar sfatul lor semănă mai mult a ceartă și a gâlcăvă. Ba unele state că nu se învoiau cu Sparta, ba altele că nu se învoiau cu Atena, ba altele că ele se săpun mai bine Perșilor; ba, în fine, statele din Pelopones, că e mai cuminte și mai sigur să se strângă toate putările Greciei la Corint și să apere încai Peloponесul. Apoi nici Sparta cu Atena nu se în-

țelegeau. Cine să aibă comanda supremă în contra vrăjmașului? Una, eu; ailaltă, ba eu.

In vremea asta Xerxe înaintă mereu cu oastea lui numeroasă ca frunza și ca iarba, de înegrise pământul și marea. Cine vedea atâtă furnicar de oameni pe uscat și de corăbii pe apă, simtea că i se infioară carnea. Era natural ca Atena, care venea mai aproape în drumul inamicului cotropitor, să intre mai de grabă la grija. Ea cedă Spartei comanda armatei și pe apă și pe uscat.

Harta Termopilelor.

Leonida, regele Spartei, alergă atunci cu mica sa armată, spre nord, să iasă înaintea Perșilor la *Termopile*. Termopile erau singura trecătoare, pe unde putea pătrunde cineva din Tесalia mai departe în Grecia. Trecătoarea era foarte îngustă, strânsă spre răsărit de mare, spre apus de munți înalți, care și întindeau ramurile până departe spre apus, aşă că nu era chip să treacă cineva peste ei. *Leonida* intră în strâmtoare și ocupă trecerea. Aci colosul armatei persane era de prisos. Cât încăpea din ea în strâmtoare, era prăpădită de Greci.

Unul dintre Greci, văzând dincolo de Termopile atâtă oaste, ar fi zis «Sunt aşă de mulți, că săgețile lor o să întunecă

soarele» «Cu atât mai bine, ar fi răspuns Leonida. Ne vom bate la umbră.» Xerxe trimise la el soli, cerând să-i dea armele, în semn de supunere. Leonida răspunse; «Vino de le ia!».

Mai multe zile ținu astfel Leonida pe Xerxe în loc; și l-ar fi ținut nu se știe cât, dacă tot un grec, *Efialte*, nu și-ar fi trădat pe ai săi. El arăta lui Xerxe o potecă ascunsă în munți, pe unde se putea urca și putea trece mai departe, spre a lovi pe Greci pîla spate. Când simți *Leonida* trădarea, nu fugi, dar dete drumul unei părți însemnate din armată, ca să nu o piardă pe toată de geaba în luptă, și el rămase cu Spartanii săi și cu alți cățiva din aliați, să se bată. Imbrăcați în haine de sărbătoare, și cântând, se repeziră desnădăjduiți asupra Perșilor, uciseră multime nenumărată, dar și ei periră cu toții, până la unul. Pe acest glorios loc de jertfă națională și de eroism admirabil, unde zăceaui îngropate cadavrele atâtore vîteji, se ridică mai târziu spre amintire un monument, pe care stă scris: «Trecătorule, du-te și spune Spartei că noi am murit pentru patrie, supunându-ne legilor ei!»

Când oastea de uscat a lui *Xerxe* trecu *Termopilele*, o frică de moarte coprinse întreaga Grecie. Deși flota grecească înfrânse pe a Perșilor într'o bătălie navală (la *Artemisiu*), Grecia își vedea peirea cu ochii. Se consultă *oracolul dela Delfi*. Acesta răspunse Atenienilor, că ei nu vor putea scăpa decât între ziduri de lemn. *Temistocle* tâlmăcî că, prin «ziduri de lemn» *Pitia* a vrut să înțeleagă *corăbii*. Sfătuî deci pe Atenieni să se îmbarce toți cățiva se pot luptă. Femeile și copiii fură duse pe insulele din vecinătate. Atena rămase pustie, afară de cățiva unchiasi bătrâni, cari nu se mai puteau mișca. *Xerxe* înaintă și pustiă tot ce întâlnea în cale. Ajungând la Atena puse de ucise pe bieții moșnegi, cari mai rămăsesă la vechile lor căminuri, și dete foc orașului.

Pe când ilustra cetate era în flăcări, căpeteniile Grecilor se sfătuiau ce să facă și iar nu se înțelegeau. Spartanii erau de părere, că de astădată, negreșit să părăsească cu desăvârșire Atica și să se mărginească a apăra Peloponesul, strângându-se cu toții la Corint; iar flota să meargă spre a feri cel puțin Sparta de urgja Perșilor. *Temistocle* nu se învoia cu planul asta. Nu-l răbdă inima să părăsească aşa cu totul patria sa în furia vrăjmașului. Se încinse atunci o ceartă între el și unul din șefii Spartani. Ajunseră chiar până la bătaie. Spartanul ridică

bastonul asupra lui Temistocle. Acesta rămase liniștit, se stăpâni și zise: «Lovește-mă, dar ascultă-mă; »

Temistocle. Salamina.—Temistocle trimese în secret la Xerxe un om să-i spună din partea-i, chipurile ca prieten, că ar fi bine să grăbească cu flota și să apuce la Salamina pe Greci din toate părțile, cât timp sunt toți la un loc, spre a-i pări pe toți odată. Altfel, după ce Grecii s-ar împrăștiă, ar fi mai greu să-i nimicească pe fiecare în parte.

La *Salaminz* apele erau aşă de strâmte, încât corăbiile prea mari și greoae ale Persilor anevoie să ar fi putut mișca și înaintă; pe când ale Grecilor, mici și ușoare, mergeau în toată voia. Din cauza asta, *Xerxe*, care se așezase pe țărmul mării, în tronul său de aur, ca să privească sfârșitul puterilor grecești, vedea cum se cufundau în mare, una câte una, namilele sale de corăbii, străpunse, sparte ori aprinse de sprintenii Greci, cari se strecurau cu agerime printre ele, le isbeau și le dădeau foc din toate părțile. Persii fură învinși și nevoiți să fugă. *Temistocle*, spre a-i face să fugă mai tare și să se ducă grabnic de prin apropierea țării lui, trimise altă veste lui Xerxe: că flota greacă a plecat la *Elespont* spre a strică podul și a împiedică armata persană de a trece.

Astfel scăpă Grecia de pieire, ca prin minune.

Aristide.—In aceste împrejurări grele, pe când grija și nesiguranța strânsese inima Grecilor la Salamina, veni și *Aristide* singur din exil, ca să-și ajute cu sfatul și brațul său patria la nevoie. Deși nu-și făcuse terminul de exil, Grecii, când îl văzură, îl primiră cu mare bucurie. Aristide luă parte la luptă; iar după victorie, fu rugat de compatriotii săi, chiar de Temistocle, să rămâne în țară.

Xerxe se întoarse în Asia fără nici o ispravă desăvârșită; dar Grecii, deși însuflareți de victoria lor strălucită dela Salamina, încă nu se simțiau cu totul ușurați de grija. Marele rege lăsase o armată numeroasă în *Tesalia*, sub conducerea lui *Mardoniu*. Sabia Persilor sedea mereu spânzurată d'asupra gâtului Greciei, mai ales al Atenei, care, prin iștețiunea ei, făcuse atâtă rău puterii persane.

Mardoniu voia să înceerce a supune pe Greci și prin alte mijloace, decât prin arme. Cunoscând ambiția lor, trimise solii la Atenieni să le spună că, dacă s'or unii cu el, el va face ca Atena să fie în fruntea tutelor statelor grecești, pe cari le va unii într-o mare putere. Aristide sfătuiește Atenieni să nu primească. «Nici o pace între noi și între Perși, zise el, cât timp soarele se află pe cer. Zeii, ale căror temple le-au ars, nu ne vor lăsa să perim în luptă cu barbarii». *Mardoniu* atunci porni cu armata. Atena trimise la Sparta să vină grabnic în ajutor. Ajutorul spartan nu sosi însă la timp, și Atenienii se văzură nevoiți să părăsească iar orașul. Perșii îl pustiiră din nou.

Curând după aceia sosesc și Spartanii, conduși de regele lor *Pausania*, și, împreună cu Atenienii, conduși de *Aristide*, merg în contra Perșilor tăbărăți în *Beoția*. Perșii fură învinși și răsiși. *Mardoniu* perde în luptă (479). În același timp o flotă persană era nimicită de cea grecească lângă țărmul Asiei mici (între Samos și Milet).

Luptele ofensive sau de atac în contra Perșilor. — Imbărbătați de atâtea izbânde, Grecii, văzând colosală putere a Persiei spulberată pe mare și pe uscat, simțindu-se liberi la ei acasă, nu se mulțumiră cu atât. Se gândiră să meargă mai departe, să libereze de sub jugul Perșilor pe frații lor de prin insule și din Asia mică.

Flota greacă, comandată de regele spartan *Pausania*, de *Aristide* și de *Cimon*, fiul lui Miltiade, merse de luă *Bizanțul* (477).

Grecii ionieni și insulari prinseră curaj, începură a speră în mântuire. Mai în ascuns, mai pe față, ei ridicară câte puțin capul; și, unii de voe, alții de nevoie, își uniră forțele lor cu ale Greciei. Așa că peste câțiva ani (469) *Cimon* îndrăsnii să atace pe Perși chiar în Asia, și-i bătu în *Pamfilia*. Atunci se făcău în sfârșit pacea cu Perșii. Prin tractatul încheiat în urma victoriei lui *Cimon*, Perșii renunțară la stăpânirea lor asupra Grecilor din Asia mică și din insule.

Astfel, neamul grecesc, în loc să fie stins după fața pământului, cum dorise Dariu, își căpătă neatârnarea și un avânt mai mare.

Când vezi ce deștepti și viteji erau acei oameni, simți o părere de rău și mai profundă, că ei n-au fost tot aşă de uniți între ei și de cinstiți măcar unii cu alții. Dacă ei, chiar în fața primejdiei, se mâncau ca niște câini, se gelozeau și se prigoneau, se trădau și se urgisau, dar încă în timp de liniște din afară! Ce păcat că stricăciunea caracterului și a moravurilor a făcut să se piarză atâțea calități strălucite ale spiritului grec! De aceea țara lor o să cadă în curând sub Macedoneni și apoi sub Romani.

Confederațiunea helenică—Dela începutul războelor pentru eliberarea fraților de sub Perși, se iviră neînțelegeri și certuri între Sparta și Atena. Și una și alta voia să aibă *egemonia*, să fie în frunte și să conducă războiul. Grecii din insule și din Ionia înclinau mai mult către Atena, căci dânsa avea mai multe corăbii și mai buni marinari; prin urmare, se putea mai mult bizu pe puterea și dibăcia ei. De aceia cu toate intrigile Spartei, ei se uniră și fondară o *confederațiune*, sub președinția Atenei, alegând însă de capitală insula *Delos*. Ei contribuiau cu bani, cu corăbii și armată, și Atena trebuia să le poarte de grija, să-i apere la nevoe.

Ca păzitor și administrator al averii întregei confederațiuni, toată lumea alese pe *Aristide*, pentru că în el avea deplină încredere. Și nu s-au înșelat în alegere. *Aristide cel drept*, deși a prefisrat prin mâinile sale atâția bani din tezaurul public, a murit sărac. Nu s'a găsit la el nici măcar cu ce să fie îngroapăt. A trebuit să plătească statul cheltuelile de înormăntare. In contra lui n'a mai putut să bârfească nimeni nimic.

Omul cel mai cu vază în Atena era *Cimon*. Acest om era tot aşă de viteaz ca tatăl său, tot aşă de cinstit ca Aristide și tot aşă de deștept ca Temistocle. Dar îi întreceă pe toți prin bunătate și biândețe. Orice om se fermecă de persoana lui, care, pe lângă toate calitățile sufletești, mai era și foarte chipeschă și frumoasă. La el sa uită lumea ca la un soare. *Cimon* fusese primul Grec, care avusese norocul să preschimbe luptele de apărare în lupte de atac în contra Perșilor. El avusese cel dintâi curajul să înainteze în țara Perșilor, după cum Perșii înaintaseră în Grecia, și să lovească și să bată armata persană chiar la ea acasă.

Bogăția ce-și adunase prin meritele și economiile sale, *Cimon* o punea la dispoziția concetăjenilor săi, în toate chipurile și împrejură-

rile. Grădinile și tarinile lui nu erau niciodată împrejmuite și păzite. Ori cine putea să intre și să iea din ele cât avea nevoie. La masa lui, de altfel moderată, totdeauna se aflau puse mai multe tacâmuri, pentru oricine se înnemeriă și ospătă pe oricine venia la casa lui. Când ieșiă pe drum, totdeauna luă cu dânsul cățiva servitori, cari duceau cu ei bani mărunți și câte un rând de haine noi. Pentru bietul om sărac, care se întâlnia cu Cimon atunci, răsăria soarele mânăgerii, ca și cum s-ar fi întâlnit cu D-zeu. Cât a trăit, nu numai că n'a făcut rău nimănui, dar oricine avea vre-o nevoie, știă că la el poate găsi sprijin și ajutor sigur.

Cu toate acestea chiar nobilul și desinteresatul Cimon căză odată în disgrăția compatrioților săi. Lui n'au putut să-i găsească pete, ca altora. Dar le-a fost de ajuns invidioșilor un prilej, cât de neînsemnat, spre a-l lovi. Spartani, având luptă cu iloții revoltați și cu Mesenienii, ceruseră ajutor Atenei (la 465). Un Tânăr atenian, nepotul lui *Clistene*, anume *Pericle*, care d'abia atunci se facea cunoscut ca om politic, dejă foarte iubit de popor, susținea să nu le dea ajutor. Cimon sfătuște pe Atenieni, din contră, să nu-i refuze și plecă însuși el cu armata în ajutor. Ce li s'o fi părut însă Spartaniilor, că și luară seama și respinseră ajutorul trimis de Atena. Atunci Atenienii, indignați, exilară pe Cimon (416), care-i puse la cale să le asculte rugăciunea.

Asta a fost toată vina lui Cimon. După ce-și termină exilul, se întoarse în patrie, și iar fù ca mai înainte privit de toți ca cel mai de frunte cetățean. Cimon murì în insula Cipru într'un războiu, anume în cel din urmă războiu cu Perșii. Fù plâns ca un părinte de toată lumea.

Cu el s'a stins cel din urmă om însemnat dintre aceia cari au condus pe Greci în luptele glorioase cu Perșii. Caracterul lui bland și înțelepciunea lui împăciuitoare poate ar mai fi făcut să mai dispară din zâzaniile dintre Greci. Norocul Atenei a fost că îndată se ridică alt om, tot aşa de înțelept ca Cimon și foarte talentat, anume Pericle, care a isbutit să conducă în pace, timp de 40 ani, interesele Grecilor.

Hegemonia Atenei. — Pericle și secolul său.

Pericle întrunea în sine toate calitățile cari fermecau pe Greci: inteligență vie, darul vorbirii, statură frumoasă, hotărâre în acte. Pe lângă acestea era și bogat și de neam mare. Bătrâni îl asemuaiau, în multe privințe, cu Pisistrat. Deacea Pericle avea multă grija să caute a se feri, ca nu cumva conțetățenii să înceapă a se teme de el din capul locului. Ce e drept, bătrâni nu se înșeiară. Pericle, ca și Pisistrat, ajunse

să guverneze mult timp Atena (dela 465—429 a. Chr., într'un mod fericit, părințesc, patriotic, să ca să rămână după urma lui cele mai frumoase amintiri.

Nu e vorbă, a fost și om norocos. A venit tocmai la timp să profite de rezultatele luptelor și de mărirea patriei sale.

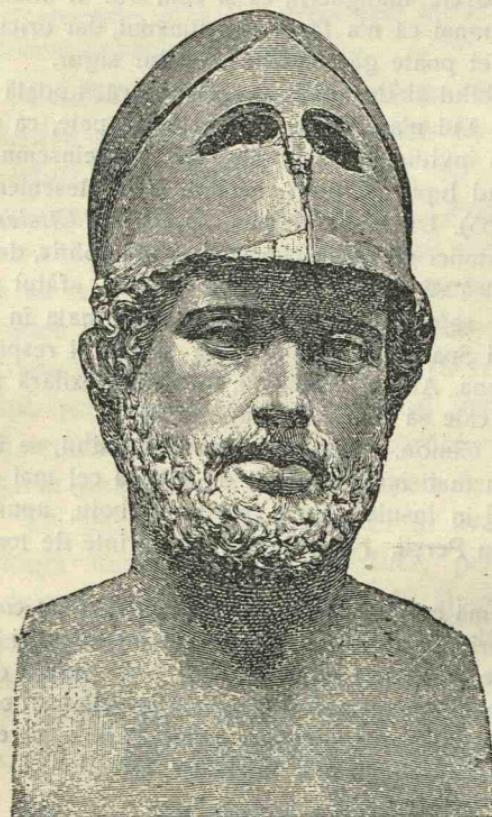

Fig. 46. *Pericles.*

Atena era în capul unei confederațiuni bogate și puternice. El a voit, și a știut, să se folosească de această situație favorabilă, spre a încurajat Atena și a o face acum să strălucească, prin științe și prin arte, cum a strălucit înainte prin arme și vitejie, a o face să devină «școala Greciei întregi.»

Ca să ajungă la acest scop, era însă nevoie de două lucruri: 1) să fie pace între Greci, și mai ales între Sparta și Atena; 2) să ajungă el tare și mare în Atena.

In funcțiunea de *strateg* (general, comandant), în care s'a ales mai mulți ani de a râ-

dul, Pericle avuse ocazia să se distingă. Mai întâi de toate, el înțelese că pacea între doi vrăjmași se asigură și prin contracte, e adevărat, dar și mai mult prin teamă. Dacă dușmanul te vede totdeauna gata de luptă, cu sabia scoasă și bine ascuțită, nu-i prea vine să te atace, chiar dacă nu ai cu el contract de pace. În dacă te vede slăbit, cu armele ruginite și în păragină, nu te lasă să trăești, chiar dacă ai avea cu el tractate cu o sută de peceți.

Pericle știă că Sparta nu se uită cu ochi buni la Atena, mai ales de când Atena luase egemonia. Deci el căută să întărească orașul și să-l facă o adevărată cetate cu neputință de luat de inamic. Trase împrejurul lui, la mare distanță, încă trei rânduri de ziduri înalte (pelângă cel ridicat de Temistocle), prelungindu-le spre mare până la port (la Pireu). În spațiul dintre ziduri puteau să încapă, la vreme de nevoie, și locuitorii de a țară.

Dar, pentru construcția acestor fortificații și pentru orice împrejurare nenorocită de războiu, era trebuință de mulți bani. Ce făcù Pericle? Aduse dela Delos la Atena tesaurul confederațiunii (454). Se înțelege: dacă i s'a încredințat odată Atenei paza și administrarea averii atâtore state, apoi se păreă că e drept ca acele comori să fie chiar la Atena. Statele confederațiunii însă cam începură să murmură. Nu fusese vorba aşa la început. Dar n'aveau ce face. Erau cu părul în mâinile Atenei. Sparta se mâniâ firește, de întăririle rivalei sale; dar se mângâia cu ideia că odată și odată statele de sub egemonia Atenei or să înceapă a se arată tot mai nemulțumite și atunci ea o să caute a le atrage în partea sa.

Pericle era însă foarte diplomat. După ce întărise cetatea și mărise flota, el propuse Spartei un *tractat de pace* pe timp de 30 ani. Fie-care din cele două cetăți să fie lăsată în pace de cea-laltă, să nu se amesteece una în egemonia celei-lalte. Iar cetățile și statele grecești să fie libere a se uni ori cu Atena ori cu Sparta, după voie, și fără supărare din partea cuivă.

Sparta primì deocamdată aceste condiții, că n'avea încotro (445). Dar pacea n'a durat nici 15 ani, necum 30; și s'a înçins apoi între Sparta și Atena un războiu, care în adevărătinut tocmai vre-o 30 de ani, după cum vom vedea.

Până atunci însă, Pericle avu timp să-și împlinească dorința. Infrumuseță Atena și făcù din ea «școala Greciei». Si putu să facă acest lucru, pentrucă ajunsese a fi cel mai ascultat și cel mai puternic cetățean, iubit și susținut de popor. Si cu toate acestea, el nu lingușia poporul. Nu-i vorbiă totdeauna pe plac; nu se luă după caprițiile lui. Dar se impunea tuturor prin gra-

vitatea, prin liniștea, prin judecata lui serioasă și cumpănătă, prin demnitatea înfățișării sale, prin farmecul și energia cu-vântării. Adesea el mustră cu asprime pe cetăteni, când îi vedeă că apucă ușurateci pe o cale greșită; nu se temea de ei, căci se știă fără pată și n'avea nevoie de nimerei. Si poporul îl ascultă, căci tot Pericle îl îmbărbătă la vreme de restrîște și îi înălță curajul prin sfatul și cuvântul lui plin de energie și de înțelepciune. Când vorbiă Pericle mai aprins, desă nu făcea nici un gest, poporul zicea că parcă aude tunetele zeilor din Olimp, aşă de adânc se înfioră de vorbele lui pătrunzătoare. De aceea îi ziceau *olimpicul*. Nu doară că Pericle era vr'un vorbăreț, care înșiră înaintea mulțimii tot ce poate să înșeale auzul și să orbească pe cei simpli. Din contră, vorbiă rar, numai la zile mari; și atuncia nu spunea o vorbă de prisoș; ba chiar, înainte de a începe discursul, se rugă lui Joe, cel mai mare zeu al Grecilor, să-l ajute a nu spune nici o vorbă mai mult decât trebuie. Dar Pericle era aşă de cult, în toată puterea cuvântului, aşă de pătruns de ideile înalte ale științei și filosofiei din timpul său, aşă de stăpân pe cugătările și pe voința sa, încât ce spunea el, lumină mintea omului și mergea drept la inimă. El convingea și mișcă. De aceea poporul se închină în numele lui.

Dar și Pericle iubea sincer poporul. E drept că nu se lăsă a fi împins de mulțime pe căile ce nu-i plăceau lui; dar înțelegea interesele adevărat democratice ale țării sale. El nu era *demagog*, ci *democrat*. Demagogul linguește mulțimea cu fel de promisiuni, prefăcându-se că tot ce zice și cere ea, crede și el că e drept și sfânt, până ce capătă încrederea ei; și apoi își vedeă de interesele sale personale, uită pe ale poporului; ba chiar lucrează în contra lor. Democratul iubește poporul și susține interesele lui, chiar atunci când poporul, orbit, nu-l înțelege și nu-l aprobă.

Așă om era Pericle. Scopul democrației este, zicea el, «*folosul celui mai mare număr, nu al unei minorități.*» Si de folosul *celui mai mare număr* se îngrijea dânsul. De aceia făcă drepturile, pe cari le avea înainte *Areopagul* să le aibă

d'aci încolo *adunarea poporului*; făcù, ca d'aci înainte *tot cetețeanul*, numai dacă are nume bun, să poată ajunge prin sorți sau prin alegere la orice funcțiune în stat; iar celor săraci să li se deà leafă pe timpul cât slujesc statului căci până aci funcțiunile erau pentru toți onorifice, adică se îndeplineau gratis, doar pentru onoare.

Pericle mai făcu, ca din producțiunile frumoase ale geniului artistic să se împărtășească toată lumea, nu numai bogășii, Ingriji astfel ca cei fără mijloace să poată merge la teatru fără să plătescă.

Tocmai p'atunci se jucau la teatru cele ma frumoase piese, scrise de cei mai însemnați poeti ai Greciei, anume de *Eschil* (525—456), de *Sofocle* (496—404), de *Euripide* (480—406) și de *Aristofane* (480—444). Cei d'intâi trei scriau și făceau să se reprezinte pe scenă lucruri serioase, jalnice, și grozave, dureri sfâsietoare și nenorociri însăși păimântătoare, de punea lumea pe gânduri, o înfiorau, o făceau să se cutremure, să plângă, și să se teamă de zei, de păcat, de nedreitate și de soarte. Cel-alt, Aristofane, din contră, scria și făcea să se reprezinte pe scenă lucruri vesele, glumețe, ba chiar caraghioase, de făcă lumea să răză cu lacrimi. Iși băteà joc de cusururile oamenilor din timpul său, uneori chiar de persoane cunoscute. Operile lui se numesc *comedii*, pe când ale celor trei dintâi se numesc *tragedii*. Si astăzi se admiră scrierile acestor autori și multă vreme poetii alțior națiuni s-au luat după ele și le-au imitat.

Pericle iubea și încurajă din suflet pe artiștii de talent și

Fig. 47. *Sofocle*.

doriă ca toată lumea să simță și să guste frumusețea operilor

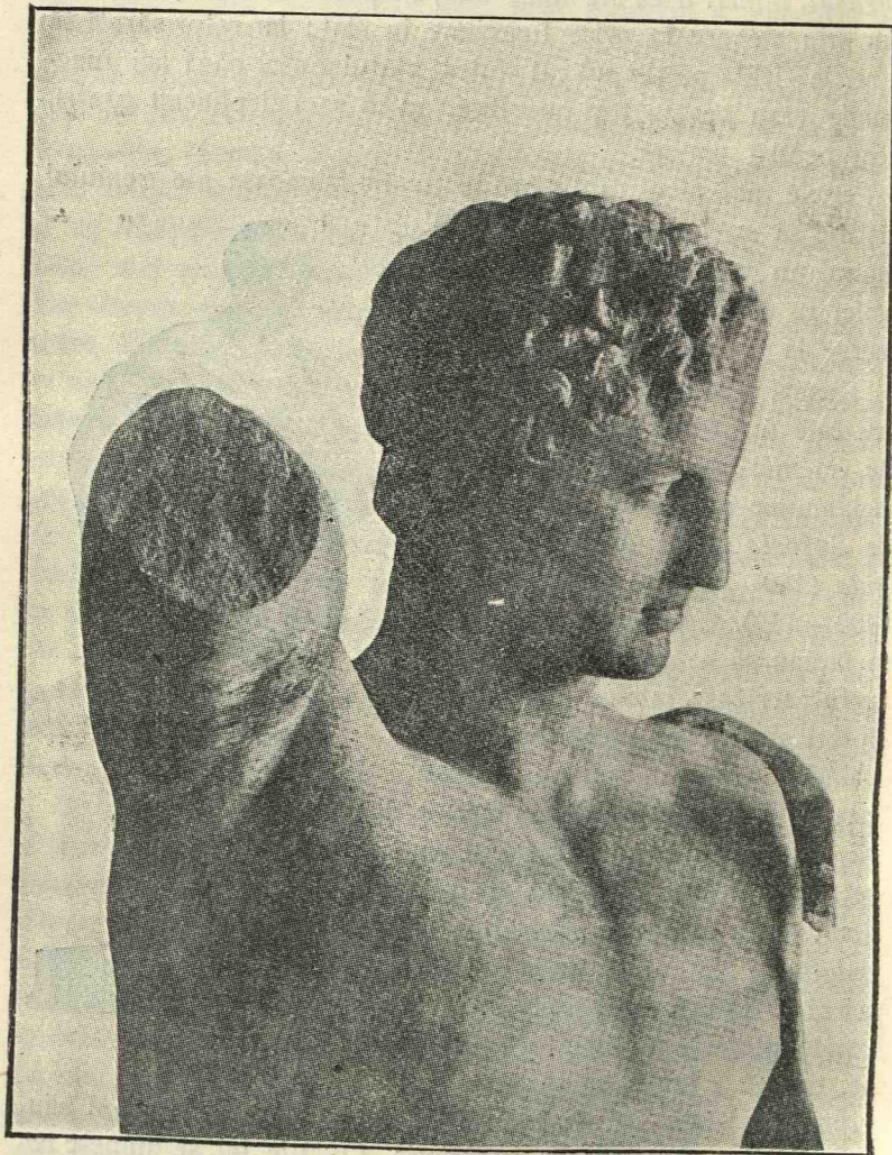

Fig 48. *Capul lui H̄ermes*, statie de Praxiteles, care împarte cu Fidias gloria artei grece.

or. Cu unii din ei eră chiar prieten. În casa lui se întâlneau tot felul de celebrități: pictori mari, sculptori vestiți, arhitecți

renumiți, poeti însemnați, filosofi celebri. A avut și parte de o soție deșteaptă și învățată, *Aspasia*, care a știut să facă din casa lor un adevărat templu al artei și al științei.

In timpul lui Pericle au trăit, afară de scriitorii amintiți mai sus, filosofii *Anaxagora* și *Socrate*, din cari cel dintâi i-a fost chiar profesor; istoricii, *Herodot* și *Tucidide*, din cari cel din urmă povestește în istoria sa multe lucruri interesante și frumoase despre Pericle; apoi ilustrul sculptor, *Fidias*, ale cărui statui și azi ne pun în mirare prin frumusețea lor, etc. Veacul acesta aşă de bogat în oameni mari, e cunoscut în istorie sub numele de *secolul lui Pericle*.

Mare noroc a fos pe artiștii, mai aleș pe arhitecții și pe sculptorii din acele zile. Pericle care țineașă aşă de mult la înfrumusețarea orașului, le-a dat destule ocazii de a-și desfășura talentul în lucrări de artă ne mai pomenit de mari și de frumoase. Atena ajunsese să fie nu numai «școala,» dar și *muzeul Greciei*. Ori-încotro îți aruncai ochi, vedeai monumente mândre, temple mărețe, grădini întinse și statui de marmoră.

Dintre toate minunile orașului, însă, *Acropolea* era cea mai neîntrecută. Acropolea era o cetăție, așezată pe stânci înalte în mijlocul orașului și înconjurată de trei părți cu ziduri. De spre partea unde rămânea liberă și deschisă, se aflau trepte, pe cari puteai să te urci în cetățue. Acolo pe înălțime, Pericle, pusese să se construiască, între altele, un templu numai de marmură, admirabil de frumos, în onoarea *Atenei*, zeița înțelepciunii și patroana orașului Atena. Templul acesta, cunoscut sub numele de *Partenon*, era împodobit cu o multime de statui, lucrate toate de mâna vestitului *Fidias*. Nu te ma sătura-i, privind, chiar numai pe din afară, acest giuvaer gingaș. În fiecare punct, în fiecare întorsătură ochiul găseasă o dulce ademenire, care-l atragea și-l fermecă prin mânăietoarea grație și drăgălașie a liniilor și a formelor.

La intrarea în curtea templului se aflau galerii cu mai multe grupe și rânduri de colonade, tot de marmură, numite *Propilee*, dar aşă de plăcute, aşă de mândre și de mărețe, că par că ai fi zis că prin ele o să intră în rai sau în cer, nu într-o curte

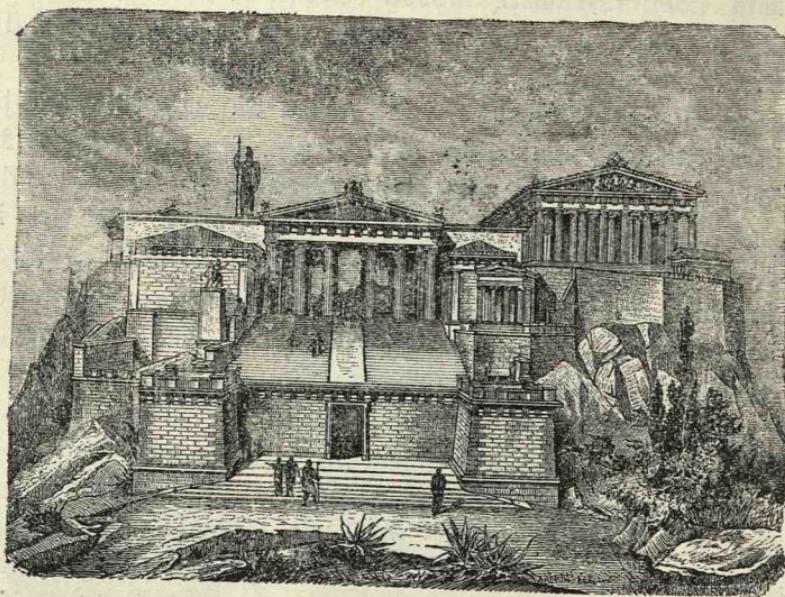

Fig. 49. Vederea Acropolei din afară, de jos.

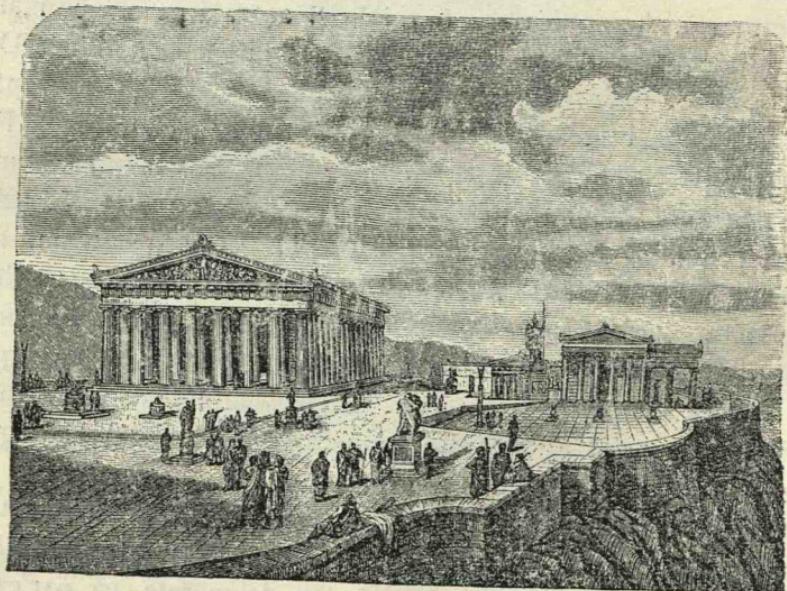

Fig. 49. Vederea Acropolei din năuntru, de sus.

de templu pe pământ. Plimbarea acolo sus în *Acropole*, printre

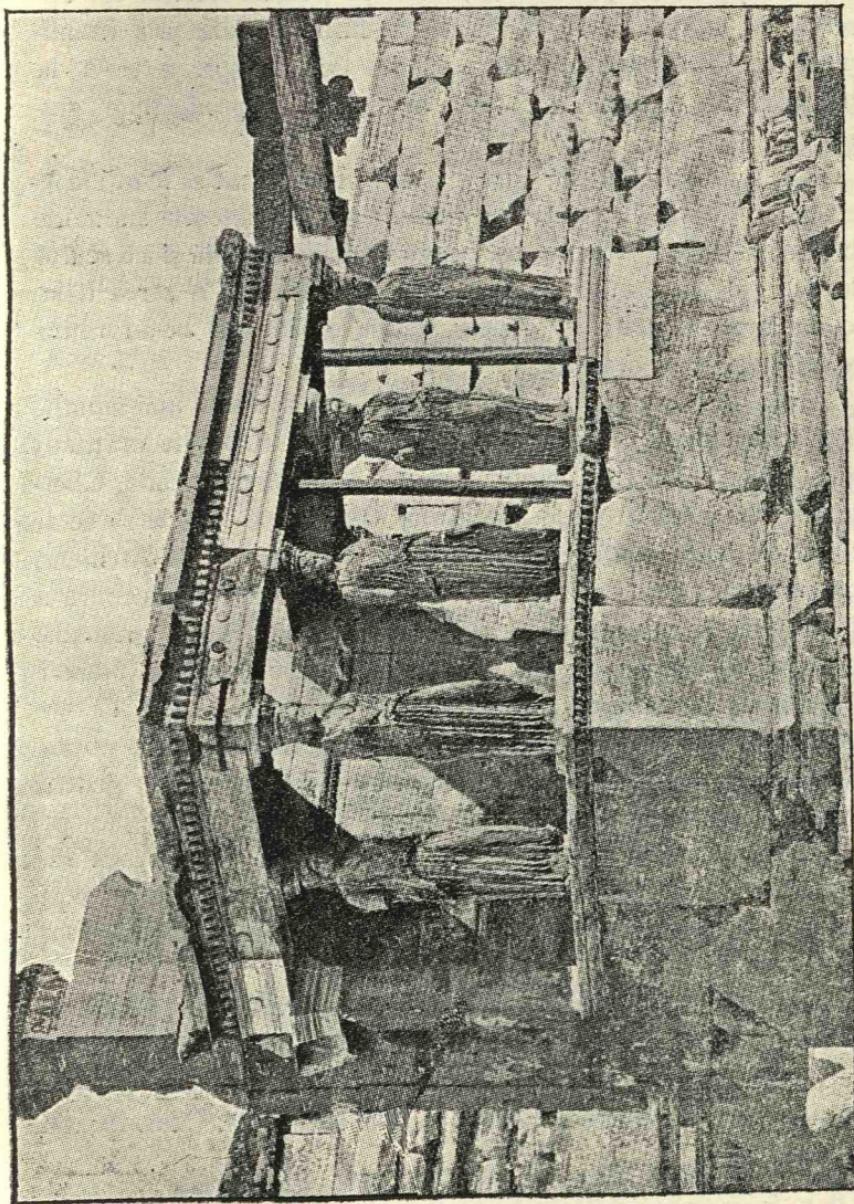

Fig. 50. Cariatide la templul de marmură *Erechtheion* din *Acropole*.

coloane de marmură și printre statui, eră tot ce poate fi mai

încântător. De acolo puteai să vezi tot orașul și să privești de departe pe mare. Jos în vale, chiar la poalele cetății, se observă un edificiu, care se distingeă dintre celelalte prin frumusețea sa. Era *Odeonul*, zidit tot de Pericle, spre a servi la tot felul de reprezentații, dar mai ales la producții muzicale.

Dar și de jos, din afară, nu era mai puțin plăcut să te uiți la Acropole. Vedeai *Propileele* și *Partenonul* și o colosală statuie de bronz, a Pallas Athenei cu lancea în mâna dreaptă și cu scutul în cea stângă, statuie pe care călătorul pe mare o zărează dela o distanță de vre-o 16 ceasuri, ca pe o sântinelă ne-adormită a cetățuiei și a orașului.

Acolo, în Acropole, păstra Atenienii tot ceea ce aveau mai scump. Tot acolo adusese Pericle să se păzească tesaurul confederaționii dela Delos. Dar acest tesaur începuse acum să tam scadă. Cheltuielile de înfrumusețare a orașului siliseră pe Pericle să se atingă de banii confederației. Aceasta nemulțumiște pe Atenieni, dar mai ales pe confederați. Adversarii lui Pericle începură să face gură. Il criticau că e risipitor, că a asvârlit o grămadă de bani pe lucrări de lux. Și de una aveau dreptate. Numai *Propileele* constaseră, socotit în moneda de azi, vre-o 12 milioane de lei. Pericle, când auzi aceste plângeri, spuse poporului că el e gata să întoarcă statului banii cheltuiți pentru atâtea monumente publice, dar atunci să-l lase a-și pune pe ele, pe toate, numai numele său. Nici aceasta nu convinead adversarilor, căci atunci renumele lui Pericle ar fi întrecut păl tuturor nemuritorilor. Și astfel poporul se liniștise, aprobat tot ce făcuse Pericle.

Dar Spartei nu-i venea la socoteală să vază pe rivala sa dezvoltându-se și înflorind aşa de splendid. Era legată, chipurile, prin contract să respecte pacea; dar tot pândează cea mai mică ocazie să tabere pe Atena și să o umilească. Ocasiunea se ivi îndată.

Rivalitatea dintre Atena și Sparta (sau răsboalele peloponesiace).

Infrângerea Atenei.—Atena se amestecă în o ceartă dintre *Corint* și *Corcira*, sprijinind pe aceasta din urmă. Atâtă fù destul pentru Sparta; începù a mustră pe Atena că de ce calcă învoiala din contract. Atena, bizuidu-se pe puterea sa, i-a răspuns și ea în termeni aspri și dacă certuri și lupte.

Regele Spartei porni (la 431 a. Chr.) cu o armată mare drept asupra Atenei. Locuitori de prin satele din prejurul Atenei intrară și se grămădiră cu toții în cetate. Spartanii prădară tot ce găsiră în Atica. Dar nici Atena nu se lăsă mai jos. Ea era tare pe apă, precum Sparta era tare pe uscat. De aceea își trimise flota, ca să devasteze și să prade și ea coastele Peloponesului, după cum făceau și armata spartană în Atica. Si aşa se băteau una pe alta: Sparta pe Atena în Atica; Atena pe Sparta în Peloponese. Astă dură doi ani și mai bine.

Din nenorocire, în timpul acesta în Atena, din cauza înbulzilei prea mari de oameni, se ivì *ciuma* (430) care seceră lumea cu sutele și cu mile, mai groasnic chiar decât războiul. Ar fi fost și minune să nu se întâmple aşa ceva în Atena. Oamenii nu mai aveau loc prin case. Dormeau pe unde apucau: prin grădini, pela ușile templelor, pe uliță, ca vai de ei. Dar inamicii lui Pericle profitară de ocazie și puseră vina pe el, făcându-l responsabil de toate întâmplările rele. Astfel reușiră să-i iea comanda.

Când se încinse molima, o destrăbălare la culme se întinse în oraș. Afară din cetate, dușmanul; în cetate moartea. Locuitorii, știind că tot or să piară, se lăsau la voia întâmplării și se dedeau la tot felul de desordini. Priveliștea îngrozitoare a devastărilor ciumei a descris'o în culori vii și isbitoare istoricul *Tucidide*.

Intre marile nenorociri produse de acest biciu al destinului fù și *moartea lui Pericle*. Ilustrul cetățean, care fără a fi arhonte, condusese, prin autoritatea meritului și a demnității

sale, afacerile statului atenian timp de aproape 40 de ani, se stinse la anul 429. Pe patul de moarte, prietenii săi îi vorbiau despre faptele lui mărețe, cari se vor pomeni cât lumea în istorie. El se întoarse atunci către ei și le zise: «Uitați să amintiți un lucru, la care țiu foarte mult, anume: că n'am făcut pe nici un Atenian să poarte doliu din cauza mea.»

După moartea lui Pericle, războiul dintre Sparta și Atena se urmă încă și mai înverșunat. Invingea când una, când alta, și nu se lăsau. Așă ținu până la 421 a. Chr., când Sparta învinse mai tare pe Atena și se făcă pace, (numită pacea lui *Nicia*).

Dar pacea nu ținu mult. Atena avu nenorocul să se fermece de deșteptăciunea și de frumusețea unui Tânăr bogățăș ușuratec, fără caracter și stricat, numit *Alcibiade*, care o îndemnă să reânceapă lupta în contra Spartei.

Spartanii, unindu-se cu Perșii, deteră Atenienilor o bătaie îngrozitoare la *Egemos-Potamos*, lângă Elespont (444), sfărâmandu-le cu desăvârșire flota; apoi îconjurără Atena și o ținură astfel împresurată, până ce o siliră să se predeă din pricina foamei.

De astă dată Sparta îngenuchiă cu totul pe Atena.

Condițiunile de pace puse de Sparta Atenei fură din cele mai umilitoare: 1) Să dărâme zidurile de întărire ale cetății; 2) să nu mai aibă nici o pretenție de egemonie asupra altor cetăți; ba cevă mai mult: 3) să recunoască egemonia Spartei. Sparta schimbă legile și forma de guvern a fostei sale rivale; în locul democrației, cu care se fălia Atena, se ridică aristocrația, cu care se mândreă Sparta.

Decăderea Atenei.—Afacerile statului ateneean se încredință la 30 de tirani, aleși după placul Spartei; pentru siguranță și paza acestora, se așeză în Acropolea o garnizoană spartană. Atâtă urgie nu mai văzuse niciodată Atena. Toți cetățenii bănuți că ar fi democrați, erau persecuți, goniți, chiar omorâți.

Nu mai eră Atena stăpână în casa ei. Această stare nu putea dura mult timp. E adevărat că încă de pe timpul lui Pericle începuseră a se strică moravurile, a se lenevi oamenii, a se îndulci la lux și petreceri. Semnul decăderii începu se să se

arate. Bărbăția și seriositatea deveniseră calități din ce în ce mai rare. Oamenii se ocupau de afacerile lor personale și de căștig. Deveniseră tot mai egoiști și mai indiferenți pentru binele altora și pentru dreptate.

De câțiva ani se înjghebaseră societăți, unele pe față altele mai secrete, numite *Heterii*, cari urmăreau, ca niște lupi turbați, pe toți oamenii mai independenți, mai onești, mai mândri. Prin mijlocul unor spioni, numiți *sicofanți*, aflau tot ce se petrece prin casele oamenilor, și se denunțau unii pe alții vrăjmașilor, ca să se pună bine cu cei puternici. Asta eră încă un semn de putreziciune a statului atenian.

Dar, ce e și mai rău, e că se găsau și învățați, ce se pretindeau înțelepți și filosofi, numiți *sofiști*, și cari susțineau că dreptatea nici nu se știe ce este. Ba unii dintre ei aveau îndrăzneala să spue oamenilor, că orice lucru e drept ori nedrept, după cum ne vine nouă la socoteală; adică: dacă ne folosește, e drept; dacă nu ne folosește e nedrept. De aceea și oamenii politici nu se mai gândeau la binele și la folosul majorității, cum se gândiau mai înainte un *Cimon*, un *Pericle* și alții, ci numai la interesul lor. Înșelau mulțimea cu vorbe meșteșugite, și făgăduiau câte în lume și în soare, se întreau care să-i vorbească mai frumos și mai linguisitor, până o orbiau; apoi, după ce puneau mâna pe putere, făceau ce le veniau lor mai bine, pentru interesul lor personal. *Demagogii* luaseră locul *democrațiilor*.

Un stat, în care oamenii politici uită interesele generale ale țării, cetățenii se spionează și se denunță unul pe altul dușmanului, iar învățații predică idei ca ale sofistilor, e un stat gata să moară. Si în adevăr, că nici nu mai e mult până când statul ateneean își va da sfârșitul. De-o camdată însă tot mai licărește în el o scântee de viață și de energie. Unul din exilații celor 30 de tirani, (*Trasibul*), adunând, cu mai mulți tovarăși, o mână de oameni, intră în Atena, gonește pe tirani, răstoarnă aristocrația și restabilește iar domnia legilor democratice.

Socrate.— Democrația ateniană, din nou restabilită într'un

stat ce începea a putrezi, n'a știut să-și păstreze cumpătul nici să înțeleagă adevărata primejdie a poporului. Ea a făcut una din cele mai mari greșeli și nedreptăți, osândind la moarte pe cel mai mare și mai înțelept filozof al timpului, pe *Socrate*. Tocmai acest om nu merită să fie persecutat dintre toți filozofii timpului. Socrate nu putea să sufere pe Sofiști cari stricau spiritul poporului. El se luptă în toate chipurile să dovedească tuturor că ideile lor sunt greșite; învăță pe concetăjenii săi

că sunt și lucruri drepte, pe cari trebuie să le facem, chiar dacă nu ne folosesc nouă; și sunt lucruri nedrepte, pe cari nu trebuie să le facem, chiar dacă ne folosesc nouă.

Socrate vorbea de virtute, de bine, de dreptate. Si felul lui de a învăță pe alții era aşa de atrăgător, încât venea lumea dedeparte la dansul să-l asculte. Nu ținea discursuri lungi auditorilor, ci stă cu ei de vorbă, plecând dela lucruri neînsemnate, și tot întrebându-i de una de alta, știu să aducă

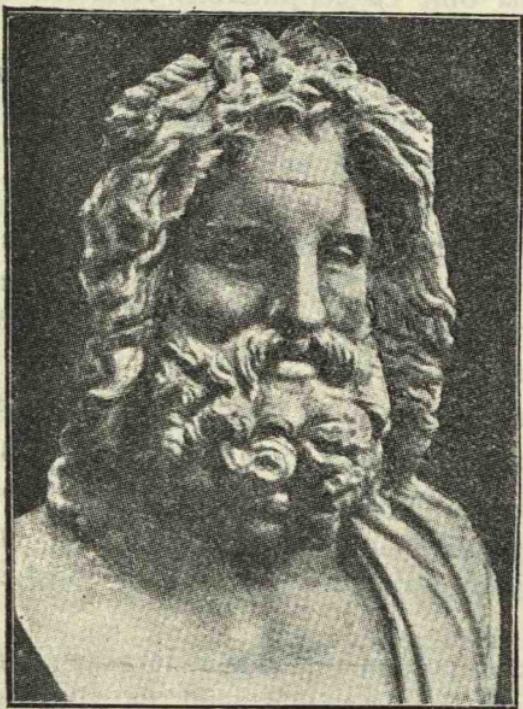

Fig. 51. *Socrate*.

vorba de toate și să facă pe cei de față să găsească adevărul singur și să se lumineze. Mijlocul acesta de a învăță pe altul prin întrebări și răspunsuri scurte, nu prin cuvântări lungi, s-a numit de atunci: metod *socratic*. Cu chipul acesta învățai dela Socrate, problemele mari ale vieții, fără să bagi de seamă că înveți filozofie. Si Socrate n'avea vr-un loc hotărât, o casă de școală pentru lectiile lui; dela elevii lui nu cerea să aibă cărti

ori caete, spre a studia pe ele. El avea a face mai mult cu tineri și cu oameni în vîrstă. Mergea în piață, mergea prin grădini, pe unde se întâmplă; intră în vorbă cu lumea și întrebă pe unul una, pe altul alta; oamenii, curioși să afle dela el vre-o idee nouă, se strângau pe lângă el; și astfel învățau dela dânsul multe lucruri, cari îi puneau pe gânduri și-i făceau mai buni.

Socrate trăia foarte modest și spunea că omul e c'ī atât mai liber și mai fericit, cu cât are mai puține pofte și trebuințe. Cine s'a deprins cu tabeturi și obiceiuri de lux la mâncare, la îmbrăcare, la locuință, etc., acela e rob, și prin urmare nefericit; că, dacă nu-și face tabelul, n'are dispoziție, i se posomorăște sufletul. Odată, plimbându-se prin piață și văzând fel de fel de scule și de mobile, de haine la modă și de obiecte de lux, a exclamat: «*Ce de lucruri, de cari eu nu am nevoie!*»

Noul guvern democratic nu se uită însă cu ochi buni la *Socrate*. El credeă și pe el tot un fel de sofist, bì încă mai periculos, pentru că era mai învățat și atragea mai multă lume împrejurul său. Afară de aceasta, *Socrate* cunoscuse foarte de aproape pe unul din făștii Tirani și era deci bănuit că nu ține cu democrația. I-au căutat astfel pricina, l-au învinovătit că tulbură ordinea publică, l-au dat în judecată ca om periculos statului și l-au condamnat la moarte.

Fù aruncat mai întâi în temniță și ținut acolo o lună de zile. În tot timpul acesta, și la judecată și în închisoare, Socrate și-a păstrat tot cumpătul; nu s'a plâns, nu și-a cerut iertare, nu s'a umilit. Era tot ca mai nainte bine dispus, hazliu, vesel, ocupându-se cu cestiuni înalte. Zicea că știe el că-i nevinovat, că a făcut bine ce a făcut, că învățaturile lui sunt adevărate; dar că se supune autorităților, chemate a reprezintă și păză legile statului. Amicii și elevii lui, cari veneau să-l vadă în temniță, se mirau cum de nu se revoltă el, când știe că e nevinovat și totuși va trebui să moară, «V'ar părea bine oare, întrebă el, dacă aş murî fiind vinovat?» Ii propuseră apoi să-l scape din închisoare, să cumpere pe temnicier și să-i înlesnească fuga. El nu voia, zicând că cetățeanul trebuie să se supună le-

gilor, chiar atunci când ele sunt în contra lui; căci legile sunt temelia statului. Astfel, în ziua din urmă, hotărâtă pentru moartea sa, Socrate luă paharul cu otravă, ce i se detine, și stând de vorbă vesel cu prietenii și școlarii săi despre probleme frumoase de filozofie, îl bău fără să se sperie, fără să stea măcar la îndoială. Curajul lui la moarte a fost tot aşa de frumos, cum au fost de frumoase învățăturile și viața lui.

Socrate n'a scris cărți, dar a format elevi, cari au ajuns și dânsii mari filosofi, precum *Xenofon* și mai ales *Platon*. Din scrierile acestora se văd învățăturile marelui lor dascăl. Ilustrul Platon, a lăsat după el mai multe cărți de filozofie, foarte frumoase, scrise sub formă de con vorbire, aşa cum văzuse el pe Socrat că învață pe oameni. Si astăzi simți o mare plăcere citindu-le. Platon a avut de elev pe alt mare filosof, *Aristotel*, dela care iar au rămas multe scrieri renumite.

Acești trei oameni, *Socrate*, *Platon* și *Aristotel*, au fost cei mai mari filosofi ai Grecilor și ai lumii întregi în antichitate.

Ridicarea Tebei. Epaminonda și Pelopida

După înfrângerea Atenei, Sparta rămase cea mai puternică cetate din Grecia. Triumful ei o făcuse să se măndrească și să se încumeteze prea mult. De ar fi îndrăsnit vre-o cetate să n'asculte de ordinele ei, numai decât era lovită. Trata de sus și în mod tiranic pe toate cetățile. Pretindea ca toate să aibă numai felul său de guvern, *aristocratic*.

In Teba se află guvern *democratic*. Asta fău destul pentru Sparta, ca să meargă în contra ei cu armată și s'o silească a-și schimbă guvernul în «tiranic», punându-l sub paza unei garnizoane spartane. Noul guvern nu dură însă mult timp. Din cetatea *Teba*, care până atuncea nu se însemnase prin nimic mareț, se ridică, în aceste timpuri de decădere generală a Greciei, doi oameni, doi eroi, demni a fi puși alături cu eroii din timpurile de mărire.

Aceștia sunt *Epaminonda* și *Pelopida*. Ei scăpară Teba de tirania guvernului aristocratic, impus de Sparta. Ba ceva mai

mult, izbutiră a dà ţarii lor un moment de strălucire și s'o facă a deveni cea mai de frunte cetate din Grecia. Virtuțile lor de cetăteni și geniul lor militar au ridicat renumele *Tebei*. În epoca, în care preocuparea mai tuturor era desgustătoarea alergare după câștig, petrecerea și luxul moleșitor, *Epaminonda* și *Pelopida* desprețuiau și avereia și viața de plăceri. Pelopida era bogat, dar tot timpul nu și-l ocupă decât cu afacerile publice, neglijând cu totul pe ale sale. Unii îl mustrau pentru aceasta, ca și cum ar fi risipit avutul lor; și se sileau să-i demonstreze că bogăția e cel mai folositor lucru. «Da, răspundeă Pelopida, folositor pentru schiopi și pentru orbi.» Timpul ce-i mai rămâneă liber, îl întrebuiuță la întărirea copilului, făceă exerciții militare; iar pentru recreație, se ducea la vânătoare.

Epaminonda era sărac; dar nici el nu era ahtiat după avere. Regele Perșilor, voind odată să-l conrupă, îi oferă prin prieten o sumă foarte mare de bani. Epaminonda ar fi putut deveni bogat, dacă ar fi vrut. El răspunse însă: «Ce vreă regele prin asta? Să facă bine *Tebei*? Binele acela îl fac eu și fără parale. Să mă servească pe mine? Nu-mi trebuie bani. Să mă cumpere? Iubirea mea de patrie nu se poate plăti cu toate comorile lumii.»

Epaminonda, care se ocupă mult cu filozofia, și — ca distractie, — cu muzica, adeveră, ca și Socrate, în practică, prin purtarea lui, că omul e cu atât mai liber cu cât are mai puține trebuințe. El putea trăi foarte bine și numai cu o singură mantă. Când această unică mantă se rupea ori se murdăriă, Epaminonda rămânea bucuros acasă, până ce i se repară și i se spălă. Mai mult decât toate iubiile însă adevărul. Nici în glumă n'ar fi spus o minciună. Deși nu umblă după slujbe, dacă i se încredință vr'una apoi știă să și-o îndeplinească cinstit și scrupulos.

Când un stat are parte de astfel de cetăteni și când le încrințează lor afacerile publice, statul se înalță la glorie și afacerile lui prosperează. Ceea ce a ajutat și mai mult la ridicarea *Tebei*, a fost că acești doi luceaferi ai ei n'au stat de

loc în vrajbă și ură, ca fruntașii altor cetăți. Din contră, ei se iubiau, erau prieteni, trăiau uniți, se ajutau unul pe altul.

Spartanii, auzind că la Teba guvernul, pus de ei, fusese gonit și garnizoana nimicită, trimiseră îi contra Tebei o armată, sub comanda vestitului lor rege *Agesilau*. Dar *Epaminonda* descoperise un nou mijloc de luptă; și Spartanii, cari intraseră în Beoția, fură învinși strășnic. Tebanii, aprinși de triumf, nu se mulțumiră cu atât. Sub conducerea celor doi eroi trecură Corintul în *Pelopones*, resculără cetățile în contra Spartei, deținătoare independență Meseniei, răsturnără la rândul lor guvernele aristocratice, puseră pretutindeni pe cel democratic, și se îndreptară chiar asupra *Spartei*, care, de când eră ea, nu văzuse inimicul apropiindu-se de dânsa.

Atena, văzând izbânzile și îndrăzneala Tebei, pe care o ajutase până acum, intră la grija; și, ca să n-o lase să-și ridice capul prea sus, o părăsi, deține din contră ajutor Spartei. Aceasta, apărată cu vitejie de *Agesilau*, scăpă de primejdie. Orisi cum, Teba devenise acum cea mai puternică cetate din Grecia.

Dar cei doi generali ai ei ținuseră comanda armatelor prea mult îi Pelopones, mai mult decât se hotărâse la plecare. La întoarcere fură dați în judecată, și trebuiau să fie pe lepsiți cu moartea pentru nesupunere. Ei se apărără însă aşa de frumos, încât judecătorii îi achitară. Mai ales *Epaminonda*, care eră și bun orator, a zis între altelele: «Bine, osândiți-mă la moarte, după lege; dar să-mi scriți pe mormânt că am călcăt legea pustiind Laconia, împrejurând Sparta și restabilind Mesenia».

Curând după aceea, și Pelopida și *Epaminonda* plecară iar cu oaste, dar nu la un loc, ci în părți deosebite. Pelopida merse spre nord, în contra *Tesaliei* și a *Macedoniei*; iar *Epaminonda* spre sud, tot îi contra Spartei. și amândoi muriră p'acolo în luptă. Pelopida isbutise să ia ostacă pe Filip, fiul Regelui Macedoniei, și să-l trimîtă la Teba. *Epaminonda*, în Pelopones, învingător dar rănit într'o înverșiunată luptă cu Spartanii, în Arcadia, căzù lovit în piept de o săgeată. Nu murì însă imediat, ci avù timp să cercetere și să afle care armăti e îngingătoare. Când se convinse că Tebanii săi au bi-

ruit, trase din pept săgeata, lăsă săngele să curgă zicând:
«Acum pot să mor!» (362).

Viteji au fost și *Epaminonda* și *Pelopida*; prin eroismul și virtuțiile lor isbutiră ca din Teba, oraș neinsemnat până atunci, să facă prima cetate din Grecia. Dar ce folos de aceste isbânci, căci ele au fost căștiigate tot în contra fraților, tot în contra Grecilor, nu în contra unui vrășmaș din afară. Din cauza luptelor dintre ei, Grecii se slăbisera tot mai mult. Pe lângă aceasta se mai adăuga corupția, pe care am văzut-o întinzându-se. Astfel se pregătea căderea Greciei în stăpânirea celui dintâi inamic mai priceput și mai puternic, care ar fi venit în contra ei.

Acest inamic tocmai se ridică acum despre nord. Era *Macedonia*.

MACEDONIA

Filip și Demostene. Cheronea.

Macedonia, o țară muntoasă, încunjurată de dealuri, ca de niște ziduri naturale, era destinată, prin poziția sa, a fi bulevardul de trecere al tuturor popoarelor din nordul Dunării.

In munții ei s'adăposteau, și apoi rămâneau de veci, resturi din diferite neamuri de oameni. Astfel că Macedonenii par a fi un amestec provenit din rămășițe de Pelașgi, Traci, Iliri, Doriani, Geți, etc. După limbă, după obiceiu și după religie însă îi luai drept Greci. De aceia Grecii îi și primeau în cele din urmă la jocurile lor olimpice. Mai ales după răsboiele cu Perșii, legăturile dintre Greci și Macedoneni deveniră tot mai dese. Totdeauna Grecii au fost superiori în cultură muntenilor din Macedonia, cari se ocupau cu păstoritul și din vremurile vechi cu năvăliri prin țările vecine, după prăzi.

Regatul Macedoniei începe cam pe lângă 600 a. Ch. Dar întâmplările din năuntru lui n'au importanță pentru istoria omenirii. Abia acum, în epoca în care am ajuns cu istoria Grecilor, intră Macedonia pe scena mare a lumii.

Pelopida, venind să astâmpere niște certuri din Macedonia, luase ca zălog și ca siguranță de pace pe Tânărul *Filip*, fiul regelui de pe atunci. Filip crescu în casa lui Epaminonda, și,

find deștept, învăță dela Tebani tactica lor de luptă și înțelesă totdeodată că Grecii erau aşă de căzuți încât unul din filosofii lor, ciudatul *Diogene*, avea dreptate, pe vremea aceea, să umble ziua namiază mare cu un felinar aprins în mână, spunând trecătorilor mirați: «Caut un om!»

Cum se făcù rege, el își puse în gând planuri mari: să supună și să unească toată Grecia sub sceptrul său; apoi în capul tuturor, să pornească în contra vrășmașului lor comun, în contra Perșilor. Regele Macedoniei voia astfel să răsbose Europa de invaziunile și loviturile făcute de cel mai puternic regat din Asia. Pentru acest scop el pricepù că-i trebuie și oaste, dar și bani. Banii, în gândul lui, avea să-i întrebuițeze mai ales pentru supunerea și astâmpărarea Grecilor, pe cari îi văzuse cât erau de stricați și venali, în marea lor majoritate. Aurul din minele bogatei sale țări și *falanga* macedoneană, organizată după cea tebană, apoi spiritul său de intrigă, îl ajută să-și ajungă o parte din planul său, adică *supunerea Greciei*. Partea a doua a planului, adică *răzbunarea în contra Perșilor*, rămâne s'o împlinească fiul său, viteazul *Alexandru*.

¶ Filip, după ce supuse îmai întâi pe *Traci*, pe *Iliri* și bătu pe *Schiți*, căută un prilej ca să se amestice în certurile dintre Greci. Prilejul nu lipsi. Focienii prădaseră și jefuiseră templul dela *Delfi*. Tebanii, însărcinați de amficionie să-i pedepsească, neputându-i bate, cerură ajutor dela Filip. Acesta veni bucuros, bătu pe Foceni, apoi pretinse să-l primească pe el în amficionie, în locul Focenilor, dați afară din societate pentru neleguire.

Cum se făcuse acum prieten cu Grecii, începù să pună mâna pe câte o colonie grecească de prin apropierea Macedoniei. Nimeni nu-l băgă încă în seamă. Grecii erau ocupați cu lucruri mari: cu zaviștii și cu zâzăni. Cine eră să-și piardă timpul spre a cercetă ce gând o fi având regele Macedoniei?

Numai un om înțelesă pe Filip din capul locului: *Demostene*, cel din urmă om mare al Atenei. Demostene, prin puterea curântului său, ca orator fără seamă de tare ce eră, făcù mai mult rău lui Filip decât nu știu câte armate.

De mic se arătă el că o să ajungă odată să însemneze cevă în țara și în timpul său. Eră muncitor și d'o voință de fier. Ce a ajuns, se datorește mai mult tot hotărârii neclintite de a se perfecționă în arta vorbirii. La început avea o mulțime de cusu-ruri: voce slabă, peltic, și pe lângă toate astea mai înăltă și din umăr, când voiă să spună cevă. Voind și el să vorbească în public, într'o împrejurare, râse lumea cu hohot de stâgăciile lui.

Grecii erau deprinși cu oratori meșteri, nu aşă. Dar Demostene nu se descurajă. Ca să-și întărească vocea, se plimba pe malul mării și citea ori declamă aşă de tare, încât să întreacă cu glasul său sgo-motul valurilor isbite de stânci. Ca să se vindece de pelticie, ținea în gură pietricele și se siliă să pronunțe totuși lămurit; iar ca să se dezbere de a da din umere, punea în dreptul lor suliți spânzurate de tavan: ori de câte ori înăltă din umăr, se înțepă în suliță. În acelaș timp se pusea a studia filosofia, poezia, ca să-și îmbogățească spiritul cu idei și cu vorbe frumoase. Spre a fi silit să stea în casă și să lucreze, își răsese părul capului. Un astfel de om trebuia să ajungă mare.

Când Demostene văzù că Filip ieă, între altele, și *Olintul*, o colonie ateneeană, el care devenise cel mai însemnat orator din cetate, ținù mai multe discursuri, arătând lămurit planurile lui Filip. Acele cuvântări, numite *olintiacele*, păstrate până azi, erau aşa de frumoase și de puternice încât și pietrele s'ar fi deșteptat și ar fi înțeles pericolul ce se vestia prin ele.

Regele Macedoniei eră însă foarte şiret. Impăriția bani în dreapta și stânga printre Greci, și-și făcea dintre ei partizani.

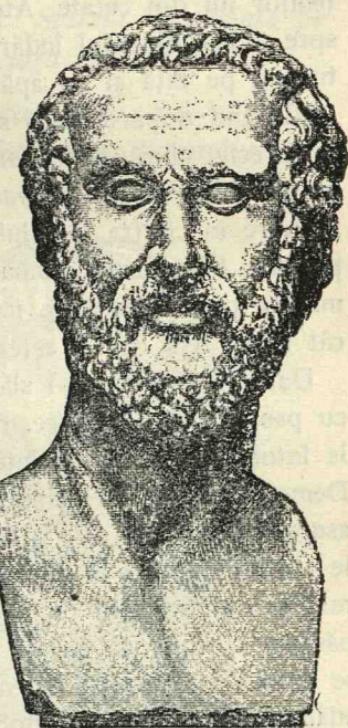

Fig. 52. Demostene.

Astfel cumpără pe un orator însemnat, pe *Eschine*, ca să combată pe Demostene. De aceea Atenienii nu se mișcară deocamdată la glasul patriotic al neîntrecutului lor orator. Dar, când văzură că Filip ocupă și Bizanțul, și când mai auziră încă odată înflăcărata vorbire a lui Demostene, a cărui elocuență acum turnă și fulgeră în contra vrăjmașului și în contra prietenilor lui din cetate, Atenienii se hotărâră să trimeată o flotă spre a lua Bizanțul îndărăt. Filip nu voi să se dea nici acum tocmai pe față și nu apără Bizanțul, aşa cum ar fi putut.

Curând după aceia, i se prezintă un nou prilej ca să vină în Grecia, chipurile ca prieten și împăciuitor, dar în realitate ca un cotropitor. *Locrienii* făcuseră și ei ca *Focienii* o nelegiuire în contra templului dela Delfi, uzurpându-i niște proprietăți. Filip, care acuma era membru în amfictiune, fù chemat să pedepsească pe nelegiuitori. El veni și mai bucuros de cât întâi. Așa ocazie așteptă și el.

Dar Demostene nu-l slăbià de loc din ochi; îl urmărià pas cu pas, să vază ce face. Filip, după ce bătu pe Locrieni, luă, la întoarcere, o cetate întărิตă dintre Atica și Beotia (Elatea). Demostene, văzând mâna siretului răpitor întinzându-și ghiara asupra unei cetăți din Grecia, gemù de mânie. Discursurile ce le rostì el atunci în contra lui Filip, numite *filipicele*, înfirară și cutremurără pe Atenieni. Cu toate că moliciunea și nepăsarea coprinsese, ca un somn al morții, sufletele Grecilor, ei se treziră și tresăriră un moment la glasul tunător de revoltă adâncă al genialului orator profet. Atena se uni cu Teba în fața primejdiei. Armatele lor merseră în contra lui Filip. Dar acesta le zdrobì la *Cheronea* (338).

Grecia întreagă își pleacă, în sfârșit, capul înaintea Macedoniai. Filip nu voi s'o aducă la disperare. Se purtă bine cu toți, voind să-i împace și să-i facă a-l privì nu ca pe un străin cuceritor, ci ca pe unul d'ai lor, care e însă mai mare. Strânse toate statele într'un congres la Corint și le spuse că scopul lui este de a se uni Grecia cu Macedonia în o confederație, sub comanda lui, și a pornì astfel uniți în contra Perșilor, inamicul lor comun. De voe de nevoie, toate primiră propu-

nerea. Pe-când însă Filip se pregătià în Macedonia de războiu, fù ucis mișește de un serv. (336 a. Ch.).

Alexandru cel Mare sau Alexandru Machedon. Cuceririle lui în Asia și Africa (336—323).

Intinderea culturei grecești în Orient. Statele intemeiate pe ruinele imperiului lui Alexandru cel Mare.

Acum ocupâ tronul Macedoniei *Alexandru*, fiul lui Filip. Deși Tânăr, numai de 20 ani, el uimise pe cei dimprejur prin geniul său.

Acest om a fost o minune a lumii vechi. Nu erà numai viteaz, cum nu se mai găseà altul; nu erà numai frumos, de fermecà privirea; nu erà numai învățat, ca școlar silitor și intelligent ce a fost al marTELUI *Aristotel*; nu erà numai înflăcărat de planuri și de idealuri mari, ca admirator ce erà al eroilor lui Homer, mai ales al lui Achile; nu erà numai puternic, ca stăpânitor ce ajunse în curând al lumii întregi; ci erà, mai presus de toate, om bun la inimă, generos, mărinimos. Cu mâna largă împărția ierăurile și binefacerile.

Un singur cusur avea, care l'a costat multe dureri în viață:

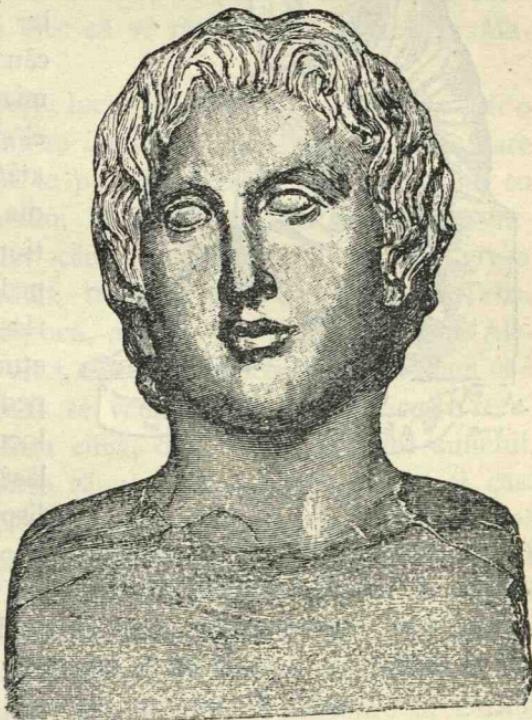

Fig. 53. *Alexandru cel Mare Machedon.*

eră iute. El, care stăpâneă o lume întreagă, nu știă să-și stăpânească mânia. Ii treceă repede, nu e vorbă ; dar, în minutul supărării, spuneă și făcea multe lucruri, de cari pe urmă se căia amarnic.

Iute eră el însă nu numai la furie, cî în toate eră jute. Repeziunea, cu care se arătă Alexandru când încolo în

capul neobositei lui oștiri, speria și încremenea lumea. Ca un fulger apără fără veste la miază-zi, pe când toți îl credeau la miază-noapte ; și apoi deodată iar la miază-noapte, pe când toți îl credeau la miază-zi. Repede străbătu el și supuse atâtea țări și atâtea popoare, până la India și până la pustiele Etiopiei și ale Saharei ; repede întemeia cel mai uriaș regat ce s'a văzut până atunci pe pământ ; și repede iar se sfârși, în mijlocul gloriei și al măririei, lăsând lumea uimită prin dispariția lui, cum o lăsase

Fig. 54. Aristotel.

și prin ivirea lui. Ca un măreț meteor, el lumină câmpul istoriei, înflorând omenirea de admiratie și de iubire.

Când venî știrea despre moartea lui Filip, toată Grecia răsuflă și popoarele dela Nord se mișcară. Pretutindeni se făceau pregătiri de luptă. Demostene nu mai putea de bucurie. Se arătă în fața poporului gătit în cele mai frumoase haine de sărbătoare. Alexandru nu stete mult pe gânduri, nu le lăsa timp de veselie și de planuri. Ca fulgerul trecu prin Tesalia, pe care o liniști ; străbătu Termopilele și se arăta cu oștirea în fața Tebei. Grecii, înmărmuriți, trimit înaintea lui soli, să-i

spună că ei n'au gând de răsvrătire, că se țin de cuvântul dat lui Filip și recunosc în el, Alexandru, pe comandantul care îi va duce contra Perșilor, în locul lui Filip.

Numai Spartanii nu voiau să se supună. Alexandru deocamdată nu le făcù nimic, și plecă repede îndărăt, spre nord, să aducă la ascultare pe *Iliri* și pe *Traci*. În luptă cu Ilirii, el, fiind-că se bătea în rând cu soldații, bă chiar în fruntea lor, fù rănit. Se răspândì chiar zgomotul că ar fi murit. Grecii iar săltară de bucurie. Demostene îi îmbărbătă să-și recapete nea-tarnarea de altă dată, că e rușine să fie îngenunchiați de un copil. Afară de aceasta, regele Perșilor, *Dariu Codomanul*, aflând de planurile lui Alexandru, răspândìa la bani cu chila printre Greci, spre a-i face să se răsvrătească în contra Macedoniai.

Alexandru iute liniștește lucrurile la nord, și se repede într'o clipă în Grecia, arătându-se iar ca o nălucă însăpământătoare în fața Tebei. Grecilor le perì râsul și își plecară capul cu supunere înaintea viteazului Macedonean. Alexandru iertă bu-curos pe cei supuși; dar când întâlnià în drumul lui vre-o încăpătânare și vre-o pedică, treceà cu sabia peste toate. Teba, care n'a vrut să i se supună, a pătit-o astfel rău de tot. Alexandru dete ordin s'o arză, până în temelii, și pe Tebani să-i vânză ca robi. Dar și aici se vede simțul lui politic, și recunoștința lui pentru cultura elină, din care își adăpase susținutul. Poruncì ca nu care-cumva să se ardă templele zeilor și casa poetului *Pindar*. Indreptându-se apoi către Atena, trimise vorbă lui Demostene: că dacă l-a numit copil, pe când se află în Ili-ria, are să-i arate că el e bărbat când o venì sub zidurile Atenei. Înaintea lui Alexandru eșiră soli de pace, declarându-i că se supun și rugându-l să nu facă nici un rău marelui lor orator. Alexandru îi iartă pe toți. Intr'o întrunire la Corint, hotărî plecarea în contra Perșilor.

Fiind în acel loc, unde trăia *Diogene*, dorì să vadă și el pe ciudatul filozof, care, spre a-și bate joc de luxul din timpul său și spre a dovedi, ce ziceà Socrate, că omul e cu atât mai liber și mai fericit cu cât are mai puține tabeturi și pofte, trăia

într'un butoi în loc de casă, bea apă cu pumnul de prin râuri și umblă desculț, îmbăăcat cu o manta ce abia se ținea pe el. Dar, altfel, era foarte deștept și învățat.

Alexandru se duse la el și-l întrebă: «Nu te temi de mine?» «Spune-mi mai întâi, răsunse Diogene, ce ești tu: bun sau rău?» «Bun». «Atunci nu mă tem de tine; că cine se teme de ceva bun?»

«Dar nu vrei să-ți fac vr'un bine?» mai întrebă Alexandru.

«Ba da, năspunse Diogene: să te dai mai la o parte din dreptul soarelui, ca să nu-mi iei, ce nu poți să-mi dai». Alexandru admiră istețimea și adâncimea răspunsurilor lui Diogene.

Doi ani după suirea sa pe tron (334), Alexandru trecu E-lespontul în Asia. Ajungând pe locul unde fusese odată vestita cetate Troia, el se opri, și aduse jertfe pe mormântul eroilor cântați de Omer, ale cărui poezii le purtă vecinic cu sine, spre a-și înflăcără și mai mult inima, citind vitejiile lui Achile. Luase cu el și învățați, ca să observe și să-i explice obiceiurile și legile popoarelor. Intre alții se află și profesorul său, nemuritorul *Aristotel*.

Că d'întâiua oaste persană, care îl întâmpină la râul *Granic*, fu distrusă. Dar inimoul Alexandru, care, după obiceiul său, se vâră în toiu luptei, era să-și piardă viața. Coiful său fusese spintecat de o lovitură de spadă și un Pers era cât pe aci să-l taie și pe el cu sabia, dacă nu se află acolo *Clitus*, care se repezi și reteză numai-decât mâna Persului ridicată asupra lui Alexandru.

De aci merse de luă *Sardes*, capitala Lidiei; apoi se opri la *Gordiu*. Acolo se află o funie mare de teiu, înnodată aşă de grozav, că nimeni nu putuse s'o deslege până atunci. Și se ziceă că cine o desface nodul acela, o să cucerească toată Asia. Alexandru merse să-l vadă, se uită la el, apoi scoase repede sabia și-l tăia dintr'o lovitură. Atunci lumea înțelese că numai aşă se putea desface nodul, și că prin urmare lui Alexandru îi e ursită împărăția Asiei.

Trecând râulețul *Cidnu*, îi veni lui Alexandru pofta să se scalde în apele lui cele limpezi, dar reci. Se îmbolnăvi rău de

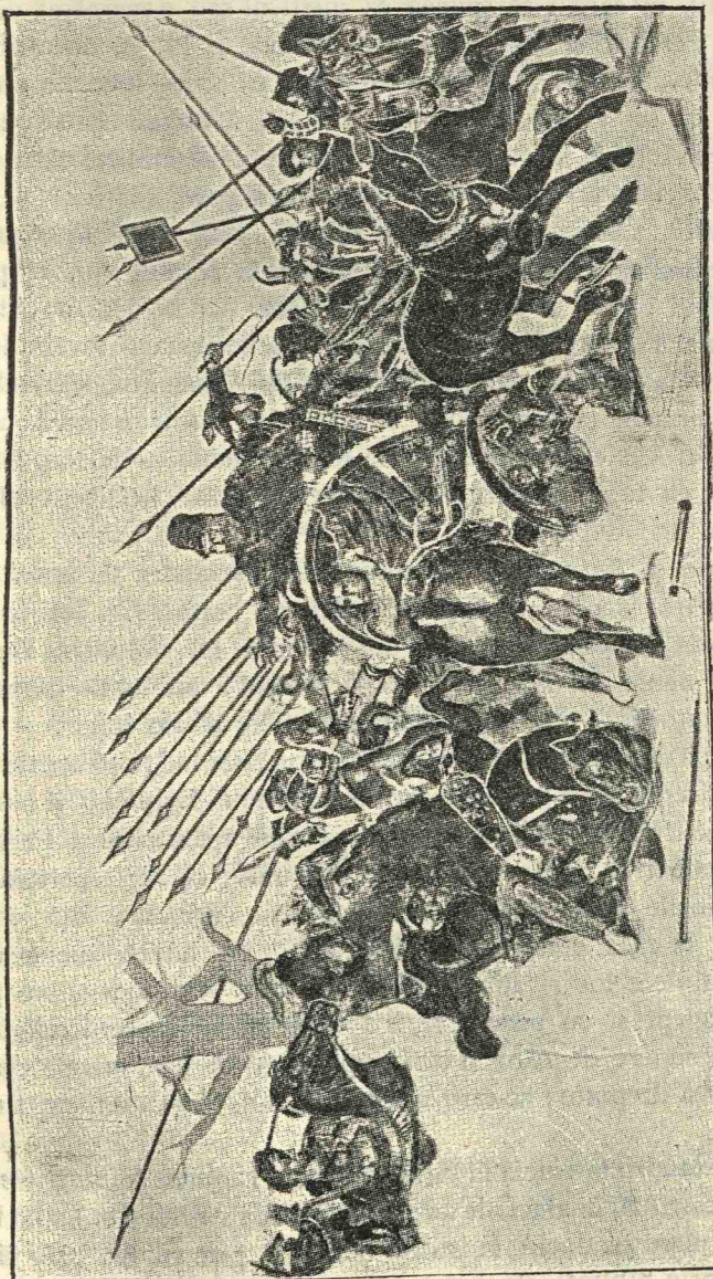

Fig. 55. O luptă a lui Alexandru Machedon. (După un mosaic din Pompei).

friguri. În toiul boalei îi venî o scrisoare dela un credincios al său, în care i se spunea că medicul său e cumpărat de regele Perșilor și deci o să-i dea otravă în loc de doctorii. Alexandru, ca să-i arate medicului său că nu se teme de moarte și că se încrede în el, cu o mâna îi întinse scrisoarea și cu cealaltă luă doctoriile și le bău, pe când medicul cetiâ. Așa om eră în adevăr menit să domnească peste oameni.

Dariu Codomanul, regele Persiei, văzând că îndrăznețul Macedonean se înfige tot mai adânc în regatul său, se puse în capul oștirii și îl întâmpină la *Issu*. Aci se dete o bătălie groaznică (333), în care *falanga* macedoneană, învățată de Filip dela Tebani, dar perfecționată de Alexandru, sfârâmă cu totul armata persană. Soția și fetele lui Dariu căzură în mâinile lui Alexandru, care le trată foarte omenos și delicat. Dariu scăpă cu fuga. Viteazul Macedonean nu se luă după el, ci merse mai departe.

Siria și *Palestina* se supuseră lui Alexandru de bună voe. Asemenea mai toată *Fenicia*, afară de orașul *Tir*. Șeapte luni fù ținut Alexandru în loc din drumul lui victorios. Dar în urmă nimic nu mai putu scăpă orașul: nici lupta desperată a locuitorilor, nici rugăciunile și jertfele aduse zeilor.

După distrugerea Tirului, Alexandru, cucerind tolul în calea lui, se îndreptă spre minunata țară a Egiptului. Egiptenii îl primiră cu bucurie, că-i scăpa de domnia cam apăsătoare a Perșilor. Alexandru îi trată cu blândețe. Nu râse, ca regii persanii, de obiceiurile și de religia lor veche și curioasă; din contră ca să le facă plăcere și să-i atragă prin iubire, merse cu ei în templele lor și aduse sacrificii zeilor. Alexandru, om politic înțelept și cu prevedere, s'a făcut că le respectă religia, ca să nu supere degeaba o țară supusă. Si de una, marele cuceritor avea dreptate: fie-care cu credința lui. Numai om de treabă să fie.

Alexandru întemeia în Egipt o cetate, la gurile Nilului, *Alexandria*, care luă, în afacerile de comerț, locul Tirului și se înălță treptat la mare strălucire în istoria omenirii, prin științe, prin filozofie și prin bibliotecele ei vaste. Apoi merse, pe un drum foarte an-

voios, prin deșertul Libiei, la *oaza* vestitului oracol al lui *Amon*. Oracolul îl sălătă, numindu-l «fiul lui Amon !», numire care făcea din Alexandru chiar un zeu. Popoarele credincioase și superstițioase din orient fură foarte impresionate de aceasta. Începură a se uită la Alexandru ca la o divinitate.

Alexandru nu stete nici un an întreg în Egipt și porni, în fine, din nou în urmărirea lui Dariu, care în timpul acesta adunase oști din toată împărăția lui și se pregătise de luptă desesperată. O bătălie îngrozitoare se dete la *Arbela* (331). Dariu fu învins și fugi în Bactria. Alexandru nu se luă nici de astă dată după el, ci se duse la Babilon, celebră ca pitală a fostului regat babilonian, și sărbători acolo victoriile sale timp de o lună de zile.

Aici, ca și în Egipt, ca pretutindeni pe unde trecea, Alexandru, ca să câștige dragostea populației, aduse jertfe pe altarul zeului local. Când îl văzură Babilonenii pe neîntrecutul viteaz macedonean aducând împreună cu ei sacrificii de animale, de cereale și de fructe pentru zeul lor *Bal*, parcă le creștea inima și simțeau că iar înviază țara lor, scăpată de sub jugul persan. Cevă mai mult, cu cât înainta mai adânc în centrul Asiei, Alexandru își schimbă portul lui european și luă pe al asiaticilor; și tot aşă și soldații lui; aceasta și din cauza climei de prin acele locuri, dar și pentru ca să nu pară prea străini în ochii locuitorilor. Unora din căpeteniile macedonene nu prea le plăcea schimbarea asta, dar tacură de o cam dată, că nu aveau ce face.

Din Babilon, Alexandru porni, în fine, să intre chiar în regatul persan propriu zis. *Suza*, capitala de patunci a regatului, îi deschise porțile de bună voie. Din Suza merse la *Persepolis*, altă capitală a Persiei. La «strâmtorile persice», un fel de *Termopile*, avu mult de luptat spre a le putea trece, fiind bine apărate.

Precum în Babilonia, aşă și în Persia palatele foștilor regi puternici ai Asiei deveniră casele de repaus ale marelui cuceritor european. De astă dată ca să arate Persiei că puterea ei s'a prefăcut în fum și cenușă, și ca să răsbune totodată pe

Grecia de arderea Atenei de către Xerxe, poate și de necaz că fusese cât-va timp oprit la «strâmtorile persice», Alexandru dete foc palatului din Persepolis.

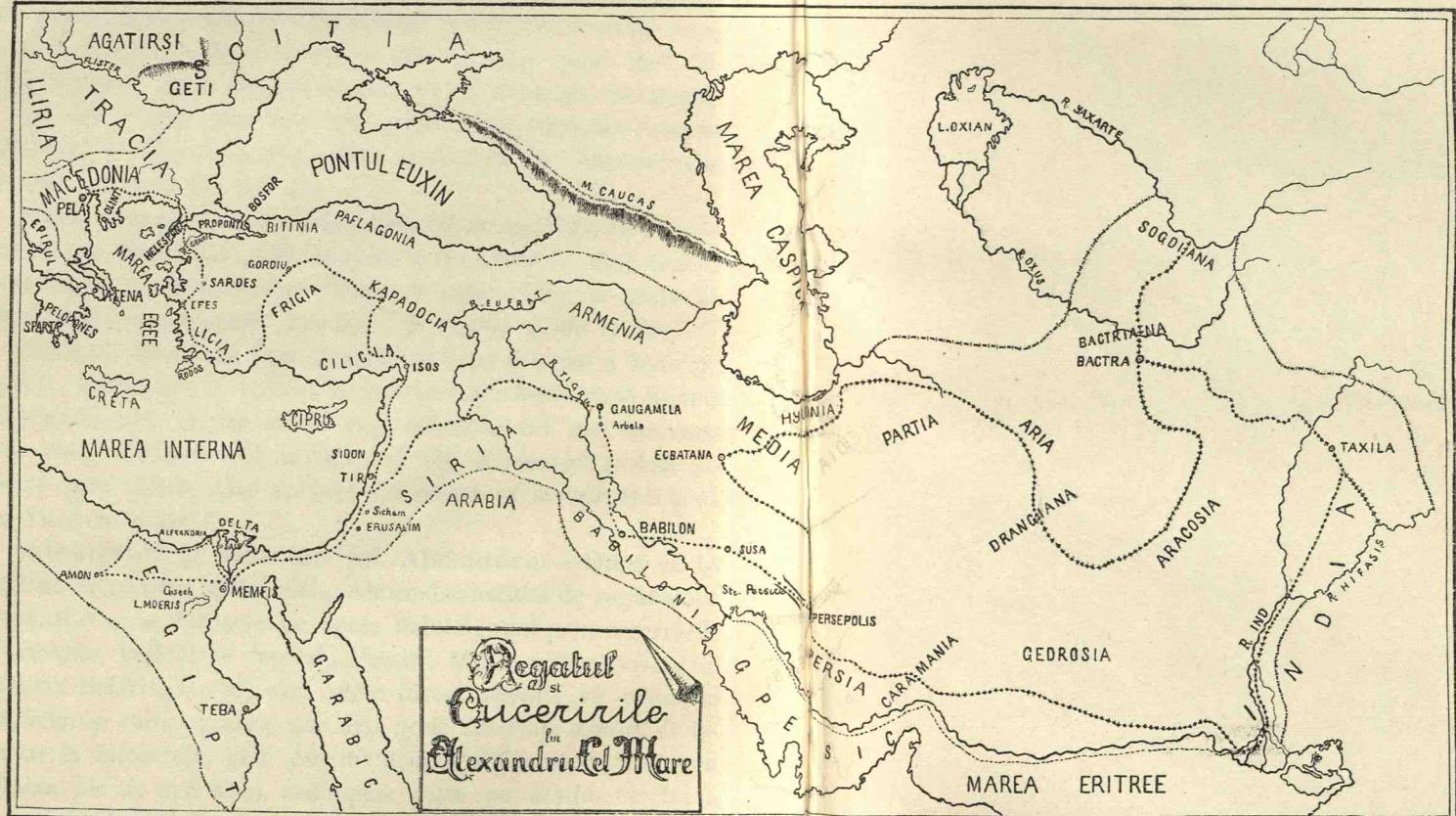
D-aci Alexandru o luă spre *Ecbatana*, bogata capitală a fostului regat al Mezilor, având de gând să urmărească apoi pe Dariu. Dar tocmai atunci nenorocitul rege al Persiei era ucis de un satrap al său. Astă făcă asupra nobilului Alexandru o impresie adâncă și dureroasă. Plânse nefericirile marelui rege, a cărui împărătie cădeacă acum în mâinile sale, puse de-l înmormântă cu mare pompă și pedepsă cu moartea pe ucigaș.

De aci în colo, una câte una provinciile regatului persan (Bactria, Parția, Aria, etc.), fură străbătute de Alexandru și cucerite în timp de trei ani.

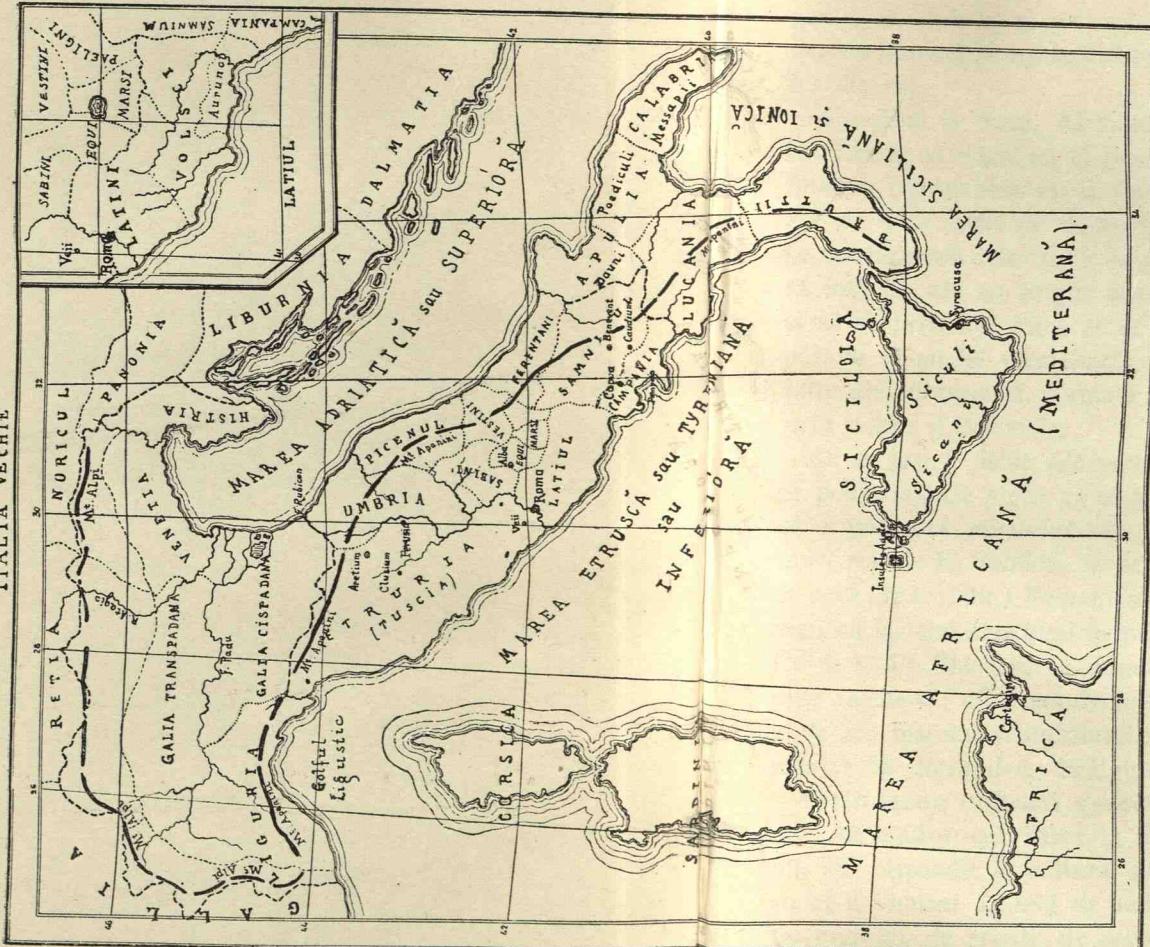
În timpul acesta, o mare nenorocire căzu pe capul lui Alexandru din cauza iușelei lui. Infuriindu-se la un ospăț de niște cuvinte mai aspre ale amicului său *Clitus*, îl ucise chiar cu mâna sa. Trei zile n'a eșit atunci din cort, de rușine și de durere.

După ce ajunse la râul Iaxarte și-l trecă spre a bate pe Schiți, Alexandru se coboră la miazăzi către *India*, ca să supună și această țară. Dintre mulții regi de acolo cel mai însemnat era *Por*. Alexandru îl învinse, și voia să meargă și mai departe spre răsărit. Dar soldații săi cerură să se opreasă și să se întoarcă îndărătat.

Întoarcerea și moartea lui Alexandru. — După ce își întinse stăpânirea și în India, Alexandru ascultă de rugăciunile soldaților și se întoarse pe apele Indului, apoi prin deșerturile Gedrosiei, îndărătat în capitala Persiei. Multe pătișe oastea lui și prin Bactria, Parția, etc., unde fusese nevoită să mănânce rădăcini și carne crudă; dar mai grele suferințe a avut de îndurat la întoarcere, prin pustiul nisipos al *Gedrosiei*, unde nu găsiau pic de apă să-și astâmpere setea pe arșița de foc a soarelui. Ce mai făcea pe soldați, să rabde atîtea nevoi, era că vedea și pe Alexandru răbdând împreună cu dânsii. În adevară, Alexandru, după obiceiul lui, unde vedea greul, acolo alergă și el. Mergea pe jos în capul armatei prin pustiu, ca cel mai de rând soldat, ca să îmbărbăteze pe tovarășii lui de

ITALIA VECCHIE

călătorie și de lupte. Odată, pe când toți nu mai puteau de sete, un soldat, găsind din întâmplare puțină apă de băut, o duse lui Alexandru în coif. Inimousul erou îi mulțumi; dar, uitânduse la oastea sa însetată ca și el, zise: «E prea puțină pentru noi toți!», și nu voi să bea; o vărsă jos. Bunătăți deastă făcuseră pe soldați să iubească pe Alexandru, ca pe ochii lor din cap.

Ajungând la Suza, Alexandru se însură cu una din fiicele lui Dariu; și odată cu el puse de se căsătoriră peste 10 mii de militari macedoneni tot cu fete din Asia. Gândul lui Alexandru era ca, prin astfel de mijloace, și prin tot felul de chipuri, să se contopească cele două neamuri din Europa și din Asia și să iasă din ele un singur neam de oameni, cari să se înțeleagă și să se privească între ei ca frații; astfel ca uriașa lui împărătie să nu fie vremelnică, alcătuită din popoare vrăjmașe între ele, ci trainică, formată din popoare înrudită și legate prin iubire și prietenie.

Ce ar mai fi făcut Alexandru, dacă ar fi trăit mai mult, nu se poate ști. De sigur că el avea planuri mari pentru întărirea și organizarea regatului său. Dar, îmbolnăvinduse de friguri, murî repede în Bablion, Tânăr de tot, în vîrstă de 32 de ani și cevà (323 a. Chr.). Pe patul său de moarte, soldații, cari îl priviau cu lacrămi în ochi și desperați, cum se stinge, îl întrebă: Cui îi lasă? Cine are să urmeze după el? Alexandru întorcânduse răspunse: «Cel mai demn!» Si astea fură cele din urmă cuvinte ale marelui și nobilului cuceritor al lumii. El fù înmormântat la *Alexandria*, în Egipt, la gurile Nilului, în fața mării.

Intinderea culturii grecești în Orient.—Pe unde a trecut Alexandru cel Mare și până unde s'au întins cuceririle lui, s'a răspândit și cultura grecească. Marele cuceritor luase cu el nu numai armată de războinici, dar o întreagă armată de ingineri, de artiști, de oameni învățați. Pe unde trecea, întemeia căte un oraș, în care trăia și servia de pildă civilizația grecească. Cuceririle lui au stabilit legăturide tot felul între Europa și Orient. Bogățiile Asiei găsiră drum către piețele Europei, iar artele și filozofia grecească pătrunseră în spiritul

orientului depărtat. Orașul *Alexandria* din Egipt ajunse a fi capitala civilizației noi, născute din amestecul spiritului grecesc cu cel oriental. Bibliotecele și Muzeele Alexandriei au fost izvor de cultură pentru toată lumea.

Statele întemeiate pe ruinele imperiului lui Alexandru Cel Mare.

După moartea lui Alexandru se începù cearta între generalii lui pentru domnie. El spusese cu limbă de moarte ca după el să urmeze *cel mai demn*, și fie-care se credeà cel mai demn; în realitate nu era nici unul demn să ia locul genialului stăpânitor. De aceea urmă un sir de lupte, cari ținură 22 de ani.

In sfârșit (la 301 a. Chr.) Impărăția lui Alexandru se desfăcù în 4 părți și anume: 1) *Macedonia cu Grecia*, 2) *Siria*, 3) *Egiptul*, și 4) *Tracia cu Asia mică*, fie-care cu regele său.

Cei mai însemnați din acești regi au fost *Ptolomeu* cu urmașii săi, cari au domnit în Egipt. Sub domnia lor, Egiptul ajunse să aibă o viață mai răsărită. *Alexandria* deveni un oraș strălucit, unde se adunau învățății, artiștii, filosofi. Dar neatârnarea Egiptului nu ținu mult. El căzù, în sfârșit, sub Romani.

Regatul Greco-Macedonean ținu încă și mai puțin decât Egiptul. Mai întâi se rupse în curând legătura dintre Grecia și Macedonia; apoi se făcură în Grecia două *confederații*, cea *ahaică* și cea *etolică*, și începură din nou luptele interne, ca mai înainte, cerând când unii când alții ajutor dela străini. Din pricina aceasta, Romanii, tot ajutând când pe unii când pe alții, ca să-i slăbească prin oarbele lor dușmani, puseră în cele din urmă mâna pe toată Grecia și o prefăcuri în provincie romină. Acelaș lucru se întâmplă și cu Macedonia.

De aci încolo se ridică pe scena lumii din ce în ce mai mult importanța *poporului Roman*, și istoria omenirii se confundă cu istoria acestui popor.

ISTORIA ROMÂNIILOR.

Italia. Popoarele mai însemnate: Latinii, Etrusci și Coloniile grecești.

Italia, cum se întinde dela Nord spre Sud, în marea Mediterană în formă de cismă desparte în două părți lumea veche, pe care ajunge s'o stăpânească.

Regiunea continentală dela Nord, numită *Galia cisalpină*, cuprinde roditoarea câmpie a Padului, între Alpi și Apenini.

Peninsula propriu zisă e străbătută în tot lungul ei de șirul munților Apenini, cari se lasă în povârnișuri repezi către răsărit formând țărmul stâncos al Adriaticei; dar se scoboașă mai lin și treptat spre apus, dând naștere, între ei și marea Tireniană, la câmpii mai largi ca Etruria, Latium, Campania, udate de râurile Arno și Tibrul. Spre sud Italia, cu Lucania și Brumă își întinde vârful său de cismă către Sicilia, iar tocul către Grecia, formând la mijloc scobitura golfului Tarent.

Regiunile cari au desvoltat mai de timpuriu o civilizație, au fost aceea a câmpilor dintre Apenini și marea Tireniană, și aceea din sud, sau Grecia Mare, numită aşă fiindcă era populată de colonii Grecești. Dar pe când aceste colonii, ajutate de dispoziția maritimă a țărmului, se ocupau mult cu negoțul pe mare, ca și compatrioții din Grecia, locuitorii din câmpiile apusane ale Italiei se ocupau numai cu agricultura. Țărmul despre marea Tireniană nu era scobit de golfuri și crestăt de promontorii, cari să îndemne la navigație ca țărmurile Greciei. Pe multe locuri marea, în loc să atragă, respingeă pe locuitori, prin bălțile nesănătoase, cari dau frigurile zise *malaria*.

Popoarcle mai însemnate din Italia au fost: *Etrusci*, *Latinii* și *Grecii*, deosebit de *Gali*, cari ocupau partea continentală de Nord.

Etrusci se aşezaseră între Arno, Tiber și Apenini, la sudul Galiei cisalpine, apoi se întinseră și în Campania, și până la golful de Neapoli. Popor foarte vechiu, Etrusci fuseseră de mult vestiți

ca *pirați*, cutreerau mările ca negustori; se distinseră însă și ca agricultori, și ca dibaci industriași. Urmele rămase din arta lor vorbesc de un neam de oameni iscusiți și talentați. Din civilizația lor a trecut mult în cea romană, care s'a hrănit însă mai ales din cea grecească.

Latinii ocupau regiunea dintre Tibru și munții Apenini (anume Abruzzi), numită *Latium*, și se compuneau din patru populații deosebite: *Umbrii*, *Sabinii*, *Samnitii* și *Latinii*.

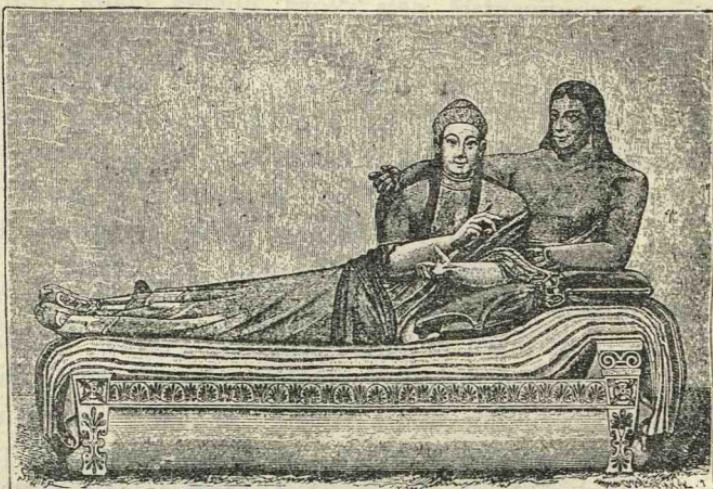

Fig. 56. *Etrusci*, stând pe pat, aşa cum era obiceiul să se stea la masă când mâncau. (După un sarcofag din Luceru).

Cei care trăiau în munți au rămas mai izolați și mai sălbatici și se ocupau cu păstoria; cei dela câmp, buni cultivatori de pământ, s-au pus în legătură și cu Etruscii dela Nord, și cu Grecii dela Sud, și prinseră dela ei multe idei și învățături.

Tradițiunea despre fondarea Romei și despre regi. — Senatul. — Legenda povestește că *Roma*, orașul cel mai de seamă din Lațiu, aproape de gurile Tibrului, a fost întemeiat de *Romulus*, primul rege al ei.

Rhea Sylvia, fiica lui Numitor, regele Albei, avușese cu Marte, zeul războiului, doi fii: pe Romulus și Remus. Romulus,

coborâtor astfel direct din zei de pe tatăl său, eră coborâtor indirect din zei și de pe mama sa, căci întemeietorul Albei fusese un fiu al zeiței *Venus*, anume *Enea*.

Numitor, tatăl Rheeî Sylviei, fiind detronat de fratele său Amuliu, acesta ca să fie mai sigur de tronul ocupat, a poruncit ca copii Rheeî Sylviei să fie puși într'un coș și aruncați în apele Tibrului, care venise mare și se revârsase. Dar apele revârsate retrăgându-se, lăsără coșul cu cei doi frați gemeni la poalele unei coline, numite Palatin. Acolo Romul și Remu

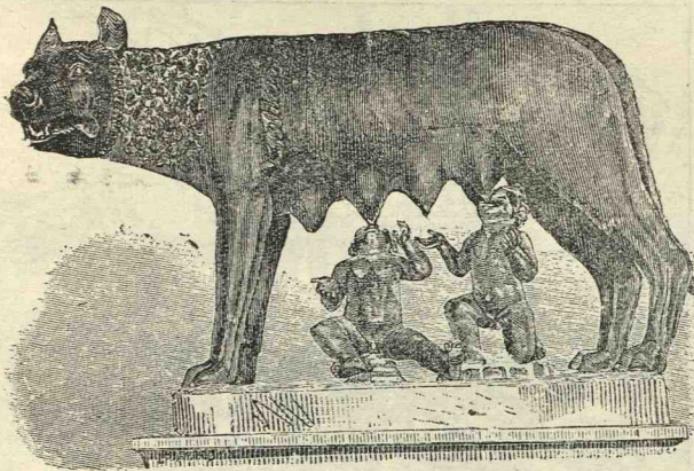

Fig. 57. Lupoica, alăptând pe Romulus și Remus.

fură alăptați de o lupoaică, până se făcură mari. Atunci mergea și ajutăra pe Numitor să-și reia tronul. Iar Romulus întemeia o cetate pe colina unde fuseseră alăptați de lupoaică, și o numi *Roma*. La anul 753 în I. Chr.

La întemeierea cetății, Romul, după-ce a făcut mai întâi un slujbă religioasă, a ridicat un altar zeilor; apoi a tras cu plugul un sănț pătrat, ca să arate întinderea cetății, lăsând loc liber pentru porți de intrare, și porunci ca nimeni să nu treacă peste acel sănț, ca să intre în cetate, ci să treacă numai pe locul destinat poștilor. Fratele său Remus, ca să-zi râză de zidurile închipuite ale cetății Roma, sări într'o zi peste sănț. Atunci Romul s-a sărată tăria legilor și să îrvețe res-

pectul lor, pedepsì cu moartea pe fratele său. Mai târziu, pe locul şanṭului s'au ridicat ziduri de piatră, și, în locurile lăsate libere pentru porṭi, s'au ridicat cele patru porṭi mari ale cetăṭii.

Ca să populeze orașul, se zice că îngăduì să vină să se stabilească în el toți oamenii fără căpăṭai și fără sălaș, mai toți niște prădalnici. Si fiind că n'aveau soții, și femeile popoarelor învecinate nu voiau să se căsătorească cu ei, a dat vestea că se vor face la ei jocuri, cu petrecere și spectacol mare și au invitat pe vecinii lor, Sabinii, să asiste. In timpul jocurilor,

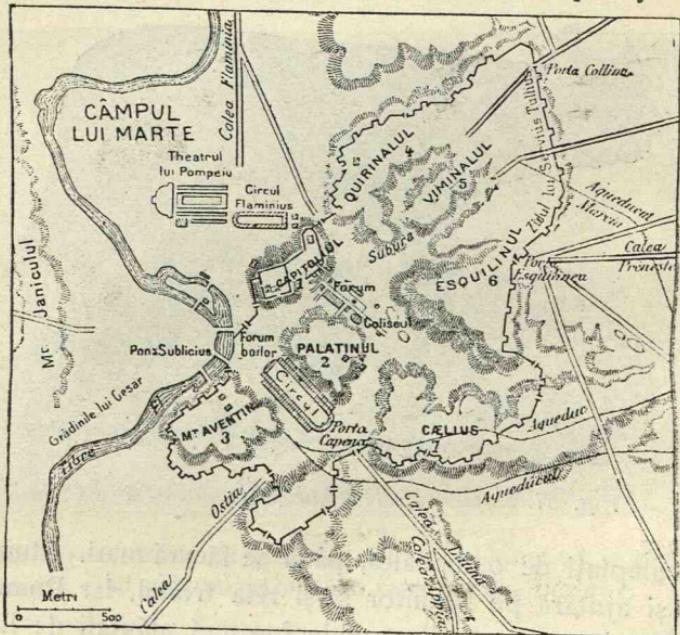

Fig. 58. Planul Romei, cu cele șapte coline.

cetăṭenii Romei răpiră fetele Sabinilor și fugiră cu ele în cetate.

Din cauza aceasta a fost războiu între Romani și Sabini; dar înrudirea lor forțată în curând a dat naștere unei uniri definitive între cele două populaṭii. Acestea se contopiră în una singură, sub cārmuirea lui Romul, primul rege al Romanilor, care stabilì astfel regalitatea. După o domnie îndelungată, în o zi, în faṭa armatei adunate, se făcù deodată nevăzut, în niște clipe

de vijelie. S'a crezut că s'a ridicat la cer, între zeii din cari se coborâse, și fu adorat în urmă ca un zeu.

După el urmă ca rege *Numa Pompiliu*, un Sabin, care s'a ocupat mai ales de religie și de regulele cultului, și a zidit templul lui Janus, care stă deschis în timp de război și închis în timp de pace.

Al treilea rege a fost *Tullus Hostilius*, roman de origină,

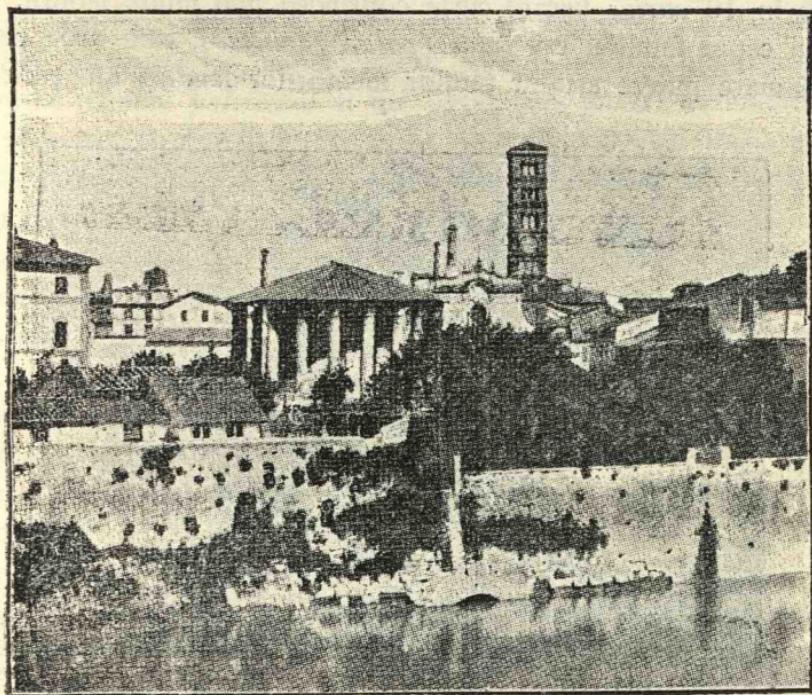

Fig. 59. *Cloaca maximă*, (jos). Mai sus. *Templul vestei*.

care a biruit și supus celebra cetate Alba-Longă. Războiul, după învoială între cele două cetăți, s'a ținut astfel: a eșit din partea Romanilor trei luptători, frații Horați, și din partea Albanilor alți trei luptători, frații Curiați, și s'au bătut între dânsii; au învins Horații.

Ancus Martius, al patrulea rege, Latin de origină, clădi portul Ostia la gurile Tibrului și o fortăreață de partea cealaltă a Tibrului, legând-o cu Roma prin o punte de lemn.

Tarciniiu al cincilea rege, etrusc de origine, a adus din Etruria, obiceiuri religioase, îndeletniciri de artă și pompa regală : haină de purpură, sceptru, coroană. Dela el au rămas și până azi urmele unui canal colosal, *Cloaca Maxima*.

Servius Tullius, al șaselea rege, a fost însemnat mai ales prin aşezăminte și legi.

Poporul roman eră înainte împărțit în *trei triburi* și fiecare trib în 10 *curii*; fiecare curie coprindeă mai multe familii.

In capul familiei eră *tatăl* (*pater familiæ*), care avea cea mai mare putere asupra tutulor membrilor familiei lui; putea

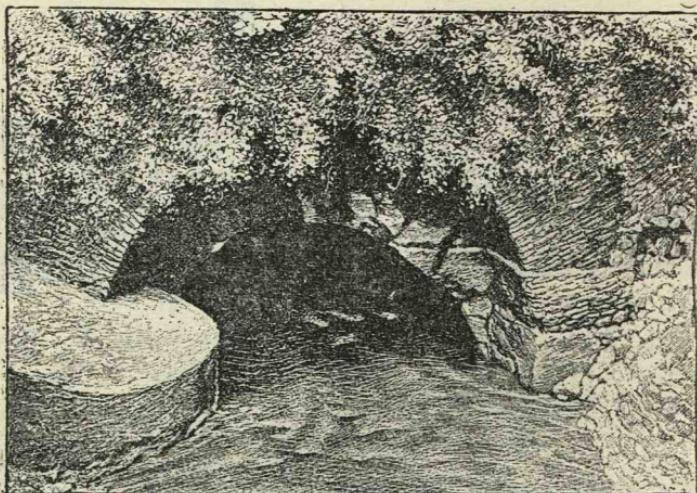

Fig. 60. *Cloaca Maxima*.

chiar să-i vânză și să-i omoare, dacă vreă. Din capii de familii se a cătuia *senatul*, adică *adunarea bătrânilor*, care da sfaturi Regelui.

Cine nu făceau parte din una din acele familii sau curii nu se consideră ca cetăean roman, nu luă parte nici la alegera Regelui, nici la facerea legilor, nici la cultul religios; dar luă parte la răsboiu, cu toate că n'aveau drept la nici o bucată de pământ din teritoriul cucerit.

Pământul, cât ținea de Roma, eră împărțit mai tot între

cele 30 de curii sau familii primitive, băstinașe; o parte din el însă era proprietatea Statului, *agrul public*.

Cu timpul, unele familii înmulțindu-se mai mult decât altele și împărțindu-și pământul la mai mulți membrii, prin moștenire, au ajuns mai sărace. Astfel că unele familii deveniră bogate de tot, altele prea sărace.

Străinii, cari se pripăsisere prin Roma, se ocupau cea mai mare parte cu negoțul și cu diferite meșteșuguri. Ei erau împărțiti în *bresle*, se numiau *plebei*, spre deosebire de băstinași, cari se numiau *patricieni* și nu aveau nici un fel de amestec cu poporul Roman propriu zis, cu toate că și ei erau ori Latini, ori Sabini, ori Etrusci, prin urmare tot supuși ai Romei. Unii din ei deveniseră chiar bogăți.

Acești străini cu timpul se înmulțiră foarte mult, ba chiar întrecuseră la număr pe membrii celor 30 de curii ale poporului roman. Aceasta făcù pe *Serviu Tulliu* să schimbe împărțirea poporului. El nu mai împărțì pe Romani *după naștere* și *după familii*, ci *după teritoriu* și *după avere*. În loc de 3 triburi, el făcù 30, din cari numai 4 urbane, celelalte rurale; iar după avere, el împărțì tot poporul în 6 clase și fiecare clasă în mai multe centuri.

Și anume: Clasa I în 98 de centuri, din care 18 ale cavalerilor; a II-a, III-a și a IV clasă în câte 20; a V-a în 30, și clasa a VI-a compusă din meseriași săraci împărtită în 5 centruii.

Poporul se strângea în adunări sau *comiții* după triburi și după centuri; unele se numiau adunări *tribute*, celealte *centuriate*. Când poporul se adună în *comiții tribute*, fiecare trib dă un vot; când se adună în *comiții centuriate*, fiecare centurie dă un vot.

Tarcinu Superbul, ultimul rege.—În clasa I, intrând toți cetățenii bogăți, fără deosebire de naștere, se întâmpla ca, alături cu patricienii, să voteze și plebeii înavuțiți.

Asta nu plăcea aristocraților. De aceia complotară în contra lui *Serviu Tulliu* și ajutoră lui *Tarcinu Superbul* să ieà tronul. Dar acesta s'a purtat cu nobilii și mai rău decât *Serviu Tulliu*. Nu voia de loc să-i bage în seamă. Nici nu mai consultă senatul, măcar de formă, când voia să ieà vre-o hotărâre. Se purta ca

un tiran. Atunci se făcù și în contra lui un complot, și la anul 510 în Chr. Tarciniu Superbul fu gonit din Roma, iar după gonirea lui se luă hotărârea, mai ales de către patriceni, ca să nu mai aleagă regi pentru conducerea statului. Astfel încetă regatul și se schimbă forma de guvern în *republică*.

Inființarea Republicei.

Alcătuirea Republicei.—În loc de regi aleși pe viață, Republica avea doi *consuli*, aleși pe un an.

Pentru că patricenii au fost aceia cari goniseră pe ultimul rege și declaraseră republica, tot ei traseră la început cele mai mari foloase din noua formă de guvern. Consulii se alegeau numai dintre patricenii; senatul se compunea tot din patricenii, după liste alcătuite de *Censor*, care era tot patricean. Senatul avea o putere foarte mare: el facea legile, el declară resbel, el încheie pace, el supraveghie toate. Puterea consulilor se arăta mai ales în timp de răsboiu. Atunci toți ascultau de ordinile lor. În timpuri mai grele, când se cerea să fie multă rânduială și plan în toate afacerile și actele statului, se numia un *Dictator*, care dicta ce trebuia să se facă și să nu se facă în toate. Avea putere absolută, în timp de șease luni.

Censorul, care era ales pe timp de 5 ani, și consulii aleși pe un an, erau *inviolabili* în timpul funcționării; nu putea să le facă nimeni nimic, orice ar fi greșit ei. Numai după ce ieșau din slujbă, puteau fi trași la răspundere pentru faptele lor.

Iuniu Brutu. Horațiu Cocles. Scaevola.—Primele lupte pe cari le-a avut republica romană, au fost cu *Etrusci* și cu *Latinii*. Causa acestor lupte a fost Tarciniu Superbul, care cerea ajutor când dela Etrusci, când dela Latini, ca să-și recapete tronul. El a încercat mai întâi să-și restabilească puterea prin o conspirație sau complot; dar n'a reușit. Conspirația s'a descoperit și unul din primii consuli ai republicei, *Iuniu Brutu*, a avut nenorocirea să găsească printre conspiratori chiar pe fiul său și a avut tăria de suflet să-l condamne

la moarte, ca trădător al patriei, împreună cu ceilalți complici, puind astfel iubirea de țară mai presus de iubirea de familie. După ce își împlini cu strășnicie datoria de consul, își împlini apoi și pe aceea de tată, plângând amar pe cadavrul copilului său.

Tarcinii Superbul n'a reușit nici cu ajutorul Etruscilor și al Latinilor să-și reia tronul. Etruscii, ce e drept, au făcut multe neajunsuri Romanilor; dar și aceștia s'au purtat vitejește. Se pomenește mai ales de vitejia unui Roman, *Horațiu Cocles*, care s'a aşezat în capul podului de pe Tibru și l'a apărat singur, în contra năvălirii vrășmașilor, până ce tovarășii lui au rupt celalt capăt, ca să n'aibă pe unde trece Etruscii Tibrul; apoi s'a aruncat în not și a trecut și el la ai săi. Se mai pomenește și de curajul altui Roman, *Muciu Scaevola* adică *Stângaciul*, numit aşă pentru că el, neputând omorî pe regele Etrusc, și-a pus mâna dreaptă în foc, ca s'o pedepsească, și a ținut-o în flăcări până s'a făcut scrum.

Afară de Sabini, Romanii bătură și pe alți vecini, cari nu le dedea pace, precum: *Equii*, *Volsgii* și *Veii*.

Patricienii și Plebeii.—*Starea plebeilor* față de patricieni era cât se poate de nemulțumitoare. Legile lui Serviu Tulliu nu folosiau decât plebeilor bogăți. Marea mulțime era nemulțumită. Deosebirile dintre ei și dintre aristocrați erau prea mari din toate punctele de vedere.

1) Cele două clase trăiau cu totul separate. Nu era voie să se facă legături de căsătorie între membrii unei familii de plebeu și aceia ai unei familii de patrician.

Acestea erau deosebiri de stare *socială* sau *de clasă*. Veniau apoi deosebiri tot aşă de mari *de avere* sau *de stare economică*.

2) Deosebiri *economice*. Plebeii erau foarte săraci. Ei n'aveau dreptul să ieă pământ din moșiile statului sau din *agru public*. Când se cuceră dela vrăjmași o bucată de pământ, ea se împărția numai la patricieni, pe o plată de nimic sau pe oarendă oarecare; iar plebeii, cari se luptaseră alătura cu patricienii, cari își vărsaseră sângele și își pușeseră viața

în pericol, nu căpătau nimic. Si cu toate acestea, greutătile cele mai mari cădeau tot pe capul lor. Nu numai că plătiau *tributul* sau plata pentru *tribul* din care făceau parte; dar când mergeau la războiu, toată cheltuiala erau pe seama lor. Pe atunci soldatul nu era nutrit și plătit de stat, din tezaurul public. Fiecare trebuia să-și poarte de grija pentru mâncare, îmbrăcare, etc. Dar niște bieți plebei săraci abia aviau ce lăsa familiei lor acasă, ca să nu le moară copii și nevestele de foame. De unde să mai ieă și pentru ei, ca să aibă de cheltuială în timpul cât ținea războiul? Alergau de se împrumutau cu dobânci mari tot la patricenii bogăți, cari mai făcuseră și o lege aspră pentru datornici: cine nu-și plăti datoriile la timp, nu numai că era închis și supus la fel de fel de chinuri, dar putea să fie chiar vândut ca sclav, și el și nevasta și copiii lui, ca să-și scoată creditorul banii, cu cari îl împrumutase, precum și dobânda banilor.

3) Deosebiri *politice*. Pe lângă toate acestea, la cîrma statului nu se află nimeni dintre plebei, ca să apere de asupriri această clasă nenorocită.

Toate funcțiunile erau ocupate numai de patricieni. Si consilii și ponteficele și censorul, toți erau numai patricieni. Ce era și mai rău, nu există încalte niște *legi scrise*, după cari să se judece și să se dea dreptatea cui se cuvîne, fără deosebire, dacă e patrician ori plebeu. Când venea la judecată un plebeu cu un patrician, mai totdeauna se da dreptate patricianului, pentru că judecata o făcea tot un patrician, și n'o făcea după o lege cunoscută de toți, ci după cum i se păreă lui.

Retragerea plebeilor pe muntele Sacru. Tribunii pororului. — Atât de nedreptăți de tot felul aduceă lumea la desperare. Suferau plebeii căt puteau; dar când le venia bine, se ridicau și strigau că nu mai pot trăi în aşa stare, și cereau să li se ușureze soarta. Asta o făceau mai totdeauna, când ve-deau că statul are mare nevoie de brațul lor, adică în vreme de războiu. Atunci se hotărău cu toții să nu iea parte la războiu, dacă nu li se ridică vr'una din greutățile, ce îi a-

păsau. Una din cele mai grele asupriri era legea în contra datornicilor. De aceea, odată când aveau Romanii războiu cu vecinii, ei refuzară de a lăua parte la luptă dacă nu se desființează această lege. Consulii promiseră, că cererea lor va fi satisfăcută, și plebeii se înduplecă să merge la războiu; dar pe urmă, după ce scăpară de nevoie, patricenii nu se ținură de vorbă; și astfel, când se începă alt războiu, plebeii iar nu vor să meargă la luptă. Consulii le promiseră din nou că le vor îndeplini cererea, și plebeii se înduplecă din nou; dar de astă dată, cerură dela patricenii, numai decât după războiu, să-și realizeze cele ce au promis; și văzând că patricenii îi țin cu vorba, se învoiră cu toții să părăsească Roma și să-și intemeieze ei alt oraș al lor. Așa și făcură și se retrase pe un munte în apropiere de Roma, lângă Tibrus, numit muntele Sacru, pînă anul 494 î.n. de Chr.

Patricenii la început îi lăsă să plece; dar îndată se simtă lipsa lor, mai ales că *Volsgii* amenințau să vină cu rezbel în contra Romei. Atunci trimeseră la ei pe *Meneniu Agripa*, să-i facă să venă îndărătat. Meneniu Agripa, om isteț, ca să-i convingă, le spuse următoarea fabulă: Membrele corpului se revoltară odată contra stomacului, zicând că de ce numai ele să lucreze, iar stomacul să stea și să primească toate de-a gata; și se întreaseră între ele să nu mai facă nimic, să se pună «în grevă». Mâinile nu mai vor să lucreze, gura nu mai vor să mestece, picioarele nu mai vor să umble. Ce s'a întâmplat? Tot corpul își pierde puterea și chiar membrele încep să slăbească. Atunci băgară ele de seamă că și stomacul are un rost, nici el nu stă de geaba, ci prepară alimentele și face astfel să se împartă puterea în toate părțile corpului. Si atunci se apucă să lăsă și stomacul să lucreze.

Plebeii se înduplecă, nu doară numai din cauza acestei fabule frumoase, ci pentru că li se îndepliniră două mari dorințe, și anume: 1) Nu se mai aplică legea cea aspră în contra datornicilor; și 2) se creia o funcție publică nouă, la care plebeii puteau să aleagă pe oricine dintre ei, ca să-i apere de orice asupriri. Noii funcționari se numiau *tribuni ai poporului*,

erau *doi* și se alegeau numai dintre plebei, pe timp de un an; erau înviolabili în timpul funcțiunii, ca și consu'ii și aveau mare importanță în stat. Ei asistau la ședințele senatului; și când se votă cevă, care li se păreă contrar intereselor poporului, numai se sculau și strigau *veto* (opresc), adică *contra*, și legea cădeă. La ei alergă să se jeluiască orice plebeu asuprit. Casa lor eră și ziua și noaptea deschisă.

Aceasta fù cea dintâi victorie a plebeilor.

Decemviriū și cele XII table de legi scrise.

Cum erau patricienii nemulțumiți că dăduseră poporului *tribuni*, tot aşă erau plebeii de nemulțumiți că nu aveau mai multe drepturi și mai ales că, din punctul de vedere material, stăteau aşă de rău, erau aşă de săraci.

Ei cereau să li se deă și lor din moșiile statului sau din agrul public, care se mărise prin cuceriri. Pe terenul politic ei tot mai câștigară cevă: lì se sporì numărul tribunilor, în loc să li se desfințeze; de unde aveau doi, lì se deteră acum *cinci*.

Dar ce eră mai rău decât toate, nu se aflau legi scrise, după cari să se facă judecata.

Unul din tribuni, revoltat de nedreptățile ce se făceau plebeilor la judecăți, din cauza aceasta, cerù să înceteze odată această anarhie și să se deă în fine *legi scrise*, după care să se facă dreptatea plebeului ca și a patricianului, și să fie de o potrivă pedepsit cel vinovat, fără deosebire. Asta nu convineă, firește, patricienilor; și, ca să îmbuneze pe plebei, le deteră mai de grabă încă alți *cinci* tribuni, numai să-i facă să mai uite necesitatea legilor scrise; dar nu se puteă uită un lucru aşă de necesar, și spre a-i face să mai tacă, li se dete voe să-și zidească și locuințe pe niște locuri publice, cari li se dăruiră. Nici asta nu-i liniști însă; și plebeii nu se lăsară, până ce nu li se satisfăcù cererea.

Dar un eră ușor să se aştearnă pe hârtie *legi*. Lucrul trebuia bine chibzuit; și, ca să nu greșească, Romanii se gândiră să cerceteze cum au procedat alte popoare. Cel

mai înaintat și civilizat popor din lumea veche, pe acea vreme, erau Grecii. Se alese deci o comisiune de trei oameni, ca să meargă să studieze legile Grecilor. Când se întoarseră aceștia, se numiră 10 bărbați învătați, *decemviri*, ca să compue și să publice legile, în timp de un an de zile (451 a. Ch.).

In acest timp, *decemvirii* erau cei mai mari în stat; aveau putere fără margini. Se desființaseră toate magistraturile sau funcțiunile, ca să nu turbure și să nu influențeze nimeni pe alcătuitorii legilor romane. După un an, *decemvirii* deteră gata 10 table de legi, scrise pe aramă. Dar, fiind că nu sfârșiră de tot lucrul, li s'a mai prelungit pe un an puterea lor absolută, cu condiție ca de astădată 5 din cei 10 bărbați să fie plebei, și să termine neapărat lucrarea începută. *Decemvirii* însă se îndulciseră cu toții de situația lor excepțională; și, după ce s'a împlinit și al doilea an, în care mai adăogaseră 2 table de legi, la cele 10, ei tot mai atârnau să rămână la putere. Atunci poporul s'a revoltat și i-a răsturnat.

Romanii aveau acuma, în sfârșit, *legi scrise*. Știau cu toții ce este oprit de lege și cu ce se pedepsește vinovatul; știau care e dreptul și datoria fiecăruia; puteau spune într-o împrejurare cine are și cine n'are dreptate, consultând tablele legii.

Alt succes însemnat, care urmă curând după acesta, a fost că nu s'a mai considerat ca ceva oprit căsătoria dintre plebei și patricieni. Astfel deosebirea *socială*, aşa de jicnitore pentru demnitatea omului, a dispărut; cel puțin n'a mai fost confințată prin legi.

Dar plebeii voiau să ajungă și ei mâna pe putere, și și dintre ei funcționari înalți în stat. Dintre funcțiunile principale ale statului, aceea la care aspirară mai întâiu, a fost *consulatul*. Voiau să devină și ei consuli, dacă meritau. Această cerere nu li se acordă deocamdată; însă tot căștigără ceva plebeii, că se creiară posturile de *tribuni militari cu putere consulară*, la cari puteau să candideze și ei. Negreșit că numai cu atât ei nu s'au putut mulțumi decât scurtă vreme.

Egalizarea celor două clase.—Răsboiele și alte multe nevoi siliseră pe plebeii săraci să se împrumute mereu la patricieni

cu bani. Acum, chipurile, nu mai erau torturați și vânduți, când nu-și plăteau datoriile, ca înainte; dar de plătit tot trebuiau să le plătească odată. Și *dobânzile* erau grele de tot; abia putea omul să răspundă la termen dobânda; despre achitarea *capitalului* sau *capetele* nici nu putea fi vorba: se amâna din zi în zi. Când le-a venit patricienilor gândul sau nevoia de a-și încasă datoriile de pela plebei, aceștia simțiră toată greutatea nenorocirii lor. Patricienii își cereau dreptul lor; plebeii, cari plătiseră până acum la dobânzi de se spetiseră, se plângneau că numai au de unde da. Era o criză ne mai pomenită.

Ca să împace lucrurile, doi tribuni, din cari mai însemnat este *Liciniu Stolon*, făcură mai multe propuneri în folosul poporului (la 367). Unele din ele aveau de țintă îmbunătățirea stării *economice* a populației, altele căptarea de noi drepturi *politice*. Aceste propuneri sunt:

1. Să se desfințeze deocamdată camăta sau dobânzile. Cine s'a împrumutat cu dobânda, să socotească sumele ce a plătit în dobânzi și să le scadă chiar din suma capitalului împrumutat. Ce o mai rămâne de plată, după scăderea asta, să se achite în trei rate.

2. Pământul statului să se împartă la toți cetățenii; fiecare să-și aibă ogorul său; iar pentru aceasta, nimeni să nu aibă mai mult de 500 jugere (un juger = 3.100 m. p.); și plebeilor să li se dea câte 7 jugere.

3. Unul dintre consuli să fie plebeu.

La început, patricienii nu primiră nici una din aceste propuneri. Dar, văzând că nici plebeii nu se lasă, fură nevoiți să cedeze; însă nu admiseră nici în ruptul capului a două propunere: împărțirea pământului. Mai degrabă se învoiră ca unul din consuli să fie plebeu; primiră chiar și felul de plată al datoriilor.

Greul a fost până să li se dea voie plebeilor de a fi consuli, că d'acă încolo luară ei una căte una toate celelalte funcțiuni, deveniră și censori și judecători sau *pretori*, etc. În fine, până 300 a. Christ., cuceriseră mai toate slujbele: puteau fi chiar mari pontefici.

Nu mai erau acum între plebei și patricieni nici deosebiri sociale, nici deosebire politice. Erau toți egali înaintea legilor, cari acum erau scrise și cunoscute de toți; și orice plebeu, dacă era om muncitor și cu merite, putea să ajungă oricât de sus, putea să ocupe orice funcție înaltă în Stat.

Această situație politică și socială a adus deocamdată liniște între cetăteni. Plebeii uitară pentru câtva timp nevoie

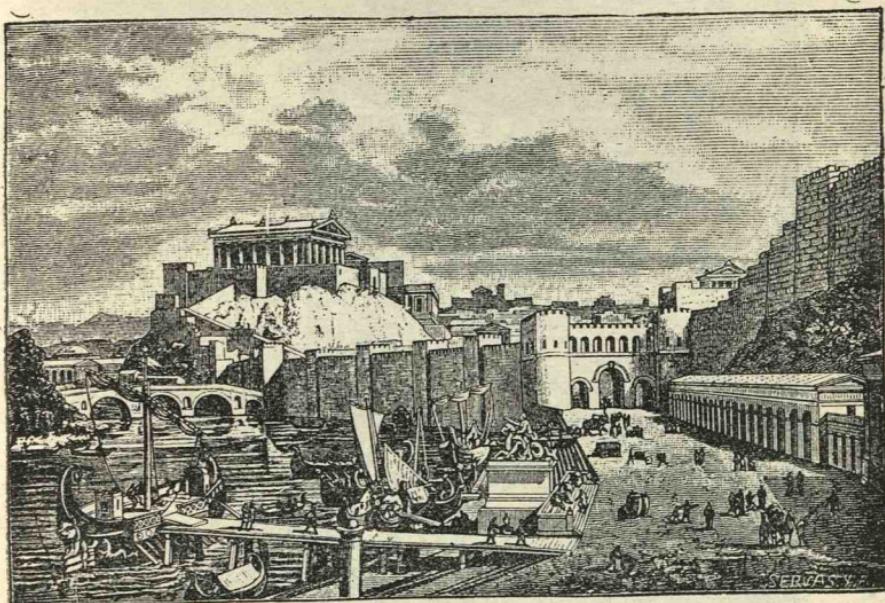

Fig. 61. Roma, cu *Capitoliul*, în timpul Republiei (Reconstituire de Prof. Bühlmann).

lor materiale; și, uniți cu patricienii, însuflareți cu toții, dela mare până la mic, de iubirea și mândria patriei lor, purtără cu bărbătie, și mai totdeauna cu izbândă, răsboiu cu popoarele din Italia, precum și cu cele din afară din Italia, susținându-le rând pe rând.

Comițiile tribute și forul. — Tribunii luaseră obiceiul de a adună pe plebei în o piață frumoasă, numită *forum*, spre a lua hotărâri în timpul luptelor cu patricienii. Aceste adunări populare se organizară cu timpul și se numiră *comiții tribute*, adică pe triburi; hotărârile lor, numite *plebiscite*, priviau la

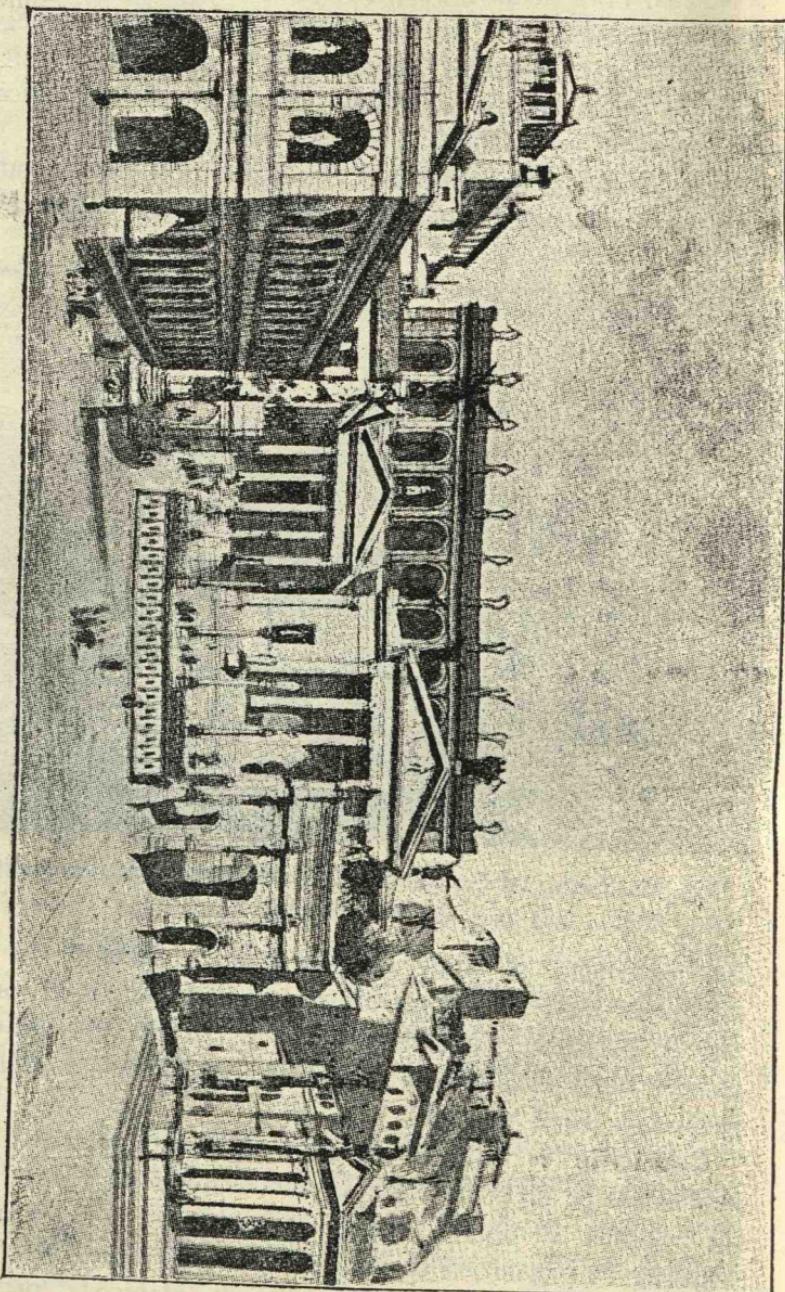

Fig. 62. Forul Roman (Reconstituire).

La mijloc în fund: Tabularium (Arhivele statului)

Mai jos: Tempul lui Vespasian și

Jupiter pe capitoliu.

Jos: Cetățuie.

Jos: Rostra (Tribuna oratorilor).

Jos: Arcul de triumf al lui Septimius Sever și Basilica Amilia.

început numai pe plebei, dar mai târziu și pe patricieni.

Comitiile tribute formau adunarea poporului, deosebindu-se

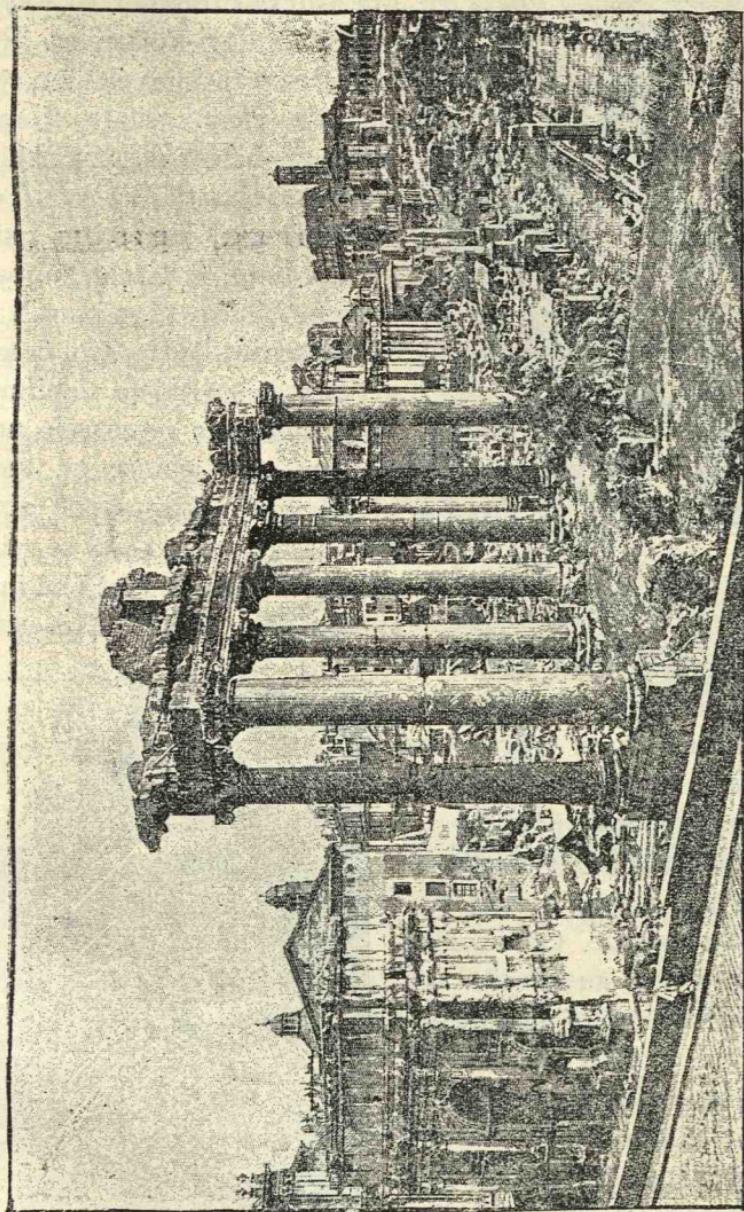

Fig. 63. *Forum*, în ruine. În față: templul lui Saturn. În fund, la dreapta: Coliseul.

astfel de comitiile *centuriate*, sau adunarea armatei, care numea pe funcționarii romani și făcea legile.

Năvălirea Galilor (390). Camillus. — Galii, cari erau a-

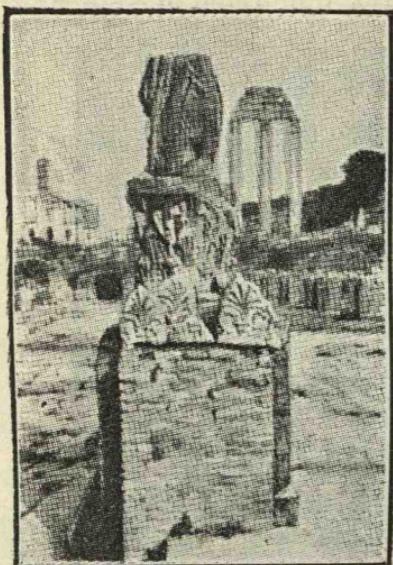

Fig. 64. Din Forum. *Templul lui Castor.*

șezați în Norcul Italiei, năvăliră asupra Etruscilor, iar aceștia cerură ajutor Romanilor. Romanii ieșiră înaintea Galilor, cari înaintau chiar asupra Romei, dar fură bătuți (la râul Allia). Galii înconjurară *Capitoliul*, cetățuia Romei, luptând în zadar s'o iea timp de 7 luni, și poate n'ar fi izbutit să pătrunză în ea niciodată, dacă n'ar fi descoperit un drum tainic și primejdios, luându-se pe urmele unui Roman, care intrase pe acolo în cetate. Folosindu-se de această descoperire, Galii se strecurără în timpul nopții pe furiș și erau gata să tabere fără veste

pe Romani în toiul somnului, când niște gâște, simțind sgo-motul, începură să gâgâne tare și deșteptără pe Romani, cari ieșiră la luptă și goniră pe vrăjmași din cetate. Dar aceștia rămânând în preajma Romei, primejdia nu încetase. Galii auzind că în țara lor au năvălit alte popoare, se învoiră să părăsească Roma, dacă li s'o da o sumă de bani destul de însemnată. Pe când Romanii cântăreau bani ceruți de Gali, căpetenia acestora aruncă în balanță și sabia lui, ca să se mai pună bani și cât trage dânsa, stri-

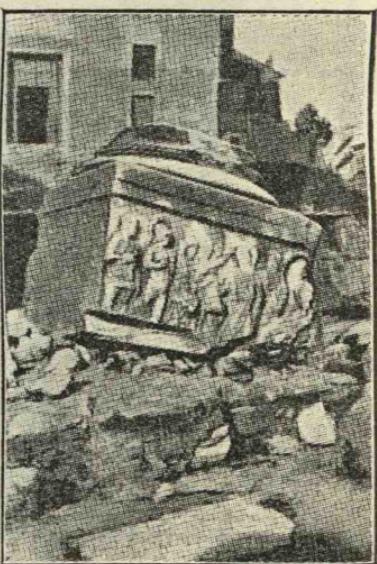

Fig. 65. Din Forum. O bază de coloană.

gând cu îndrăzneală Romanilor uimiți: Vai de cei învinși! (*Vae victis!*). În acel minut de unire a Romei intră în cetate, cu ajutor dela vecini, un vestit general roman, *Camillus*, care bate și gonește de tot pe Gali.

Galii pustiiseră, prădaseră, arseseră aproape tot ce întâlniseră în cale, și Roma avea înfățișarea unui oraș distrus. De aceea Romanilor le veni gândul să-l părăsească de tot și să se mute la Veii, care căzuse sub stăpânirea lor.

Camillus însă avu destulă autoritate ca să-i opreasă. De aceea i s'a dat numele de *al doilea întemeietor al Romei*.

Insemnatatea lui Camillus este mare și pentru că a organizat *armata romană*, punând-o în stare să lupte de aci înainte cu izbândă și mai mare și să întindă stăpânirea Romei peste întreaga Italie, și mai departe. O dispoziție principală a lui a fost că soldații să nu mai meargă la luptă pe cheltuiala lor proprie, ci pe cheltuiala statului, atât pentru hrană cât și pentru arme. Cu modul acesta ostașul putea să stea gata de luptă oricând și mereu: armată deveni永久 permanentă. Schimbă și armele: în locul săbiei scurte cu două tăișuri, Camillus dăde ostașilor o lance lungă de 2 metri.

Fig. 65. Un Gal, din cavalerie.

CUCERIREA ITALIEI

Războaiele cu Latinii și cu Samnitii.

Impăcarea dintre cele două clase sociale, patricieni și plebei, egalizarea lor politică și socială, armonia și unitatea su-

fletească ce se născuse din dreptatea asigurată prin legi scrise, iar pe de altă parte noua organizare și îmbunătățire a oștirii romane dată de Camillus au întărit puterile statului roman. Pooparele ce locuiau Italia, și cari mai rămăseseră libere, căzură unul după altul sub stăpânirea Romanilor.

Războiul cu Latinii. — Latinii fuseseră încă mai de mult bătuți și supuși de Romani, și trăiau de atunci uniți cu aceștia, luau parte cu dânsii la războae, se înarmau ca și dânsii, ba se credeau chiar că fac parte din statul roman, căci pretindeau să se aleagă și dintre ei senatori și funcționari în statul roman; și poate că Romanii le-ar fi împlinit dorința, dar ei cereau ca jumătate din numărul senatorilor și funcționarilor să fie Latini și jumătate Romani. Si fiindcă Romanii nu au primit să fie egali cu supușii lor, s'a născut războiul cu Latinii. Armata romană, comandată de doi consuli, *Manlius Torquatus* și *Decius Mus*, învinse pe Latinii la Vezuv, prin jertfa de viteaz a lui *Decius Mus*. Se zice, că înainte de a se începe bătălia, amândoi consulii visară acelaș vis: că acea armată va învinge, a cărei căpetenie va murî în luptă. Si acum rămânează să se decidă: care din ei doi să aibă gloria de a murî pentru triumful patriei? Fiecare ar fi vrut căci amândoi erau viteji. S'au învoit ca acela să se jertfească, a cărui parte de armată se va părea că de puțin că se cleatenă în fata vrăjmașului în timpul luptei. Când Decius văzù în toiul luptei că partea de armată comandată de el parcă începe a se da îndărât, ieși din rânduri și se aruncă hotărât în mijlocul vrăjmașilor, cari tăărâră cu lăncile pe el și îl străpunseră. Dar exemplul lui îmbărbătă armata romană, care biruì pe Latinii. De atunci aceștia rămaseră cu desăvârsire supuși Romanilor.

Războale cu Samniții. — Cu Samniții, cari trăiau în o parte destul de întinsă a Italiei de mijloc și de sud, și erau și numeroși și voinici, Romanii au avut mai multe războae îndelungate.

Întâiul războiu. — Campanii, fiind în luptă cu Samniții, cerură ajutor dela Romani. Aceștia le deteră ajutor și astfel începù *întâiul război cu Samniții*, care se sfârși rău pentru Romani.

Samniții bătură groaznic pe Romani, ba încă îi umiliră amarnic, făcându-i să treacă pe toți prinșii pe sub niște furci, numite «furci Caudine», după locul (*Caudiu*), unde s'a petrecut această scenă, de care Romani își aduceau aminte totodată cu rușine.

Al doilea război.—Romanii erau hotărâți și-si răzbune. Samniții, din partea lor, pricepând îndărjirea și cunoscând curajul Romanilor, căutară aliați sau tovarăși de luptă și cerură ajutor dela Etrusci și dela Sabini; dar Romanii nu le deteră pas să se unească. Cum au simțit de această alianță, se repedă și bat și pe Sabini și pe Etrusci; apoi se îndreptează și în contra Samniților, îi bat și pe ei, îi silesc să încheie pace și le ia mai multe pământuri.

Al treilea război.—Dar nici Samniții nu se lăsară. Ei se unesc, după aceia, nu numai cu *Etruscii*, dar și cu *Galii* dela Nord și cu *Lucanii* dela Sud. Romanii trimit atunci o parte din armată spre Nord, care întâmpină și învinge pe Etrusci și pe Gali, apoi bat groaznic încă odată pe Samniți la *Sentin* și silesc pe toate aceste popoare să se supună Romei. Astfel până la anul 295, toată Italia de mijloc ajunsese sub stăpânirea Romanilor.

Războiul cu Tarentul și cu Pyrrhus regele Epirului. Unul dintre cei mai ișteți și mai viteji căpitani ai timpului era *Pir*, (*Pyrrhus*) regele Epirului. Idealul lui era să-si facă o împărație mare și să-si întindă domnia mai ales în apus, spre partea Italiei. Tocmai atunci se ivi o neînțelegere între *Tarent* și Romanii, cari ajunseră acum vecini.

Tarentinii erau buni negustori, dar nu se pricepeau în ale războiului. Ei chemară deci în ajutorul lor pe regele Epirului, care primi bucuros invitațiunea, căci tocmai i se da pirile să-si întinză stăpânirea în părțile locului. *Pir* (*Pyrrhus*) veni cu o groază de armată și aduse și elefanți, ca să-i puie înaintea ostirii și să sperie pe dușmani. Intre armata lui și a Romanilor se dederă *trei* ciocniri înfricoșătoare. Ce e drept, în cele două dintâi a învins *Pyrrhus*; dar chiar după întâia victorie, (la Heraclia) câștigată mai ales cu ajutorul elefanților, cu cari soldații Romani nu erau obișnuiți, *Pyrrhus*, văzând că are de a face cu niște du-

șmani viteji și pricepuți la războae, ar fi zis «Dacă aș avea eu soldați ca Romanii, aș supune lininea întreagă.»

Avea și dreptate să zică așa Pyrrhus, pentru că armata lui era compusă din lefegii sau *mercenari*, oameni din toate părțile și de tot soiul, luați cu plată, cari mergeau la luptă pentru bani și pentru câștig, cum ar merge un muncitor plătit cu ziua ca să cosească ori să treere grâul altuia; pe când Romanii erau toți cetăteni, mânați la luptă de iubirea de țară și de dorul de glorie, împinsă de îmboldirea eroismului lor bărbătesc și mareș; ei se luptau ca să-și apere moșia și renumele patriei. Și de aceia nu se oboseau de nevoi și nu se descurajau de o înfrângere trecătoare. Chiar dacă erau învinși odată, de două ori, tot nu se lăsau și duceau războiul mai departe, până răpuneau în sfârșit pe vrăjmaș.

Pyrrhus, om cunoscător în ale răsboiului, cum a văzut pe Romani, a înțeles cu ce fel de oameni are a face; și, cutoate ca i-a bătut, trimise pe amicul său *Kineas* la Roma ca să încheie pace cu dânsii. *Kineas* era un om deștept și bun de gură; și cu elocința lui era cât pe aci să facă pe senatul Roman a încheiat pace, când apărut de odată un bătrân orb, senatorul *Apicius Claudiu*, (*Appius Claudius Caecus*), care nimai putea să umble de bătrânețe și era dus într'un fel de pat, numit *lectică*. *Apicius Claudiu* vorbi cu mult foc senatului și-l convinse că nu trebuie să facă pace cu un vrăjmaș, câtă vreme acel vrășmaș se află pe pământul Italiei. *Kineas* se întoarse deci fără rezultat la Pir dar fermecat de măreția statului Roman. Intre altele, el spunea lui Pir: «Cetatea mi s'a părut ca un templu, iar senatul ca o adunare de regi».

Nu trecu mult după aceea și Romanii trimeseră la Pir pe *Fabriciu*, un om sărac dar foarte respectat, ca să ceară prizonerii. Pir, voind să tragă pe *Fabriciu* în partea sa și știindu-l sărac, îi oferi bani. *Fabriciu* refuză, oricât i se dete. Atunci Pir voia să-l însăşimânte. Pe când vorbia cu el, trase o perdea și de odată *Fabriciu* se văzut în fața unui elefant uriaș. Demnul Roman își ținut firea și zise zâmbind lui Pir: «Nici aurul tău de ieri, nici elefantul tău de azi, nu mă fac să-mi vând patria.»

In curând îi venî și lui Fabriciu bine, să arate lui Pir ce va să zică a fi om de omenie, și îi dete o lecție cum trebuie să se poarte cineva chiar cu vrăjmașii săi. Doctorul lui Pir trimisă lui Fabriciu o scrisoare, în care îi spunea că, dacă Romanii îi vor da o răsplătă mare, el va otrăvi pe Pir. Fabriciu înaintă scrisoarea direct lui Pir. Această simțindu-se bătut de mărinimia lui Fabriciu, esclamă : «Mai ușor ai putea să întorci soarele din calea sa, decât pe Fabriciu din calea virtuții !»

In a doua ciocnire la Asculum cu Romanii învinse tot Pir; dar după luptă se zice că Pir ar fi zis : «Încă o victorie ca aceasta și sunt perdit !» De acea profită de prilejul că *Sicilenii*, cari se băteau cu *Cartaginesii*, îl chiemau în ajutor și părăsește Italia. După ce termină însă în Sicilia, se întoarce din nou în Italia; dar de astă dată e bătut cumplit de Romani la *Benevent* (275) și e nevoie să se întoarcă în țara lui. Astfel căză și *Tarentul*, și prin urmare și Italia de sud, sub stăpânirea Romanilor

Armata romană. Colonii și căi militare.

Victoriile câștigate de Romani până acum și cucerirea Italiei, precum și cuceririle ce vor mai face d'acă încolo, se datoresc, în primul rând, vitejiei soldaților romani și bunei organizări a armatei romane.

Soldatul roman, țaran deprins cu muncile și greutățile câmpului, voinic, pilos și răbdător, mergea la luptă însuflețit de iubirea de patrie, ca să-și apere proprietatea sau «moșia», ba și ca să-și mărească avutul, din prada și pământul vrăjmașilor. De aceea asculta cu sfîrșenie de ordinele superiorilor, era disciplinat, supunându-se ca o mașină la voința comandantului, și urmând cu credință steagul ori unde l-ar fi dus. Așa se legă prin jurământ și își ținea jurământul până la moarte. Ducea la oboseală : mergea peste 40 km. neîntrerupt, cu greutăți mari în spinare, căci, deosebit de arme, purta cu el topor, sapă, lopată ca să lucreze tabăra unde poposiau, precum și merinde pentru dcui săptămâni.

Disciplina era strănică. Orice nesupunere se pedepsia cu moartea. Pentru greșeli mai mici erau bătuți amarnic. Când se întâmplă că o legiune întreagă să fie vinovată, dacă fugă din fața inamicului—se trăgeau soldații ei din zece în zece la sorti, și cel care eșia la sorti era omorât. Celor cari se distingeau în luptă, se dădeau tot felul de răspărăți.

Fig. 67. Soldat roman.

cari voiau să le ieă, știau să fie surprinși pela spate, că nu putea nimenei să se apropie de tabăra și întăriturile lor, împresurate de șanțuri, garduri și de tot felul de piedici. Astfel apărății puteau înaintă treptat, apropiindu-se de cetate și atunci îi spărgeau zidurile, lovindu-le cu drugi mari ce aveau în cap o grămadă de fier turnat în formă de cap de berbec; de aceea și se numia «berbec» instrumentul

moartea. Pentru greșeli mai mici erau bătuți amarnic. Când se întâmplă că o legiune întreagă să fie vinovată, dacă fugă din fața inamicului—se trăgeau soldații ei din zece în zece la sorti, și cel care eșia la sorti era omorât. Celor cari se distingeau în luptă, se dădeau tot felul de răspărăți.

Comandanțul șef al unei armate se chemă *dux* (general). Sub el se aflau comandanții legiunilor. Legiunea era o parte din o armată, și se compunea din cavalerie (300 oameni), infanterie (5-600 oameni) și artillerie. Infanteria se împărtea în zece cohorte (batalioane), unități cari se mișcau întregi la comandă, după trebuință.

Când înconjurau cetățile pe

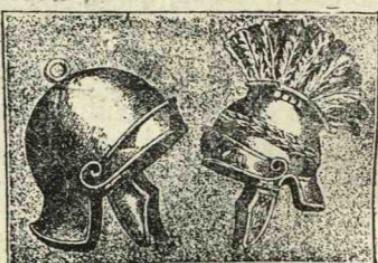

Fig. 68. O cască de legionar roman (în stânga) și una de pretorian (în dreapta).

acesta întrebuințat pentru dărămarea cetăților și care jucă pe atunci rolul tunului de azi.

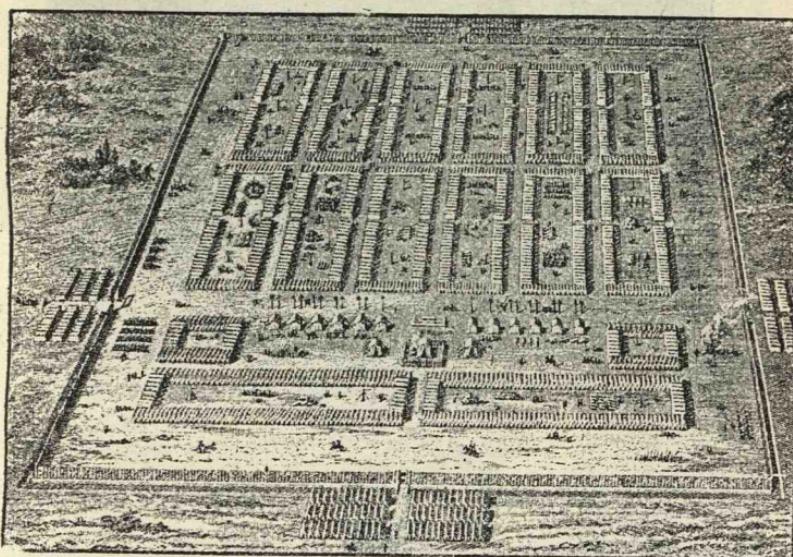

Fig. 69. O tabăra romană.

Colonii și drumuri militare. — Romanii nu știau numai să se bată și să învingă și să-și măreasă țara prin cuceriri. Știau și să păstreze ce au cucerit și să se folosească de biruință. Ca să păstreze ce au câștigat, puneau *colonii* militare în țările învinse: adică niște lagăre de soldați, aduși pentru totdeauna în țara cucerită și așezați acolo cu familiile lor. Colonistii trăiau acolo, muncind pământul, care li se împărțise în lăzuri, dar stând mereu cu arma lângă ei, gata să sară, când supușii voiau să ridice capul, ori când alte popoare străine se încercau să năvălească în ținuturile supuse stăpânirei romane.¹

Țările supuse și coloniile din ele se legau apoi cu centrul

Fig. 70. „Berbecul“.

puterii romane, cu Roma, prin drumuri bine lucrate, drepte

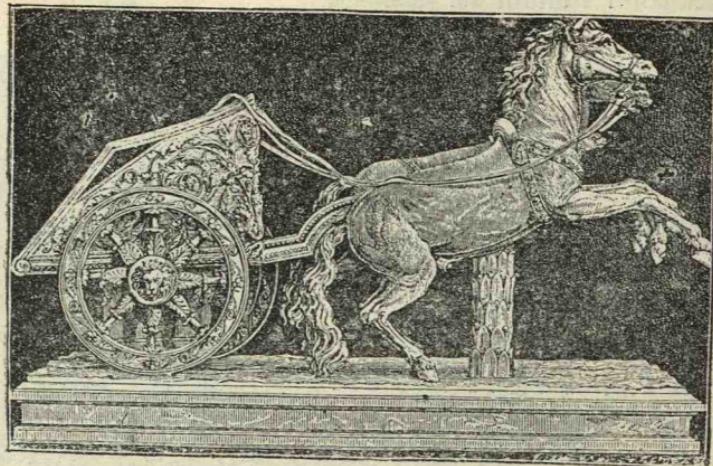

Fig. 71. *Car de triunf.*

și netede, pe cari puteă să se repeadă numai decât armata

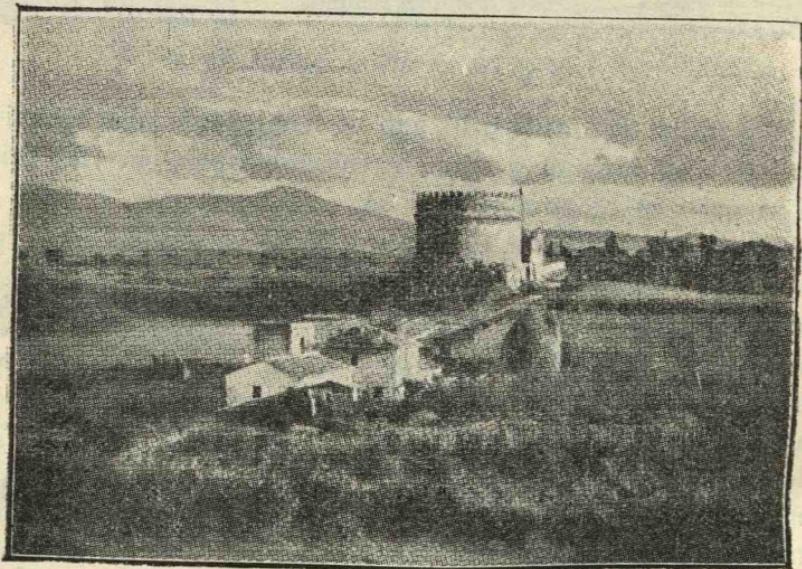

Fig. 72. *Via Appia*, cu mormântul Ceciliei Metella.

romană dela cen'ru, dacă eră nevoie, ca să astâmpere o revoltă
or ca să întâmpine un dușman. Drumurile aceleia militare înpân-

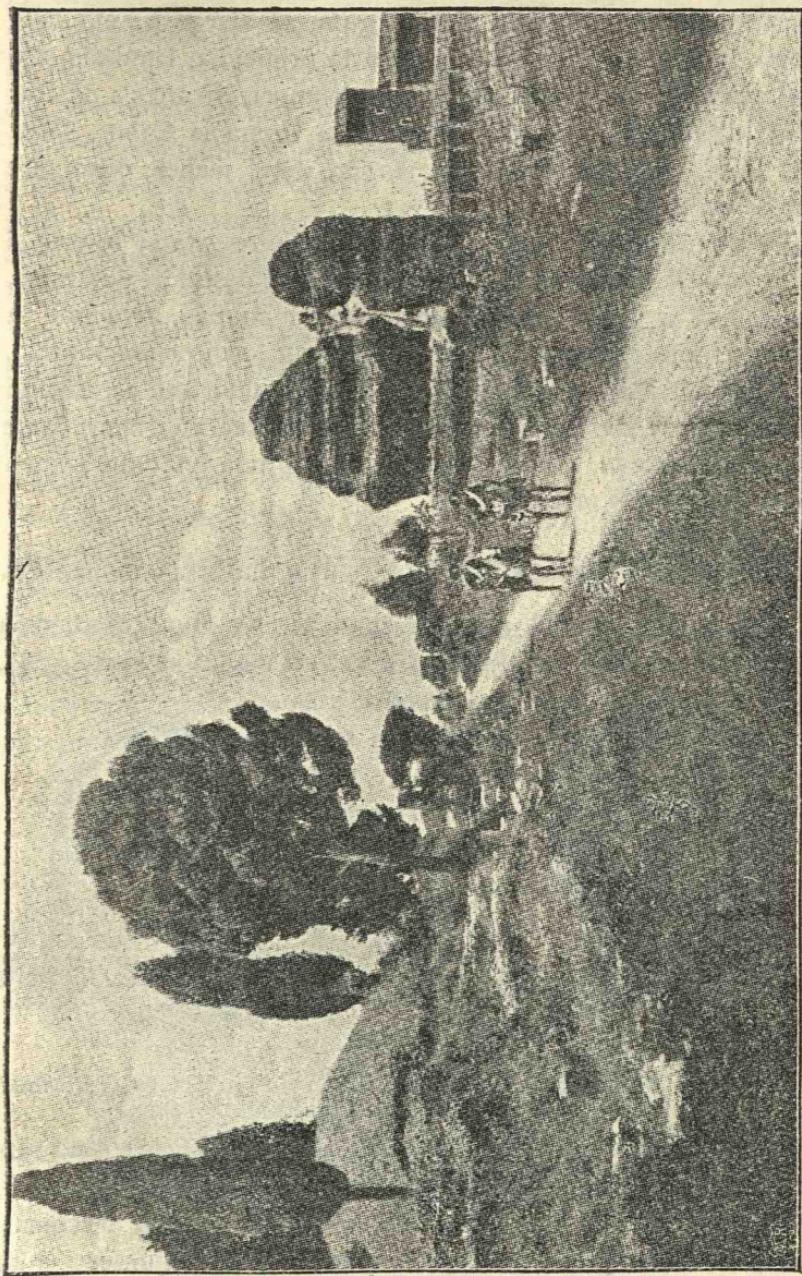

Fig. 73. O parte din *Via Appia* în fină și azi, cu ruine antice de o parte și de alta.

zeau ca firele casei de păianjen, întreaga întindere a stăpânirii romane, ale cărei legiuni steteau gata să alerge pe ele dela Roma în toate părțile, unde se simția primejdia. Unul din cele mai vechi și mai vestite din aceste drumuri, și care s'a păstrat până astăzi, este acela care duceă dela Roma la Capua, făcut 312 în d. Chr. și numit *via Appia*, după numele celui care l'a făcut.

Pe lângă aceste legături materiale dintre statul roman și țările supuse, Romanii întrebuineau și altele destul de puternice, ca să țină legate de dânsii sufletele celor cuceriti. Aduceau în Roma chipurile zeilor, la care se încinau locuitorii acelor țări, și le arătau toată cinstea și slava datorită unor zei, așezându-i chiar în *Panteon*. Asta încântă și împrietenă cu Roma toate popoarele supuse, cari se simțiau în capitala statului roman ca în patria lor proprie.

Vieața privată a Romanilor. Moravurile lor. Cincinatus.

In timpurile de înflorire a statului roman, atunci când, dela începuturi modeste, s'a înălțat treptat, cu muncă și lupte grele,

la puterea de stă-
pânitoare a mul-
tor popoare, viața
privată a Romanilor
era simplă. Ocupația lor era
munca câmpului,
războiul și afacerile statului. Fie-
care cetățean era
agricultur, ostaș și
om politic. Când

Fig. 74. *Cap de Roman*
(se crede a fi al tatălui
lui Traian).

Fig. 75. *Cap de Romană*
(Livia)

războiul băteă la ușă, lăsau plugul și apucau armele; când războiul încetă, lăsau armele și se întorceau la coarnele plugului. Astfel a făcut, în timpurile vechi, unul din cei mai însemnați cetățeni romani, *Cincinatus*, om puternic, care ajunsese chiar dictator.

Puțină vreme găsiai pe un roman stând acasă. Dacă trăia în oraș, îl găsiai mai mult în *forum*, unde luă parte la ședințele senatului, or ascultă discursuri, or asistă la vre-o adunare; sau se duceă în Capitoliu, unde se săvârșiau serviciile mari religioase ale Romei; sau afară din cetate, pe câmpul lui Marte, unde se adună armata; sau se duceă la circ. Cafenele nu se aflau pe vremea aceea. Locuri de întâlnire și de convingere erau băile, cari aveau localuri și instalații splendide, unde Romanii petreceră o bună parte din timp după amiază.

Diminețile erau ocupați cu tot felul de treburi; luau, cum se sculau, o mică gustare (*jentaculum*), pe la 11 prânziau, (*prandium*) puțin, și tocmai pela 3 după prânz luau masa principală, *cina*, sau masa de seară. Cina dură mai multe ore: se mânca mai multe feluri de bucate, de regulă trei. La masă sedeau culcați într'o rână pe paturile aşezate în formă de

Fig. 76. *Roman cu togă*.

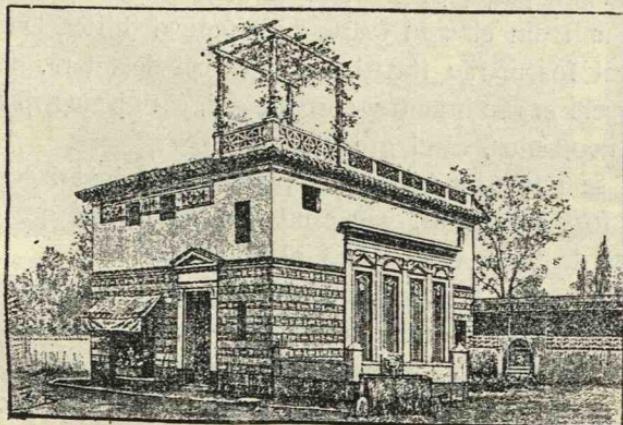

Fig. 77. *O casă română (restaurată)*.

poțcoavă împrejurul mesei. Și mai târziu, când primejdiiile din afară s'au mai împuținat și bogățiile s'au grămadit în cetate, aceste cine se prelungiau tot mai mult și se prefăceau uneori în petreceri sgomotoase, cu muzică și dansuri.

In familie, tatăl era atotputernic. Avea dreptul să facă orice cu copiii lui: să-i vânză, să-i omoare. Nimeni și nimic nu putea să-l opreasca. Pe soție putea să o gonească oricând, fără să-i ceară nimeni nici o socoteală; soția însă nu putea să plece, dacă își simțea viața grea. Așa era la început. Cu timpul, fișește, raporturile s'au umanizat. Putea și femeia să părăsească o căsnicie nenorocită. De altfel, soții romane au ajuns să se bucure de mai multă considerație decât femeia la Greci. *Matrona* însotia pe bărbatul său și în viață din afară de casă, la sărbători, petreceri publice. In casă avea grija creșterii copiilor, până când aceștia ajungeau în vîrstă de a fi duși la școală.

In școli copiii învățau să scrie, să citească și să calculeze; apoi, li se da o învățătură mai înaltă literară și juridică: adică îi faceau să cunoască ce au scris poeții și prozatorii de seamă ai patriei și legile celor XII table, de cari aveau nevoie orice Roman, ocupat cu trebile publice.

De familie se țineau și *robii*. La Romani erau foarte mulți: numai în Roma se găseau la un moment dat vreo 900 de mii. Se cumpărau din piață, ca o marfă și erau puși la tot felul de lucrări; unii din ei erau foarte pricepuți și dibaci. Dar erau în general foarte rău tratați, mai ales cei dela țară. Puși la munci grele și rău hrăniți și aproape goi, erau pedepsiti în mod crud și neomenos, când greșiau.

Robii se puteau eliberă, dacă plăteau stăpânului costul cu care au fost cumpărați, sau când un stăpân mai de omenie îi eliberă de bună voie și fără plată.

Inmormântările la Romani se făceau cu mare pompă. Când mortul era mai de seamă, deosebit de sunetul trâmbițelor, de cântecul flautelor și plânsetele bocitoarelor, cari mergeau înainte, urmă după el, pe lângă rudele în viață, un sir de icoane ale strămoșilor; convoiul se opriea în *forum*, unde se ținea un discurs; apoi cadavul era ars, și cenușa lui, adunată

în o urnă, se depunea în mormânt, care adesea era un monument mare, potrivit cu mijloacele și situația familiei mortului. Sufletele răpoșătilor, trecând din lumea aceasta în celaltă, se prefăceau în zei, și familiile lor aveau grijă să se închine lor, după regulile cultului religios.

Religia la Romani. — Religia jucă un rol însemnat, și de fie-

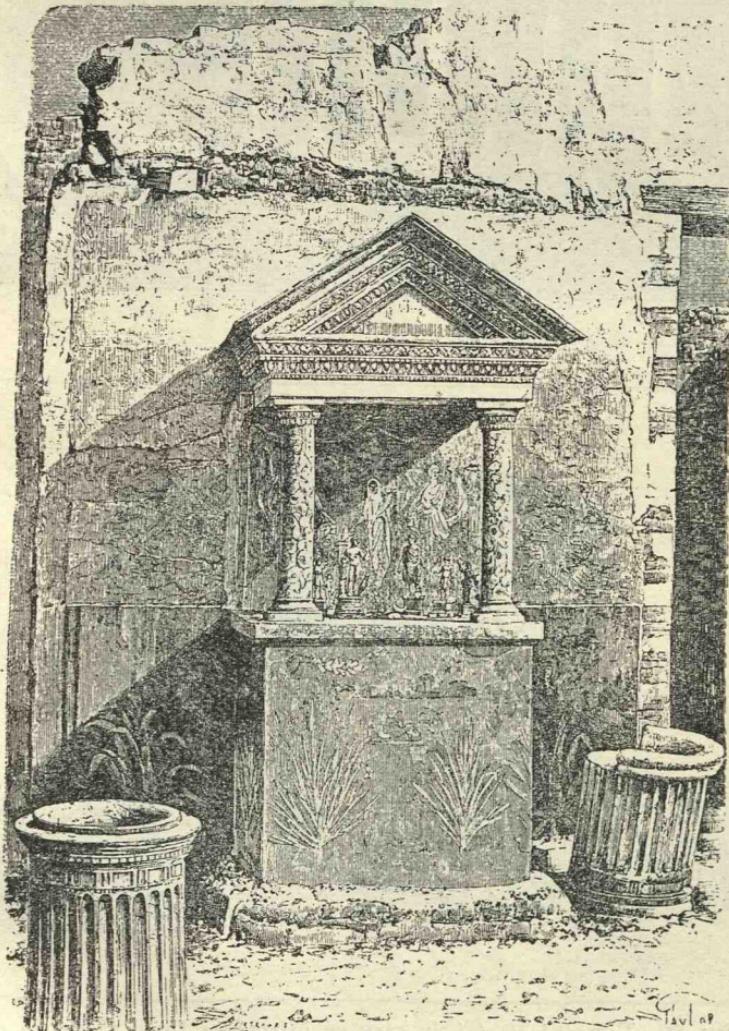

Fig. 78. Un altar particular al unei familii. Se văd statuetele de zei și de Peneți.

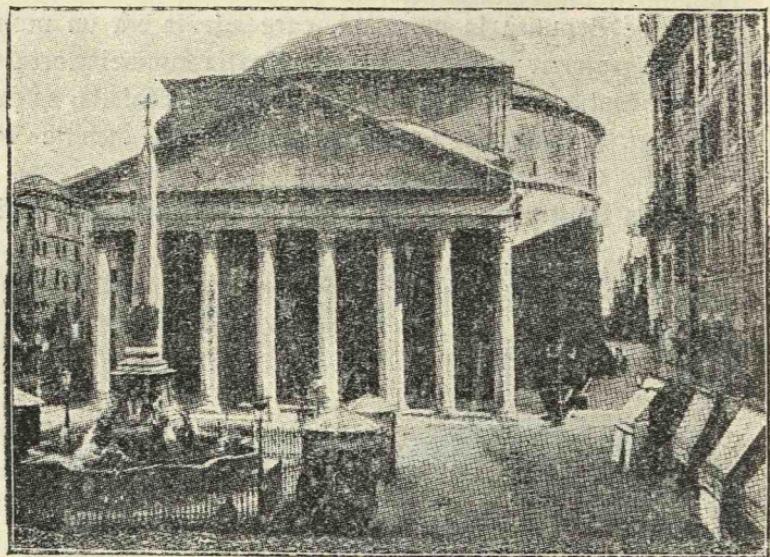

Fig. 79. Panteonul.

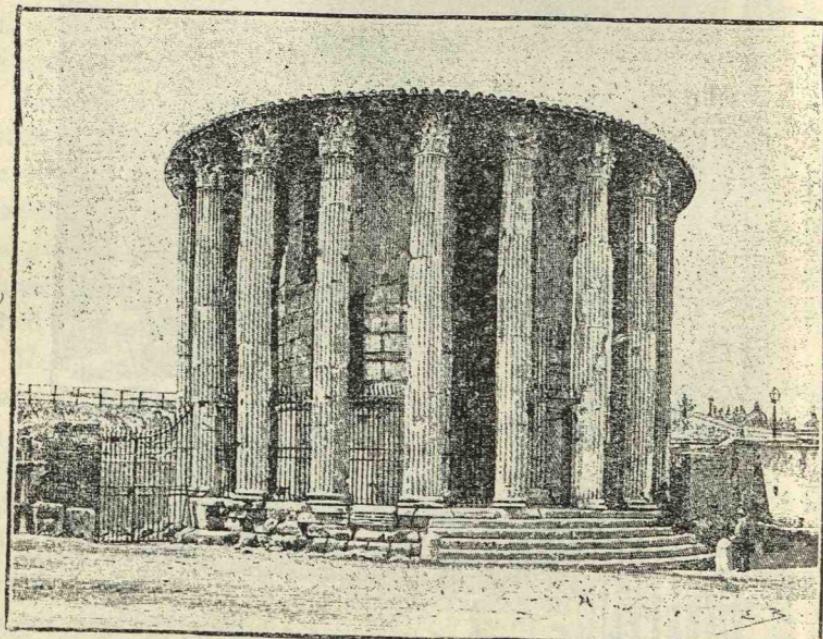

Fig. 80. Templul Vestei, în care se întreținea focul sacru de către cele șase Vestale, pretesele zeiței.

care clipă în viața Romanilor. Pe lângă religia comună și Zeii mari la cari se închinau toți Romanii, fiecare familie își avea zeii săi particulari, la cari se închinau numai membrii acelei familii. Aceștia erau sufletele strămoșilor, prefăcuți în zei numiți *Lari* și înfățișați prin statuete așezate pe altarul casei, și numite *Penati*.

Cei mai mari zei, la cari se închinau toți Romanii, erau *Jupiter*, zeul cerului (*Zevs* al Grecilor); *Junona*, zeița luminii (*Hera* la Greci); și *Minerva*, zeița înțelepciunii (*Atena* la Greci). Aceștia aveau chipurile lor în statui așezate într'un templu mare din Capitoliu: templul lui Jupiter. Deosebit de aceștia, alți zei însemnați erau *Marte*, al războiului; *Neptun*, al mării; *Vesta*, zeița focului sfânt; și alții, cari se aflau și la Greci, cu alt nume. La Romani găsim

însă și mai mulți zei decât la Greci și unii având puteri ce le folosiau în special Romanilor, în viața lor de agricultori.

Ca să îmbuneze pe zei, trebuia să li se aducă jertfe de animale; și fiindcă nu toate animalele plăceau la fel tuturor zeilor, trebuia să se știe ce fel de jertfă să se aducă anume cutărui zeu, și în ce chip să i se aducă. — Regulele cultului erau astfel aşa de multe și de complicate, încât numai cei cari se ocupau în special cu ele, adică preoții, le știau. Lor trebuia să se adreseze deci Romanii în astfel de cazuri. De aceea importanța preoților ajunsese mare. Cel mai însemnat dintre preoți era *Marele Pontifice*. El alegea pe cele șase

Fig. 82. Augur.

Fig. 81. Una din cele șase vestale.

vestale, preotese, cari întrețineau focul sfânt, luându-le dintr-o fetele dela 6-10 ani ale celor mai bune familii romane. Pomenirile se ocupau și cu facerea calendarului.

O categorie de preoți, cari aveau multă cătare, erau aceia cari se credeau că pot cunoaște voința zeilor după anumite semne. *Augurii* preziceau viitorul după zborul păsărilor; *haruspicii* după măruntaele animalelor sacrificiate zeilor. Si unii și alții se mai luau și după semne făcute în starea cerului.

RĂZBOAIELE PUNICE.

Cartagena.—Cartagena, o colonie feniciană de pe malul Mării Mediterane, în Africa, era, ca și țara de origine, ca și Fenicia, o țară de negustori vestiți, și statul cartaginez avea mari interese comerciale în lume. După ce se întinsese, supunând de jur împrejur cetățile de pe țărmul Africei, dela Cirene până la Gibraltar, Cartaginezii își îndreptară ochii cu lăcomie către insulele din Marea Mediterană, și mai ales către Sicilia, cu orașele bogate, și căută în toate chipurile să-și întinză stăpânirea acolo.

In curând li se prezintă o ocazie pentru aceasta, fiind chemați de *Siracuza*.

Siracuza era cel mai înflorit oraș din Sicilia, locuit de Greci, negustori ca și Cartaginezii. Siracuzanii erau supărați de un popor, tot din Sicilia, numit *Mamertinii*, niște hoți de mare sau pirați, cari nu-i lăsau în pace să-și vază de negoț. De aceea merseră cu armata în contra lor și îi bătură. Atunci Mamertinii cerură ajutor dela Romani. Siracuzanii, pe de altă parte, cer și ei ajutor dela Cartaginezi. Si astfel vin față în față cele două popoare : Romanii și Cartaginezii, (numiți de Romani *Poeni*) fără să fi fost nicio pricină de ceartă sau de neînțelegeri între ei. A fost greu până să a început lupta, că d'aci încolo păreă că n'o să se mai isprăvească. Pe de o parte ambiția, pe de alta lăcomia, căci și unii și alții voiau să pună mâna pe Sicilia, i-a făcut de s'a răsboit peste o sută de ani.

Primul răsboiu punic.—*Duiliu și Regulus*.—Romanii erau tari în lupta pe uscat ; Cartaginezii știau meșteșugul luptelor

pe apă. Toată şiretenia Romanilor a fost: cum să facă să se bată cu Cartaginezii pe apă, ca şi cum s-ar bate pe uscat. Minunea asta o realizără în chipul următor: Işi făcură şi ei în grabă corăbii, că nu prea aveau până acum, şi născociră nişte scânduri cu căngi, pe cari le luară cu ei în corăbii. Cum se apropiau de o corabie cartagineză, aruncau pe ea cârligul dela scândură; cârligul se prindea de corabia vrăjmaşului, iar scândura se aşeză numai bine, ca un pod, în cât Romanii, puteau să treacă pe ea din corabia lor în aceea a Cartaginezilor şi să-i bată ca şi când ar fi fost pe uscat, nu pe apă. În chipul acesta Romanii, conduşi de *Duiliu*, câştigără întâia lor victorie pe apă. De bucurie, ei făcură lui Duiliu, la întoarcerea în Roma o primire triumfală, cum nu se mai văzuse până atunci.

Indulcindu-se la lupte pe apă, Romanilor le venî gust să meargă cu flota pe mare până în Africa şi să bată pe Cartaginezi chiar în țara lor. Conduşi de *Regul*, ei învinseră într-o bătălie navală pe Cartaginezi; dar nu se mulţumiră cu atât, şi pătrunseră chiar în Africa, îndreptându-se către Cartagina. Acolo însă nu le merse bine. Cartaginezii, ajutaţi de Spartani (din sudul Greciei), ii bătură şi prinseră chiar pe *Regul*.

De şi învingători acum în urmă, Cartaginezii ar fi vrut însă mai bine pace cu romanii. De aceia, se zice, că ar fi trimis la Roma chiar pe *Regul*, punându-l mai întâi să jure, că se va întoarce îndărăt şi promițându-i că, dacă va isbuti să înduplece pe Romani a închieză pace, ei îi vor da libertatea.

Regul merse la Roma, dar singur sfătuì pe Romani să continue războiul, căci în cele din urmă vor învinge pe duşmani; apoi plecă să se întoarcă înapoi la Cartaginea, după cum promisese. Toată lumea, amicii, rudele, îl rugau să nu se dea singur în mâinile vrăjmaşilor. *Regul* nu stete de loc la îndoială şi se ţinu de vorbă, cu toate că ştiu foarte bine cel aşteptă la întoarcere. Cartaginezii, văzându-l că se întoarce fără nici o ispravă, se zice, că i-ar fi tăiat pieoapele şi l-ar fi pus să stea cu ochii în soare, până a murit.

Romanii, înfuriaţi şi mai tare de pierderea suferită în Africa, contribuiră cu toţii, sărac şi bogat, care cu ce putu, şi con-

struiră o flotă nouă, care merse de bătu aşă de grozav pe Cartaginezi (la insulele *Egatice*), încât aceştia se lăsară de război, părăsiră Sicilia în voia Romanilor și le plătiră o sumă de bani, ca despăgubire pentru cheltuelile războiului.

Astfel se sfârși întâiul război Punic. Din el Romanii se aleseră cu Sicilia, care a fost, prin urmare, cea dintâi *provincie romană*, adică cea dintâi țară supusă și cârmuită de Romani, *afară din Italia*.

Al doilea război punic. — *Anibal. Fabius Maximus Cunctator.* — Cartinezii

încheiaseră pace numai de mare nevoie, dar cu gândul să-și răzbune, când le-o veni bine. Mai ales nu puteau suferi rușinea că Romanii au venit de î-a bătut chiar în Africa, în țara lor. Ar fi voit să meargă și ei odată în Italia și să bată pe Romani în ținuturile acestora.

Gândul acesta al Cartinezilor îl împlini *Anibal*, unul din cei mai mari războinici ai antichității, tot aşă de mare cum a fost Pyrrhus al Epirului, Alexandru cel Mare al Macedoniei și mai

târziu Cesar al Romanilor. Anibal, comandantul cartinez, se află în Spania, unde cucerise mai multe orașe și locuri, supuindu-le patriei sale. Intre acele orașe era unul, care se pusese sub protecția Romanilor. Anibal nici n'a vrut să știe de protecția Romanilor, și l-a luat și pe acela. Asta a supărat pe Romani; și de aci încolo iar s'a rupt pacea dintre ei și Cartinezii.

Anibal, cum se află în Spania, făcù planul uriaș să treacă Pirineii, și, pela sudul Galiei, să înainteze spre Italia, să treacă apoi Alpii și să răscoale în contra Romanilor pe toate popoarele Italiei de nord și de mijloc, apoi să meargă a înconjură și a supune chiar Roma. În adevăr, el trecu, dar cu mari greutăți, peste Alpi, munți foarte înalți; și, când ajunse, din vârfurile înghețate ale munților, jos în ses, jumătate din ar-

Fig. 83. Anibal.

mata lui și perise Cu toate acestea înaintă mai departe curajos. Romanii trimiseră trei armate una după alta în întâmpinarea lui, și el pe căte trele le nimicî, rând pe rând. Roma speriată numî *dictator* pe *Fabius Maximus* și-l trimise înaintea lui Anibal. Fabius luă altă tactică cu Anibal. El nu merse furios în contra lui, să-l distrugă într'o bătălie mare și desperată. Din contră, voiă numai să-l împedice de a înaintă mai departe spre Roma; voiă numai să-l hărțuiască pe apucatele și câte puțin, și să-l tăărăgănească aşă, până i s'or împuțină și soldații și banii; căci Anibal, fiind aşă departe de patria lui, cu greu ar mai fi putut cere și căpătă altă armată și alte ajutoare, și astfel s'ar fi stins cu încetul în mijlocul unei țări străine. Dar cetătenilor din Roma nu le plăcea tactica asta a lui Fabius, pe care îl porecliră *Cunctator*, adică «întârzietorul». Ei erau nerăbdători să se vază odată scăpați de pacostea de Anibal. De aceea trimiseră alți comandanți cu o mare ostire, ca să dea odată o bătălie decizivă și să desfințeze în sfârșit pe Anibal. Dar socoteala lor a fost greșită, că în loc să desfințeze ei pe Anibal, armata lor a fost sfărâmată în mod îngrozitor de Anibal la *Cane*, în Apulia. Se zice că dela Romani au căzut în luptă peste 60.000 oameni, adică atâtia căti avuseseră Anibal când a plecat din Spania. Cartaginezii au cules după câmpul de război mai multe banițe de inele de prin degetele militariilor romani bogăți.

Impresia produsă asupra Romanilor de această infrângere a fost sfâșietoare. Frica înghețase înimele. Din minut în minut se aștepta ca groaznicul vrăjmaș să intre în cetate. Când aduceă vre-unul vestea că «Anibal e la porțile orașului», toți se și credeau morți pe jumătate. Cuvintele acestea *Anibal ante portas* (adică «Anibal înaintea porților orașului») au rămas multă vreme la Romani cuvinte de spaimă, cum au rămas la noi «vin Turcii, or Tătariei», iar la vecinii noștrii Unguri «vin Moții!» (adică Români din munții Transilvaniei).

Cu toate acestea, Anibal nu îndrăsnî să meargă și asupra Romei. Nu era sigur de izbândă. I se împuținase și lui oastea Abia avea vre-o 25 mii de oameni, când se coborâse din munți

Alpi. În atâtaie bătălie mai perduse și el ostași; apoi acum în urmă, la Cane, dacă au căzut 60.000 numai dela Romanii, negreșit că și dela el trebuie să fi căzut câteva mii.

De aceea, tocmai când se apropiase de ținta lui, a trebuit să se opreasă și, în loc să se îndrepteze spre Roma, o luă în jos spre Capua, în Campania, așteptând să-i vină mai întâi ajutor de oști și de bani din țară.

In vremea asta, cele ce se petreceau la Roma îți umpleau inima și de milă, dar și de respect și de admirație. Toată lumea era în doliu. Dar spre a se pune capăt jălaniilor și a se putea gândi mai liniștiți la mijloace de apărare și de luptă, senatul poruncise să se împuțineze zilele de doliu, și să nu se mai adune lumea în piețe. Iar spre a se împedică alarmarea cetătenilor cu știri neplăcute, se așezase la porțile orașului niște ostași, cu ordin de a anunța pe cei ce intrau în Roma că nu e voe să se răspândească vești triste în cetate. Apoi toți se înarmară, chiar băieți de 17 ani și chiar robii, cari nu mai luaseră niciodată parte la războiu. Astfel că Romanii devină din nou gata de luptă.

Dar tocmai atunci Anibal stă mai rău. Din țară nu-i venia nici un ajutor. Acolo ajunse la cîrma statului un partid, care persecută pe partidul din care făcea parte Anibal. Comandanțul cartaginez, văzându-se părăsit de patria sa, ceru ajutor dela ștrăini, și anume dela Siracuzani, dela Regele Macedoniei, chiar dela Regele Siriei, și trimise știre și fratelui său din Spania că e în mare nevoie. Regele Siriei ar fi vrut să vină, dar nu putu, căci Romanii, ca să-l împedice, i-au făcut de lucru în țara lui, răsculând niște provincii de pe acolo. Regele Macedoniei veni, tot pe drumul croit de Anibal, dar și el fătu.

Rămăsesese Siracusa. Romanii o înconjură, dar nu putură să ieă decât cu mare greutate, pentru că pe timpul aceia trăia în Siracusa învățatul Arhimede, care născociă fel de fel de mijloace istețe, spre a face rău flotei romane, fără nici o bătaie. Anume, el a inventat niște pârghii lungi, cu cărlige la

capăt; când se apropiă vre-o corabie de cetate, numai se ridică pârghia, apoi se lăsă ca din cer, înhăță corabia, o ridică în sus și apoi o trântă din înălțime cu aşa putere, încât corabia se făcea țăndări. N'a fos destul atât. Arhimede a mai inventat niște oglinzi, cari strângeau și îndreptau razele soarelui pe pânza corăbiilor romane; astfel că, din chiar senin, corăbiile se aprindeau și ardeau, de se miră și Romanii ce să fie asta.

Cu toate acestea, Romanii tot învinseră și intrară în cetate. Se zice că Arhimede era aşa de ocupat cu știința și aşa de cufundat în gânduri, că nici nu știa de intrarea vrăjmașilor în oraș, și se trudea cu mintea ca să dezlege, pe nisip, o problemă de geometrie. Un soldat roman, trecând pe acolo, și călcând peste liniile lui de pe nisip, Arhimede, supărat, îi strigă: «Nu călcă peste circumferințele mele!» Soldatul, necunoscând cu cine are afacă, îl ucise, cu toate că era ordin dela comandantul lor să nu omoare nimeni pe marele învățat și matematic siracuzan.

Anibal, rămas singur, fără ajutor, se retrase în Bruțiu și aștepta acolo împrejurări mai favorabile. Dar, după cât-va timp, i se aduse o veste grozavă. Flota romană ajunsese în Africa și cetatea Cartagina era înconjurată. Comandantul roman, care făcuse aceasta, se numiă, *Scipion*.

Scipion Africanul.—Scipion fusese până atunci în Spania, unde trecuse mai de mult, ca să ia cetățile supuse de Cartaginezi. Venindu-i bine și unindu-se cu regele Numidiei, se hotărî să atace și el pe Cartaginezi chiar în Cartagina, după cum Anibal atacase pe Romani chiar în Italia.

Acum se schimbase rolul. Cartaginezii, cu inima înghețată de frică, chemară pe Anibal din Italia. Anibal plecă în grabă,

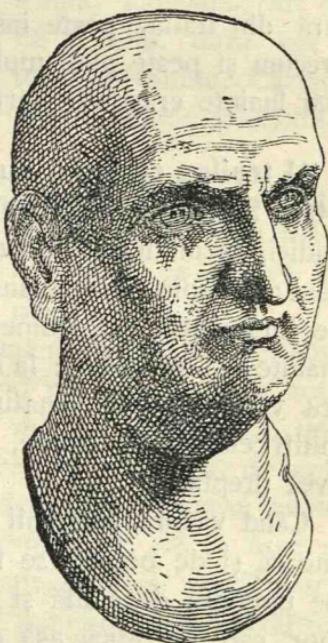

Fig. 84. Publius Scipion Africanul.

căci de unde credeă că o să distrugă el Roma, vedeă că acum Cartagena eră să fie distrusă de Romani. La *Zama* (în 201 a. Chr.) se dete o mare bătălie, în care Scipion îνvinse pe Anibal. Cartaginezii cerură pacea și se obligară să-și arză toată flota de războiu, să plătească și de astă dată o sumă mare de bani, ca despăgubire de cheltuelile războiului, și să nu mai facă de aci încolo nici un războiu cu nimeni, fără voia Romanilor.

Astfel își pierdù Cartagina independența, legându-se să asculte de ordinele Romei; iar Roma își întinse stăpânirea, afară din Italia, peste insulele dintre Italia, Spania și Africa, precum și peste mai multe locuri și orașe din Spania, cari mai înainte erau ale Cartaginezilor.

Al treilea războiu punic. Cucerirea Cartaginei, (149—146). Scipion Emilianu.—Un vecin al Cartaginei, regele Numidiei, bizuindu-se pe prietenia lui cu Romanii, nu o lăsă în pace: îi răpià mereu din pământuri. Cartaginezii, ținându-se de jurământul dat Romei, nu începù războiu cu Numidia mai înainte d'a se plânge la Roma de nedreptățile suferite din partea vecinului lor. Senatul Roman trimise la fața locului mai mulți cetăteni de frunte, între cari și *Caton*, să cerceteze cine aveă dreptate.

Când văzură cetătenii romani, mai ales Caton, cât de frumoasă și de bogată se făcuse Cartagina în aşa scurtă vreme, se umplură de ciudă și de grijă. Ei se gândeau că acest popor, care se ridică aşa de repede după o infrângere, eră încă periculos și putea pe viitor să aducă alte necazuri poporului roman. De aceea, dânsii nu dederă dreptate Cartaginezilor. Când se întoarseră la Roma povestiră cele văzute; și Caton, care eră un om vestit prin patriotismul, prin virtuțile și prin elocuența lui, ori de câte ori vorbea în Senat, își termină cuvântarea cu vorbele: «In sfârșit, sunt de părere că trebuie distrusă Cartagina», *Carthago delenda est*. El repetă această frază de atâtea ori, încât Romanii intrară la grija și se gândiau cu tot dinadinsul să scape odată de teama Cartaginei și să-și asigure liniștea pentru viitor.

Prilejul unui război se ivì numai decât. Cartaginezii, văzându-se mereu hărțuiți de regele Numidiei, luară armele și începură să se apere, ca orice popor în primejdie. Romanii, cum auziră de aceasta, le imputară că fac războiu fără voia lor și că sunt vinovați de călcarea tractatului. Indată trimisera o armată în contra lor.

Cartaginezii, cari nu se așteptau la un războiu cu Romanii, erau nepregătiți de luptă; deci trimisera soli de pace, ca să le spună, că ei n'au voit să supere Roma. Consulii, cari comandau armata romană, le răspund că îi iartă, dacă vor aduce și vor predă toate armele și toate corăbiile. Cartaginezii ascultară și cărără în tabăra romană armele și corăbiile ce aveau.

Atunci consulii, văzând vestita Cartagină fără nici un mijloc de apărare, ziseră trimișilor ei: «Acum să vă luați tot ce mai aveți în cetate și să vă mutați cu toții, ca să vă faceți alt oraș mai departe de țărmul mării».

Intorcându-se solii în cetate și spunând aceste lucruri, Cartaginezii cad într'o furie nebună; ucid pe soli, ucid pe aceia cari dăduseră armele și corăbiile în mâinile Romanilor, ucid pe Italienii cari trăiau în oraș, și încep să se prepare de luptă cu zorul și neastămpărul omului în desperare. N'aveau lemne, să-și facă corăbii: scot grinziile și drugii de pe la case și de pela temple, și-și fac. N'aveau material să-și construiască arme: femeile își tăiară părul lor cel lung și-l deteră cetătenilor, să-și împletească coarde de arcuri și funii de corăbii. N'aveau fer și bronz, să-și făurească sulițe: își topesc sculele de aur și de argint, și își făuresc.

Un sir de lupte desperate, lupte pe viață și pe moarte, încep. Romanii suferiră, în timp de un an de zile, mai multe înfrângeri. Atunci li se trimise dela Roma în ajutor *Scipion Emilianul*, nepotul bătrânlui Scipion, care bătuse la Zama pe Anibal. Scipion Emilianul isbuti să înconjoare orașul și, după doi ani, să pătrundă în el. În oraș însă se încinse o luptă îngrozitoare între Romani și Cartaginezi, cari-și apărau cu desnădejduire stradă cu stradă și casă cu casă. De pela fe-

restrele locuințelor înalte de cinci și sease caturi, aruncau locuitorii, cari cu ce apucau asupra soldaților romani. Soldații, nemai putând înaintă, se urcară, cum putură, pe acoperișul caselor, luptându-se cu locuitorii, cari se aflau de desupt, și sfârșârmând tot ce găsiau înaintea lor. Sease zile și sease nopți ținu acel măcel furios. Apoi Scipion poruncî să se dea foc caselor dărâmate și Cartagina arse continuu 17 zile; iar pe locul unde se înălțase odată trufașa rivală a Romei, Scipion puse să tragă cu plugul, ca să se piarză și să se uite chiar urma existenței ei.

Astfel se stinse Cartagina la anul 146 a. Chr., după 668 de ani dela întemeerea ei; iar ținuturile ei se prefăcură în *provincie romană*.

Supunerea Macedoniei, Siriei și Greciei.

Repubica romană creștea mereu și devineă tot mai temută de vrăjmași. Ea nu putea să uite că regele *Macedoniei și Siriei* se uniseră cu Anibal, când Roma eră în mare strâmtorare; și doriă să-si răzbune. Da aceea, fiind acum liniștită despre partea Cartaginezilor, profită de certurile ce se aflau între Greci și a Mcedoneni, și veni în ajutorul Grecilor. După două mari bătălii, Macedonia fu supusă și împărțită în mai multe republici, cari ascultau toate de Roma, (la anul 168 a. Ch.). Dar un an după ce se declară al doilea răsboiu punic, Macedonia se resculă, unindu-se cu popoarele tracice. Roma trimise imediat oaste în contra ei, o supuse și, de astă dată, o prefăcu în *provincie Romană* (148 a. Chr.).

Regele Siriei, Antioch, îndemnat de Anibal (care, după înfrângerea patriei sale, fiind prigonit de Romani, fugise la curtea lui) și înpins de nenorocul lui, trezù și el cu armata în Grecia; dar și el rămase învins de Romani, și perdù mai multe ținuturi.

Intre condițiile de pace, Romanii ii puseră și predarea lui Anibal. Eroul cartaginez, decât să cază în mâinile vrăjmașilor,

luă mai bine singur otravă, zicând : «Haide, să scap pe Romani de frica mea !»

Pentru că și *Grecia* se unise cu Macedonia, armata romană trece și în Grecia, dărâmă Corintul și în scurt timp preface toată țara în *provincie romană*, sub numele de *Achaia*, la anul 146 a. Chr., adică tot în anul în care se arse și Cartagina.

Astfel, în trei ani, răpuse puterea romană trei țări vestite în istorie.

Starea Romanilor după cuceriri. Influența culturii grecești.

Intinderea statului Roman coprindeă acum (până la 133 în. de Chr.) 8 provincii, și anume : 1) *Sicilia*, 2) *Corsica și Sardinia*, 3) *Spania de dincolo de Ebru* («*Hispania citerior*»), 4) *Spania de dincolo de Ebru* («*Hispania ulterior*»), 5) *Iliria*, 6) *Macedonia cu Ahaia*, 7) *Africa*, și 8) *Asia*.

Acstea provincii erau cârmuite de căte un fost consul sau fost pretor, numit *proconsul* și *proprietor*, cari erau, fiecare în provincia sa, tari și mari. Ei inspectau provinciile, ei judecau, ei îngrijieau să se plătească regulat dările provinciilor către statul roman. Erau ajutați de o mulțime de slujbași, din cari cel mai însemnat era *cestorul*, care se ocupă numai de partea bânească, de finanțele provinciilor.

Multele răsboiye și marea întindere a republicei au adus, odată cu pacea, o perioadă de ferbere și de turburări în statul roman. Cum au contenit luptele din afară, cum a încetat sgomotul asurzitor al armelor, începură să se audă din nou plângerile de nemulțumire ale asupriților și să iasă iar la iveală retele sociale, politice și economice.

Unele din aceste rete erau vechi, altele erau noi. Cele noi erau multe, cele vechi se măriseră.

Este adevărat că plebeii din Roma căpătaseră drepturi politice egale cu patricienii. Dar acum se ridicau popoarele aliate din Italia, tovarășii de luptă ai Romanilor, *soții*, cum se

numiau, și cereau și ei să fie considerați ca cetăteni romani, să aibă și ei drepturi ca tovarășii lor din Roma, că și ei făceau parte acum din miezul statului roman; și ei își vărsaseră sângele pentru creșterea republicei.

E adevărat, asemenea, că vechile deosebiri sociale dintre plebei și patricieni, se desființaseră. Dar în locul deosebirilor de naștere veniră cele de avere și de poziție socială sau de rang în funcțiune; adică în locul aristocrației de naștere se ivă *plutocrația* (aristocrația de avere) și *biurocrația*, (cea de funcțiuni).

Familiiile, din care ajunsese odată cineva consul, censor, pretor, chiar tribun, etc., credeau că numai lor li se cade să ocupe aceste slujbe înalte în stat. Membrii din alte familii erau întăruați: anevoie isbutiă câte unul să se ridice ceva mai sus, și atunci era privit ca un «parvenit», era poreclit «*homo novus*», om nou.

Dar deosebirile, cari se înmulțiseră, crescuseră și începură acum a deveni tot mai periculoase pentru pacea, prosperitatea și chiar viața statului, au fost cele de avere sau *economice*. Războaielor necontenite de până acum îmbogățiseră pe unii; adu-seseră însă în cea mai neagră săracie pe poporul nu numai din Roma și din Italia, în genere, dar și din cele-lalte provincii.

Strâmtorați de nevoi, oamenii din popor alergau la aristocrați să se împrumute. Cei cari aveau pământuri, și le vindeau. Moșii nobilimii creșteau astfel mereu, pe când poporațiunea de jos ajungea în sapă de lemn. Mulți din ei rămâneau pe drumuri și fără nici un căpătâiu, adică *proletari*. De lucru nu găsiau, căci nobili își lucrau pământurile cu robi, cari se înmulțiseră din cauza războaielor și nu costau mai nimic.

Ce era să facă acești oameni? Două cai le rămâneau deschise. Unii se făceau hoți, mai ales *pirați* sau *corsari* (hoți de mare). Din toate provinciile se strânsese, par că s'ar fi învoit, o mulțime de oamenii fără rost și se organizase în cete mari și numeroase, cari cutreerau în lung și în lat Marea Mediterană și jefuiau corăbiile negustorilor.

Alții se îndesau în Roma. Piețele gemeau de oameni fără

căpătâiu. Altminteri, aceştia trăiau aici destul de bine. Se găsiau nobili, cari îi țineau pe mâncare și pe băutură, ba îi duceau și la teatru. De ce oare? Cei mai mulți dintre acei săraci se bucurau de drepturi politice. Aristocrații aveau nevoie de voturile lor. De aceea, le dedeau mese, le împărțiau grâu, îi duceau la circ; iar plebeii, la rândul lor, votau cum le ordona cel care îi dăruia cu *paine* și cu *teatru* (*panem et circenses*). Nu e vorbă, chiar Statul îngrijea să aibă proletarii ce mâncă și să nu-i audă urlând de foame, ca niște fiare sălbatece. Altfel nici n'ar fi știut cum s'o scoată la capăt cu ei. Ce e drept, unii aristocrați, mai cu prevedere, propuseră pentru acest rău social alt leac decât acela de a hrăni Statul, ca pe niște trântori, pe cetățenii scăpătași, dându-le grâu din hambarele publice. Oamenii politici mai cu prevedere înțeleseră că numai când se va regulă ca și acești nevoiași să-și aibă casa lor și masa lor, să-și aibă o bucată de pământ prin care să trăiască din munca lor, numai atunci o să fie liniște și ordine în Stat. Dar propunerile acestea au reușit numai cu greu și cu mari lupte.

Dintre cei cu dare de mâină, mai cu seamă aristocrații, mulți începură a se îndulci la bani și căutau să-și măreasă mereu comorile. Dacă se duceau ca pro-consuli sau pro-pretori în vre-o provincie, se găndeau mai mult cum să-și strângă avere decât cum să administreze provincia spre binele locuitorilor. Provinciile ajunseseră, pentru fruntașii Romei cei lacomi, un câmp de jaf, un fel de vaci de muls. Cei cari întreceau pe toți în aceste jafuri, erau cavalerii, niște nobili, cari se ocupau mai mult cu afaceri bănești, ca banchierii. Sub numele de *publicani*, ei luau în arendă, sau antrepriză, veniturile statului roman din provincii. Pentru o sumă oare-care de bani, pe care o plăteau statului roman, ei câștigau dreptul să pună pe locuitori fel de fel de taxe și de vămi.

Astfel, de unde mai înainte Romanii se întorceau să ocupe fucțiuni în stat numai pentru onoare și spre a-și arăta meritele și valoarea lor personală, astăzi ei se gândesc la slujbă numai ca la un mijloc de îmbogățire. Se sileau să ajungă consuli ori

pretori, nu atât spre a face servicii statului în această funcțiune, ci mai mult spre a putea fi trimiși ca pro-pretori, sau pro-consuli în vre-o provincie, ca astfel să-și adune acolo avere.

Pecât eră de multă lume săracă la Roma și în toată Republica romană, pe atât ajunsese de bogăți unii din fruntașii Statului. Aceștia, ne mai știind ce să facă cu banii, se întreceau în lux, în petreceri și în cheltueli vanitoase. Banchetele la unii nu se mai isprăveau; hainele scumpe și mâncările alese se căutau pe întrecute de bogătași, încât Senatul se văzut nevoie să facă legi pentru a opri luxul, a împuțină banchetele, și a stânjeni risipa. Romanii însă nu mai erau cei de mai înainte, simpli, moderați, cumpătați, virtuoși. Văzuseră modul de trai și moravuriie altor popoare, unele culte dar decăzute, altele inculte și barbare,—și se molipsiseră.

Nenorocul lor a fost mai ales că au cunoscut pe *Greci* tocmai în timpul când aceștia se aflau într-o stare de stricăciune și de corupție mai rea decât ori-când. Spiritul grecesc a pătruns ca un duh rău în sufletul Romanilor, i-a amețit și i-a făcut să-și piardă capul.

In zadar se vor face legi, ca să împiedice pe Romani dela calea greșită, pe care apucau. In zadar vor fi povețele și pildele unor bărbați, cum era *Caton* și unor femei, cum era *Cornelia*. Nici nu-i va putea reține pe povârnișul căderii lor morale, care va duce statul roman, de aici încolo, încetul cu încetul, către prefacere, descompunere, decădere și ruină.

Fără îndoială statul roman va mai crește și de aci înainte în afară, atât sub forma de guvern republicană, cât și, mai târziu, sub forma de *imperiu*. Mărirea lui va dura de aci înainte încă mai multe secole; însă vermele, care va roade încetul cu încetul acest uriaș mandru și falnic, îl vedem încă de pe acum pătrunzând în inima lui.

Chiar întinderea în spațiu va da statului roman neconenit de lucru și de gândit. El va avea să lupte mereu, când cu vre-un vrăjmaș care năvălește peste hotarele lui depărtate; când cu vre-o provincie sau cu vre-o țară supusă, care se revoltă. Si cu cât își va largi mai mult hotarele, spre a cuprinde mai

multă lume în ele, cu atât aceste necazuri și supărări vor crește necontonit.

Cato Censorius. Grachii și legile agrare.

În pragul acestei epoci de frământări sociale și de descompunere morală, privim cu admirație chipul venerabil al bătrânului *Caton*.

Caton, văzând stricăciunea moravurilor din timpul său, doriă să îndemne nu numai cu vorba, dar și cu fapta, prin exemplul viu al vieței sale, pe concetăteni la o viață mai modestă și mai sănătoasă. El, și în mâncare și în îmbrăcăminte, era cât se poate de simplu și de cumpătat; nu bea decât apă; critică cu asprime pe toți cari făceau lux; își petrecea viața în familie, crescându-și singur copilul, observându-i cele mai mici mișcări, ascultându-i cele mai neînsemnate întrebări; iar când copilul se făcuse mare, tot *Caton* îl învăță literatura, el istoria, el legile țării, el călăria, el arta războiului, el îl învăță înnotatul, el îl învăță să rabde frigul și gerul. Iubiă viața de țară, se ocupă cu lucrarea pământului și a scris și cărți de agricultură.

Când a fost censor, nici un om vițios ori compromis nu putea să pătrunză în Senat, din cauza lui. De aceea i-a și rămas numele de *Caton* «censorul». A fost foarte măhnit când a căzut legea, prin care el pro-punea ca femeile romane să nu ai că voie a purtă haine luxoase.

Dintre matroanele romane, aceea care se potrivea în virtute și demnitate cu *Caton*, este *Cornelia*, fiica lui Scipion distrugătorul Cartaginei, numit și *Africanul*. Dânsa avu doi fii: pe *Tiberiu Grah* și *Caiu Grah*. Rămânând văduvă, toată grijă vieței ei a fost cum să-și crească mai

Fig. 85. Cornelia, mama Grachilor.

bine copiii, cum să pună în inimă lor tăria sufletului, dulceața caracterului, sentimentul dreptății și al umanităței, și cum să facă din ei niște luceferi morali ai societății.

In realizarea acestui ideal își punea dânsa mândria și gloria. Fiind cerută în căsătorie de regele Egiptului, ea respinse fala de a deveni regină pentru fala de a forma niște oameni iluștri din fi și săi.

Odată veni la Cornelia o matronă gătită ca în zile de sărbătoare și începù, între altele, să-și laude și să-și arate sculele sale prețioase, brățările și tot felul de juvaeruri. Cornelia luă atunci de mână pe cei doi fii ai săi, pe Tiberiu și pe Caiu, și îi prezenta mosafirei sale, zicând: «Iată și sculele mele!»

Matroana cea gătită se rușină și înțelesă că adevărata podoabă a unei femei sunt copiii bine crescuți de dânsa. După cum vom vedea îndată, Cornelia avea dreptate să fie mândră de fii săi.

Frații Grachi.—*Tiberiu*, cel mai mare dintre frații *Grachi*, alegându-se tribun (la anul 133 a. Ch.), repetă propunerea agrară a lui *Stolon*. Susținù să nu aibă voie nimenei să-și vânză moșia, și cerù să se împartă celor săraci averea rămasă ca moștenire statului roman dela regele Pergamului, spre a-și putea procură și ei uneltele necesare la lucrarea pământului.

Aristocraților nu le venea la socoteală nici acum o astfel de propunere. Ei traseră în partea lor pe unul din tribuni și-l făcură să steige *veto!* când eră să se înceapă discutarea legilor lui Tiberiu Grach. Atuncia Tiberiu Grach, văzând că însuși un tribun împiedică o reformă cerută de interesele poporului, se înfuria și căzù și el în altă greșeală, anume: stăruì de popor să aleagă numai decât alt tribun în locul celui netrebnic. Prin aceasta se călcă însă legea, foarte însemnată, prin care orice tribun eră *inviolabil*, cât timp se află în funcțiune. Legile lui Tiberiu Grach de bine de rău se votară; dar n'au avut când să se pună în aplicație, căci aristocrații puseaseră gând rău lui Tiberiu Grach, și când acesta voia să se aleagă tribun și pe anul viitor, ca să-și poată termină reforma, îl uciseră, și atunci ne mai fiind cine să se ocupe deocamdată de legile agrare, ele se uită, până ce se ridică *Caiu Grach*.

Cum se alese *Caiu Grach* tribun, la zece ani după moartea fratelui său, stăruì numai decât să se pună în aplicare legea agrară votată atunci. Mai cerù să se împartă teritoriul Car-

taginei la 6.000 de cetăteni, și să se dea dreptul de cetăteni romani tuturor soților din Italia. Această propunere din urmă nu se primă de nimeni; ea supără chiar pe poporul din Roma. Celealte se admiseră, deocamdată. Dar nobilimea, ca să compromită pe Caiu Grach, luă altă cale decât aceea pe care o urmase față cu Tiberiu. Puse pe un tribun să facă propunerii și mai populare decât ale lui Caiu, anume să ceară pământ pentru 36.000 oameni, și încă nu în locurile sterpe ale fostei Cartagine, ci chiar în Italia. Negreșit, aceste pretenții, fiind prea mari, nu puteau fi primite; dar poporul amăgit, când văzut că altul le dăruia mai multe bunuri, se înstreiă de Caiu și nu-l mai alese tribun. Caiu înțelese intriga, și voia să lupte mai departe. Dar aristocrații îi puseseră și lui gând rău. Caiu Grach, ca să nu cadă în mâinile vrăjmașilor, cari uciseră pe mai mulți din partizanii lui, ordonă singur unui sclav să-l omoare.

Perind și Caiu Grach, legile agrare căzură din nou. Ba chiar se opră d'aci încolo de a se împărți pământ la popor. Astfel că mizeria crescă și mai mult, și vremuri grele se apropiau pentru Roma.

Cornelia care trăi după moartea fiilor săi, mândră de curajul și de gloria lor, măhnită de sfârșitul lor cel trist, se retrăsese la o moieie a sa din Campania, unde veniau să o vază, să o admire și să o consoale nu numai Romanii, dar și străinii, cari auziseră de Scipion, tatăl ei, și de Grachii, copii ei. De câte ori lăudă-cineva pe ilustrul cuceritor al Cartaginei, Cornelia nu uită să pomenească și de fi săi zicând: «Au fost demni de memoria tatălui meu. S'au jefuit pentru tot ce este mai înalt: pentru binele poporului».

Poporul a înțeles mai târziu cât de mult l'au iubit fi demnei matrone romane, Cornelia; și când o vedea pe dânsa, mama lor, trecând pe stradă, se dedea în lături cu respect, șoptindu-și: »Mama Grachilor!» Iar după moartea ei, ii ridică o statuă, pe care se săpă inscripțunea dorită de dânsa, ca cea mai mare onoare: »Cornelia, mama Grachilor».

MARIU. Războiul cu Soții, cu Jugurta, cu Cimbri și Teutonii. — Acum începe o epocă foarte tulbure pentru statul roman. În câțiva ani numai, el are de luptat la hotare, în Africa, în Nordul Italiei și în Orient, ca să astâmpere pe

supuși sau ca să gonească pe năvălitori; are de luptat în Marea Mediterană cu *pirații*, cari deveniseră nesuferiți; și ce e mai greu și mai trist, are de luptat chiar în Italia cu *Soții*, apoi cu *Sclavii*, cari se revoltaseră; ba încă, spre culmea ne-norocirii, chiar în Roma încep lupte sângeroase între cele două partide, și anume; partidul poporului sau *democratic* și al nobilimii sau *aristocratic*.

La aceste diferite lupte iau parte deocamdată doi bărbați: *Mariu*, un fiu de țăran, voinic, muncitor și curagios, în fruntea democraților; *Sulla*, un nobil mândru și ambițios, în capul aristocraților.

Acești doi bărbați au fost mai toată viața lor rivali; se întreceau care să câștige mai multe victorii, ca să se recomande și să poată veni la putere.

Mariu purta războiu cu *Jugurta* regele *Numidiei*, și-l învinse; cu *Cimbrii* și *Teutonii* cari năvăliseră în Italia pela nord, și-i învinse și pe ei. Atunci fù trimis și în contra *Soților*, cari, văzând că nu li se ascultă cererile, se hotărâseră să-și facă un stat deosebit al lor, cu altă capitală, cu alți consuli, și să nu mai știe de Roma. *Mariu* pornì în contra lor; dar fiind că, în fundul inimei, el simțiă că *Soții* erau nedreptăți de statul roman și recunoștea că cererile lor erau întemeiate, nu putea să se bată din toată inima cu ei.

Lui *Mariu* se datorește o reformă însemnată a *armatei romane*. Până acum ostașii erau recrutați numai dintre cetăteni, cari, după ce se isprăvea răsboiul, se întorceau acasă, fiecare la trebile și îndeletnicirile lui. *Mariu* introduce obiceiul de a luă soldați dintre oamenii cari nu aveau nici un alt mijloc de existență și cari pentru o plată, pentru o *soldă*, se făceau soldați de *meserie*, rămânând ostași toată viața, în permanență sub steag și gata de luptă.

SULLA. Luptele cu Soții, războiul cu Mitridate. Dictatura și prescripțiunile lui Sulla.

Văzându-se că *Mariu* nu are izbândă definitivă în contra *Soților*,

fu trimis *Sulla*, aristocratul, care ne având de ce să țină cu Soții sau Italicii, îi bătu numai decât. Dar Italicii tot câștigără cu astă ocazie; căci se acordă prin o lege dreptul de cetețenie acelora dintre ei, cari nu se revoltaseră sau cari, fiind răsculați, se vor supune de bună voie în timp de două luni.

Pentru că Sulla învinse pe Soț, tot lui i se dete și comanda oștirii trimise în Orient în contra lui *Mitridate* regele Pontului, care făcea pe acolo neajunsuri Romanilor.

Anume *Mitridate*, după ce coprinsese Asia Mică și își făcuse un stat mare și puternic, își trimisese armata chiar în Europa și ocupase Grecia, care se lăsase a fi ocupată, ca să scape de stăpânirea Romanilor. Sulla cucerî din nou Atena, bătu armatele lui *Mitridate*, și trecând în Asia, se ciocnî cu oștirea comandană chiar de *Mitridate*, îl biruì și îi luă toate țările ce supusese; apoi făcù pace cu el.

Faptul că se încredințase lui Sulla comanda oștirii în contra lui *Mitridate* supărase pe Mariu; și, cum plecă Sulla din Roma, Mariu stăruì de popor, din care făceau parte acum mulți Italici, să ia comanda din măinile lui Sulla și să i-o dea lui. Când auzì Sulla de una ca asta, se întoarse furios îndărât cu armata, hotărât să stingă pe Mariu și pe tovarășii lui. Mariu, neavând armată, fugì din Roma și umblă multă vreme pribegind prin Africa, urmărit de oamenii lui Sulla, cari voiau să-l omoare. După ce Sulla se întoarsee iar la războiu în contra lui *Mitridate*, Mariu făcù ce făcù și venì în Italia, strânse o mulțime de oameni, unii robi, alții liberați, mulți fără nici un căpătâiu, intră cu dânsii în Roma, luă puterea și ucise o mulțime de nobili, scriindu-i pe o listă (*listă de proscripții*) pe toți cei osândiți a fi omorâți. Legile democratice iar intrară în vigoare. Dar, curând după aceia, moare Mariu grabnic (86).

Partizanii lui țineau încă puterea, pe când Sulla tot se mai bătu trei ani în Orient. Înădă ce ispravî însă acolo și făcù pace cu *Mitridate*, luându-i tot ce cucerise acesta în Asia, Sulla se întoarsee în Italia. Toți nobilii îi eșiră înainte. Cele două partide veniră atunci la luptă ca niște vrăjmași. Roman [pe

Roman, frate pe frate se ucidea. Astfel se iscă întâiul *răsboiu civil* (anul 82 a. Ch.) Sulla învinge, intră în Roma, se face *dictator*. În timp de trei ani, el taie și spânzură. Viața tuturor e în mâna lui. Cine nu-i plăcea, era însemnat pe o listă, numită *lista de proscripțiune*, și prin asta era ca și condamnat la moarte. Schimbă după gustul său legile țării, ștergând tot ce era în folosul democraților. Dete alte legi, numai în folosul aristocrației. Desființă funcțiunea *censorilor; tribunilor* le luă și dreptul de a propune legi în senat și inviolabilitatea.

Satisfăcut de câte săvârșise, se retrase de bună-voie dela putere și peste un an murî.

Pompeiu. Conjurăția lui Catilina. Ciceron.

În urma aşezămintelor lui Sulla, lucrurile mergeau din rău în mai rău. Mulțimea era tot mai asuprită. O adâncă nemulțumire clocotea în ascuns. Ca apărători ai poporului se arătară oameni mari, precum Pompeiu și mai ales Cesar.

Dar boala statului roman se agravase, nefiind căutată la timp, și acum era mai anevoie de vindecat. Pe lângă aceasta, statul roman mai avea pe cap și alte nevoi, cari nu-i dau timp să se ocupe numai de afacerile dinăuntru.

In Spania se iscăse o revoltă; în Italia, *Sclavii*, unindu-se în număr de peste 70.000, se revoltaseră și pusau Italia sub conducerea lui *Spartacus*; pe marea Mediterană, *Pirați* ajunseseră din

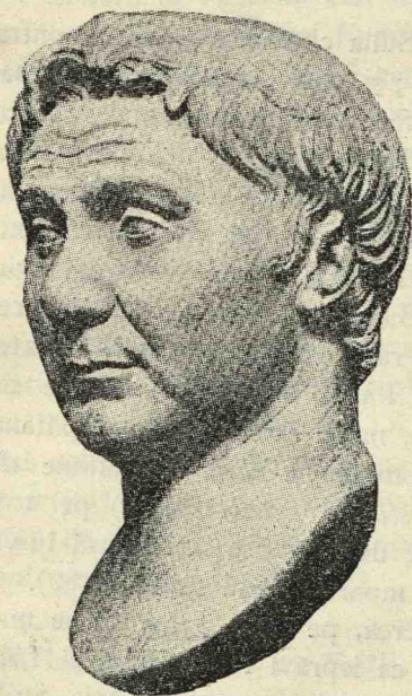

Fig. 86. Pompeiu.

ce în ce mai îndrăzneți, jefuiau orașele de pe lângă apă, răpeau oameni și îi vindeau ca sclavi; odată eră să facă chiar Romei un mare rău; în *Orient* Mitridate iar nu se astămpără, ba acum se unise și cu regele Armeniei.

Cu înlăturarea acestor turburări se însărcină *Pompeiu*; acesta izbutì de minune: și *Spania* o potoli, și pe *Sclavi* îi aduse la supunere, și pe *Pirați* îi stârpì cu desăvârsire, și pe *Mitridate* îl bătu de-l stinse.

Când se întoarse la Roma, fù primit în mare *triumf*. El aducea prizonieri, înaintea carului său, șapte copii ai lui Mitridate; pe regele Armeniei cu soția și cu fiica lui; pe regele Iudeii, cu un fiu și două fete, și o mulțime de altă lume, precum și care întregi de lucruri scumpe. El întinsese stăpânirea republicei romane în Asia până la râul Eufrat (61).

Dar ce folos de aceste izbânzi, că în Roma neliniștea crescuse, cu toate că Pompeiu mai ștersese din legile lui Sulla; și acum eră o ferbere nemai pomenită. Mai înainte de a se întoarce Pompeiu din Asia, se dă pe față în Roma o *conspirație* îngrozitoare în contra statului. În capul ei se află *Catilina*, un aristocrat desfrânat, care își risipise toată averea în petreceri rușinoase și acum eră încărcat de datorii.

Catilina se unii cu mai mulți oameni de nimic, tot de seama lui, cu nobilii scăpătați și stricați, și făcù planul în taină să răstoarne starea actuală de lucruri, să pună mâna pe putere și să domnească cum or vreà ei. De aceea își puse mai întâi candidatura la consulat. Dar lumea, care îl cunoșteà ce fel de om e, nu-l alese pe el, ci alese pe *Ciceron*, un om învățat, care studiase multă vreme în Grecia, eră plin de talent, vorbia admirabil și scria foarte frumos.

Catilina, căzând în alegeri, turbă de mânie și țesu cu tovarășii lui un complot infernal: să omoare pe Ciceron, să omoare pe senatori, să omoare pe creditorii cari le tot cereau paralele îndărăt, să dea foc Romei și, în învălmășala și zăpăceala generală, să se facă stăpân pe putere și pe averile oamenilor și să domnească prin teroare, ca Sulla. Își strânse o ceată numeroasă de nemernici de prin armată și din tot ce se

găsise mai vițios în popor, niște *anarhiști* sau oameni *fără lege*, în toată puterea cuvântului, și se pregătia să răstoarne lumea din temelii. Dar Ciceron descoperi totul; ținu patru discursuri celebre *în contra lui Catilina*, două în Senat și două în piață publică sau *în for*, înaintea poporului; dete pe față tot complotul și înfieră pe Catilina ca pe un dușman al patriei, ca pe un criminal din cei mai periculoși.

Catilina, văzându-se demascat, fugă din Roma în Etruria, își adună armata lui de mizerabili, care se urcă la 8.000 oameni, și se luptă cu încăpățânare desperată. Dar fu învins. Tovarășii lui, rămași în Roma, fură prinși și omorâți.

Lui Ciceron i se dete atunci numele de *pări nte al patriei* («pater patriae»), pentru că și scăpase statul din aşa primejdie. (a. 63).

Iulius Caesar.

Atâtea sbuciumări, ba din partea Soților, ba din a prietenilor, ba din a robilor, ba din a conspiratorilor, însemnă că statul e viermuit adânc și sufere de o alcătuire greșită. Apoi sguduirile venite din afară, ba din Africa, ba din Spania, ba din nordul Italiei, ba din Asia, însemnă că statul roman avea nevoie de o mâna de fier, de un bărbat capabil și energetic, care să liniștească lucrurile în năuntru și să apere hotarele în afară.

Asta nu se putea face, însă, dacă se tot schimbau aşa des oamenii din capul statului. Trebuia să se găsească unul, destul de energetic, muncitor și destoinic, care să se impue cu înțețul tuturor, să stea mult timp la putere, să se gândească la toate, să potolească lupta partidelor, să reformeze și să îndrepteze toate. Altfel, cum se întinsese conrupția, cum se îmulțiseră ambițioșii și făcătorii de rele, statul, tot șovăind, și-ar fi perdit echilibrul și s-ar fi răsturnat.

Omul, care era destinat să facă acest serviciu timpului și țării sale, fu *Iulius Caesar*.

Deși dintr-o veche familie aristocrată, din familia *Iulia*,

Cesar, ca nepot prin alianță al lui Mariu, simpatiză, încă de Tânăr, cu partidul poporului. Sulla îl puse pe lista de proscripție; dar îl iertă, fiind rugat de mai mulți prieteni. Ierându-l, ar fi zis: «In acest Tânăr se ascund mai mulți Marii!» Cesar devenise popular prin dărmiciile nemăsurate ce făcea poporului. Era foarte risipitor. Fiind nevoie să părăsească Roma, el se duse în Grecia, unde își perfecționă studiile; și, când se întoarse în Roma se distinse printre toți ca orator și scriitor. Era foarte muncitor și doritor să ajungă mare.

Se povestește de el că odată, vând statua lui Alexandru Macedon, ar fi început să plângă amarnic. Întrebat de ce? «Cum să nu plâng, ar fi răspuns el, când Alexandru la vîrsta mea cucerise lumea și eu încă n'am făcut nimic memorabil!» Altă dată, trecând pe lângă un orașel, unde cetățenii se certau care să fie mai mare ar fi zis: «Mai bine aş vrea să fiu cel d'întâi în acest sat, decât al doilea în Roma».

Pe timpul conjurațiunii lui Catilina, el ajunse pretor. La întoarcerea lui Pompeiu în Roma (61), el se află ca proprietar în Spania.

Întâiul triumvirat.—Curând după aceea, venind din Spania, Cesar găsi pe Pompeiu foarte nemulțumit și desgustat. Senatul îi făcea tot felul de neajunsuri: nu voia să-i recunoască orânduelele lui din Orient, nu voia să acorde pământ veteranilor lui, cum ceruse el, și mai întorsese și lucrurile aşă, că Pompeiu nu isbutise să se mai aleagă consul. Cezar se puse în relațune cu Pompeiu și cu încă un nemulțumit după vremea aceea Crassus, un mare bogăț, care avea ambiție să joace și el un rol politic, dar nu-l băga nimeni în seamă. Crassus le putea fi de mare ajutor, căci avea bani, pe când Cesar era îngropat în datorii.

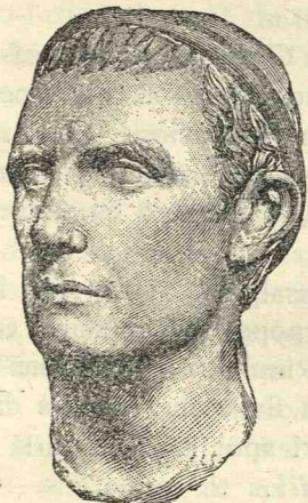

Fig. 87. *Juliu Cesar.*

Acești trei bărbați, *Cesar*, *Pompeiu* și *Crassus*, se înțeleseră să lucreze uniți, să se ajute unul pe altul și să ajungă să cârmuiască statul Roman, cum or vreă ei. În adevăr, aşă și făcură. Cesar se alese consul, ajutat de Pompeiu și de Crassus. Odată consul, el servî la rândul său pe amândoi tovarășii: stăruì să se aprobe așezămintele lui Pompeiu în Asia și să se dea veteranilor lui locuri în Campania. Apoi împărțiră între ei provinciile pe timp de cinci ani, în chipul următor: Pompeiu luă Spania, Crassus luă Asia, iar Cesar Galia.

Tovărășia acestor trei oameni se numî *Triumvirat* (anul 60 a. Chr.).

Cucerirea Galiei.—Cesar promise *Galia*, pentrucă această țară nu eră supusă Romanilor, și tocmai dorià și el să capete renume de cuceritor, prefăcând Galia în provincie Romană; și, cum știă el să se facă iubit de cei mici, speră că, devenind căpetenia unei armate devotate, o s'ajungă cu ajutorul ei a fi tare și mare în statul roman.

Cesar, în adevăr, supuse Galia transalpină, dintre Alpi, Pirinei, Rin și Oceanul Atlantic, bătu popoarele germane, cari năvăleau în acele locuri, trecù chiar Rinul, ba ajunse până și în Britania. În tot timpul, el trimetea Senatului Roman dări de seamă despre activitatea sa, pe cari apoi le-a adunat la un loc, într'o carte intitulată «*Comentarii*».

Opt ani a durat lupta pentru cucerirea Galiei, căci populațiile cari ocupau această țară, Galii sau Celții, de origină indo-germană, erau deprinse cu războiul și bine pregătite de luptă. Dacă triburile, din cari se compuneau, ar fi fost unite, cucerirea Galiei ar fi fost și mai anevnioasă. Cesar bătu în parte, rând pe rând, pe Helveti, apoi pe Germani, apoi pe Gali. Aceştia nu se lăsară a fi stăpâniți aşă ușor. Cu toții se resculară, și, sub conducerea lui *Vercingetorix*, puseră multă vreme pe Cezar în situație grea. Dar istețul șicuragiosul cuceritor știu să iasă din toate încurcăturile și aduse definitiv pe Gali la ascultare și supunere.

Galii aveau și oarecare civilizație; științele lor însă erau posedate numai de *Druizi*, adică de preoți, cari se îndeletni-

ceau cu regulele cultului religios și cu practicele, cu formule de vrăjitore și de farmece.

Războiul Civil.

Farsale. Dictatura lui Cesar.—Pompeiu, auzind de izbânzile lui Cesar și de renumele ce-și câștigase, și cunoscându-l căt eră de ambițios, începù a se îngrijorà ; părasi Ispania, venì în Roma, se dete de partea aristocrației, se puse în legături cu Senatul și îndemnă pe toată lumea să ieà comanda lui Cesar și să-l cheme îndărât. In timpul acesta, Crassus murise prin Asia, în lupta cu Pirații. Triumviratul astfel se desfăcù cu totul. Unii, invidioși de gloria lui Cesar; alții, temându-se de puterea lui, și presimțind că omul acesta voește să devină stăpân peste toți, hotărâră Senatul să poruncească lui Cesar, că trebuie să părsească îndată și Galia și armata, și să se întoarcă numai-decât singur în Roma, vestindu-l că, dacă nu se va supune, și mai ales, dacă va căută să nu vină singur, ci în capul armatei, va fi socotit ca inamic al patriei. In acelaș timp se dete lui Pompeiu însărcinarea să fie gata de a pornì în contra lui Cesar, la timp de nevoie. Cesar plecă din Galia, însă nu singur. Până la râulețul *Rubicon* aveà voe să vină în capul armatei, căci numai de aci încolo începea Italia propriu zisă ; dela Rubicon spre Nord eră Galia Cisalpină ; prin urmare, dacă ar fi trecut Rubiconul în capul armatei, ar fi călcat Cesar ordinile Senatului și ar fi fost declarat de inamic al patriei. Ajungând acì, Cesar stete mult timp la îndoială : ce să facă ? In fine, se hotărâste, zicând : «Fie ce o fi !» (*alea jacta est*, sorțul s'a aruncat), trece Rubiconul și se împrepează spre Roma (a. 49). Toți se speriară. Pompeiu, cu nobilii, fuge din Italia în Grecia.

Cesar intră în Roma. Toată lumea i se supune. Apoi lasă în Roma pe Lepid, un partizan al său ; încredințează comanda trupelor din Italia în mâinile lui *Marcu Antoniu*, alt partizan al său ; și, după ce, în câteva luni, potolește o revoltă din Spania, unde se aflau partizani de ai lui Pompeiu, pornește

repede chiar în contra lui Pompeiu în Grecia. Oştirile celor doi mari comandanți se întâlnesc la *Farsale*, în Tesalia (a. 48.) Acì se dete o bătălie îngrozitoare, în care Cesar învinge. Aceasta fù al doilea *resbel civil*.

Pompeiu abia scăpă de moarte și fugì în Egipt, unde fù prins și omorât, fără stirea și voia lui Cesar. Cesar, sosind în Alexandria, pedepsește pe ucigaș. În scurtă vreme cucerește Egiptul și lasă ca regină pe Cleopatra; apoi pleacă în contra regelui *Pontului*, îl învinge și pe acesta și mai repede încă. După ce restabilește stăpânirea romană în tot Orientul, merge direct prin Italia în Africa, unde se adunaseră Pompeianii cu o mare armată; îi bate; și în sfârșit se întoarce la Roma.

Romanii, fermecăți de succesele lui îl proclamaseră *dictator* pe 10 ani, censor și fruntaș în Senat, încă mai înaînte de a se întoarce el în Italia. Acum i se prepară și i se facù o *primire triumfală* din cele mai strălucite, care tinù patru zile de a rândul. Abia cu această ocazie putù Cesar să arate Romei trofeele și robii, pe cari îi adusese din Galia, Germania, Britania, Egipt și Numidia. Se dete un mare ospăt în onoarea lui; i se ridică în Capitoliu, în fața Zeului Joe, o statuie cu inscripțiunea: «*Semi-zeului*». Soldaților lui se dàruì bani și veteranilor se împărțiră pământuri.

Astfel, toate onorurile curgeau pe Cesar și capul lui erà încunjurat de aureola strălucitoare a unui rege, bă chiar aproape a unui Zeu. Lumea se uità la el ca la un om extraordinar și providențial.

Luptele cu Republicanii. — Se vede că venise republicei timpul să moară, și statului roman să-și încredințeze iar soarta în mâinile unui singur om.

Acest viitor îl presimțiau de mai nainte unii cetăteni și voiau să-l împedice. De aceea, pe lângă celealte partide, se mai nascù una: partidul *republicanilor*. Aceștia se uniseră toți cu Pompeiu, dușmanul lui Cesar, și cu partizanii aceluia. Astfel luptele lui Cesar cu *pompeianii* se mai chiamă și luptele cu *republicanii*.

Cea din urmă înfrângere a republicanilor se întâmplase, cum am spus, în Africa. Acum un număr însemnat dintre ei, cu o armată destul de mare, condusă chiar de fiul lui Pompeiu, se adunase în Spania. Cu-

rând după triumful său, Cesar alergă acolo și-i bătu, în cele din urmă; dar viața lui fu de astă dată în mare pericol. Republicanii trăgeau mai mult în Cesar, pe care voiau să-l omoare cu orice chip. O sută și mai bine de săgeți atinseră coiful lui. Într-un moment, oștirea lui începuse chiar a se plecă. Atunci, cu capul gol, cu sabia în mâna, Cesar se aruncă singur în fruntea soldaților, îmbărbătează armata și, în sfârșit, învinge.

Când se întoarse în Roma, i se făcă iar primire triumfală (44).

Puterea lui Cesar. Uciderea lui. — De aci încolo, cât a trăit, Cesar a fost atot puternic; doar că nu-i ziceau *rege*; dar altfel, în persoana lui se întriniau mai toate slujbele, lucruri nu se mai pomenise în timpul republikei. Era dictator pe viață, consul pe zece ani, tribun, censor, mare pontefice și *imperator*, adică mare *comandat* al tuturor armatelor republikei. Cu toate că avea atâtă putere, Cesar nu persecută pe vrăjmașii săi, ca Mariu și Sulla; nu proscrise pe nimeni. Iertă pe toți, și se ocupă de îmbunătățirile de cari avea nevoie Statul și poporul, atât în Italia cât și în provincii. Mulțimea îngrijitoare a *proletarilor*, causa atâtă turburări, fu acum satisfăcută. Unii luară pământuri în Italia, alții fură trimiși în colonii prin provincii, alții căpătară de lucru în Roma la monumentele mari, cari începură a se zidi, precum templul lui Marte, biblioteca, forul etc.

Pentru binele provinciilor, Cesar hotărăște ca guvernatorii să fie numiți de *imperator*, adică de el, ca să poată fi supraveghiați mai de aproape; iar strângerea impositelor să nu se mai închirieze la *publicani*, ci să se încredințeze la oameni numiți tot de imperator. Mărește armata, ca să poată apăra provinciile.

In calitatea de mare pontefice stabilește, după sfatul învățăților, un calendar, care poartă până azi numele lui, calendarul *Julian*. Adună împrejurul său pe toți oamenii de merit, încurajă pe cei ce se distingeau în toate ramurele.

Strălucita lui cărmuire nu ținu însă mult timp. Cesar ar fi vrut să aducă la supunere popoarele cari tot năvăliau în Tracia, anume pe *Geți și Daci*, dar mai ales pe *Parții* din Asia, cari treceau mereu Eufratul și supărau provinciile romane. Căți-va

amici ai lui, și mai ales *Antoniu*, erau de părere că numai un *rege* ar putea pune la locul lor pe aceste popoare ne-astâmpărate, și propuneau să se dea lui Cesar titlul de *rege*, când o plecă în Asia. Se și hotărâse ziua, când trebuia să se facă ceremonia numirii lui de rege. Republicanii, între alții și *Brutus*, pe care Cesar îl iubia ca pe fiul său, se înțeleseră în ascuns ca tocmai în acea zi să-l omoare. Așa și făcură. Complotul reuși. Marele Cesar, străpuns de pumnalele conspiratorilor, cade în Senat la picioarele statuei lui Pompeiu. Când văzut pericolul, abia avusese timp să-și acopere capul cu pulpana hainei (a togei) și să zică, zărind pe Brutus: «*Și tu fiul meu Brutus?*»

Astfel muri (anul 44) cel mai mare om al timpului său, acela care a pregătit și era cât p'aci să realizeze însuși schimbarea republicei în *monarhie*.

Drumul era croit, și acum mai lesne va putea *Octavian*, fiul său adoptiv, să stabilească imperiul.

Al doilea triumvirat. — Octavian și Antoniu. Actium. Sfârșitul Republicei.

Cesar lăsase pe Antoniu ca executor al testametului său, iar pe *Octavian*, care nu era decât de 18 ani și se afla atunci la studii în Iliria, îl lăsase moștenitor, numindu-l fiu adoptiv. Când se auzi în Roma de uciderea lui Cesar, toată lumea rămase încremenită; iar la înmormântare, Antoniu ținu o cuvântare aşa de înflăcărată, încât tot poporul se înfuriă pe ucigaș. Republicanii, îngroziți, fugiră din Roma. Dar și printre nobili se găseau mulți cari îi susțineau, unii mai pe față, alții în ascuns. Între aceștia se afla și *Ciceron*, care, neputând suferi pe Antoniu, ținea discursuri amarnice în contra lui și căută în toate chipurile să-l împiedice de a deveni puternic.

Curând după aceea se întoarse și *Octavian* dela studii. El se uni cu Antoniu și cu Lepid, cei doi vechi amici al lui Cesar, și formară *al doilea triumvirat*, spre a se ajută unul pe altul și a nu lăsa pe republicanii, omorâtorii lui Cesar, să ia puterea.

Octavian, deși nu împlinise 20 ani, e proclamat consul, și recunoscut ca fiu adoptiv al lui Cesar. Triumviri, ca să răs-bune moartea lui Cesar, fac liste de proscripționi. Intre cei prosciri și omorâți fu și *Ciceron*, ilustrul orator. Câți scăpară dintre republicani, fugiră în Macedonia, unde strânseră o armată de luptă. Octavian și Antoniu plecară în contra lor și-i bat (la *Filipi*). Prin urmare, încă un *răsboiu civil*.

După acest succes, triumviri își împărțiră provinciile. Se dete lui Lepid nimică toată, Africa; pe când Antoniu luă Orientul, ca să bată pe Parți, iar Octavian luă Apusul.

Peste puțin, Lepid preferă să se facă mare pontefice și lăsă provincia sa tot lui Octavian, care, stând în Roma, căută prin fel de fel de mijloace să mulțumească pe toată lumea și să se facă iubit de toți. Octavian se puse în legătură cu oamenii de merit și însemnați, și cu tot ce strălucea ca inteligență, ca distincție socială sau ca valoare personală. Numele și autoritatea lui cresc repede. Asta nu plăcea lui Antoniu. Dar nici cele ce făcea Antoniu în Orient nu plăcea nimănuil în Roma. Antoniu era un om ușurel. Se bătuse, ce se bătuse, cu Parții; supusese nu e vorba, și Armenia; dar acum mai mult petrecea la curtea *Cleopatrei*, regina Egiptului, care îl zăpăcise într'atât, că îl făcuse să-și lase două neveste, cu toate că una din ele era chiar sora lui Octavian; și îl mai făcuse să dăruiască fiilor ei niște provincii romane, ca și cum ar fi dăruit din moșiiile lui.

Faptele astea indignară lumea în Roma. Octavian trebuia să plece cu armata, ca să pedepsească și pe Cleopatra și pe Antoniu.

Antoniu, ieșindu-i înainte cu oastea sa la promontoriul *Actium*, fu bătut și silit să fugă în Egipt (31 a. Ch.). Deci alt *răsboiu civil*. Octavian se luă după el. Dar și Antoniu și Cleopatra, pe care ar fi voit mai ales s'o ducă prizonieră la Roma, se omorâră singuri. Atunci Octavian prefăcă *Egiptul* în *provincie romană* și se întoarse îndărăt în Italia.

La întoarcere se făcă lui Octavian o primire triunfală în Roma; și se dete titlul de *August* sau «Prea mărit»; și, în

memoria acelei sărbători, luna în care intră el în Roma, la anul 29, se numă tot «August». Octavian dorează să poarte și numele lui Cesar, ca recunoaștere pentru marele său binefăcător; de aceea numele lui întreg este *Cesar Octavian August*. În istorie î se zice mai scurt numai *August*. Fu proclamat consul, tribun, censor, președinte al senatului sau principe, mare pontefice, și imperator.

August nu a primit să i se dea titlu de rege. Păstrează numirea funcțiunilor republicane. Numai atât că el, comandantul suprem al armatei sau *imperatorul*, (latinește *imperator* = comandant), ocupă mai toate aceste funcții sau poate să pună în ele pe cine vreă. Chiar *dreptul de grătie*, care era al poporului, s'a dat tot *imperatorului*. De aceea, *imperator* a început să însemneze domn stăpânitor, *monarch*, adică acea ce înțelegem azi când zicem *împărat*. August a avut norocul că a trăit mult, până la anul 14 după Christos, prin urmare a putut obișnuia din capul locului pe poporul roman cu domnia unui singur om, făcându-l să vază în *imperator* un adevărat monarch. Atât numai că în loc să se cheme *rege*, se chama *împărat*; și de aci forma de guvern, în loc să se cheme *regat*, s'a numit *imperiu*. Mai târziu după August, alți împărați au luat pe rând tot mai multe puteri în mâinile lor; ba sub succesorul lui August, pe baza unei legi (*legea de maiestate*) se poate omoră oricine s-ar fi părut periculos pentru viața împăratului. Așă că, treptat, forma de guvern se schimbă cu total din republicană în *monarhică*.

IMPERIUL ROMAN

Intinderea lui. Provinciile imperiului și administrarea lor. Romanizarea Imperiului.

Intinderea stăpânirii romane sub August coprinde țări din cele trei continente, Europa, Africa și Asia. În Europa, deosebit de Italia, coprindează Spania, Galia, Germania de miazăzi, Macedonia și Grecia; În Africa, tot nordul continentului, îm-

preună cu Egiptul. În Asia, toate țările până la Eufrat, și Palestina și Fenicia.

August împărți proviniciile în *senatoriale* și în *imperiale*. Cele dintâi, fiind mai în centru și mai ușor de îngrijit, erau date pe seama senatului; cele-lalte, fiind mărginașe, și prin urmare mai supuse la turburări, erau luate de împărat în paza și îngrijirea sa. În vederea acestor din urmă August înființă armate speciale, ca să le poată bine apăra. August a avut de apărat mai ales hotarele de miazănoapte ale imperiului, pe unde năvăliau Germanii și Marcomanii, precum și de astămpărat revoltele Ilirilor și ale Traciilor în Moesia.

Pentru administrarea mai scrupuloasă a Italiei, a înființat două poșturi noi, în care enumiă el pe cine vrea, pe viață: *prefectul orașului* și *prefectul pretoriului*. Cel dintâi avea să îngrijească de ordinea din Roma și din Italia; celalalt era comandantul trupelor din Roma și din Italia.

Ca să înlăture cauzele de plângere ale provinciilor, a luat măsuri ca administratorii lor să nu le mai jefuiască. Cei vinovați erau pedepsiți. Si ca își situa celor răpitori să fie mai mici, a dispus că guvernatorii să fie plătiți de stat pentru slujba lor de administratori.

Aceste măsuri ale lui August au apropiat și mai mult suliștilor țărilor supuse, și îndurcă grija ce are statul și împăratul de soartă lor. Relațiunile libere dintre ele și Roma s-au strâns și înmulțit. Religia și credințele lor s-au adus cu

Fig. 88. *August*. Bust după o statuie din Vatican.

zeii lor, la Roma în Patheon; legile, obiceiurile, limba dela Roma s'au adus și întins la ele, în toată întinderea imperiului.

Fig. 89. *Impăratul August, în armură complectă.*

Spiritul roman a pătruns în toate provinciile, cari începeau să se simtă mândre de gloria imperiului din care făceau parte,

precum locuitorii lor socoteau ca cea mai mare cinstă și ca un ideal de viață să ajungă a fi *cetățeni romani* («*civis romanus*»). Astfel imperiul întreg se *romaniză*, și unele provincii începură a-și părăsi limba și a vorbi pe acea a Romanilor, cum făcuse Spania, Galia, Dacia.

Luptele cu Germanii. Varus.—În timpul lui August s-au dat unele lupte norocoase pentru supunerea *Moesiei* și *Panонiei*, prima situată în partea din dreapta Dunării (azi Bulgaria și Serbia); cea de a doua pe unde e Ungaria. Dar voind să întindă imperiul și dincolo de Rin, avură cu Germanii de acolo un războiu nenorocit, în care comandanțul Romanilor *Varus* fu bătut, și căzu în mâinile dușmanilor și el și trei legiuni ale armatei romane. Această nenorocire costă mult pe August, și de multe ori se auziau din gura lui cuvintele pline de amărăciune: «Vare, Vare, ce mi-ai făcut legiunile?»

Secoul lui August.—În lunga sa domnie, fiind mulți ani de liniște, August are destul timp să se ilustreze și prin lucrări de înfrumusețarea Romei și de înleznică a comunicațiilor. Face drumuri, construiește apeducte, zidește în Roma clădiri mărete, îngrijjește, ca și Cesar, de mulțimea săracă. Domnia lui fu astfel, în mare parte, un timp de liniște, de pace și de odihnă pentru poporul roman. Acum începe lumea romană să se ocupe mai mult cu artele și cu științele. Civilizația adusă din Grecia, unde crescuse și se instruise de câtva timp inteligența romană, începe a-și da roadele.

Mulți învățați și artiști din Grecia și din Alexandria aleargă pe întrecute în marea capitală a imperiului roman, care era și capitala lumii cunoscute pe atunci, căci acolo puteau mai degrabă să deschidă școli, să scrie și să-și desfacă cărțile, să-și compună și să-și vânză operile de artă. Cu ei se întreceau acum artiștii și învățații Romei. Iar August, împreună cu amicul său *Mecena*, îndemnă, încurajă și răsplătește pe toți, cari se distingeau.

Acest timp se numește *secolul de aur* al culturii romane, căci acum în fine ajunge Roma să se compare în civilizație chiar

cu Grecia. În acest timp au trăit cei mai mari poeți ai Romanilor: *Virgiliu*, *Orațiu* și *Ovidiu*. Înaintea lor, pe timpul lui Cesar, trăise alt poet mare, *Lucrețiu*.

Fig. 90. *Mecena*, mare încurajator al literelor și artelor sub August. El fù răstignit sub următorul lui August sub *Tiberiu*.

In al 31-lea an al domniei lui August, s'a întâmplat un mare eveniment de importanță colosală pentru istoria omenirii. Înt'una din provinciile depărtate ale imperiului Roman, în Asia, și anume în *Iudea*, se născu în Nazaret, dintr'o familie săracă, *Isus Christos*. La început necunoscut, persecutat atât el cât și discipolii lui, Isus isbutì a dà lumii o credință nouă, care, câte puțin, îvinse și luă locul credințelor vechi, sau *păgânismului*.

Impărații din familia lui August.

Cel mai mare împărat, din căi au urmat după August, a fost *Traian*, care a mai întins împărăția romană în părțile unde se mai putea întinde, cucerind încă alte provincii, la Nord în Europa, *Dacia*, și la răsărit în Asia: *Mesopotania*, *Asiria* și *Arabia*. Sub el imperiul roman a ajuns la cea mai mare întindere.

Dela moartea lui August și până la Traian sunt însă aproape 100 ani. În acest timp au urmat mai mulți împărați, făcând parte din trei familii sau dinastii, și anume: familia lui August sau *familia Iulia*, apoi *familia Flavilor* și în fine acea a *Antoninilor*.

August n'a avut parte de urmași străluciți din familia sa, care a domnit mai bine de o jumătate de secol (dela 14—68 d. Ch.). Din contră toți au fost neînsemnați, ba unii din ei încăpabili, conduși său de vre-un prefect al pretoriului sau de femei striccate și intrigante; — alții au fost chiar nebuni.

Cel dintâi, *Tiberiu*, nu se gândia decât la el, și cu toate că a domnit 23 de ani, n'a făcut mai nimic de ispravă. Temându-se că vrea lumea să-l omoare, a făcut *legea de maestate*, prin care se putea omorî oricine era bănuit că vrea să atenteze la viața împăratului. În timpul lui s'a răstignit *Măntuitorul*, care învăță pe oameni să se iubească între ei ca niște frați, să-și ierte unul altuia greșelele, să facem altuia ce am vrea să ne facă și nouă altul. Învățăminte acestea au intrat în sufletul omenirii și, cu toate persecuțiile, au cucerit încetul cu încetul lumea, până-ce, peste 300 ani, sub împăratul Constantin, credința creștină a fost recunoscută ca religie admisă în statul roman.

După Tiberiu a urmat nepotul său *Caligula*, un nebun în toată puterea cuvântului. Una din faptele lui de nebun a fost că a făcut pe un cal al său, după toate regulele, consul, poruncind să i se dea toate onorurile cuvenite unui consul.

Claudius, următorul lui Caligula, deși om instruit, era un bătrân fără vlagă.

Nici unul nici altul n'a murit de moarte bună. Caligula a fost asasinat, Claudius otrăvit de chiar soția sa Agripina.

Neron, cel din urmă dintre membrii familiei Iulia, a fost aşa de smintit, încât se zice că a dat foc Romei ca să vadă cum arde o cetate mare, și să aibă prilejul de a cânta și el o pri-veliște de oraș în flăcări, cum a cântat Homer arderea Troii. Se credea poet mare, actor mare, cântăreț mare. Când s'a omă-rât, ca să scape de un asasinat, a exclamat: «Ce mai artist pierde lumea!» În timpul lui se părnră întâiale persecuții în contra Creștinilor, cari începuseră a se înmulțî.

FLAVII.

Vespasian. Dărâmarea Ierusalimului.—Vespasian ajunsese împărat, bătând pe toți acei generali, cari după moartea lui Neron aspirau să se facă imperatori. Cu el ocupă tronul imperiului familia *Flavia*, din care fac parte *Titus* și *Domician*, și care a domnit dela 68—96 d. Chr.

Sub Vespasian s'a dărămat Ierusalimul, și Evreii s-au îm-

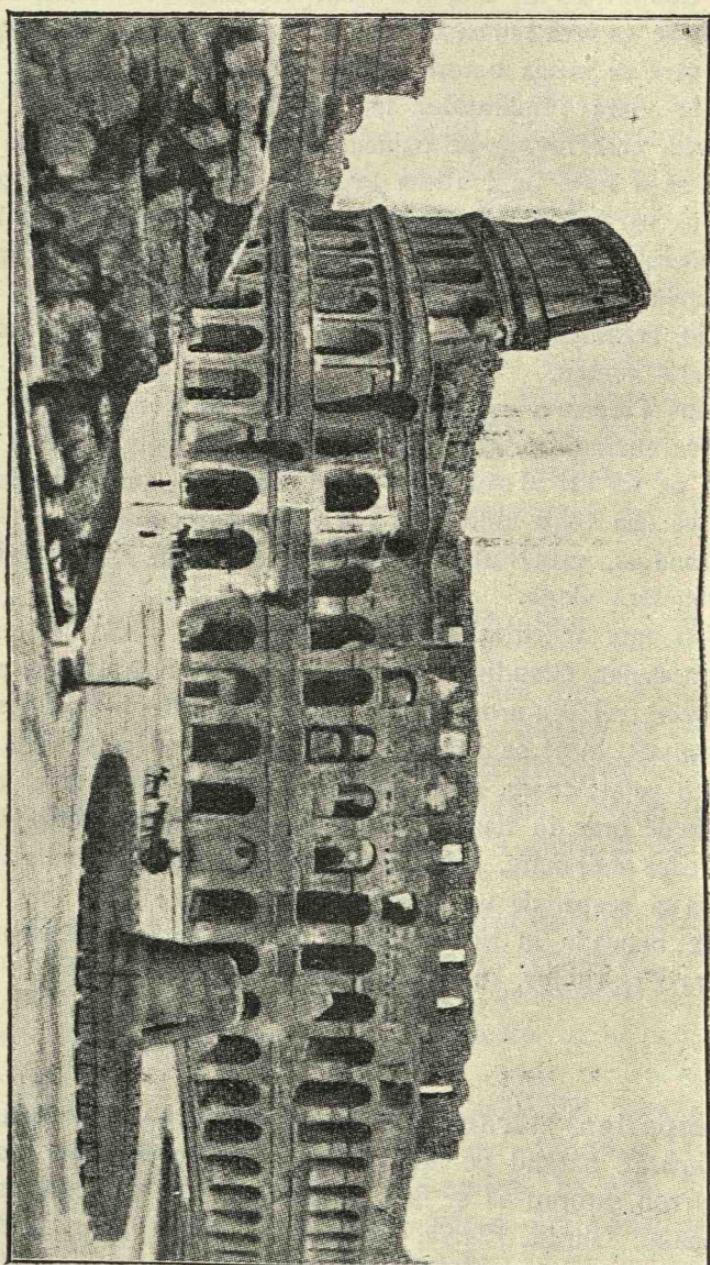

Fig. 91. *Coloseum* (sau *Calisent*), în ruine, amfiteatrul colosal, în care încăpeau 87 mii spectatori.

prăștiat în toate părțile lumii (anu 70 d.Chr.) Evreii se revoltaseră încă de pe vremea lui Neron, și răscoala lor tot

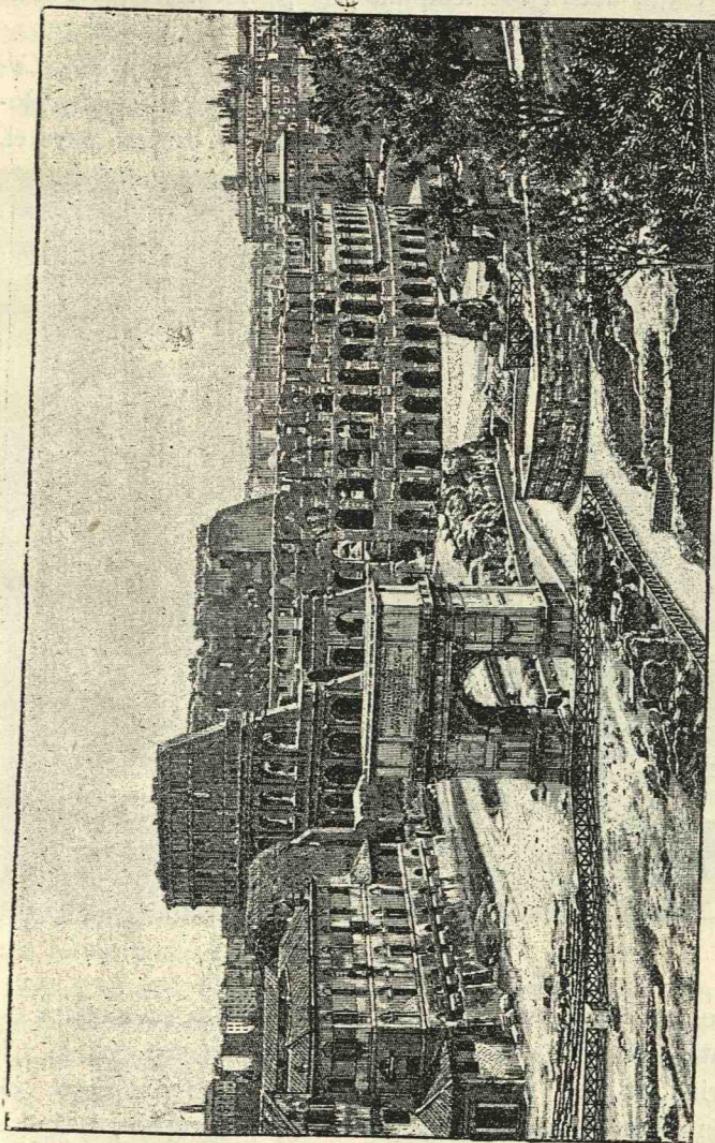

Fig. 92. Coliseu', văzut din *forum*, cu arcul de triu nf al lui Titus, în față.

creșteă, când Vespasian, ajungând împărat, trimise în contra lor pe fiul său Titus. Acesta înconjură Ierusalimul, unde

Evreii se închiseseră ca să se apere cu înverşunare. Dar și atacul Romanilor a fost și mai crâncen. După ce dărâmără zidurile cetății, deteră foc templului, și pe locuitori parte îi uciseră, parte îi vândură ca robi.

Dela Vespasian și dela T. *tus* a rămas o clădire uriașă, *Coloseum*, cel mai vast amfiteatru din Roma, unde se adunau Romani să vadă spectacole diferite, lupte de oameni între ei, *gladiatori*, sau lupte cu animale.

Titus. Eruptia Vezuviului.—După Vespasian urmă *Titus*, care era aşă de bun, încât dacă se întâmplă să treacă o zi,

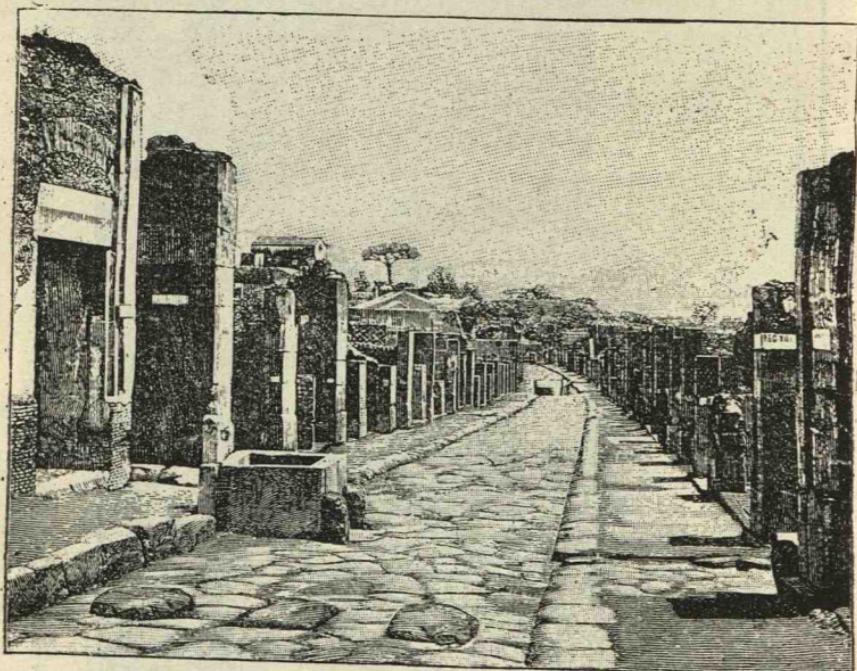

Fig. 93. O stradă din Pompei.

în care nu făcuse nici un bine, era măhnit și zicea: «Iacă o zi pierdută!» Sub el a izbugnit vulcanul *Vezuviul* (79 d. Ch), acoperind cu lava sa orașele *Pompeii* și *Herculaneum*, cari abia în zilele noastre au început să fie desgropate, lăsând să se vadă strade întregi, cu casele, prăvăliile, piețele, fântânele lor, și iocuințele cu arhitectura și mobilierul lor.

Domițian. Cucerirea Britaniei. Răsboiul cu Dacii.— *Domițian*, cel din urmă dintre Flavi, nu semănă la minte nici cu tatăl său Vespasian, nici cu fratele său Titus. Eră cam nebun. Sub el s'a sfârșit cu bine luptele din Britania, dar s'a început un războiu nenorocit cu Dacii.

In Britania armatele Romane pătrunseseră de mult, și timp

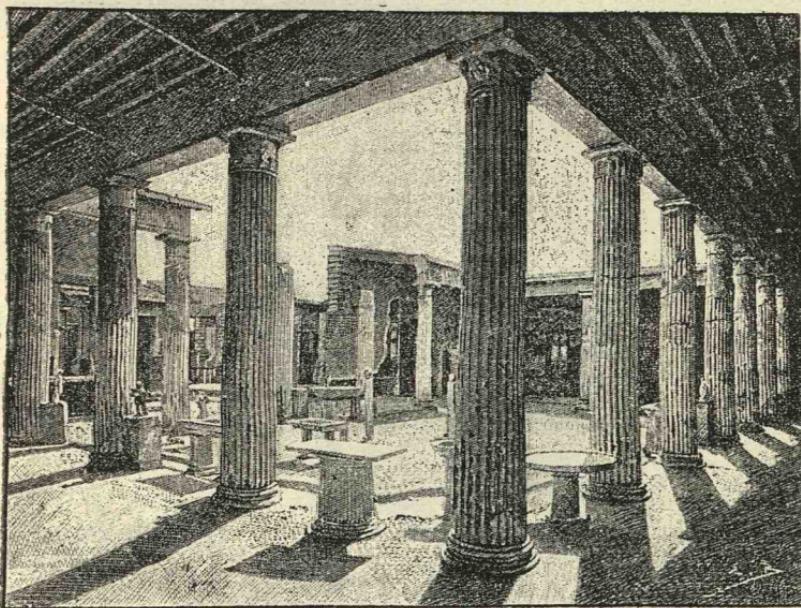

Fig. 94. *O casă din Pompei*, cu grădina la mijloc, în care dau încăperile locuite.

de aproape o jumătate de veac se luptau s'o cucerească. Abia acum isbutiră s'o supună cu desăvârșire.

Domițian avu războae nenorocite cu Dacii, fù bătut în două rânduri de *Decebal* și, ceeace nu s'a mai pomenit până acum în statul roman, a fost silit să plătească barbarilor un tribut, să le trimeată meșteri ca să le facă arme, mașini de războiu și chiar cetăți. Asta a fost o rușine mare, pe care numai Traian a spălat'o.

A N T O N I N I I.

Traian. Cucerirea Daciei.

Traian, face parte dintre *Antonini* (cari au domnit dela 96—192 d. Chr.). De locul lui este din Spania, fiul unui militar destoinic, care se destinsese și înaintase la ranguri înalte numai prin meritele și destoinicia sa.

Ca și tatăl său, Traian nu s'a ridicat decât tot numai prin calitățile sale personale. Pe când se află în capul legiunilor la

Fig. 95. *Traian*.

Rin, Traian fù chemat la Roma de împăratul *Nerva*, care, fiind bătrân, îl adoptă de fiu al său, cu voia și după îndemnul Senatului; și astfel, după *Nerva*, urmă Traian ca împărat la anul 98 d. Chr. Când se urcă pe tron, avea 42 de ani; era o.n în toată puterea. Înalț, voinic, frumos la chip și

bun la inimă, muncitor și capabil, Traian a fost un împărat foarte iubit, poate cel mai iubit împărat al Romei. Mai târziu, senatul roman, când felicită pe căte un împărat îi zicea: «Să fii mai norocos decât August și mai bun decât Traian!» El se pricepea nu numai în aria războiului, dar și în administrarea sau cîrmuirea țării. A știut cum să facă și pe soldați să asculte de ordinile superiorilor, să respecte disciplina și regula; dar a știut să facă și pe funcționarii civili să-și îndeplinească datoriile.

Încă de mult era statul român supărat la nord de *Germani* și de *Daci*, la răsărit mai cu seamă de *Parți*. Cesar își pusese în gînd să supună mai ales pe Daci și pe Parți; însă n-a avut parte să-și realizează planul.

Cucerirea Daciei—Traian relua planul lui Cesar și plecă mai întâi *in contra Dacilor*, la anul 100 d. Chr. Decebal se pregătise bine de războiu. Știă bine că are să se lupte cu Traian, pentru că acesta, cum a venit împărat, n'a mai vrut să-i trimită tributul promis de Domițian. De acea Decebal trece Dunăreia și prădează provincia romană *Moesia*. Traian vine, îl respinge, trece după el peste Dunărea înghețată, intră în Dacia, pătrunde în locurile numite azi Banatul Temișoarei, și înaintează drept spre capitala Daciei, *Sarmisegetuza* (azi Grădiștea). Doi ani ținură luptele. În fine, Decebal, învins, cere pacea și promite că nu va mai face război în contra Romanilor.

Atunci Traian se retrage. Dar nu trecu mult și Decebal, ambicioz, războinic cum era, nu mai putu răbdă și începe iar să se pregătească de răzbuc. Traian cum audă de aceasta, pleacă din nou în contra lui, în anul 105; pune să se construiască un pod peste Dunăre, mai jos de *Porțile de fier*, pe unde este astăzi Severinul, și trece iar Dunărea, înaintând acum prin valea Oltului spre Sarmisegetuza. De astă dată Daci sunt înviri cu desăvârșire; capitala lor e dărămată; iar Decebal, că și nu cadă prinț, se omoară singur.

Astfel *Dacia devine acum provincie romană*.

Traian cucerind Dacia, n'a stîrpit pe toți locuitorii ei. A

nimicit, ne-apărat, armatele lui Decebal; a trecut prin foc și prin sabie tot ce se punea înaintea mersului său biruitor; dar cei cari i se plecau smeriți și supuși, cei ce fugeau și se ascundeau de urgia furiei romane, femeile fără apărare și copii nevârstnici, au rămas cu viață; prin ei neamul dac s'a pastrat mai departe, câtva timp, amestecându-se cu închetul și trăind la un loc cu populațiunea adusă de Traian în Dacia, spre a o coloniză.

Fig. 96. *Forul lui Traian cu columnă lui în mijloc.*

Când s'a întors la Roma învingător, nu mai știau ce să facă Romanii de bucurie. O sută douăzeci și trei de zile ar fi dusă, se zice, într'o veselie și într'o sărbătoare. De entuziasm s'ar fi dedat chiar la adevărate nebunii. Peste unsprezece mii de fiare ar fi perit în luptele sălbaticice, de cari făceau ei atâtă haz în circuri. Aproape tot atâția gladiatori s'ar fi luat la întrecere; și cine știe câte vieți omenești nu s'or fi jertfit astfel, în amețea răpitoare a petrecerii și în veselia îmbătătoare a triumfului!

Dintre semnele bucuriei strămoșilor noștri pentru cucerirea

Daciei, ne-a rămas unul mai presus de toate, mareț, frumos neperitor, — icoană de amintire a luptelor și biruințelor căstigate de Romani în contra trufașului rege Decebal. Acel semn e *columna* ridicată de Traian în mijlocul forului la Roma. Pe ea stau zugrăvite, de jos până sus, fel de fel de scene din războalele Romanilor cu Dacii.

In vârful ei se așezase statuia lui Traian; dar acum, în locul statuei lui Traian, se găsește aceia a sfântului Petru.

Caracterul Dacilor. — Dacii, la venirea Romanilor, erau un popor stabilit în sate și orașe, se ocupau cu agricultura, deci eșiseră cu totul din starea nomadă a popoarelor barbare. Neamul lor erau un neam viteaz și mândru, doritor de neatârnare și plin de inimă. Însuflarea un sentiment puternic de respect de sine și de demnitate.

Când a venit Traian în contra lor, i-a găsit stabiliți în sate și orașe. Alexandru Macedon, în expediția sa în contra lor, i-a găsit numai cu orașe de lemn. Peici pe colo găseai și la ei case clădite din piatră grămădită fără ciment. Construcții din cărămidă, însă, nu se pomeniau. De aceia nici nu se află ruine de clădiri dace. Dar tot ajunseră să-și înjghebe încaltea locuințe de garduri de nuele lipite cu pământ. Tot era ceva. Casele țărănești, la noi, în multe părți ale țării, nu se zidesc nici astăzi altfel.

Bună rea, aveau Dacii casa lor, și puteau să se ocupe în tihă cu ale câmpului. Cultivau mai ales *meiul* sau *malana*, cum ziceau ei în limba lor, de unde a rămas vorbă *mălaia* și poate și *mămăliga* (dela

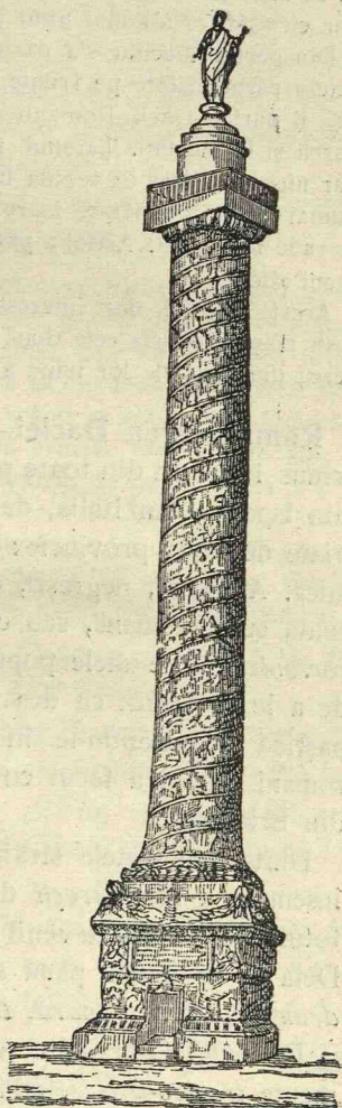

Fig. 97. Columna lui Traian.

ma-malaiu). Cultivau viile, și scoteau din ele vin mult și bun; de aceea patima beției era unul din cele mai vătămătoare păcate ale lor, până s'a hotărât un rege temut de ei, *Boerebiste*, să-i pună capăt, poruncind să se stârpească toate viile. Toate viile nu s-ar fi stârbit ele, de sigur, dar cu asta tot s'a mai ținut în frâu vițul beției.

Din portul Dacilor s'a păstrat, până azi la tărani, obiceiul de a-și reteză părul înainte pe frunte, și în colo a-l lăsă în plete lungi pe spate. Așă îl purtau Daci. Romanii se purtau tunși mărunt la cap și rași la barbă și la mustăți. Tăraniul nostru nu-și rade mustătile, ca Romanii, dar nici nu-și lasă de regulă barbă, ca Daci. Barba o lasă să-i crească numai la vre-o supărare mare și în semn de jale; iar mustătile nu și le rade nici mort. Astfel a păstrat Românul dela Daci unele, dela Romani altele.

Aceste lucruri, deși interesante, sunt mici pe lângă însușirile suflețesti moștenite dela cele două popoare. Amândouă erau mândre și vițeze; din sufletele lor unite a eșit firea Românului de azi.

Romanizarea Daciei.—Pentru colonizarea Daciei, Traian a trimis locuitori din toate părțile imperiului. A trimis din Galia, din Ispania, din Italia, dar mai mult a trimis din părțile apropiate de noua provincie: din Panonia, Iliria, Dalmatia și Asia mică. A căutat, negreșit, ca populația adusă în Dacia să fie toată curat romană, sau cel puțin compusă din elemente dejă romanizate. Pe unele populații le cără aici dinadins, cu gândul de a le romaniza cu desăvârsire, smulgându-le din țara lor de baștină și punându-le în contract ne-întrerupt cu coloniștii romani. Astfel a făcut cu niște cohorte aduse în Dacia tocmai din Britania.

Dintre elementele străine, trimise aici cu coloniștii, cel mai însemnat a fost *Grecii* din Asia mică. Ei nu-și uitaseră cu totul limba, când au venit; tot mai aveau nevoie de romanizare. Dela ei au rămas până astăzi în limba românească vorbele: *drum, martur, papură, tufă, strugure, teacă*, etc.

Pe lângă Grecii din Asia mică, se aflau între coloniști elemente *tracic-ilirice*, aduse din Dalmatia, Iliria, Panonia, de pe coasta Mării Adriatice; precum și elemente *celtice*, aduse din Spania, Galia și Britania.

Toate elementele neromane sau numai romanizate nu însem-

nau nimic la număr, față cu mulțimea și puterea elementului stăpânitor al Romanilor. Și, pe fie-ce an numărul Romanilor adevărați sporiș, atrași de vestea despre bogățiile minelor de aur ascunse în munții «fericitei Daciei». Alergă care mai de care să se îmbogătească din belșugul noii provincii. Se dusese atunci pomina de Dacia, ca în zilele noastre de California. Potopul lumii romane trebuia să înnece astfel în sânul său elementele etnice străine, fie ele aduse, fie localnice.

Unul din factorii cari au lucrat puternic la romanizarea provinciei a fost, pe lângă populația civilă, *legionarul roman*.

Stim că atunci când se cucerea o țară și se transforma în provincie, se stabiliă în ea una sau mai multe *legiuni*, pentru pază. Odată stabilită o legiune într'un loc, cu greu se mai mută. Eră adusă acolo pentru veci, lăsată să prinze rădăcini adânci, ca să dea ținutului caracter latin. Asta se și întâmplă, în cele din urmă, vrând ne-vrând; căci legionarul fiind ținut, după lege, să servească în armată vreo 25 de ani, ce eră să facă el, adus de Tânăr în țară străină, de unde știa că n'o să mai plece? Căută să se aşeze omul, ca la casa lui. Se înșură cu o femeie din poporul țării cucerite; și fiindcă, după obiceiu, copiii erau crescuți de mici în lagăr, iată că limba legionarilor, adică cea *latină*, devenia cu încetul, pe nesimțite și în mod firesc, limba populației supuse.

Legiunea romană, care a stat în Dacia mai mult, (dela 106 d. Ch. până la 270), se chemă *a XIII gemină*.

După vre-o zece ani dela cucerirea Daciei, Traian plecă și în contra *Parților*; îi bate, întinde stăpânirea Imperiului Roman peste *Mesopotamia, Armenia, Asiria, Arabia pietroasă* și, după-ce realiză astfel idealul lui Cesar, moare la anul 117 d. Chr.

In binecuvântata lui domnie de 19 ani, Imperiul Roman iar să simțit puternic și plin de viață, ca în vremurile lui Cesar și ale lui August. Științele și artele înfloriră, săracimea se bucură de ajutoare și de îngrijire părintească, drumuri și edificii mărete se construia; toate mergeau spre bine.

Dar, din nenorocire, soarta Imperiului Roman n'a făcut și mai vină după Traian tot aşa împărați de toinici și înțelepti ca el.

Adrian. Antonin. Marcu Aureliu

Succesorul lui Traian, *Adrian* s'a ilustrat mai ales prin construcțiile în adevară mărețe, pe cari le-a ridicat și în Roma și în celealte părți ale imperiului. În Roma au rămas vestite palatul și mormântul lui, monumente mari de artă amândouă. În alte părți ale imperiului, se pomenește zidurile din Britania și Germania, ridicate pentru apărarea provinciilor romane de năvăliri din afară. *Adrian* se mulțumea să apere și să admi-

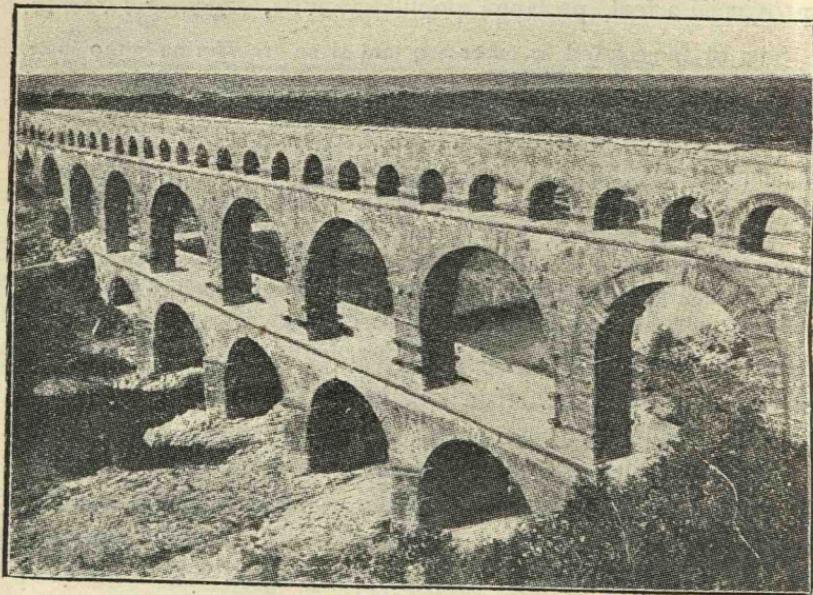

Fig. 98. Din cultura Romanilor.
Aqueduct roman. (În Franța, la Nîmes).

nistreze ceace era stăpânire sigură a Romanilor. Ce se pare nesigur, nu-și da osteneala să întărească prin noi răsboaie, ci mai degrabă se lepădă de așa stăpânire. Astfel s'a lipsit de țările cucerite în urmă de Traian: Armenia, Asia și Mesopotamia, precum și de Dacia. El, care construiește aiurea atâtea întărituri de ziduri, a pus să se strice podul construit de Traian pe Dunăre când a cucerit Dacia, și această hotărâre a luat-o ca să nu mai poată trece barbarii pe acel pod în Moesia. Voiă

mai bine ca imperiul să fie cevă mai mic, dar mai bine apărat și administrat. Se înțelege că dela un astfel de împărat

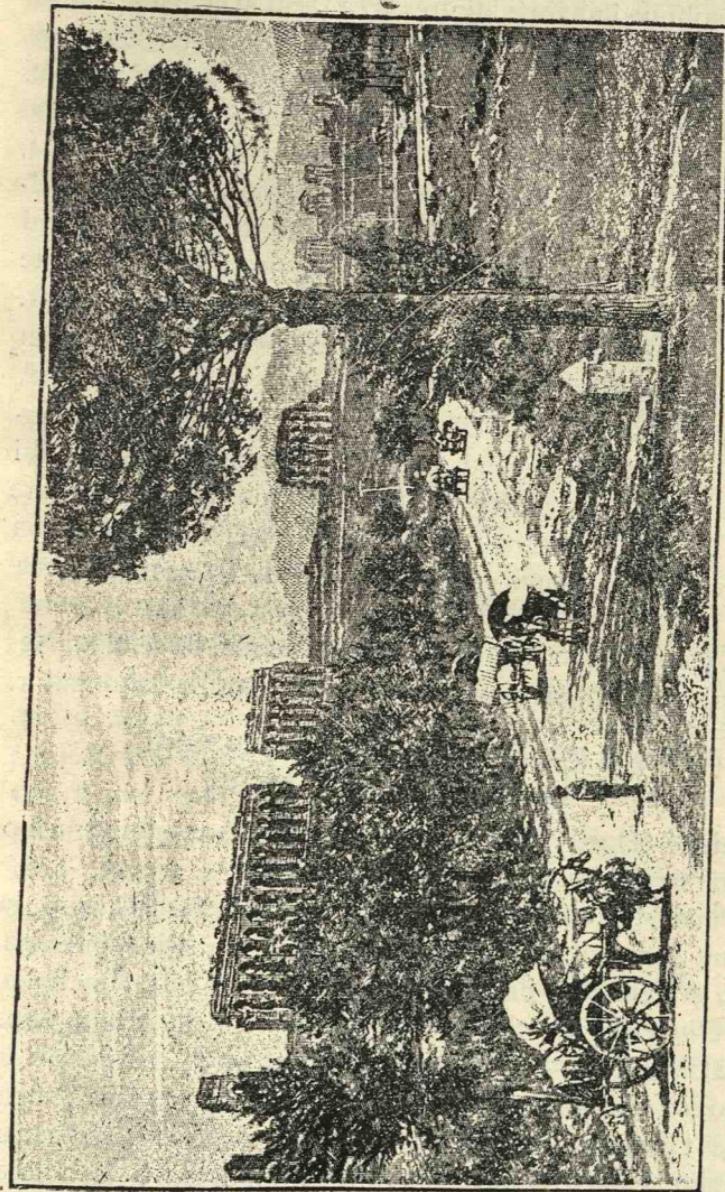

Fig. 99. Din cultura[ ] Romanilor.
Aquedcul din Claudiu (în fund) care aducea la Roma apă din Munții Albani; cu o vedere din *Champagna romana*.

nu ne putem aștepta să facă răsboie de cucerire.

Antonin, care urmă după el, a fost și mai pacnic. Deși era fiu numai adoptiv al lui Adrian, posteritatea a dat numele lui întregei familii de împărați, dintre cari a făcut și el parte, aceasta din cauza dragostei ce-și câștigase prin bunătatea lui deosebită, care se asemănă de așfel cu a predecesorilor din aceiași familie.

Urmașul său a fost fiul său adoptiv *Marcu Aureliu*, un om înțeles și filosof de seamă. Si dânsul, ca și Antonin, era bun, bland, milostiv; se interesă de soarta robilor și a celor săraci și nenorociți. Ii plăcea să-și petreacă timpul săvârșind acte de binefacere și scriind *Cugetări*, cari ne-au rămas că niște sfaturi neprețuite și măngăieri înălțitoare, pline de nobleță. Lectura lor și astăzi dă susținelui tările și liniște. Deși om pașnic din fire și din creștere, când datoria l-a chemat la luptă, ca să-și apere patria, a luat armele și a plecat în contra dușmanului. Astfel a făcut, când au năvălit Germanii din nord și Parții din răsărit. În contra acestora a trimis un general, care i-a bătut. În conta Germanilor însă a plecat el însuși. Deși i-a învins, el a murit în timpul războiului, pe unde este astăzi Viena. (392).

Comod, fiul lui *Marcu Aureliu*, a fost un nebun, de felul lui *Neron*. E singurul împărat rău și netrebnic din familia Antoninilor.

Anarhia militară. Dacia sub Romani.

Aurelian și părăsirea Daciei.

Anarhia. — După Comod, ultimul dintre Antonini, urmă o încurcătură de nedescris în imperiul roman.

Nu se mai știă cine să urmeze la tron. De la 192 până la venirea lui *Aurelian* (270) a fost un haos, o anarhie întreagă. Legiunile, și cele din provincii, dar mai ales cele din Italia, adică *Pretorianii*, proclamau și răsturnau pe împărați, după voie. Odată au fost în acelaș timp 19 împărați, proclamați în diferite locuri ale imperiului. De aci lupte sângeroase pentru domnie și turburări interne, cari slăbiau imperiul înăuntru, tocmai când barbarii deveniau tot mai îndrășniți la hotare.

Aurelian. Părăsirea Daciei. — În sfârșit *Aurelian* (270) a reușit să aibă singur împărația pentru vre-o cinci ani de zile.

Deși a fost om războinic și a întins imperiul în Asia dincolo de Eufrat, luând Siria, dar, convingându-se de greutățile apărării Daciei, Aurelian părăsește această provincie și retrage de acolo armata în partea dreaptă a Dunării, în provincia Moesia. De atunci populațiunea Romană, care mai rămăsese în Dacia, unde își avea locurile lucrative, cetăți zidite și tot felul de interese și legături de familie, fù lăsată în prada năvălirilor barbare. Dar ea luptă cu toate necazurile, scăpă din toate pericolele și ajunse să formeze *poporul român*, care trăește azi în Regatul României, în Transilvania, Basarabia, Bucovina, Temișoara, etc.

Dacia sub Romani.—La retragerea legiunii peste Dunăre, în Moesia, n'au plecat, firește, decât militarii și funcționarii, chemeți și datori să urmeze ordinului de plecare. Ceilalți coloniști au rămas pela vatrele lor, întâmpinându-se ce s-o întâmplă, hotărâți să înfrunte cu toții necazurile și nevoile cari, ce e drept, se înmulțiau și se grămădiau tot mai mult pe capul lor. Dar ce eră să facă? Își aveau aici tot rostul vieței, aveau satele și orașele lor, nu se mai simțeau de loc străini; din contră, se simțeau chiar acasă la ei, vorbiau cu toții aceiași limbă.

Ce fusese *Dac*, *Trac*, *Grec*, *Celt*, etc. se asimilase cu multimea stăpânitoare, mai puternică și mai cultă a Romanilor. Dăduseră și ei cevă Romanilor din al lor; primiseră însă dela dânsii mai mult: obiceiuri, legi, limbă, deprinderi de traiu, etc.; și din contopirea acestor elemente la un loc, pe fondul latin general și covârșitor, se plămădiu treptat un singur popor, un popor nou, *poporul român*, cu conștiința unității și a personalității sale hotărâte.

De ce eră să-și părăsească ei căminurile părintești, împodobite cu atâtea amintiri? De ce să-și lasă ei câmpul roditor, udat cu sudoarea frunții lor, și pământul în care steteau ascunse nu numai comori materiale, mine de aur, dar alte comori și mai scumpe înime: moaștele părinților și ale copiilor, atâtea legături puternice și sfinte, cari ne țin sufletele prinse de țara unde ne-am născut și am trăit?

Și apoi unde eră să se ducă? Pentru ei, ori încotro ar fi

apucat, ar fi fost în străini. Să treacă împreună cu legiunile în Moesia? Dar tocmai acolo bântuiau dela o vreme mai cu furie cetele barbare. Ce fericire eră să-i aştepte acolo? Să-şi lase ei căpătâiul sigur și ogorul muncit și mult puținul avut agonisit cu trudă, ca să se încerce o soartă nesigură, ba chiar amenințătoare? Ar fi trebuit să plece departe de tot, în centrul mai adăpostit al imperiului roman. Dar cu ce mijloace? Trebuiă să fie destul de bogăți, toți, cu mult bănet și aur grămadit în lázi, ca să se simță gata de aşa călătorie lungă, în niște locuri ne mai umblate de ei, unde nu stăpâniau nici o palmă de pământ.

Or fi fost, nu e vorbă, și astfel de bogătași, cari au părăsit Dacia și s-au dus departe, în orașele mari ale împărației, spre a se bucură de averile adunate și a scăpă de vremile rele, ce începeau să bată tot mai amarnic în Dacia. De aceștia s'o fi găsit și înainte chiar de Aurelian; cu cel mai mare cuvânt în timpul lui și după el. Dar greul poporului n'a putut și n'a voit să se deslipească de căminurile sale.

La una ca asta se și aşteptaseră, de altminteri, oamenii politici ai statului Roman. Știau de mai înainte că legiunile și funcționarii or plecă ei, de voie de nevoie. N'or să se împotrivească ei poruncei împăraștești. Dar marea mulțime de cetăteni romani? Ce s'ar fi putut face cu dânsii? Cum să-i aducă? Cum să-i părăsească lă voia întâmplării? Grija aceasta i-a împediat de mult pe Romani să se lepede de Dacia.

Inainte de Aurelian, îi venise și lui Adrian odată ideia să retragă legiunile, să strice podul de peste Dunăre și să se lipsească de Dacia. Să se lipsească de *Dacia*, eră ușor de zis. Dar cum eră să se lipsească de *locuitorii romanii* stabiliți acolo? De luat, nu-i putea lăua; să vină de bună voia lor, nici nu eră de gândit. Si greutatea asta i-a făcut să nu se îndure de Daci.

Dacă asta li se parea oamenilor de stat și împăratului anevoie atunci, zece ani abia după cucerirea Daciei, ce să mai zicem dar după 170 de ani, când populația română se mai înmulțise, când prinseșe rădăcini adânci de tot, când bogăția țării crescuse, când cetăți înfloritoare se ridicară pretudindenii

împodobite cu clădiri încântătoare și cu monumente mărețe? Se prevedea cu siguranță că acestea vor fi perdute pentru împărătie, dacă s'or retrage legiunile.

Dar nu mai eră de răbdat. Statul roman eră nevoit să facă jertfa asta dureroasă. Piarză-se o provincie frumoasă și bogată, pentru cucerirea căreia se prăpădise atâtea puteri și pentru latinizarea căreia se adusese atâtă multime de lume română,—numai imperiul să mai capete puțină liniște.

Din amestecul Romanilor de peste Dunăre cu populațiunile tracice de acolo s'a născut, cu timpul, o nouă ramură de *popor român*, asemuit cu acel din Dacia, ramură compusă din aceleași elemente etnice. Iar din vechii *Traci*, rămași mai neamestecați cu Romanii, avem și astăzi un rest în *poporul albanez*.

DIOCЛИIAN ȘI CONSTANTIN CEL MARE.

Dioclițian — Cel dintâi împărat, care a înțeles că imperiul roman eră prea mare, ca să poată fi apărat și cârmuit de un singur om, a fost *Dioclițian* (285—305).

Dioclițian împărți imperiul cu Maximian. Luă pentru sine Orientul, cu capitala în *Nicomedia*, de unde domnia ca un despot; și dete tovarășului său Apusul, schimbând capitala dela Roma la *Milan*, ca să fie cu armata mai aproape de hotare.

Constantin Cel Mare. — Constantinopol. Reformele. — După Dioclițian, *Constantin Cel Mare* voia să domnească iar singur; dar, ca să poată face aceasta, mută capitala la Bizanțiu, care luă numele de *Constantinopol*, și împărți tot imperiul în 4 *prefecturi*, și anume: *Orientul*, *Iliricul*, *Italia* și *Galia*; pe acestea le împărți în 13 *Diecese* și în 116 *provincii*; puse funcționari, de diferite grade, în toate aceste diviziuni și subdiviziuni; și toți trebuiau să atârne șisă asculte de ordinele lui.

Constantin cel Mare, pe care biserică creștină l'a pus în rândul sfintilor, mai este însemnat în istoria omenirii și prin faptul că a recunoscut și autorizat creștinismul ca religie în statul roman, prin *edictul dela Milan*, dat în anul 313, prin care s'a pus cu desăvârșire capăt persecuțiilor îndreptate până atunci în contra Creștinilor de împărații romani.

Răspândirea Creștinismului. — Până să ajungă aci, Creștinismul trecuse prin multe nenorociri.

Apostolii lui Christos începuseră a propagă învățatura Mântuirului mai întâi în Ierusalim; dar, urmăriți și persecuți, se împriștiară în lume și o duseră la toate neamurile. Evangelii Mateiu, Luca, Marcu și Ioan, povestiră, în *Evangeliiile lor*, cum a învățat Christos pe oameni să se iubească, ce minuni a săvârșit, cum a suferit, cum a fost batjocorit, răstignit, îngropat, cum a înviat și s'a înălțat la cer. Lumea se mișcă de măreția acelor vești miraculoase, și mulți începură să crează. Viața, învățatura și patimile lui Christos, povestite în Evangelii, alcătuesc coprinsul *Testamentului nou*.

A contribuit mult la răspândirea credinței creștine în lume S-tul Paul, care a propoveduit-o în Asia Mică, în Grecia, Macedonia și la Roma, unde a fost ucis, în aceeași zi cu S-tul Petru.

Cu cât se răspândiă mai mult Creștinismul, cu atât spori și asprimea prigonirilor în contra lui; și cu cât prigonirile creșteau, cu atât sporia mulțimea credincioșilor creștini.

Cel dintâi martir a fost S-tul Ștefan. Fu învinovătit, cu mărturii falșe, că își bate joc de legea și religia stăpânirii; și poporul îl ucise cu pietre. De aci încolo, bieții creștini n'au mai avut liniște. Viața lor nu era sigură de azi până mâine. Erau acuzați: ba că desprețuiesc religia statului, ba că nu vor să se înhinne împăratului, și de tot ce se întâmplă rău învreu loc, se da vina pe ei. De ardea vr'un oraș, creștinii erau vinovați; de nu ploua or de ploua prea mult, de se întâmplă foamete, ciumă, cutremur, pe creștinii se aruncă vina. Erau târâți înaintea proconsulului, și, numai fiindcă mărturiseau că sunt creștini, îi osândeau la moarte; îi ardeau, îi răstigneau, îi aruncau pradă fiarelor sălbatrice din circuri. Dar «sângele creștinilor a fost sămânța Creștinismului» (*Tertulian*). Neron îi pironiă pe cruce, îi ungea cu rechină și le da foc să arză ca niște torțe, făcând cu ei iluminăție în grădinele, unde se dedeau petreceri populare. Până la Constantin cel Mare n'au mai încetat persecuțiile; dar se înnumără mai ales zece prigoniri înspăimântătoare în contra creștinilor, dintre cari cea mai crâncenă

a fost ultima (303—313), sfârșită chiar cu anul, în care Constantin recunoșcă Creștinismul ca religie autorizată în imperiul roman.

Biserica primitivă și catacombele. — În cele dintâi veacuri ale întinderii Creștinismului, în vremurile grele de prigoniri sălbatece, creștini se adunau în *catacombe*, ca să se roage lui D-zeu. Catacombele erau niște galerii lungi, săpate sub pământ, cari serveau și de cimitire, unde se păstră cenușa creștinilor răposați. Acolo, ascunși de lumina zilei, își îndeplineau credințioșii datoriile religiei lor. Si câte odată nu scăpau nici acolo de urgia persecuțiilor. Leturgia o slujeau, la început, cei mai bătrâni dintre ei, numiți, din cauza asta *preoți*. Mai târziu, creștinii, îmulțindu-se aleseră dintre ei pe cei mai sfinți, numiți *episcopi*, ca să le fie capi, conducători, și cari, pe atunci, nu se deosbeau în nimic de ceilalți credințioși.

Prin edictul dela Milan (313), care recunoștea oficial religia creștină, se da episcopilor dreptul de a judecă, fiind considerați astfel aproape ca funcționari ai statului.

In consiliul dela Niceea (325) se hotărî, apoi, definitiv simbolul credinței creștine, *Crezul*, ca să știe toți adeptii bisericiei lui Christos ce să crează și să mărturisească, într'un gând și un cuget. Cei ce se abăteau dela dânsul, erau considerați ca *eretici*. Cel mai vestit și mai vechi eretic a fost *Arie*, un preot din Alexandria, care susținea că D-zeu fiul nu este de aceiași flință cu tatăl. Din pricina asta Arie fù exilat, și cărțile, ce coprindeau ideile lui, fură arse, din ordinul lui Constantin.

De aci în colo biserica creștină, cu preoții și episcopii ei, ajungând puternică, începù să-și apere credința lovind în cei ce se depărtau dela dânsa și răsplătind pe cei ce veneau să i se încchine.

Personalul bisericei se organiză într'o ierarhie, care corespundeă pas cu pas cu cea administrativă. Capul bisericesc al unei diocese era *Episcopul*; al unei provincii *Arhiepiscopul*.

Episcopii din cetățile mai însemnate, ca Antiochia, Alexandria, Constantinopoli, Ierusalim, Roma, se chemau *patriarchi*.

Celui din Roma i se da cea mai înaltă cinstă, fiind considerat ca urmașul S-tului Petru.

Urmașii lui Constantin cel Mare. Iulian. Teodosie. Impărțirea Imperiului.

Dacă succesiunea la tron ar fi fost stabilită și s-ar fi găsit următori harnici și dibaci, imperiul roman, cu organizarea administrativă, politică și religioasă ce-i dedese Constantin cel Mare, ar fi putut să dureze multă vreme.

Dar, după moartea lui Constantin, iar încep lupte pentru luarea tronului.

Iulian, nepotul său, a mai turburat viața imperiului, reluând persecuțiile împotriva Creștinilor și încercându-se în zadar să reînvie religia pagână veche a Romanilor. De alt cevă era nevoie să se ocupe atunci un împărat, cunoscător al datoriei dictate de trebuința epocii sale. Vremuri grele veniau peste imperiu. Tot felul de barbari: *Hunii*, *Vandalii*, *Visigoții*, *Herulii*, *Goții*, *Gepizii*, *Longobarzii*, etc, se îndesau tot mai mult să pătrunză, care mai de care, în imperiu și să meargă la Roma, celebra capitală a lumii, ca să o jefuiască de bogățiile ei vestite. De aceea *Teodosiu*, un alt uruaș al lui Constantin, împărtă din nou, la moartea sa, imperiul între cei doi fii ai săi, dând unuia Apusul și altuia Răsăritul (395).

In timpul acesta, barbarii se și stăcuraseră puțin câte puțin în Apus. Unii dintre ei, primiți în armata romană, ajunseră chiar generali și se luptau acum contra năvălirilor. Dar Imperiul de Apus nu se mai putea apăra; împărații erau slabii și barbarii, nesățioși, erau fără preget. În fine, în anul 476, pecând se află în Apus împărat *Romul Augustin*, vine *Odoacru*, regele *Eruitorilor*, bate și răstoarnă pe Romul și se face singur rege al Italiei.

Astfel moare statul uruaș, care supusese atâtea popoare, cu limbi aşa de deosebite, și cuprinsese toată lumea cunoscută pe atunci. Statul Roman cade sub greutatea propriei sale măririi, veruit înăuntru de corupțione și de lupte civile, lovit mereu în afara de năvălirile barbarilor.

**VERIFICAT
2017**

**VERIFICAT
2007**

**VERIFICAT
1987**